

ZBIRKA POJMOVA IZ JUDAIZMA

Cadik Danon, vrhovni rabin Jugoslavije

Izdaje Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije
Beograd, 1996.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

296.1(031)

ДАНОН, Цадик
Zbirka pojmova iz judaizma / Cadik Danon ;
[saradnik Danijela Danon]. - Beograd : Savez
jevrejskih opština Jugoslavije, 1996 (Beograd
: Quatro Pres). - 240 str. : 26 cm

Tiraž 1000.

а) Јудаизам

ID=49222412

POMOĆ U IZDANJU OVE KNJIGE PRUŽILA JE HUMANITARNA
ORGANIZACIJA *THE AMERICAN JOINT DISTRIBUTION COMMITTEE*

PUBLISHED WITH THE HELP OF *THE AMERICAN JOINT
DISTRIBUTION COMMITTEE*

- Saradnik: – Danijela Danon
- Lektor: – Gorjana Pavlović
- Korektor: – Danijela Danon
- Tehnički urednik: – Željko Hrček
- Tiraž: – 1000
- Izdavač: – Savez jevrejskih opština Jugoslavije
Beograd, Kralja Petra 71a;
- Štampa: – Quatro Pres, Bežanijska bb
- Korice: – Sinagoga *Bet Jisrael*, Beograd
(sagrađena 1908 godine, spaljena za vreme
Drugog svetskog rata)

Osećam obavezu da se zahvalim Rotšidovoj fondaciji na finansijskoj i moralnoj podršci koju mi je pružila tokom 25 godina moga rada u jevrejskoj zajednici Jugoslavije.

Autor

I would like to express my gratitude the Rothschild Foundation for the financial and moral support which I have enjoyed during the past 25 years of my work in the Jewish Community of Yugoslavia.

Author

Sadržaj

1	JEVREJSKI KALENDAR	2
1.1	Molad	5
1.2	Tekufa	5
	VELIKI PRAZNICI	6
2	ŠABAT (subota)	7
2.1	Nerot Šabat (hebr. subotnje sveće)	9
2.2	Kabalat Šabat (hebr. doček Šabata)	10
2.3	Leha dodi (hebr. dođi, moj prijatelju)	10
2.4	Kiduš (hebr. posvećenje)	12
2.5	Oneg Šabat (subotnje uživanje)	13
2.6	Šaloš seudot (hebr. tri obroka ili tri gozbe)	14
2.7	Mocae Šabat (prestanak Šabata)	14
2.8	Melave malka (hebr. ispraćaj kraljice)	14
2.9	Avdala (hebr. razlikovanje - razdvajanje)	15
2.10	Avot melahot i toladot (glavni i za njih vezani poslovi, zabranjeni na Šabat)	16
2.11	Hala	16
2.12	Mana (hebr. man u - šta je to?)	17
2.13	Šamaš (hebr. služitelj, službenik)	17
2.14	Defikot ašamaš (kucanje šamaša)	18
2.15	Jela za Šabat	18
3	ROŠ-HODEŠ	19
4	ROŠ AŠANA	
	(hebr. početak godine)	20
4.1	Istorija Nove godine	21
4.2	Običaji za Roš-ašana	21
4.3	Obredi	22
4.4	Jom tov šeni šel galujot (drugi dan praznika u galutu)	22

VI

4.5	Šofar	23
4.6	Selihot (hebr. seliha - praštanje)	23
4.7	Amnon iz Majnca	24
4.8	Untane tokef (hebr. pričačemo o snazi)	24
4.9	Tašlih	25

5 JOM AKIPURIM ILI JOM KIPUR

(hebr. Dan pokajanja, mirenja i praštanja)		26
5.1	Jom akipurim u staro vreme	27
5.2	Jom akipurim u doba Drugog hrama	28
5.3	Obred u hramu	29
5.4	Žrtveni jarac (azazel)	30
5.5	Jom kipur posle razorenja Hrama	30
5.6	Neki običaji za Jom kipur	30
5.6.1	Kapara (žrtva)	31
5.6.2	Kal nidre (aramijski - svi zaveti)	31
5.6.3	Aseret jeme tešuva (hebrejski: deset dana pokore)	32
5.6.4	Šabat šuva	32
5.6.5	Malkut (hebr. bičevanje)	32
5.6.6	Paljenje sveća	33
5.6.7	Blagoslov	33
5.6.8	Bela odeća	33
5.6.9	Mirenje	33
5.6.10	Neila (hebr. zatvaranje)	33
5.6.11	Viduj (hebr. ispovest)	34

6 ŠALOŠ REGALIM

(tri hodočasna praznika)	35
---------------------------------	-----------

7 SUKOT

(senice)		36
7.1	Suka (hebr. senica, kolibica, šator)	37
7.2	Simhat bet ašoeva	38
7.3	Arbaa minim (četiri vrste)	39
7.4	Ušpizin (aram. gosti)	40
7.5	Ošana raba	40
7.6	Šemini aceret	40
7.7	Simhat tora (radost Tore)	41
7.8	Hatan Tora vehatan Berešit	41
7.9	Akafot (kruženje)	42
7.10	Ošanot	42

7.11	Hol amoed	43
8	PESAH - PRAZNIK OSLOBOĐENJA	44
8.1	Seder Pesah i Agada	44
8.2	Maca (hebr. beskvasni hleb)	46
8.3	Kearat Seder (hebr. tanjir za seder)	46
8.4	Koso šel Elijau Anavi (hebr. čaša proroka Elije)	47
8.5	Afikoman (grčki - gozba)	47
8.6	Had gadja (aramejski - jedno jare)	48
9	UOČI PESAHA I PRIPREME ZA PESAH	49
9.1	Hamec (hebr. kvasac)	49
9.2	Bedikat hamec (hebr. traženje hameca)	49
9.3	Mehirat hamec (hebr. prodaja hameca)	49
9.4	Pesah šeni (drugi pesah)	50
9.5	Šabat agadol (veliki šabat)	50
9.6	Omer	50
9.7	Sefirat aomer	50
10	ŠAVUOT	52
10.1	Običaji	53
10.2	Akdamut	53
10.3	Megilat Rut - svitak o Rutu	54
10.4	Isru hag	55
	OSTALI PRAZNICI	56
11	LAG BAOMER	57
12	HANUKA	58
12.1	Poreklo praznika	58
12.2	Kako se Hanuka slavi	59
12.3	Verski obredi i molitve za Hanuka	59
12.4	Naziv (ime) praznika	60
12.5	Običaji	60
13	HAMIŠA ASAR BIŠVAT	62
14	PURIM	64
14.1	Šušan-Purim	67
14.2	Megilat Ester - knjiga o Esteri	67
14.3	Com Ester	67

VIII

14.4	Hameš megilot	68
14.5	Hag aasirim (praznik zatvorenika)	68
POSTOVI		69
15 POSTOVI		70
15.1	Post Tiša-beav (Deveti av)	70
15.2	Post Šiva asar betamuz (Sedamnaesti tamuz)	70
15.3	Com Gedalja	70
15.4	Post Asara betevet	71
SPOMEN – DANI		72
16 JOM AŠOA VEAGEVURA - DAN STRADANJA I JUNAŠTVA (DAN SEĆANJA)		73
16.1	Šta je šoa - holokaust?	74
16.2	Ustanak u Varšavskom getu	74
17 JOM AACMAUT		75
18 BIBLIJA		76
18.1	Tanah (Biblija - Stari zavet)	76
18.2	Knjige Tanaha	77
18.2.1	I Tora	77
18.2.2	II Neviim (proroci)	77
18.2.3	Aftara	78
18.2.4	III Ketuvim (spisi)	79
18.3	Sadržaj Tanaha	80
18.3.1	Tora	80
18.4	Berešit (u početku) - Genesis	81
18.5	Šemot (imena) - Exodus (izlazak)	82
18.6	Vajikra (i pozva) - Leviticus	83
18.7	Bemidbar - Bamidbar (u pustinji) - Numeri (brojevi)	85
18.7.1	Iz sadržaja knjige "Bemidbar"	85
18.8	Devarim (reči) - Deutoronomium	87
18.8.1	Neki propisi iz knjige "Devarim"	88
19 MIŠNA		89
20 NEVIIM		
(hebr. proroci)		90
20.1	Neviim rišonim (hebr. prvi proroci)	91

20.2	Sefer Jeošua (Knjiga o Jeošui)	91
20.2.1	Iz sadržaja Knjige Jeošua	92
20.2.1.1.	Uhode	92
20.2.1.2.	Prelaz preko reke Jordana	93
20.2.1.3.	Zauzeće Jeriha	93
20.2.1.4.	Zauzeće Aja	94
20.2.1.5.	Lukavstvo Givonjana	94
20.3	Šofetim (hebr. sudije)	94
20.3.1	Iz sadržaja knjige "Šofetim"	96
20.3.1.1.	Eud	96
20.3.1.2.	Devora i Barak	97
20.3.1.3.	Gideon	98
20.3.1.4.	Jiftah	98
20.3.1.5.	Šimšon (Samson)	99
20.3.1.6.	Magareća čeljust	99
20.3.1.7.	Šimšon u Gazi	100
20.3.1.8.	Šimšon i Delila	100
20.3.1.9.	Šimšonova smrt	100
21	ŠEMUEL I-II	
	(Samuel)	101
21.1	Važne ličnosti u knjigama Šemuel	102
21.1.1	Eli	102
21.1.2	Šemuel (Samuel)	103
21.1.3	Šaul (1025-1010)	104
21.1.4	Šaul i David	105
21.1.5	David	106
21.1.6	Monarhija	108
21.2	Iz sadržaja Šemuelovih knjiga	109
21.2.1	Šemuelovo proročanstvo	109
21.2.2	David i Golijat	109
21.2.3	Davidova tužbalica	110
21.2.4	Davidova preljuba	111
21.2.5	Natan prekoreva Davida	111
21.2.6	Kako je osvojen Jerusalim	111
21.2.7	Herem (hebr. izopštenje, uništenje, prokletstvo, posvećenje Bogu)	112
22	KRALJEVI I-II	
	(Melahim I-II)	113
22.1	Šelomo Ameleh (Kralj Solomon)	114
22.1.1	Jačanje centralne vlasti	114

22.1.2	Spoljna trgovina	115
22.1.3	Poslednji dani kralja Šelomoa	116
22.1.4	Gradnja Hrama u Jerusalimu	117
22.2	Izrael posle Šelomoa	117
22.2.1	Rehavam	117
22.3	Posle rascepa Izraela	118
22.4	Iz knjige o kraljevima	119
22.4.1	Kratak pregled nekih događaja u Izraelu i Judeji	119
22.5	Iz sadržaja knjige o kraljevima	121
22.5.1	Navotov vinograd i kralj Ahav	121
22.6	Zašto su se izraelska plemena asimilirala, a judejska održala	121
22.6.1	Proroci i nova shvatanja religije	122
22.6.2	Mudrost Šelomoa (Solomona) i njegova presuda	123
22.7	Hronološka tablica jevrejskih kraljeva	124
22.7.1	Uz tabelu o kraljevima	125
23	DELOVANJE PROROKA	126
23.1	Pojmovi dobra i zla	127
23.2	Početak proročkog univerzalizma	128
23.3	Društvena pravda i politika	128
23.4	Proročanstvo kao oruđe političke kritike	129
23.5	Vizija daleke budućnosti	129
24	NEVIIM AHARONIM	
	(Poslednji ili pozni proroci)	132
24.1	Ješajau (Ješaja)	132
24.1.1	Sefer Ješajau (Ješajina knjiga)	133
24.2	Jirmejau Ben Hilkijau (Jeremija, sin Hilkija)	134
24.2.1	Uspom Vavilona i propast Judeje	135
24.2.2	Sefer Jirmejau (Knjiga Jeremijina)	136
24.2.3	Jeremijina kolebanja i vizija budućnosti	137
24.3	Jehezkel (Jezekiel)	138
24.3.1	Jezekielovo "vjeruju" (kredo)	139
24.3.2	Tri vizije	140
24.3.2.1.	Vizija Božjeg vozila	140
24.3.2.2.	Idolopoklonstvo u Hramu i kazna	140
24.3.2.3.	Oživljenje suvih kostiju (gl. 37)	141
24.4	Ošea	141
24.4.1	Iz knjige proroka Osee	142
24.5	Joel	142

24.5.1 Iz knjige proroka Joela	143
24.6 Amos	144
24.6.1 Iz knjige proroka Amosa	145
24.7 Ovadja (Ovadija)	146
24.8 Iz knjige proroka Ovadije	146
24.9 Jona	147
24.9.1 Sadržaj knjige	148
24.10 Miha	148
24.10.1 Iz knjige proroka Mihe	149
24.11 Nahum	150
24.11.1 Iz knjige proroka Nahuma	151
24.12 Havakuk	151
24.12.1 Iz knjige proroka Havakuka	152
24.13 Cefanja	153
24.13.1 Iz knjige proroka Cefanje	154
24.14 Hagaj	154
24.14.1 Iz knjige proroka Hagaja	156
24.15 Zeharja (Zaharija)	157
24.15.1 Iz knjige proroka Zaharije	157
24.16 Malahi (Malahija)	158
24.16.1 Iz knjige proroka Malahije	159
25 TALMUD	
(hebr. učenje, podučavanje, nauka)	160
25.1 Barajta (aram.: spoljni)	161
25.2 Tosefta (aram.: dodatak)	161
25.3 Tanaim (od aram.: ponavljati, učiti, podučavati)	162
25.4 Amora'im (od aramejskog: tumači)	162
25.5 Savoraim (Savorejci)	163
ŽIVOTNI CIKLUS	164
26 BERIT MILA	165
27 BAR MICVA	166
28 BAT MICVA	167
29 BRAK	168
29.1 Biblijsko shvatanje braka	168
29.2 Pogled na brak u rabinskoj literaturi	169
29.3 Venčanje	170

XII

29.4	Zabrana braka	172
29.5	Razvod	172
30	ŽALOBNI OBIČAJI	175
30.1	Havra kadiša ili havra kedoša (hebr.-aram. - Sveto udruženje) .	175
30.2	Bikur holim (hebr. - poseta bolesniku)	175
30.3	Rofe (hebr. - lekar)	176
30.4	Šinuj ašem (hebr. - promena imena)	176
30.5	Goses (hebr. - umirući)	177
30.6	Met micva	177
30.7	Aninut (hebr. anen - žaliti)	177
30.8	Kevod amet (hebr. - poštovanje mrtvaca)	178
30.9	Taora ili rehica (hebr. - čišćenje ili pranje)	178
30.10	Tahrihim (hebr. Karah - umotati)	179
30.11	Aron metim (hebr. - mrtvački sanduk)	179
30.12	Levaja (hebr. - sprovod, pratnja)	180
30.13	Kevura (hebr. sahranjivanje)	181
30.14	Kadiš (aram. - svet)	181
30.15	El male rahamim (u prevodu: Bože koji si pun milosrđa) i Aškava (počivanje u miru)	183
30.16	Azkarat nešamot (pomen za pokojnike)	183
30.17	Keria (hebr. Karoa - cepati)	184
30.18	Avelut (hebr. - tugovanje, oplakivanje)	184
30.19	Seudat avraa (hebr. - obed utehe)	185
30.20	Šiva (hebr. - sedam)	185
30.21	Šelošim (hebr. - trideset)	186
30.22	Godišnjica smrti (jarcajt - anjos ili anju)	187
30.23	Maceva (hebr. - nadgrobni spomenik)	188
30.24	Bet kevarot (hebr. - groblje)	189
30.25	Samoubistvo (Meabed et acmo ladaat)	190
30.26	Spaljivanje - kremacija (latinski: "cremare", spaliti)	191
31	ALEFBET	193
	SIMBOLI	195
32	SIMBOLI	196
32.1	Mezuza	196
32.2	Menora	196
32.3	Magen David (hebr. - štit Davidov)	197

33 OSTALI POJMOVI	200
33.1 Sanedrin	200
33.2 Minjan	201
33.3 Šema (Keriat Šema)	201
33.4 Šemita (odricanje, napuštanje)	201
33.5 Jovel	203
33.6 Leket - Ših'ha - Pea	203
33.6.1 Leket (hebr. pabirčenje, sakupljanje)	203
33.6.2 Ših'ha (hebr. zaboravljanje)	204
33.6.3 Pea (hebr. kraj, ugao)	204
33.7 Korbanot (hebr. žrtve)	204
33.8 Šaharit - Šahrit (hebr. šahar-zora)	207
33.9 Minha (hebr. poklon žrtva, popodnevna molitva)	207
33.10 Arvit - Maariv (večernja molitva)	208
33.11 Musaf (hebr. dodatni)	208
33.12 Amen (hebr. tako je, tako neka bude)	209
33.13 Aava vereut - ljubav i prijateljstvo	210
33.14 Aava raba	211
33.15 Ljubav prema čoveku (čovekoljublje)	211
33.16 Cedaka (dobročinstvo - milostinja)	214
33.17 Sidur atefila (Molitvenik) - skraćeno Sidur	216
33.18 Mahazor - Mahzor (hebr. ciklus)	217
33.19 Heder	218
33.20 Ješiva	219
33.21 Kisuj Roš - Pokrivanje glave i Giluj Roš - Otkrivanje glave . . .	221
33.22 Minag (hebrejski - običaj)	222
34 PIRKE AVOT - UVOD	223
34.1 Avot (Pirke Avot, dosl. "Poglavlje očeva")	223
34.1.1 Neke izreke iz Pirke Avot	224
35 POZDRAVLJANJA, ČESTITANJA I ODAVANJE POŠTOVANJA KOD JEVREJA	228
35.1 Načini pozdravljanja	228
35.2 Blagoslov	229
35.3 Pozdravi	229
35.4 Načini i oblici pozdravljanja	230
35.5 Pozdravi i čestitanja	231
35.6 Pozdravi na Šabat i praznike	232
35.7 Pozdravi prilikom Roš-ašana i Jom akipurima	232
35.7.1 Aškenazi	232

XIV

35.7.2 Sefardi	232
35.7.3 Zajednički pozdravi sefarda i aškenaza danas	233
35.8 U vreme žalosti	233
MOLITVENI DODATAK	235
36 MOLITVENI DODATAK	236
36.1 Šema Jisrael	236
36.2 Molitve povodom pomena	237
36.2.1 Aškava za muškarca (po sefardskom običaju)	237
36.2.2 Aškava za ženu (po sefardskom običaju)	237
36.2.3 Za oca	237
36.2.4 Za majku	237
36.2.5 Za žrtve fašističkog terora	238
36.2.6 Za oca (Skraćena verzija)	239
36.2.7 Za majku (skraćena verzija)	240
36.2.8 Za žrtve fašističkog terora (skraćena verzija)	240
36.2.9 El male rahamim (po aškenaskom običaju)	240
36.2.10 Molitva prilikom posete grobu svojih pokojnika	240
36.2.11 Kadiš	241

Napomena: Pojmovi i imena na hebrejskom transkribovani su prema sefardskim, sarajevskim, tradicionalnim pravilima izgovora.

1. JEVREJSKI KALENDAR

O prvobitnom jevrejskom kalendaru malo se zna. Ni Biblija ne spominje kako se u prastaro doba delila godina. Anticki Jevreji se nisu bavili poljoprivredom; oni su bili nomadi - stocari i, poput beduina, lutali su pustinjom nemajuci potrebe da se ravnaju po suncu. Za njih je mesec imao veci znacaj: on se menjao ravnomerno i cesto i sluzio im je kao prirodni pokazatelj vremena. Po njihovom kalendaru, novi mesec je pocinjao pojavom mladog meseca, a dan neposredno posle zalaska sunca. Docnije, kada su prestali da lutaju, kada su se nastanili u svojoj zemlji, Jevreji su poceli da se bave zemljoradnjom, da naseljavaju gradove, a njihov kalendar se poceo menjati i prilagodjavati uslovima koje je nametala poljoprivredna proizvodnja. (Pocetkom ovog veka, iskopan je u Palestini zapis na kamenu iz X veka p.n.e., nazvan kalendar seljaka. Godina se u tom kalendaru deli prema sezonama poljoprivrednih radova. U njemu se spominju meseci branja maslina, sejanja zita, berbe grozdja itd.). Gregorijanski kalendar, koji je danas u opstoj upotrebi u svetu, jeste solarni (suncani) kalendar, sacinjen na bazi kretanja Zemlje oko Sunca: cetiri godisnja doba su posledica promenjenog položaja Zemlje u toku tog kretanja i zato godisnja doba pocinju svake godine u isto vreme. Muslimani se pridrzavaju lunarnog (mesecevog) kalendara, koji se temelji na kretanju Meseca oko Zemlje. Lunarna godina ima 11 dana manje od solarne, sto prouzrokuje pomeranje godisnjih doba. Jevrejski kalendar je, za razliku od gregorijanskog i muslimanskog, kombinacija lunarnog i solarnog kalendara. Meseci se racunaju prema kretanju Meseca oko Zemlje, a dani i godine prema kretanju Zemlje oko Sunca. Kada bi se Jevreji pridrzavali samo lunarnog kalendara, onda bi se, zbog one razlike od 11 dana, jevrejski praznici pomerali iz jednog godisnjeg doba u drugo. Tako bi se Pesah, praznik proleca, vremenom pomerio u zimu, zatim u jesen itd., i tek posle trideset godina bi ponovo bio u prolece. Da bi se sprecilo takvo pomeranje i osiguralo praznovanje Pesaha uvek u prolece, uvedena je prestupna godina (sana meuberet), kojoj se dodaje jedan mesec od trideset dana. U vreme kada kalendar jos nije bio usavrsen i baziran na matematickim proracunima, nije bilo jednostavno utvrditi koja ce godina biti prestupna. To je bio veoma ozbiljan problem, koji su rabini morali resavati za svaku godinu posebno.

Kao sto je poznato, Biblija nalaze da se Pesah praznuje u prolecnom mesecu (nisanu), kada zri jecam. Osnovno je pitanje bilo: kada pocinje prolece? To je bilo vazno ne samo zbog Pesaha, nego i zbog ostalih praznika koji su se izracunavali prema Pesahu. Zato su rabini svake godine, pre objavljivanja prolecnog meseca nisana, slali glasnike sirom zemlje da ispitaju stanje useva i vremenske prilike. Ako bi glasnici javili da su poljoprivredni i vremenski uslovi normalni, onda bi se praznik Pesah objavio u uobicajeno vreme. Medjutim, ako bi glasnici doneli izvestaj da kise jos traju, da su putevi neprohodni, da je jecam nedozreo, a stoka nedorasla i slaba, onda se nametao problem kako ce se hiljade hodocasnika probiti do Jerusalima po takvim putevima, kako ce prinostiti zrtve kada je stoka jos nejaka, kako ce poceti sa sakupljanjem omera (omer - jecam) drugog dana Pesaha kada on jos nije sazreo itd. U takvim slucajevima, Sanhedrin je donosio odluku da prolece nije nastupilo i da godinu treba produziti za jos

jedan mesec. Sanhedrin je odmah obavestvao Jevreje u Palestini i jevrejske zajednice van Palestine da je ta godina prestupna. Rabini su ljubomorno cuvali svoje pravo pripremanja kalendara. Oni su s najvećom savesnošću pristupali određivanju novog meseca, koje se vrsilo na osnovu iskaza očevidaca koji su svedočili pred Sanhedrinom da su videli mladi mesec. Međutim, i među rabinima je povremeno dolazilo do oštrog neslaganja u pogledu izračunavanja pojedinih važnih datuma. Zato je utvrđivanje početka novog meseca bilo od velikog značaja za Jevrejsko, ne samo za stanovništvo utvrđivanja praznika, nego i radi očuvanja njegovog jedinstva. To jedinstvo je naročito bilo ugroženo posle propasti druge jevrejske države i rasula Jevreja po svetu. Rimljani su zabranili svaki kontakt između Jevreja u Palestini i onih u galuti. Oni su, isto tako, zabranili i palestinskim rabinima da daju bilo kakva obaveštenja o prestupnoj godini, o novom mesecu i kalendaru. Problem jevrejskog kalendara je konačno rešen tek sredinom četvrtog stoleća. Tada je Hilel II izradio precizan sistem izračunavanja kalendara za mnogo godina unapred, te je tako prestala potreba ispitivanja svedoka. Hilelov sistem je bio od ogromnog značaja za čuvanje jedinstva Jevreja, naročito u onim mračnim periodima u kojima su, zbog raznih antijevrejskih pojava, bili onemogućeni kontakti između jevrejskih zajednica i vavilonskih opština, te je pretila opasnost da dodje do različitog izračunavanja i određivanja prazničnih termina. Jevrejski kalendar ima 12 meseci sa 353, 354 ili 355 dana u običnoj godini, ili 383, 384 ili 385 dana u prestupnoj godini. Jedan mesec od trideset dana dodaje se svake treće, seste, osme, jedanaeste, četrnaeste, sedamnaeste i devetnaeste godine. To je lunarni ciklus (mahazor alevana) od 19 godina, koji se još naziva mahazor katan (mali ciklus). Postoji i solarni ciklus od 28 godina, koji se naziva mahazor gadol (veliki ciklus) ili Mahazor ahama (sunčev ciklus). Kalendarski meseci mogu biti puni (male) od 30 dana ili manjkavi (haser) od 29 dana. Nisan, sivan, av, tisri i sevati uvek su puni meseci. Ijar, tamuz, elul, tevet i adar uvek su manjkavi meseci. Ako je godina prestupna, onda prvi adar ima 30, a drugi adar (veadar) 29 dana. Hesvan i kislev imaju 29 ili 30 dana. Razlika u broju dana u godini nastaje uvek u prvih šest meseci, tj. od Ros-asana do Jom kipura. Od prvog nisana do nove godine ima uvek 177 dana. Meseci se počinju brojati od meseca nisana u proleće, a godine od meseca tisrija u jesen. Nisan je značajan mesec, jer su se u tom mesecu Jevreji oslobodili egipatskog ropstva, a time faktički i počinje istorija Jevreja i zato u Bibliji stoji: Ovaj mesec neka vam bude početak meseci, neka vam bude prvi mesec u godini. (II knj. Mojs. gl. 12, 2). Međutim, još od prastarih dana, građanska godina je počinjala u jesen, u vreme oranja, sejanja i završetka zetve i ona se nije promenila. Po usmenom predanju, godine se broje od postanka sveta, a svet je stvoren u sedmom mesecu (tisri). Kalendarski mesec počinje pojavom mladog Meseca, koji postaje vidljiv oko 6 sati posle radjanja (molad). Poput drugih antičkih naroda, koji su živeli u pustinji, i stari Jevreji su dane računali od večeri do večeri. Verovatno zato što su se zbog velikih vrućina glavne aktivnosti obavljale noću. I bi veče i bi jutro, dan prvi. (Prva knj. Mojs. gl. 1, 5). Po tom principu, dan počinje posle zalaska sunca kada tri zvezde osrednje veličine postanu vidljive. Međutim, kalendarski dan od 24 sata počinje uvek u 18 časova. Neki praznici iz religioznih, higijenskih i praktičnih razloga, ne smeju se svetkovati u određene dane sedmice: Jom

kipur ne može biti u petak ili u nedelju, Ros-asana u nedelju, sredu ili petak, Osana raba u subotu. To se regulise tako sto pojedini meseci, prema potrebi, imaju 29 ili 30 dana. U pocetku, Jevreji nisu imali jedinstven sistem brojanja godina. One su se racunale od nekog vaznog istorijskog dogadjaja, od neke izuzetne prirodne pojave, katastrofalnog zemljotresa, narocito uspele zetve i sl. Jevrejski kalendar, prema tradiciji, pocinje 3760. godine p.n.e., tj. od postanka sveta. Ta godina je dobijena na osnovu usmenog predanja, sabiranjem godina starosti pojedinih razdoblja i pojedinih licnosti koje spominje Biblija (npr. Adam je imao 130 godina kada mu se rodio sin Set, Set je imao 105 godina kada mu se rodio sin Enoh itd.). Prema tome, ako gregorijanskoj kalendarskoj godini dodamo 3760, dobicemo jevrejsku kalendarsku godinu. Npr. $1996+3760=5756$. Stari narodi nazivali su svoje mesece imenima bogova: januar je dobio ime po dvoglavom bogu Janusu, mart po bogu rata Marsu, itd. Pre vavilonskog ropstva, jevrejski meseci nisu imali odredjenih imena, nego su oznacavani rednim brojevima: prvi mesec, drugi mesec itd. U Bibliji, samo cetiri meseca imaju posebna imena. Ona su nastala posmatranjem promena u prirodi. Tako se prvi mesec (nisan) naziva aviv (prolece), jer u tome mesecu sazreva prvo klasje jecma; drugi mesec (sivan) naziva se ziv (sjaj), jer u tome mesecu ima mnogo svetlosti; sedmi mesec (tisri) naziva se etanim (divovi), jer u tome mesecu nadolaze vode; osmi mesec (marhesvan, docnije samo hesvan) naziva se bul (proizvod), jer u tome mesecu kise uticu na rast poljoprivrednih proizvoda. Za vreme vavilonskog ropstva (586-539 p.n.e.), prihvacena su vavilonska imena meseci: trisri, marhesvan, kislev, tevet, sevat, adar, nisan, ijar, sivan, tamuz, av i elul. Dani u sedmici se takodje nazivaju rednim brojevima: jom rison (prvi dan) nedelja, jom seni (drugi dan) - ponedeljak, jom selisi (treci dan) - utorak, jom revii (cetvrti dan) - sreda, jom hamisi (peti dan) - cetvrtak, jom sisi (sesti dan) - petak. Jom sevii (sedmi dan), pored rednog broja, ima i svoje ime sabat (subota). Docnije je i petak dobio dodatno ime erev sabat (uoci subote).

1.1 Molad

Pojava mladog meseca, molad, pocinje od trenutka kada se Sunce, Mesec i Zemlja nalaze u pravoj liniji. Tada se Mesec sa Zemlje ne vidi najmanje sest sati. Pojavom molada odredjuje se pocetak novog meseca u jevrejskom kalendaru.

1.2 Tekufa

Tekufa je pocetak godisnjeg doba u jevrejskom kalendaru. Postoje cetiri tekufot:

1. Tekufa nisan, kada su dan i noc jednaki. To je pocetak proleca (prolecna ravnodnevnicna).
2. Tekufa tamuz, kada je dan u godini najduzi.
3. Tekufa tisri, kada su dan i noc ponovo jednaki. To je pocetak jeseni (jesenja ravnodnevnicna).
4. Tekufa tevet, kada je noc u godini najduza. To je pocetak zime.

VELIKI PRAZNICI

2. SABAT (subota)

Sabat, u Jevreja sedmi dan u sedmici, pocinje u petak sa zalaskom sunca, a završava u subotu pre zalaska sunca.

Sabat je najveći jevrejski praznik. To je dan odmora, kada prestaje fizički rad i svaka poslovna aktivnost. On je vezan za dva biblijska događaja: za stvaranje sveta i za robovanje Jevreja u Egiptu. U Bibliji stoji da je Bog za šest dana stvorio svet, a sedmi dan se odmarao. Zato Biblija naredjuje: Ne zaboravi da praznuješ dan subotnji. Šest dana radi i posvršavaj poslove svoje, a sedmi dan je Sabat, odmor Gospodu Bogu tvojemu; tada nemoj raditi nikakav posao, ni ti, ni tvoj sin, ni tvoja kći, ni sluga tvoj, ni sluginja tvoja, ni zivotinje tvoje, ni stranac koji se nadje unutar kapija tvojih (II knj. Mojsijeva, g. 20, 8) i Ne zaboravi da si rob bio u zemlji egipatskoj. Zato ti je zapovedio Gospod Bog tvoj da praznuješ dan subotnji. (V knj. Mojsijeva, 15, 15). Povezan sa stvaranjem sveta, Sabat se smatra simbolom vječnog sporazuma između Boga i jevrejskog naroda o nužnosti rada i obavezi odmora, jer i rad i odmor jednako su važni za ljudsku blagodat. Misao o odvajanju jednog dana u sedmici za odmor i o obavezi da se čovek jednom nedeljno otrgne od svakodnevnih briga i poslova, predstavlja jedinstvenu pojavu u antičkom svetu. Poreklo Sabata i način njegovog praznovanja gube se u magli starine, kao što je to slučaj i sa ostalim jevrejskim praznicima. Iz oskudnih podataka kojima se raspolaze, vidi se da u doba prvog hrama Sabat nije bio samo dan odmora, nego i dan veselja i raznodne. Ljudi su se na Sabat okupljali u Jerusalemu da proslave praznik, posećivali su Hram, ali su taj dan koristili i za putovanja po zemlji i posete rođacima i prijateljima. U to vreme su veliki značaj imali praznici Pesah, Šavuot i Sukot, koji su bili nerazdvojno vezani za život jevrejskog seljaka. (Za vreme tih praznika ljudi su odlazili na hodocasce u Jerusalemu i u Hramu prinosili žrtve.) U odnosu na te praznike, Sabat nije mogao imati veliku ulogu. Međutim, značaj Sabata raste već u periodu ranog vavilonskog ropstva, kada dobija dublji, duhovniji sadržaj. U progonstvu, u stranoj sredini, u želji da se očuva nacionalno postojanje, Sabat, kao i Berit-mila (obrezivanje), postaje znak raspoznavanja i zamena za obrede vezane za Bet-amikdas (Hram u Jerusalemu). Sabat i Berit-mila postaju glavni simboli jevrejske vere.

Po povratku iz vavilonskog ropstva, Sanedrin (Velika skupština) je ozakonila strogo postovanje Sabata, a za prekršitelje predviđela najtežu kaznu. U doba Drugog hrama, institucija Sabata se zasnivala na dva motiva: humanom i verskom. Na tim osnovama Sabat se razvijao u dva pravca. S jedne strane, jako se povećao broj strogih propisa protiv svake vrste rada. Misna nabroja 39 glavnih kategorija poslova (avot melahot) zabranjenih na Sabat, kao i mnogo drugih, koji se iz njih izvode. S druge strane, Jevreji su subotom, pored fizičkog, dozivljavali i duševni odmor, duhovno oslobodjenje od mukotrpne svakidašnjice. Uprkos svim restrikcijama i zabranama, Jevrejin nije dozivljavao Sabat kao teret, nego kao dan istinskog uživanja i duhovnog uzdizanja. U

doba Drugoga hrama, postojale su aksetske sekte, Samaritani, Eseni, a docnije i Karaiti (karaim), koji su zabranjivali da se na Sabat koristi vatra i svetlo, cak i onda kada su bili upaljeni pre Sabata. Fariseji su, medjutim, umnogome ublazili strogost Sabata i ocuvali ga za radost i uzivanje. Oni su svojim tumačenjem dozvoljavali koriscenje vatre i svetla ako su bili upaljeni pre Sabata. Oni su cak dozvoljavali krsenje Sabata, ako se radilo o ukazivanju pomoci bolesniku ili spasavanju zivota. Objasnjavali su da je Sabat dat coveku da pomogne, a ne da bude uzrok nesrece i smrti. Takav Sabat, kako su ga tuncacili Fariseji, ostavio je pecat na celokupnom zivotu Jevreja. On je, takodje, vise nego ijedna tekovina Jevrejstva, uticao na nacin zivota celog civilizovanog covecanstva. Za Sabat su vezane mnoge navike i obicaji. Jos pocetkom n.e., Jevreji su se cele sedmice pripremali za Sabat i odvajali za taj dan sve najbolje sto su imali. Vec u to doba, svaka porodica pekla je halot (specijalni hleb - vidi Hala). U petak posle podne, svetenik je sa visokog tornja hrama duvao u sofar, kao znak za prekid posla. U drugim gradovima Palestine, samas (vidi samas, str. 16) bi sa krova neke visoke zgrade duvao u sofar sest puta. Na prvi zov, posao bi prekidali seljaci na poljima oko grada, na drugi - trgovci u gradu, na treci su sklanjani sa vatre lonci sa hranom i oblagani raznim materijalima radi ocuvanja toplote itd. U srednjem veku, Sabat je Jevrejima bio dan odmora. Na Sabat su oblacili najlep sa odela, jeli najukusnija jela, a i najsiromasniji su se trudili da obezbede tri obroka (vidi salos seudot, str. 13). U petak popodne, pre zalaska sunca, domacica je palila subotnje svece (vidi Nerot sabat, str. 8). Posle povratka iz sinagoge, porodica je bila na okupu, a otac je kao glava porodice blagosiljao decu i molio Kidus sa vinom i hlebom. Atmosfera je bila praznicna i topla. Mnogi domacini, koji su imali mogucnosti, trudili su se da nekoga ugoste. Pobožni Jevreji su najradije pozivali ucene ljude koji su im mogli objasnjavati pojedine delove Tore. Narocito su nastojali da ugoste siromasne Jevreje. Po isteku Sabata, posle sluzbe u hramu, molila se kod kuce Avdala (vidi Avdala, str. 14) molitva - blagoslov, kojom se odvaja Sabat od obicnog dana. Krajem XVI veka, kabalisti u Safadu (Cefatu) uveli su obred doceka Sabata Kabalat Sabat (vidi Kabalat Sabat, str. 9). Oni su personificirali Sabat u kraljicu i nevestu. Petkom posle podne odlazili su izvan grada, u povorkama, u susret Sabatu, pevali psalme i završavali pesmom Dodji nevesto. Mnogi jevrejski pesnici toga vremena pevali su pesme o Sabatu kao o nevesti. Jedna od takvih pesama je i Leha dodi (Dodji dragi da sacekamo nevestu - vidi: Leha dodi, str. 10). Pod uticajem kabalista, ceremoniju doceka Sabata prihvatile su sve jevrejske opštine. Strogi oblici svetkovanja Sabata, koje su uveli jos Ezra i Nehemija u V stolecu p.n.e., mogli su se odrzati sve do XIX stoleca, jer su tome pripomogle okolnosti pod kojima su Jevreji ziveli u raznim epohama svoje istorije. Posebno treba naglasiti da je zivot u getu izolovao Jevreje i politicki i kulturno i jezicki i drustveno od ostalog sveta, tako da se njihov Sabat nije sukobljavao sa hriscanskom nedeljom, niti uopste sa gradjanskim zivotom njihove sredine. Pocetkom XIX stoleca, tehnicka otkrica revolucionisala su trgovinu i industriju i otvorila nove mogucnosti ekonomskog razvitka. Privredni zivot u zapadnoj Evropi i Americi dobio je nove oblike. Jevreji su politicki i ekonomski poceli izlaziti iz svoje izolovanosti, primati uticaje i ukljucivati se u nova strujanja. To je, ujedno, bio i pocetak slabljenja strogog postovanja Sabata. Ne samo verski nezainteresovani, nego i mnogi

pobožni Jevreji, poceli su na Sabat otvarati svoje radnje i obavljati druge poslove. Pojavile su se razne reformisticke grupe koje su trazile nacina da ublaze propise subotnjeg odmora i usklade ih sa modernim vremenima. Neke su Sabat zamenile nedeljom, a neke su pocele da vrse bogosluženje nedeljom. U najnovije vreme, neki jevrejski krugovi uveli su bogosluženje petkom posle vecere, na kojem, pored muskaraca, ucestvuju i zene i deca, a ponegde i hor. Na Sabat organizuju predavanja, diskusije orkuglog stola sa jevrejskim temama i sl., a sve s ciljem da se novim oblicima pokusa sacuvati duh Sabata.

2.1 Nerot Sabat (hebr. subotnje svece)

Svakog petka - pre zalaska sunca, jevrejska domacica pali svece na stolu koji je pripremljen za subotnju veceru. To je obaveza zene u skladu sa jevrejskim shvatanjem da briga o kuci pripada njoj. Samo ako u kuci nema zene, svece pali muskarac. Prilikom paljenja sveca, izgovara se odredjeni blagoslov i pokriva lice. Mnoge zene uz taj blagoslov dodaju i ove reci: Kao sto sjaje i svetle ove svece, tako neka svetle i oci onih koji se bave Torom. U nekim mestima, obicaj je da devojka pali jednu svecu, udata zena dve, a majka dodaje jos po jednu svecu za svako dete. Paljenje sveca oznacava prestanak radnog dana i pocetak vladavine kraljice Sabat. Pretpostavlja se da je blagoslov svetlu uveden u IX veku, u doba Gaona, i to zbog Karaita, koji su zabranjivali upotrebu svetla subotom. No, on se jos ni u XII veku nije svugde primenjivao. Kasnije, kada su ga prihvatile sve opstine, blagoslov svetlu je postao jedan od glavnih obreda doceka subote. Posto Biblija upotrebljava izraze svetlo i veselje kao sinonime (Psalam 97:11, Ester 8:16), subotnja svetla se smatraju simbolima dana radosti, spokojsstva i dobrog raspolozenja. Zato Majmonides (Rambam) u svome delu Misne Tora pise: Cak ako neko nema sta da jede i mora da prosi da bi kupio ulje za osvetljenje, duzan je da to uradi, jer je to deo subotnje radosti. (Vidi: Oneg Sabat, str. 12) U srednjem veku, rabini su vodili duge diskusije o tome da li treba prvo obaviti paljenje pa onda izgovarati blagoslov ili obratno. Jer blagoslovom se potvrđuje da je nastupio Sabat i zbog toga vise nije dozvoljeno paljenje. Ako se najpre obavi paljenje, onda je blagoslov suvisan, jer je propis o paljenju vec izvršen. Najzad je postignuto kompromisno resenje da se pale svece, a zatim izgovori blagoslov, ali se pri tome pokriju oci da bi se zastitile od svetlosti sveca.

2.2 Kabalat Sabat (hebr. docek Sabata)

Kabalat Sabat je naziv za uvodnu molitvu u petak uvece. Sastoji se od sedam psalama (95:99; 29:92) i poznate pesme Leha dodi (vidi: Leha dodi, str. 10). Sest psalama simbolizuju sest radnih dana, a sedmi je posvecen suboti. Za Kabalat Sabat su vezani mnogi lepi obicaji. Uveli su ih kabalisti iz Safeda u XVI veku, povodeci se za primerom dvojice palestinskih Amorejaca, rabi Hanine i rabi Janaja. U Talmudu pise da su ova dva Amorejca oblacili petkom predvece svecano odelo i govorili: Hajdemo na docek kraljice Sabata i Dodji nevesto, dodji nevesto. Kabalisti iz Safeda su to shvatili doslovce i personificirali Sabat kao kraljevsku nevestu. Oni su petkom posle podne odlazili van

grada radi dočeka kraljice Sabat, pevali psalme i završavali sa dodji nevesto. O kraljici Sabat su spevane mnoge pesme, među kojima je svakako najpoznatija Leha dodi. I Hajne je na tu temu spevao pesmu Princeza Sabat, koja je prevedena i na srpskohrvatski. Pod uticajem kabalista iz Safeda, sve jevrejske opštine uvele su obred Kabalat Sabat. I danas je u mnogim jevrejskim opštinama običaj da se kantor i celi skup u hramu kod završne strofe Leha dodi okreće prema ulaznim vratima kao da uistinu očekuju kraljicu Sabat koja dolazi u posetu svome mladoženji, a mladoženja je jevrejski narod.

2.3 Leha dodi (hebr. dodji, moj prijatelju)

Leha dodi je naziv pesme posvećene Sabatu, čiji je autor Rabi Selomo ben Mose Alevi - Alkabec, kabalista iz Safeda (1505-1584). Pesma spada među najljepše u jevrejskoj religioznoj poeziji i smatra se himnom dočeka Sabata. Njen tekst je nadahnuvao mnoge kompozitore. Pisana je u akrostihu, tako da početna slova svih kitica zajedno daju ime autora. Služeći se biblijskim jezikom, pesnik je živopisnim figurama i frazama proroka Jesaje i Jeremije iz psalama i Knjige o sudijama, personificirao Sabat i uporedio ga sa mladom koja je vezana za svog mladoženju - jevrejski narod. Pesma počinje refrenom:

Leha dodi, likrat kala
pene Sabat nekabela

sto u prevodu glasi:

Hajdemo dragi u susret nevesti,
Hajdemo na doček Sabata...

Izraz ljubavnog poziva Leha dodi uzet je iz Sir asirim (Pesma nad pesmama), gde se kaže: Dodji, dragi moj, ici ćemo u polja ..., tamo ću ti dati ljubav svoju. (Sir asirim 7:12).

Sledeći svog učitelja, poznatog kabalistu Rabi Jichaka Luriju, njegovi učenici su odlazili van grada na otvorena polja i očekivali Sabat uz pevanje psalama i Leha dodi.

Leha dodi

Leha dodi likrat kala
Pene Sabat nekabela!
Samor vezahor bedibur ehad
Ismianu el amejuhad
Adonaj ehad usmo ehad
Lesem ultiferet velitila
Likrat Sabat lehu veneleha
Ki hi mekor aberaha

Meros mikedem nesuha
Sof maase bemahasava tehila
Mikdas meleh ir meluha
Kumi cei mitoh haafeha
Rav lah sevet beemek abaha
Veu jahamol alajih hemla
Itnaari meafar kumi
Livsi bigde tifarteh ami
Al jad ben Jisaj Bet Alahmi
Korva el nafsi geala Itoreri itoreri
Ki va oreh kumi ori
Uri uri sir daber
Kevod Adonaj alajih nigla
Lo tevosi velo tikalemi
Ma tistohahi uma teemi
Bat jehesu anije ami
Venivneta ir al tila
Veaju limsisa sosajih
Verahaku kol mevaleajih
Jasis alajih eloajih
Kismos hatan al kala
Jamin usmol tifroci
Veet Adonaj taarici al jad is ben parci
Venismeha venagila
Boi vesalom ateret baala
Gam besimha berina uvcaola
Toh emune am segula
Boi kala boi kala

Toh emune am segula

Boi kala Sabat malketa.

Inicijator takvih oblika Oneg Sabata bio je veliki jevrejski pesnik Hajim Nahman Bjalik. Za Oneg Sabat se često pripremaju i zakuske.

2.4. Kiduš (hebr. posvećenje)

Kiduš je naziv za molitvu kojom se posvećuje subota i praznik, a zasniva se na biblijskoj zapovesti: "Zahor et jom ašabat lekadeso" (Ne zaboravi da svetkuješ Šabat", II knj. Mojs. 20:7). Moli se nad čašom vina, jer se vino ponekad spominje u Bibliji kao sinonim radosti.

Kiduš se čita uoci Sabata i praznika u sinagogi i u kući pre početka večere. On se sastoji iz tri stava: uvodnog - koji govori o završetku stvaranja sveta i o sedmom danu kao danu odmora; drugog - blagoslova vinu i trećeg - blagoslova posvećenju subote.

Pored glavnog večernjeg Kiduša, rabini su uveli kratki Kidus, koji se moli subotom i praznikom ujutru pre, prvog jela. Kidus je uveden u ranom periodu Drugog hrama i pripisuje se članovima Velike skupštine. U doba Tanaita, petkom nije bilo večernje službe u hramu. Večera je počinjala kasno posle podne, nakon poslednjih zvukova šofara, i završavala se kada bi vec pala noć. Kidus se molio posle večere, jer je trebalo sačekati Sabat. Kada su Amorejci u Vaviloniji uveli zajedničku službu u hramu petkom uveče, Kiduš se molio pre vecere, jer je po izlasku iz hrama već nastupio Sabat.

Pošto se do vina u Vaviloniji tele dolazilo nego u Palestini, za Kiduš su se počela upotrebljavati druga pića, a u nedostatku pića uziman je i hleb.

Kiduš se čita u hramu nad vinom, a i kod kuće nad vinom ili nad hlebom. U hramu to obavlja kantor ili neki drugi sveštenik, a kod kuće obično domaćin. Pošto otpije gutljaj vina, on dodaje čašu domaćici, koja takode otpije jedan gutljaj, a zatim čine to isto, redom po starostí, svi ostali kao simbol dvostrukog obroka (vidi mana, str.16) koju su, po Bibliji, petkom sakupljali Izraelci u pustinji.

2.5 Oneg Šabat (subotnje uživanje)

Po jevrejskim propisima, svaki Jevrejin je dužan da subotom uživa u ukusnim, posebnom pažnjom pripremljenim jelima. Taj propis se zasniva na odlomku iz knjige Ješaja, u kojem se Šabat naziva "Oneg" (uživanje) (Ješaja 58, 13).

U Talmudu postoji priča da je Šamaj Azaken svakog dana birao jela za Šabat. Kad bi video lepu živinu, odvojio bi je i rekao: "To je za Šabat," Kad bi naišao neku drugu, lepšu, prvu bi pojeo, a drugu bi sačuvao za Šabat.

Danas se naziv "Oneg Šabat" upotrebljava za razne priredbe verskog, društvenog ili kulturnog značaja, koje se održavaju petkom uveče ili subotom posle podne. Religiozni Jevreji se sastaju i raspravljaju o Tori, a haham ili rabin drži deraša (propoved), obično o

temi koja je vezana za odeljak iz Tore koji se čita te subote. U savremenom jevrejskom životu organizuju se zabave, društvene igre i druge kulturne aktivnosti. Inicijator takvog oblika "Oneg Šabata" bio je veliki pesnik Haim Nahman Bijalik. Za "Oneg Šabat" se često pripremaju i zakuske.

2.6 Šalos seudot (hebr. tri obroka ili tri gozbe)

Prema jevrejskim propisima, subotom se moraju jesti salos seudot (tri obroka). Prema narodnom verovanju, ko ispunjava ovaj propis spasice se triju nevolja. Neki uzimaju i četvrti, laki obrok, koji po propisima nije obavezan.

2.7 Mocae Šabat (prestanak Sabata)

Mocae Sabat se naziva vece i noc posle zavrsetka Sabata, kao sto je mocae jomtov - vece i noc posle zavrsetka praznika. Na Mocae Sabat se, uz Avdalu, pevaju pesme i doziva Elijau Anavi (prorok Elija) da dodje sa Masijahom (Mesijom), sinom Davidovim. Po predanju, prorok Elija ne dolazi subotom ni uoci subote i zato ga Jevreji pesmom podsecaju da je subota prosla i da moze da dodje. Na Mocae Sabat se uobicajio i četvrti obrok - seudat melave malka - gozba u cast ispracaja kraljice (vidi: Melave malka, str. 13). U staro vreme je postojao obicaj da se na Mocae Sabat vecera u grupama, kao sto se to cinilo na erev Sabat (u petak uvece). Posle vecere se citao blagoslov jelu (birkat amazon), ciji je sastavni deo bila i Avdala. Kasnije se taj obicaj izmenio, jer se zabranilo jelo pre Avdale. U jednoj legendi se kaze da prorok Elija sedi na Mocae Sabat pred stablom zivota i belezi zasluge onih koji postuju Sabat.

2.8 Melave malka (hebr. ispracaj kraljice)

Melave malka je naziv za završnu svecanost na Mocae Sabat (vidi Mocae Sabat), kojom se simbolicki ispraca kraljica Sabat. Kao sto se svecano docekuje, tako se ona svecano i ispraca. Za tu priliku se priprema završni, četvrti subotnji obrok, pevaju pesme i himne u slavu dana odmora koji odlazi, a u kojem se moli za spasenje, dobro zdravlje i uspeh u novoj sedmici. Tragove ovog obicaja nalazimo u Talmudu. Vremenom se Melave malka uveo kao obavezni, četvrti obrok i bio je zamisljen kao neka vrsta produzenja Sabata. Kabalisti su, na primer, verovali da se i gresne duse odmaraju na Sabat, a vracaju u pakao tek posle svecanosti Melave malka. Pod uticajem kabalista, hasidi su nerado pustali da im ode pocasni gost i za trpezom su uz pesmu i hasidske price proizvodili Sabat sto su vise mogli. Melave malka je poznata i kao Seudat David (gozba kralja Davida). Po legendi, Bog je prorekao Davidu da ce umreti na Sabat. Po isteku Sabata, kralj David je pripremao gozbu i sa posebnom radošcu proslavljao radost sto je i ovog puta ostao ziv. Srednjovekovni pesnici su mnogo pesama posvetili svecanostima Melave malka, medju kojima je i Bemocae jom menuha (po zavrsetku dana odmora) iz XIV stoleca, kojom pocinju pesme Avdale. Jedna od omiljenih Melave malka pesama je pesma Elijau Anavi (prorok Elija), koju je, pretpostavlja se, spevao rabi Meir iz Rotenburga u XIII veku. U pesmi se pozdravlja prorok kao vesnik Mesije. Prema legendi, prorok Elija ce najaviti Mesiju pocetkom nove sedmice.

2.9 Avdala (hebr. razlikovanje - razdvajanje)

Avdala je jedan od najstarijih obreda koji su prema Talmudu ustanovili članovi Velike skupstine (anse Keneset agedola) početkom Drugog hrama (4. vek p.n.e.). Obred Avdale se obavlja po isteku Sabata ili praznika, u hramu i u kući. Sastoji se od nekoliko molitava u kojima se po utvrđenom redu blagosiljaju vino, svetlo i miomiris. Ovim obredom se označava kraj Sabata, odnosno praznika i početak radnog dana i istice razlika u shvatanjima Sabata između jevrejskog i ostalih naroda, između svetog i profanog, između svetla i tame, između sedmog dana, kao dana odmora, i šest radnih dana itd. Za Avdalu je vezano mnogo običaja. Časa vina se puni do vrha, jer je puna časa znak blagostanja. Za blagoslov svetlu obično se priprema lepa pletena sveća, a zamiriše lepa posuda. Nije jasno zašto se prilikom Avdale koriste miomiris. Možda zato da bi se Sabat ispratio prijatnim mirisom. U srednjem veku se verovalo da su miomiris zamena za dodatnu dušu koja na Sabat prati svakog Jevrejina, a koja ga po isteku Sabata napušta. Pod uticajem kabalista odlazak Sabata (vidi Mocae Sabat, str. 13) dobio je vremenom mistični karakter. Uvrezilo se verovanje da demoni na Mocae Sabat postaju moćniji i da se izgubljene duše vraćaju u pakao. Ponegde se časa prepuni i nekoliko kapi vina prospe zbog praznoverice da to štiti od zlih duhova, koji se, navodno, podmicuju sa malo vina. I gledanje sopstvenih noktiju na rukama na svetlu sveća za vreme Avdale potice iz verovanja da to predstavlja zaštitu od vestića tokom cele sedmice. Ženama je bilo zabranjeno da okuse vino za vreme tog obreda, navodno zbog greha Eve, koja je Adamu dala zabranjeno voće, a koje je, u stvari, bilo sok od grozdja. Jevreji na istoku Evrope su verovali da će devojci koja pije vino od Avdale narasti brkovi. U atmosferi straha, smatralo se opasnim piti vodu pre Avdale. Sastavni deo obreda kod kuće su pesme od kojih je najpoznatija Amavdil ben kodes lehol. Sefardi u Bosni su, pored pesme Amavdil, pevali na španskom El Dio alto kon su grasija na melodiju bosanske sevdalinke Kad ja podjoh na Bembasu.

Besamim - skraćeni naziv za kusfat besamim (hebr. posuda za miomiris, mirisave trave, mirodžije) Besamim je posuda za mirisave trave ili druge miomiris koji se udišu prilikom vrsenja obreda Avdale, po isteku subote ili praznika, u hramu i kod kuće. Postoje razni oblici posuda, koji su se tokom vekova menjali. One su izrađivane od drveta, kosti, metala i srebra, sa raznim ukrasima i emailiranim pločicama na kojima su ugravirani prizori iz Biblije, figure životinja, ptica, cvetova i sl. Kao i ranije, posuda za besamim je predmet umetničke obrade, pa su je u novije vreme, naročito u Americi i Izraelu, umetnici moderno oblikovali.

2.10 Avot melahot i toladot (glavni i za njih vezani poslovi, zabranjeni na Sabat)

Avot melahot je naziv za glavne poslove zabranjene na Sabat. Tora, naime, zabranjuje rad, ali ne navodi koji je rad zabranjen na Sabat. Zato su Tanaiti (vidi Tanaim, str. 161) odredili nekoliko kategorija glavnih poslova, među koje spadaju poljoprivredni radovi (oranje, sejanje i sl.), pripremanje jela, izrada obuće i odeće, gradjevinski radovi,

popravka stanova, prevoz, prenosenje stvari, pisanje i sl. Toladot su manji poslovi vezani za glavne, koji su takodje zabranjeni na Sabat. Oranje, npr. spada u avot melahot, a djubrenje ili drljanje, koje je vezano za oranje, u toladot. Docnije, uvedene su dopunske zabrane obavljanja i mnogih drugih sitnijih poslova, koji se u strucnoj literaturi nazivaju gederot (ograde). Tako su zabranjeni duvanje u sofar (tekiat sofar) na Ros-asana, netilat lulav (upotreba lulava) na Sukot, megilat Ester (citanje megile o Esteri) na Purim i sl., kada su ti praznici na Sabat. Razlog za tu dopunsku zabranu je taj da se spreći krsenje Sabata prenosjenjem lulava, sofara ili megile iz jednog mesta u drugo. Zabranom rada i obavljanja poslova na Sabat, podvlaci se karakter Sabata kao dana odmora

2.11 Hala

Naziv hala ima nekoliko znacjenja, i to:

- beli hleb koji se priprema za Sabat i praznike;

- komad testa ili hleba koji se u doba postojanja Drugog hrama, a na osnovu biblijskog propisa (4. knj. Mojs. 15:20) odvajao kao prilog za sveštenike. Hala se odvajala od testa od zitarica koje su sluzile za mesenje hleba, kao sto su: psenica, jecam, zob, heljda i raz;

- komad testa (velicine masline) koji se baca u vatru pri pecenju hleba. Pri tome se cita odredjena molitva.

Uopste, smatra se da je ovaj obicaj nastao posle razorenja Drugog hrama kao zamena za propis o odvajanju testa za sveštenike. Medjutim, iz Misne se vidi da je taj obicaj postojao jos od ranije, a nastao je verovatno iz praznovernog, prinosenja zrtava zlim duhovima. Izgleda da je ovaj obicaj ponegde postojao i u vreme Drugog hrama, uporedo sa propisom o doprinosu za sveštenike. Posle razorenja Hrama, bacanje komada testa u vatru postalo je opsta praksa, ali je dobilo novo znacenje. Ono je postalo zamena za biblijski propis o odvajanju doprinosa za sveštenike.

2.12 Mana (hebr. man u - sta je to?)

Mana je hrana kojom su se, prema Bibliji, posle izlaska iz egipatskog ropstva Izraelci hranili 40 godina, lutajuci pustinjom, sve do svog dolaska u Kanaan. U Bibliji pise: Ujutro pade rosa oko logora. Kada se rosa digla, na površini pustinje ostao je tanak sloj, nesto kao slana na zemlji. Kad su Izraelci to videli pitali su jedan drugog: Sta je to? (hebr. man u?), jer nisu znali sta je to. Tada im Mojsije rece: To je hleb koji vam je Bog dao za hranu. (II knj. Mojs. 16:13-15). Prema talmudskom predanju, u vezi sa manom su se desavala mnoga cuda. Niko nije mogao da sacuva svoj obrok mane za sledeci dan ili da ima vise od jednog omera hrane (stara mera od oko 4 kg), jer bi se visak pokvario ili bi ga pojeli crvi. Medjutim, subotnji obrok, koji se sakupljao petkom, ostao bi svez i ne bi se kvario. Prema opisu iz Biblije, mana je po obliku licila na seme karanfilica i bila je bele boje, sa ukusom medenog kolaca.

2.13 Šamas (hebr. sluzitelj, sluzbenik)

Samas je naziv za pomocnog sluzbenika koji u hramu odrzava cistocu i obavlja druge poslove. Samas je sluzbenik jevrejske opstine, bet-dina ili skole. U doba Talmuda, samasa su u hramu nazivali hazan (kantor). U jerusalimskom hramu duznost samasa su obavljali Leviti (pripadnici plemena Levi). Zadatak im je, izmedju ostalog, bio da budu i somerim (cuvari hrama). Vremenom su samasi radili i druge poslove. Kada bi se ukazala potreba, oni su obavljali i duznost predmolitelja i citali Toru. U mnogim mestima, narocito u malim i siromasnim, koja nisu mogla placati veroucitelja, samas je poucavao decu. Prica se da je jedna opstina trazila samasa koji ce biti darsan (propovednik), sudija, hazan, sofer (prepisivac Tore), ucitelj, koji ce ujedno obavljati i sve druge poslove. U srednjem veku, samas je bio talmid haham (obrazovan covek), javni radnik i lice koje je zvanicno obavestavalo clanstvo o odlukama opstine. U vecim opstinama, pored glavnog, bio je i pomocni samas za ciscenje hrama, budjenje vernika i pozivanje na selihot (pokajnicke pesme i molitve u mesecu elulu i deset dana pokore), za pozurivanje vernika da zatvaraju radnje na erev Sabat itd. U sefardskim opstinama, samas jeclanovima, putem licitacije, u hramu prodavao i micvot, tj. pocasne funkcije vezane za Toru.

2.14 Defikot asamas (kucanje samasa)

U mnogim zemljama galuta, u mestima gde su Jevreji ziveli u getima ili posebnim kvartovima, samas (vidi samas) bi svakog jutra pre sahrta (jutarnja molitva) obilazio ulice i drvenim cekicem lupao na vrata ili prozore jevrejskih stanova i na taj nacin budio vernike i pozivao ih da se sprema za molitvu. U mnogim gradovima, samas je to isto cinio i predvece, kao upozorenje da je vreme za minha i arvit (vecernja molitva). Posto je subotom bila zabranjena upotreba cekica, samas je glasom pozivao vernike u hram. Na Tisa-beav (post devetog ava), samas nije pozivao u hram, nego su ljudi dolazili sami. Obicaj je bio da samas lupa tri puta, izuzev u slucaju smrti u mestu, kada bi lupao samo dva puta. To je ujedno bio znak da ce se toga dana obaviti sahrana.

2.15 Jela za Šabat

Karakteristicna jela za erev Sabat (petak uvece) jesu beli hleb, riba i vino. Askenazi pripremaju pleteni beli hleb, koji nazivaju barhes. Sefardi nemaju barhes, ali su, npr. bosanski sefardi, pripremali okrugle bele hlepcice - pitikas. Glavno jelo za rucak na Sabat je bio solet, tj. pasulj, koji se pripremao u petak i odrzavao toplim u zatvorenim sudovima do subote u podne. Sefardi su iz Spanije poneli obicaj pripremanja pastela (mleveno meso izmedju dve tanke kore testa), koji se u tepsijama raznih velicina pekao u pecnici.

3. ROS-HODEŠ

Ros-hodes je prvi dan novog meseca. Naziva se i mladi mesec (mladjak), jer pojava mladog meseca oznacava pocetak novog meseca u jevrejskom kalendaru. U drevnom

Izraelu, utvrđivanje, novog meseca vrsilo se na osnovu iskaza očevidaca. Oni bi tridesetog dana u mesecu svedocili pred Sanedrinom da su videli mladi mesec. Ako bi se njihovo svedocenje pokazalo verodostojnim, onda bi taj dan bio svecano proglašen u Jerusalimu za ros-hodes. U tom slucaju, prethodni mesec bi imao 29 dana. Ako bi se pokazalo da svedoci nisu pouzdani, trideseti dan bi se dodavao proslom mesecu pa bi taj onda imao 30 dana, a sledeci dan bi bio proglašen za roshode s. O proglašenju ros-hodesa Sanedrin je obavestavao sve jevrejske zajednice u Izraelu. U pocetku, se to vrsilo paljenjem signalnih vatri na vrhovima brda. Kada su docnije Samaritanci pokusali da unesu pometnju paljenjem signalnih vatri pre vremena, taj nacin obavestavanja je napusten i zamenjen sistemom slanja glasnika. Glasnici su upucivani u udaljene oblasti Judeje, Egipta, Sirije, Vavilona i sve krajeve u kojima su ziveli Jevreji da ih obaveste o nastupu novog meseca. U starom Izraelu ros-hodes je bio praznik i dan odmora kao subota i ostali praznici. Danas se ros-hodes smatra polupraznikom. Do danas je sacuvan obicaj dase u hramovima subotom posle citanja Tore objavljuje i blagosilja novi mesec.

4. ROŠ AŠANA (hebr. pocetak godine)

Ros-asana je naziv za jevrejsku Novu godinu, koja se slavi prvog i drugog dana sedmog meseca tisrija. Ros-asana ima jos cetiri naziva. Jom terua i Zihron terua koji se odnose na sofah i Jom adin i Jom azikaron (Dan suda i Dan secanja). U Tori se ne pominje Ros-asana kao naziv za Novu godinu. U noj pise: Prvi dan sedmoga meseca neka vam bude dan odmora, uspomena na trubljenje, sabor sveti (III knjiga Mojsijeva, 23, 24). Naziva Ros-asana pominje se u Tanahu (Starom zavetu) samo jednom i to u Knjizi proroka Jehezkela, ali nije jasno da li se tu misli na Novu godinu. Iz toga se moze zakljuciti da Jevreji pre vavilonskog ropstva nisu praznovali Ros-asana i Kipur. Oni su u jesen imali samo jedan praznik - praznik sakupljanja plodova i berbe grozdja; on je obuhvatao mnoge obrede koji se danas vrse na Ros-asana, Jom kipur i Sukot. Tek posle vavilonskog ropstva, taj jesenji praznik je podeljen u tri odvojena praznika, od kojih je svaki dobio svoj naziv. Ros-asana i Jom kipur razlikuju se od ostalih jevrejskih praznika po atmosferi. Dok je za ostale praznike osobena atmosfera radosti i veselja, na Ros-asana i Jom kipur izrazavaju se osecaji duboke ozbiljnosti i moralne odgovornosti koje zivot namece svakom pojedincu. Stoga se ta dva praznika povezuju sa Jamim noraim (Strasni dani), na koje - po verovanju - ljudska zajednica izlazi pred nebeski sud. Oni se razlikuju od ostalih jevrejskih praznika i po tome sto nisu vezani za zivot seljaka u prirodi, niti za bilo kakav istorijski dogadjaj. Oni su od najstarijih dana vezani za zivot pojedinca i njegova verska osecanja, za njegova najdublja unutrasnja ispitivanja i ponasanja, kako prema Bogu, tako i prema ljudima. Na Ros-asana covek zeli da se oslobodi dusevnih tegoba, kako bi u novu godinu usao ociscen od greha. Otuda obicaj da se na prvi dan praznika ide na obalu reke ili mora i da se gresi simbolicko bacaju u vodu. Taj obicaj naziva se taslih (vidi Taslih, str. 24). Za vreme tasliha, postojao je obicaj da se u reku bacaju mrvica hleba. Obicaj ima koren u drevnom verovanju da u rekama i izvorima stanuju zli duhovi i da je najbolji nacin da se oni odobrovolje ako im se prinesu darovi. Postoji slicno verovanje da odredjeni predmet ili neko zivo bice mogu

odneti covekove grehe i nevolje u dubine mora ili udaljene predele pustinje. Taj zadatak, koji je u vreme postojanja Hrama obavljao azazel (zrtveni jarac), u taslihu obavlja riba. Ima tumacenja da se taslih vrsi kraj vode koja je bogata ribom kako bi se vernici podsetili da se covek lako hvata u zamku greha, kao sto se riba hvata u mrezu. Nezna se kad je nastao ovaj obicaj. U rabinskoj knjizevnosti se prvi put pominje u XV veku. Medjutim, jos su Jevreji iz Vavilonije u doba Gaona obicavali da vrse obred slican taslihu i kapari (vidi Kapara, str. 30). Taj obicaj se sastojao u tome sto su pleli kosarice od palminog lisca, punili blatom i zemljom, dve do tri nedelje pre Ros-asana, pa u njih sadili pasulj i grasak. Uoci Ros-asana, kosaricom se sedam puta pravi krug oko covekove glave i pritom se govori da je ona zamena za njega, a, na kraju, kosarica se baca u vodu. Slicni obicaji postoje i kod drugih naroda. U nekim krajevima Indije, svi gresi se sabijaju u lonac i bacaju u reku: u Sijamu i na Borneu, gresi i nevolje se toware jednom godisnje u camac, koji se zatim otisne na pucinu. Taslih je vremenom izgubio svoj prvobitni znacaj i postao samo simbolican obred.

4.1 Istorija Nove godine

Razni narodi praznovali su Novu godinu u razlicita godisnja doba. Vavilonci i Persijanci u prolece, stari Egipcani u leto, Rimljani u zimu, a drevni Jevreji u jesen. Jevreji su pocinjali Novu godinu u jesen, po zavrsetku poljoprivrednih radova, kada su plodovi sa polja i vocnjaka vec bili sakupljeni i spremljeni u ambare, kad zedna zemlja ocekuje kisu i pocetak novog rastinja. Medjutim, u Tanahu (Stari zavet) se prolečni mesec nisan spominje kao prvi mesec u godini, a ne sedmi mesec tisri u kojem se slavi jevrejska Nova godina. To se objasjava time sto su stari Jevreji imali dve Nove godine, a u Misni se spominju cak cetiri. Jevrejski istoricar Josif Flavije tvrdi da verska Nova godina pada u nisanu, a gradjanska u tisriju. Mada se prvi tisri ne pominje kao Nova godina ni u Tanahu ni u knjigama iz vremena Drugog hrama, ipak se moze pretpostaviti da se taj dan u vreme Drugog hrama praznovao kao Nova godina. U talmudskoj knjizevnosti, koja je nastala neposredno posle razaranja Drugog hrama, prvi tisri se naziva Ros-asana (Nova godina). Vec tada je bilo prosireno verovanje da je Ros-asana dan kada se covecanstvu sudi na nebesima. Uskoro posle razaranja Hrama, Ros-asana je dobila obelezja koja ima i danas. Praznik se uglavnom provodio u hramu, duvalo se u sofar, a molitve su postale duze i brojnije. Kasnije su dodavane nove molitve, a u srednjem veku i pijutim (pesme poboznog sadrzaja).

4.2 Obicaji za Ros-asana

Ros-asana i obicaji vezani za taj praznik uglavnom simbolizuju covekovu teznju da mu godina bude plodna. Stoga novogodisnje cesticke glase: Lesana tova tikatevu (Budite upisani za dobru novu godinu), ili samo Sana tova (Dobra godina), ili Sana metuka (Slatka godina). Da bi se jace istaklo ocekivanje dobre godine, postoji obicaj da novogodisnja vecera zapocne necim slatkim, obicno kriskom hleba sa medom ili secerom, ili pak jabukom umocenom u med. Iz istog razloga izbegava se kiselo i ljuto. Ovi obicaji se zasnivaju na verovanju da pojedini obredi ili radnje imaju magicnu moc.

Ako se, na primer, unese hleb u novu kucu, onda toj kuci nece nedostajati hleba. Ako se pocetkom godine polije zrtvenik vodom, znaci da ce biti kise u izobilju. Prema tome, ako se na Novu godinu jedu slatka jela, godina ce biti slatka. Na istoj pretpostavci zasniva se i obicaj da se na pocetku vecere jede glava neke zivotinje, obicno jagnjeta ili ribe. Pre toga se izgovara molitva, koja se zavrшава recima: Da budemo glava, a ne rep, cime se istice zelja da nas uvazavaju. Riba se jede i zato sto se smatra simbolom plodnosti. Negde se na Ros-asana jede nar (sipak) zbog obilja zrna u njemu. Rabini su izracunali da u naruima 613 zrna, koliko i zapovesti kojih Jevreji treba da se pridrzavaju (Tarjag - micvot).

4.3 Obredi

Ros-asana nije domaci praznik, pa izuzev kracih obreda kod kuce, sav se ceremonijal obavlja u hramu izvan kuce. Jutarnja sluzba pocinje rano ujutro i traje do podne. Vernici se mole sa zanosom koji dostize vrhunac prilikom obreda duvanja u sofar, ili kad pred otvorenim svetim ormarom (Aron akodes) pocinje Untane tokef (v. str. 23), molitva u kojoj se opisuje dan strasnog suda. Posle rucka nema uobicajenog odmora. Vernici se vracaju u sinagogu, citaju psalme i vrse popodnevenu sluzbu (Minha), zatim odlaze do najblize vode u koju simbolicko stresaju svoje grehe (vidi Taslih str. 24). Po povratku u hram, ponovo citaju psalme i obavljaju vecernju molitvu (Arvit). Izuzev tasliha, ceo obred se ponavlja i drugog dana.

4.4 Jom tov seni sel galujot (drugi dan praznika u galutu)

Odredjivanje novog meseca i praznika vrsilo se u stara vremena na osnovu iskaza ocevidaca koji su svedocili pred Sanedrinom da su videli mlad mesec. Novi mesec se najavljivao paljenjem vatri na vrhovima brda, ali kad se pokazalo da taj nacin nije dovoljno pouzdan, onda se to radilo pomocu glasnika. Medjutim, nije bilo moguce da se svi Jevreji, koji su bili rastrkani po mnogim zemljama, obaveste o tacnim datumima pojedinih praznika. Zato je u vreme Drugog hrama odluceno da se praznovanje u zemljama dijaspore produzi po jedan dan. Taj dodatni dan naziva se Jom tov seni sel galujot. Jom kipur, se zbog strogog posta, i u dijaspori praznuje samo jedan dan, dok je Ros-asana izuzetak, te se i u Izraelu slavi dva dana. Reformisticki Jevreji su odbacili Jom tov seni sel galujot; oni praznuju Rosa sana samo jedan dan.

4.5 Šofar

Sofar je prastari duvacki instrument, jedan od nastarijih na svetu. Pravi se od roga bilo koje ciste zivotinje, izuzev krave i vola. Sofari se razlikuju po obliku, velicini i boji, a sluze za obavljanje posebnog obreda u hramu prilikom velikih praznika. Duvanjem u sofar proizvode se tri vrste zvukova: tekija, sevarim i terua. Tekija je samo jedan ravan dug zvuk, sevarim su tri kratka, tuzno uzvijena zvuka poput jecaja, koji ukupno traju koliko jedna tekija. Terua se sastoji od devet kratkih isprekidanih zvukova, koji, takodje, traju kao jedna tekija. Sofar se cesto pominje u Tanahu, Talmudu i knjizevnosti posle Talmuda. U staro doba, sofar je sluzio za najavu vaznih dogadjaja, za pozivanje u rat,

za upozorenje na neposrednu opasnost, za zastrasivanje neprijatelja, kao i prilikom svetkovina i praznika. Objavi na Sinajskom brdu prethodio je snazan zvuk sofara od kojeg je zadrhtao sav narod (II knjiga Mojsijeva, 19/16). Pomocu zvukova sofara osvojen je grad Jerihon. Sofarom se najavljivao Jovel (svaka pedeseta, tzv. subotnja godina) u kojem su robovi pustani na slobodu, a duznici oslobadjani dugova. Na Ros-asana, kad pocinje deset dana pokore (Aseret jeme tesuva), zvuci sofara opominju vernike da je to dan nebeskog suda i pozivaju na pokajanje. Na Jom kipur oni simbolicko najavljuju oprostaj od grehova. U jednoj talmudskoj legendi se kaze da zvuk sofara zbunjuje djavola koji na Ros-asana iznosi optuzbe protiv Jevreja.

4.6 Selihot (hebr. seliha - prastanje)

Selihot su posebna vrsta pokajnickih molitava. Pisane u obliku pesme, one sekazuju ili pevaju u dane posta, bolesti ili nevolje. Njihova tema je opisivanje patnji Jevreja u raznim zemljama galuta. Ova knjizevnost je nastala u I veku i razvijala se sve do XV veka. Izlozeni nemilosrdnim progonima, autori ovih molitvenih pesama opisivali su bedu i patnju svog naroda. Opisujuci mucenicka dela, oni su u svojim pesmama, svesno ili nesvesno, jacali zajednistvo Jevreja sirom sveta. Stoga su mnoge od ovih pesama usle u molitve za Tisa-beav i molitve u dane pred praznik Ros-asana. U Sulhan aruhu (Zbornik obrednih zakona i propisa koje je sastavio rabi Josef Karo 1565. godine), pise da postoji obicaj da se od Ros-hodes elula do Jom kipura ustaje pre svanuca i odlazi na Selihot. Sefardi se i danas drze tog obicaja. Askenazi pocinju sa Selihotom od subote u ponoc, cetiri dana pre Ros-asana. Ukoliko se desi da Ros-asana pada u ponedeljak ili utorak, onda sa Selihot pocinju u nedelju - dva dana ranije. U nekim opstinama je bio obicaj da samas (posluzitelj u sinagogi) sa fenjerom obilazi jevrejske kuce i lupanjem na prozor drvenim cekicem budi Jevreje za Selihot.

4.7 Amnon iz Majnca

Rabi Amnon iz Majnca je glavna licnost jedne legende iz srednjeg veka, u kojoj se opisuju njegovo stradanje i smrt zbog toga sto nije hteo da se odrekne vere svojih otaca. Po predanju, on je autor poznate molitve Untane tokef (v.) koja se peva u hramovima na Ros-asana i Jom kipur. Po legendi, uman, bogat i ugledan Jevrejin rabi Amnon bio je stalno izlozen pritisku vladara i njegovih dostojanstvenika da se pokrsti, ali je on to odbijao. Da bi dobio u vremenu, u jednom trenutku je zatrazio tri dana za razmisljanje. Medjutim, cim je izasao iz dvorca, osetio je grizu savesti, posto se iz njegovog odgovora moglo shvatiti da se koleba. Zato se vratio kuci skrhan i bolestan; nije ni jeo ni pio. Prijatelji su pokusavali da ga tese, ali bez uspeha. Treceg dana, dosli su da ga vode nazad u dvor, ali je on odbio da ide. Odveli su ga na silu. Prekoren sto nije ispunio obecanje, rabi Amnon je priznao krivicu i rekao: Sam cu sebi izreci presudu: neka mi jezik koji je izrekao laz bude odsecen. Vladar je odgovorio: Ne, necu ti odseci jezik, jer je on dobro govorio. Kaznicu ti noge jer nisu dosle na vreme. Naredio je da mu se odmah odseku prsti na nogama i rukama. Tako osakacenog, položili su ga u sanduk zajedno sa odsecenim delovima i odneli ga kuci. To se desilo pred Ros-asana. Na praznik je rabi Amnon trazio da ga odvedu u hram i smeste kraj hazana. Tu je placuci

izgovorio molitvu Untane tokef, u kojoj se opisuje strasni sud. Izdahnuo je i nestao cim je završio molitvu. Posle tri dana, rabi Amnon se u snu javio svom prijatelju, velikom rabiju Kalonimusu, sinu rabija Mesulama, naucio ga Untane tokef i naredio da se razasalje svim Jevrejima u galutu kao svedocanstvo i secanje na taj dogadjaj. Ova prica nema istorijsku podlogu i ne zna se kad je nastala; podseca na progone Jevreja u vreme krstaskih ratova (izmedju XI i XIII veka). Medjutim, pretpostavlja se da je nastala ranije, jer je prica slicnog sadrzaja nadjena u genizi u Kairu.

4.8 Untane tokef (hebr. pricacemo o snazi)

Untane tokef je naziv molitve koja se peva u hramu na velike praznike (Rosa sana i Jom kipur), a naziv je nastao po dvema pocetnim recima. Autor pesme je, po predanju, bio rabi Amnon iz Majnca, legendarni mucenik iz vremena krstaskih ratova. Po nekim misljenjima, molitvu je sastavio rabi Kalonimus ben Mesulam, istaknuti liturgijski pesnik, koji je ziveo u Nemackoj u XI veku. U pesmi se opisuje postupak nebeskog suda koji se vodi na Ros-asana i Jom kipur, kada se odlucuje o covekovojsudbini. Na sudu se donosi odluka koliko ce ljudi doci na ovaj svet, a koliko otici; ko ce ziveti, a ko umreti; ko na vreme, a ko pre vremena; ko ce stradati od vatre, ko od vode, ko od maca, ko od divlje zveri, a ko od iznenadne smrti; ko ce umerti od gladi, ko od zedji, ko od zemljotresa, a ko od kuge; ko od gusenja, a ko od kamenovanja; ko ce mirovati, a ko ce lutati; ko ce ziveti u miru, a ko u nespokoju; ko u udobnosti, a ko u patnji; ko ce se obogatiti, a ko ce osiromastiti; ko ce biti slavljen, a ko ponizavan. Medjutim, sve te teske odluke nebeskog suda mogu se spreciti pokajanjem, molitvom i milostinjom. U pesmi se isticu razumevanje koje Bog ima za ljudske slabosti i njegova spremnost da prasta. On je opisan kao neizmerna velicina, dok je covek njegova tvorevina, sazdana od krvi i mesa, nastala od praha u koji ce se i vratiti. Bog poznaje tu svoju tvorevinu koja lici na razbijen lonac, osusenu travku, uveli cvet, senku koja nestaje, oblak koji se razilazi, okopneli sneg, utisani vetar, rasprsenu prasinu, minuli san. Bog se u molitvi slikovito upoređuje sa pastiom: kao sto pastir brine za svoje stado i propusta ga ispod stapa da bi ga prebrojio, tako autor zamisla Boga kao pastira svoga naroda koji uzima u narucje jednu po jednu dusu svih bica, ispituje ih i prebrojava. Molitva Untane tokef je najpre uvedena u liturgiju nemackih i poljskih Jevreja, a docnije su je prihvatile i sefardske opstine. Askenaska melodija ove molitve razlikuje se od sefardske.

4.9 Taslih

To je obred koji se vrsi prvog dana Ros-asana, na obali mora ili reke, na izvoru vode ili pored bunara. Obred pocinje citanjem odabranih delova Biblije, a završava recima proroka Mihe: I bacices u bezdane mora sve njihove grehe. Pritom se podizu rubovi odece ili izvnu dzepovi i istresaju u vodu, sto simbolicki predstavlja oslobadjanje od greha. Taslih se u Jerusalimu obavlja kraj bunara, u Safedu na krovovima kuca sa kojih se vidi jezero Kineret, a u Tel-Avivu i Haifi na morskoj obali. U nekim zemljama obavlja se na Kipur. Po legendi, taslih se dovodi u vezu sa praocem Avramom kome je Gospod, da bi ga iskusao, naredio da zrtvuje sina Isaka. Djavo, da bi ga onemogucio, pretvara se u duboke bujice vode, preprečuje mu put i pokusava da ga utopi. U Talmudu i

knjigama Gaona nema traga o ovom obicaju. U rabinskoj literaturi, on se prvi put spominje u XIV veku.

5. JOM AKIPURIM ILI JOM KIPUR (hebr. Dan pokajanja, mirenja i prastanja)

Jom akipurim je praznik pomirenja, pokajanja i prastanja. Praznuje se desetog dana sedmog meseca tisrija, a provodi se u hramu, u molitvi i postu. Toga dana svaki vernik nosi u sebi zakone Tore, milosrdje i uzviseno osecanje zajedništva sa svim ljudima. Jom akipurim je vrhunac i zavrsetak desetodnevnog razdoblja pokajanja koje pocinje na Ros-asana. Po Tori, sustina Jom kipura je mucenje duse, kao uslov za oprostaj greha. U Tori pise: A deseti dan tog sedmog meseca je dan ociscenja, neka vam bude sabor sveti, te mucite duse svoje. Rabini tumace mucenje duse kao uzdrzavanje od jela i pica od veceri do veceri, uz pokajanje i milosrdje. Prorok Jesajau (Isaija) objasnjava smisao posta: Nije li to da udelis hleb svoj gladnome, a siromaha beskućnika da uvedes u kucu? Kad vidis gola, da ga odenes ... (Jesaja 50-7). Prorok svojim objasnjenjem zahteva slobodu, drustvenu pravdu i ekonomsku izjednacenosć. Osnovne misli Jom akipurima jesu kajanje, moralni optimizam i siroko saosecanje za ljudske patnje uopste, posebno za patnje Jevreja. Misao o pokajanju smatra se jednom od najsvetlijih pouka jevrejstva. Covek bi bio najnesrećnije bice kad ne bi imao mogucnosti da okaje svoje grehe. Optimisticki duh Jevrejstva ne podnosi pomisao da bi covek trebalo stalno da ocajava i gubi veru u sebe. Niko ne moze tako duboko ogreznuti u grehu da ga ne bi mogao okajati. Rabi Mose ben Majmon (Majmonides) porucuje da ce svakom gresniku biti oprosteno ako se pokaje, pa i onom ko gresi celog zivota i pokaje se tek na samrti. Molitve na Jom akipurim izrazavaju misao bratstva i medjusobnog prastanja i podsecaju da nema bezgresnog ljudskog bica. Ispovesti su stilizovane u prvom licu mnozine, cime se zeli istaci odgovornost celokupne zajednice i za one prestupe koje cini pojedinac. Molitve se redjaju uzlaznom linijom, od osecanja krivice do razdraganosti i pouzdanja u bozu milost. Celokupna ljudska delatnost ogleda se u tim molitvama i poetskim sastavima, od kojih neki predstavljaju knjizevna remek-dela, a ljudske mane i slabosti odudaraju od savršenog reda beskrajnog svemira. Tradicionalne melodije setnog zvuka izazivaju strahopostovanje pred neizvesnom buducnoscu. Lisavajuci se svojih fizickih potreba, vernici su toga dana zaokupljeni samo duhovnim stvarima, u nastojanju da otklone svaku mrznju i zle misli. Jom akipurim je tako snazno usadjen u svest Jevreja, da bi retko ko propustio da tog dana prisustvuje bogosluženju u hramu. Kada su, posle razorenja Drugog hrama, prestali obredi prinosenja zrtava, Jom akipurim se ocuvao kao najveći dan koji istice znacaj pokajanja. Zbog svoje duboko verske sadrzine i bogatstva obreda, on je do danas ostao najveći i najsvetliji jevrejski praznik.

5.1 Jom akipurim u staro vreme

Pre vavilonskog ropstva, Ros-asana i Jom akipurim nisu bili posebni praznici, nego sastavni deo glavnog jesenjeg praznika Sukota. Sukot je bio praznik ociscenja, a Ros-asana i Jom akipurim priprema za taj dan. Vremenom su ova dva praznika menjala obelezje i dobijala nove sadrzaje. Jom kipur je postao dan ociscenja i bio slavljen kao glavni praznik u grupi praznika, od kojih je Ros-asana bio pocetak, a Sukot zavrsetak. U

svakom razdoblju jevrejske istorije, praznici su se menjali u skladu sa shvatanjima, potrebama i nacinom zivota novih generacija: dok su bili pastiri i lutali pustinjom, Jevreji su negovali obicaje i praznike vezane za nomadski zivot. Kad su se nastanili u Kanaanu i postali zemljoradnici, poceli su svetkovati tri praznika: Pesah, Savuot i Sukot, vezana za godisnja doba, obradjivanje zemlje i ubiranje plodova. Sticanjem viseg stepena duhovne kulture, Jevreji su poceli da odvajaju praznike od prirode i godisnjihdoba i da im pridaju nov, duhovni sadrzaj. Taj proces je zapoceo jos u doba jevrejskog kraljevstva, a posebno se razvio posle vavilonskog ropstva. Rasprsenima po bliskim i dalekim zemljama, odvojenima od svoje zemlje i zivota zemljoradnika, njima nije vise bilo dovoljno da svetkuju na stari nacin - u jelu, picu i zabavi - nego su potrazili moralnu i istorijsku osnovu za svoje svetkovine, unoseci u njih nacionalnu i duhovnu sadrzinu. Iako su ocuvani neki obicaji koji podsecaju na njihovo zemljoradnicko poreklo (na primer, prinosenje prvog snopa poznjevenog zita na Pesah, ili sve vekne hleba od nove psenice na Savuot), to vise nije bio razlog za svetkovinu. Obredi nisu bili izraz veselja i terevenki pred Bogom, nego nacin priblizavanja Bogu. Po Tori, Jom akipurim je dan prinosenja zrtava, ociscenja od greha i prastanja. Prinosenje zrtava je bilo propraceno posebnim obredima. I mnogobozacki narodi Grci, Rimljani i Vavilonci - vrsili su obrede u vidu prinosenja zrtava. Medjutim, postoji sustinska razlika izmedju obreda ociscenja kod Jevreja i obreda kod Vavilonaca i drugih starih naroda. Oni su se brinuli za ociscenje svojih svetista, kralja i kraljevstva, pri cemu je narod ostajao po strani. Kod Jevreja je obred obavljan radi ociscenja svih i prastanja svima - velikom svesteniku, svestenicima i celom narodu. U Misni se opisuje kako je Jom kipur prvobitno slavljen na paganski nacin. Mladici i devojke u belom izlazili su izvan naselja i obavljali ritual udvaranja, koji se završavao udajama i zenidbama. Predvece se narod okupljao pred kucom velikog svestenika, koji bi priredio gozbu. Vrhunac proslave bio je kad bi zrtvenog jarca, natovarenog ljudskim gresima, prognali u pustinju.

5.2 Jom akipurim u doba Drugog hrama

U ranom razdoblju Drugog hrama, Jom akipurim je vec postao najsvetiji dan Jevreja i oni su ga provodili u sinagogama, u postu i molitvi. Ma gde se nalazili, oni su toga dana mislima i srcem bili u velikom Jerusalimskom hramu gde je koen gadol (veliki svestenik) obavljao svete i tajanstvene jomkipurske obrede. Sem na Jom kipur, veliki svestenik nije obavljao obrede u hramu. Subotom, praznicima i na Ros-hodes, veliki svestenik se pojavljivao pred narodom u raskosnoj zlatnoj odori, a Jom kipur je bio jedini dan kad je oblacio skromnu lanenu odecu, ulazio u veliko svetiliste i obavljao sluzbu u svoje ime i u ime celog naroda. Poslednjeg veka pre razaranja Drugog hrama, veliki svestenik je bio politicka licnost, neican vrsenju obreda. Zato se on sedam dana pre Jom kipura pripremao uz pomoc clanova Sanedrina, prinosio zrtve, palio tamjan i druge miomirise i ponavljao odredjene odlomke iz Tore. Ujutro, uoci Jom kipura, koen gadol je stajao na istocnoj kapiji hrama i cekao da mu dovedu na poslednji pregled zivotinje koje su odredjene za zrtvovanje. Ostali Jevreji su se, takodje, pripremali za ovaj veliki dan: molili su jedan drugog za oprostaj i podsecali se grehova koje su cinili tokom godine. Medjutim, pripreme koen gadola bile su vece i odgovornije. On je provodio vreme

razmisljajući sa strahopoštovanjem o ulasku u veliko svetište. Plasio se da ne napravi neki propust jer bi, u tom slučaju, bio proglašen za nepodesnog, a njegov zamenik, koji je takodje bio pripremljen, nastavio bi da vrši obrede. Pred veče je svaki zurio da započne post. Velikom svešteniku nisu dozvoljavali da mnogo jede, kako ne bi zadremao, budući da su članovi Sanedrina te noći proveravali u tancine njegovu pripremljenost za vršenje obreda. Da bi ga održali u budnom stanju, oni su mu citali odlomke iz Tanaha i pevali psalme. Ako bi on ipak zadremao, grupa mladih sveštenika pucketala bi prstima oko njega dok je on bosonog stajao na hladnom kamenu. U ranu zoru, pre nego što zakukurice prvi petao, dvoriste hrama je već bilo puno naroda. Na krovu su stajali sveštenici i očekivali da se pojavi prvi znak sunca. Kad bi se razdanilo toliko da se između brezuljaka mogao nazreti grad Hebron, oni bi počeli uzvikivati: Jutarnje svetlo je stiglo do Hebrona. Tada je zapocinjalo prvo kupanje koen gadola. Toga dana se kupao pet puta, a noć je prao deset puta. Kupanje i pranje se obavljalo u posebnom odeljenju hrama. Međutim, jutarnje kupanje se vrsilo u unutrašnjem dvoristu. Za to vreme ga je od naroda odvajala skupocena svilena tkanina. Posle kupanja bi skinuo uobicaenu odecu, oblačio zlatnu odoru, prao ruke i noge u zlatnom lavoru i zapocinjao dnevni obred. Narod je bio oćaran sjajnim prizorom sveštenika u zlatnoj odori sa zlatnom krunom na glavi, skupocenim draguljima na grudima i zlatnim zvončićima na rubovima purpurne odore. On je zatim palio mirise na zlatnom zrtveniku i uređjivao sveće na menori. Time se završavao svakodnevni jutarnji obred i zapocinjao obred za Jom kipur. Koen gadol je sćlacio zlatnu odoru i oblačio odecu od beloga platna.

5.3 Obred u hramu

Obred u hramu je pocinjao prvom ispovescu koen gadola. On je stavljao ruke na glavu mladog bika i izgovarao molitvu kojom je ispovedao svoje grehe i grehe svojih ukucana, te molio za oprostaj. U molitvi je tri puta izgovarao misticno ime Boga (vidi Sem ameforas), a narod je pri pomenu toga imena nice padao na zemlju. Obred se nastavljao odredjivanjem zrtvenog jarca. Dva jarca istog izgleda, iste velicine i iste vrednosti stajala su pored zrtvenika, a glave su im bile okrenute prema svetilistu. Tu je bila urna u kojoj su se nalazile dve jednake zlatne ploćice. Izvlacio ih je i stavljao po jednu na glave oba jarca. Zatim je vezivao crvenu traku za rog onog jarca koji je bio odredjen da ponese u pustinju grehe naroda. Obred se nastavljao, koen gadol se vraćao biku, stavljao na njega ruke i po drugi put se ispovedao, ovog puta i u svoje ime i u ime ostalih sveštenika. Potom je klao bika; njegova krv je sakupljana u posudu i predavana jednom svešteniku. Duznost tog sveštenika bila je da krv neprestano mesa kako se ne bi zgrusala. Koen gadol se zatim penjao na postolje na kojem se nalazio zrtvenik, punio zlatnu posudu potpaljenim ugljenom, sipao pregrst tamjana u zlatnu kutlacu, a potom, sa posudom u jednoj i kutlacom u drugoj ruci, kretao lagano prema velikom svetilistu. Između dve zavese ulazio je u veliko svetište, gde je odvojen od svih stajao u polutami, jedva vidljiv, tek malo osvetljen uzarenim ugljem. Tu je na kamen-temeljac polagao posudu, posipao je tamjanom i povlacio se u pretsoblje, gde je izgovarao odredjenu molitvu. Posle toga, ponovo je odlazio u dvoriste, uzimao lavor i

krv, vraćao se u veliko svetišće i prskao krv po zavesi, jednom nagore i sedam puta nadole, uz glasno brojanje. Potom je odlazio u pretsoblje i stavljao lavor na zlatni stalak. Posle toga je klao jarca određenog za žrtvu Bogu, a njegovu krv skupljao u lavor, ulazio u veliko svetišće da tu krv poskropi, vraćao se u pretsoblje i stavljao lavor na dugi zlatni stalak. Zatim je skropio zavesu na zadnjoj strani, najpre krvlju bika, a zatim krvlju jarca. Potom je izmesao krv dveju životinja i njome skropio zlatni oltar za paljenje tamjana, koji se nalazio u pretsoblju. Preostalom krvlju prskao je spoljnu stranu velikog žrtvenika.

5.4 Žrtveni jarac (azazel)

Po završetku obreda oprostaja greha počinjenih prema svetišću, prelazilo se na simboličan obred prenošenja greha celog naroda na žrtvenog jarca. Veliki sveštenik je prilazio jarcu, stavljao na njega ruke i po treći put se ispovedao, ovoga puta u ime celog naroda. Zatim je izvodio jarca iz hrama i predavao ga jednom svešteniku. Oko njih se skupljala masa naroda koja je uzvikivala: Pozuri i odlazi. Jarca su na smenu odvodili desetak milja izvan grada, sve do strme litice iznad dubokog ponora. Dug puta je za pratioce pre Jom kipura bilo podignuto desetak kolibica sa hranom i pićem. Pratiocima je bio dozvoljen prekid posta. Pre nego što bi poslednji pratilac gurnuo jarca u ponor, skidana mu je crvena vrpca sa rogova i kidana na dva dela: jedan deo je vezivan za liticu, a drugi za jarceve rogove. U međuvremenu je koen gadol nastavljao obred, prinoseći na žrtvu mladog bika i drugog jarca, a zatim citao odeljke Tore. Posle toga je prao ruke i noge, skidao suknenu odevu, kupao se, oblačio zlatnu odeću, ponovo prao ruke i noge, prinoseći dodatnu žrtvu (musaf) za Jom kipur, ponavljao obred pranja, skidao zlatnu odeću, kupao se, oblačio belu odeću, poslednji put prao ruke i noge, i najzad ulazio u veliko svetišće po posudu za ugaj i kutlacu. Time je bio završen jomkipurski obred.

5.5 Jom kipur posle razorenja Hrama

Posle razorenja Drugog hrama, mada više nije bilo simboličnog jomkipurskog obreda u Jerusalimskom hramu, Jom kipur nije izgubio značaj u životu Jevreja. Da je Jom kipur ostao praznik kad jedino veliki sveštenik moli za oprostaj za grehe naroda, on nikad ne bi preživeo razaranje Hrama. Međutim, kako je već tada prolazio kroz dugu evoluciju, narod je sve više učestvovao u obredima, pa je i praznik dobijao sve veći značaj. Neposredno pre razaranja Hrama, Jom kipur je bio veliki dan Jevreja celog sveta; to obeležje je sačuvao i posle razaranja, s tim što veliki sveštenik nije više služio kao posrednik između čoveka i Boga. Jevreji su se neposredno obraćali Bogu molitvama i ispovestima, ali nisu zaboravili obred iz Jerusalimskog hrama. U posebnoj molitvi (Seder aavoda), podrobno se opisuje obred velikog sveštenika, pri čemu se navode njegove ispovesti, redosled prinosenja žrtava i način na koji sveštenik i narod padaju ničice na zemlju kad koen gadol pominje zabranjeno božje ime.

5.6 Neki običaji za Jom kipur

Ros-asana i Jom kipur su jedini biblijski praznici sa isključivo verskim sadržajem, pa se i običaji vezani za te praznike razlikuju od drugih prazničnih običaja. Kapara (v.), običaj

kod koga se za vršenje obreda koristi zivina, bio je rasiren jos u X veku medju Jevrejima u Vaviloniji. Taj obicaj, na koji nailazimo i kod mnogih drugih naroda zasniva se na starom primitivnom verovanju da se beda, nesreca i greh mogu preneti na drugo zivo bice ili stvar. Praistorijski covek je verovao da su stvari oko njega ziva bica - i kamen i drvo i reka i mocvara - i da u svakoj zivi dobar ili zao duh. On je verovao da se carolijama moze uticati na duha. Jedan od postupaka koji su primitivni narodi primenjivali bio je uznemiravanje duha da bi se on sa mesta na kojem boravi pomerio na drugo mesto i oslobodio osobu na koju se okomio. Tako je primitivni covek izmislio mnoštvo obreda i gatanja da bi sprecio nesrece, ili da bi preneo grehe na drugu osobu. Kod Jevreja postoji verovanje da mrtva stvar moze zameniti coveka u nesreci. Na primer, kad se razbije neka skupocena stvar, ljudi se tese i kazu: Neka to bude kapara za sve nas. Kod sujevernih ljudi sirom sveta postoji verovanje da se nesreca i bedalakse prenose na ziva bica nego na mrtve stvari. Pritom, zivina igra znacajnu ulogu, narocito petao i kokoska. Zli duhovi se plase svetla, a petao kukurikanjem najavljuje svetlost dana. Isto tako, postoji praznoverica da predmet magije protiv djavola mora biti crne boje zato sto je i djavo crn. Medjutim, Jevreji pri obredu kapara daju prednost zivini bele boje, uz objasnjenja da bela boja predstavlja simbol oslobadjanja od greha. To je svakako novije objasnjenje; izvorno, bela boja je smatrana sredstvom kojim se zastra suje crni djavo. Obred kapara se uobicajio najpre medju Jevrejima Vavilonije, a odatle se prosirio na Jevreje drugih zemalja. Mnogi rabini su bili protiv ovog obicaja i izjednacavali su ga sa idolopoklonstvom. Rabi Josef Karo, autor Sulhan aruha, smatrao je da je taj obicaj glup. Do pojave tasliha, kapara je obavljana pre oba velika praznika. Jevreji su postepeno, pretvorili taj obred u cisto jevrejski, unoseci u njega duh drustvenog morala. Dok neznabosci zrtvovanu zivinu namenjaju djavolu, Jevreji je poklanjaju siromasima.

5.6.1 Kapara (zrtva)

Obicaj simbolicnog prenosjenja grehova na zivinu. Uoci Jom kipura, svaki clan porodice zrtvuje jednu zivotinju, muskarac petla, a zena kokosku. Pre klanja, glava porodice recituje odredjenu molitvu i pri tome zivinom kruzi oko glave svakog pojedinog clana porodice. Molitvom se izrazava zelja da smrt zivine bude otkup za dug, miran i srecan zivot. Zaklana zivina se zatim poklanja sirotinji. Mnogi umesto kapara daju siromasima prilog u novcu.

5.6.2 Kal nidre (aramejski - svi zaveti)

Kal nidre su pocetne reci i naziv molitve kojom pocinje obred na Jom kipur. Tom molitvom se svi zaveti i obaveze date u toku godine proglašavaju za nistavne. Ona je uvedena zbog sklonosti ljudi da nepromisljeno preuzimaju obaveze koje kasnije ne mogu da ispune. Tekst Kal nidrea se prvi put spominje u IX veku u Vaviloniji za vreme Gaona. Pisan je na aramejskom, koji je tada bio govorni jezik naroda, i na hebrejskom - za ucene ljude. Gaoni nisu prihvatili ovu molitvu, a ni u Spaniji je nisu dobro primili. Medjutim, vremenom su je prihvatile sve jevrejske zajednice u svetu. Za vreme progona u Spaniji, mnogi spanski i portugalski Jevreji, koje je inkvizicija pod pretnjom smrti

prisilila da se odreknu jevrejstva, krisom su se sastajali u podrumima ili sinagogama, pa su se molitvom Kal nidre odricali zakletvi koje su dali pod pritiskom. Sadržina molitve kojom se ukidaju sve date obaveze nanela je Jevrejima mnoge nevolje: neprijatelji su ih optuzivali da im se nista ne može verovati posto oni sebe oslobadjaju svih obaveza na Jom kipur. Zato su rabini objasnili da se na Jom kipur ponistavaju samo oni zaveti koje covek preuzima u odnosu na sebe, a nikako u odnosu na druge, bez obzira na veru ili rasu. Kal nidre nema neku znacajniju ulogu u ceremonijalu Jom kipura, ali zato njegova melodija lepotom i osecajnoscu ostavlja snazan utisak, tako da se vece Jom kipura cesto naziva vece Kal nidrea. Ne zna se tacno kad je melodija nastala. Najpre se pojavila medju Jevrejima u juznoj Nemackoj u drugoj polovini XV veka, a zatim su je prihvatili askenazi sirom sveta. Sefardi i Jevreji na orijentu imaju svoju melodiju za Kal nidre. Reformisticki Jevreji zapadne Evrope i Amerike odbacili su Kal nidre. Bogoslu zenje u njihovim opstinama pocinje psalmom 130, po ugledu na Jevreje Palestine, koji su pre pojave Kal nidrea pocinjali jomkipurski obred psalmima 103 i 130.

5.6.3 Aseret jeme tesuva (hebrejski: deset dana pokore)

Aseret jeme tesuva je naziv za prvih deset dana meseca tisrija koji pocinju Ros-asanom i završavaju Jom kipurom. Po tradiciji, to su dani pokore odredjeni za molitvu i kajanje. Nazivaju se Jamim noraim - strasni dani. Prema jednom tvrdjenju u Talmudu, tri knjige se otvaraju na Ros-asana: knjiga pravednika, knjiga nepopravljivih gresnika i knjiga kolebljivaca, medju koje spada vecina ljudi. Pravednike odmah upisuju u knjigu zivota, gresnike u knjigu smrti, dok se odluka o kolebljivcima donosi na Jom kipur. Ukoliko se pokaju, bice uneseni u knjigu zivota, a ako se ne pokaju, bice osudjeni na smrt. Stoga su tih dana vernici prozeti osecanjima krivice i nade, slicno okrivljenima pred sudjenje.

5.6.4 Šabat suva

Šabat suva je naziv za prvu subotu posle Ros-asana, a nastao je po prvim recima Haftare (Suva Jisrael - vrati se Izraelu, Osea 14), koja se cita toga dana. Naziva se jos Sabat tesuva (subota pokore), jer pada u dane izmedju Ros-asana i Kipura, koji se nazivaju deset dana pokore.

5.6.5 Malkut (hebr. bicevanje)

Malkut je kazna od 39 udaraca bicem, koju je Bet-din izricao zlocincima u staro vreme. U nekim opstinama istocne Evrope, postojao je obicaj da se stariji i pobožni Jevreji izloze simbolicnom bicevanju radi okajanja grehova. Bicevanje je obavljao siromah koji je za svoj trud dobijao nagradu. On je stajao s bicem kraj vrata hrama gde je bilo pripremljeno malo slame. Ljudi su dolazili jedan po jedan, padali nicice na slamu i ispovedali se u sebi. Za to vreme je bicevalac tri puta glasno izgovarao recenicu iz psalma koji sadrzi 13 reci (Psalm 78, rec. 38): Veu rahum jehaper avon velo jashit, veirba leasiv apo velo jair kol hamato. (Prevod: A on je milostiv i oprostice greh i nece unistiti, cesto stisava svoj gnev da ne plane svom jaroscu.) Prilikom svake izgovorene reci bicevalac je lagano udarao po ledjima isposnika, ukupno 39 puta. Toliko udaraca dobijali su zlocinci u staro vreme.

5.6.6 Paljenje sveca

Svaka porodica je uoci Jom kipura obicno palila po dve svece: ner ahajim (za zivot) i ner nesama (za mrtve). U nekim opstinama istocne Evrope, svece za mrtve pripremala su zene. One su izmedju Ros-asana i Jom kipura odlazile na groblje i koncem merile grobove svojih pokojnika. Zatim bi konac uvijale, uvlacile u vosak i pravile fitilj za svecu, a pritom su se molile i oplakivale svoje pokojnike.

5.6.7 Blagoslov

Pre polaska u hram, ocevi su biranim recima blagosiljali svoje sinove: da im Bog usadi ljubav prema Tori i obdari ih mudroscu; da im kucu blagoslovi sinovima i kcerima; da im osigura blagostanje i podari zdravlje i dug zivot.

5.6.8 Bela odeca

Na Jom kipur se oblacila bela odeca jer je bela boja smatrana za simbol cistote, a tog dana su ljudi zeleti da budu cisti od greha. Obicaj potice jos iz vremena kad je postojao Jerusalmiski hram.

5.6.9 Mirenje

Dajuci sadrzaj danu pomirenja, rabini su uslovili oprostaj od greha mirenjem coveka sa covekom. Za prekrasaje prema Bogu, Jom akipurim donosi prastanje. Za uvrede i nepravde ucinjene bliznjem nema prastanja sve dok prekrsilac ne obesteti povredjenog i ne zamoli ga za oprostaj. Stoga su se ljudi uoci Jom akipurima medjusobno mirili i molili za oprostaj.

5.6.10 Neila (hebr. zatvaranje)

Neila je zavrсна molitva Jom kipura. U Misni se naziva neilat searim (zatvaranje kapija) jer se obavlja pri zalasku sunca, u vreme kad se, po verovanju, zatvaraju nebeske kapije. Izvorno, neila je bio završni obred na Jom kipur, neposredno pre zatvaranja kapija Jerusalmiskog hrama. Molitvu neila obicno vrsi jedan od starijih clanova zajednice ili rabin. Ormar u kome se drže svici Tore ostaje otvoren za vreme molitve.

5.6.11 Viduj (hebr. ispovest)

Viduj je ispovest i priznanje krivice zbog pocinjenih grehova, kao i molitva za oprostaj. Zasniva se na propisu u Tori: Covek ili zena kad ucine kakav greh ljudski, te zgrese Gospodu i bude ona dusa kriva, tada neka priznaju greh koji su ucinili. (IV knjiga Mojsijeva, 5-6, 7). Jevreji se ispovedaju u svakodnevnim molitvama, sem praznika, zatim kad su tesko bolesni i u mnogim drugih prilikama. Na Jom kipur, viduj je glavni deo bogoslu zenja. Tekst viduja nije bio utvrdjen, pa se menjao tokom vremena. Najvazniji tekstovi koji se nalaze u molitvenicima jesu: asamnu (gresili smo) i al het sehatanu lefaneha (Zbog greha koji smo pred Tobom pocinili). Oba su navedena po azbucnom redu, a sadrže iscrpan spisak raznih prestupa i mogucih ljudskih nedostataka, kao sto su prevara, laz, podmicivanje, kleveta, zle misli, uvredljiv razgovor,

neiskrena ispovest, nepostovanje roditelja i ucitelja i sl. Vernik se ispoveda i moli oprostaj i za one grehe koje nije sam pocinio nego su ih mozda pocinili drugi, buduci da se kod Jevreja smatra da oni jamce jedan za drugoga, da su deo jedinstvenog tela i da je cela zajednica odgovorna za prestupe pojedinaca. Po verovanju Jevreja, ispovest pomaze samo u slucaju iskrenog kajanja. Ne oprasta se osobi koja kaze: Gresicu, a na Kipur ce mi biti oprosteno. U vreme postojanja Jerusalimskog hrama, veliki svestenik se ispovedao u svoje ime, u ime ostalih svestenika i u ime celog naroda. Od razaranja Hrama, ispovest se obavlja bez posrednika i svaki Jevrejin se u svojoj ispovesti obraca neposredno Bogu. Jevrejski mudraci su pravili poredjenje izmedju zemaljskog i nebeskog suda. Kad okrivljeni prizna krivicu pred zemaljskim sudom, on biva osudjen. Pred nebeskim sudom mu se prasta ako prizna krivicu i obeca da vise nece gresiti.

6. ŠALOŠ REGALIM (tri hodocasna praznika)

Tri hodocasna praznika, Pesah, Savuot i Sukot, nazivaju se salos regalim, sto se tumaci kao tri puta pesice. Na te praznike stari Jevreji su isli u Jerusalem na hodocasce, da tamo proslave praznik i u hramu prinesu zrtve. Vecina hodocasnika je isla pesice. Po tradiciji, svaki hodocasnik bi prevaleo pesice bar poslednju etapu puta, tj. od grada Jerusalima do brda Cion (Ar Cijon), na kojem se nalazio hram. Ar Cijon ili Ar akodes (Sveto brdo) naziv je za brdo Morija u Jerusalimu, na kojem je podignut Bet-amikdas (Hram).

7. SUKOT (senice)

Sukot je svetkovina koja pocinje uoci petnaestog dana meseca tisrija i traje devet dana. Prva dva i poslednja dva dana su puni praznici, a srednjih pet - polupraznici. Sedmi dan se zove Osana Raba (vidi str. 39), osmi Semini aceret (vidi str. 39), a deveti Simhat Tora (vidi str. 40). U Izraelu i kod reformistickih Jevreja, Sukot se praznuje osam dana. Prema propisima Biblije, Sukot sa Semini aceretom trebalo bi svetkovati osam dana. Medjutim, u galutu se svi blagdani ne svetkuju onako kako je to u Tori propisano, nego im se dodaje jos jedan dan, koji se zove Jom Tov Seni Sel Galujot (drugi praznicni dan galuta). Uzrok tome je nestabilnost kalendara (vidi Jevrejski kalendar, str. 1) koja je narocito bila izrazena u stara vremena. Tumacenje istorijskog porekla Sukota nalazimo u Bibliji, gde pise: Basukot tesevu sivat jamim ... U kolibama stanujte sedam dana. Ko god je rođen u Izraelu neka bude pod sjenicama, da bi znali vasi potomci da sam ja ucinio da zive pod sjenicama kada sam ih izveo iz zemlje egipatske. (III knj. Mojsijeva 23, 42.) Izraelci su lutali pustinjom cetdeset godina i za to vreme boravili pod satorima. U znak secanja na te dane, Jevreji na Sukot borave u kolibama sedam dana. Sukot se praznuje u jesen. U staroj jevrejskoj drzavi, gde se vecina stanovnika bavila zemljoradnjom, praznovanje je pocinjalo posle završene zetve i berbe voca. Seljaci su se radovali bogatim prinosima, izlazili u polja i tamo provodili sedam dana, uz pesmu i igru. U narodnoj tradiciji sacuvani su poljoprivredni simboli prvobitnog praznovanja. To su cetiri vrste bilja - arbaa minim (vidi), etrog (vrsta citrusa), lulav (strukovi palme), adas (mirta) i arava (vrba), koje povezane u struk sluze za obavljanje posebnog praznicnog obreda. Sukot se zove i Hag Aasif (praznik berbe) ili samo Hag (praznik), a u liturgiji

Zeman simhatenu (vreme nase radosti). U novije vreme, reformistički Jevreji obavljaju praznicni obred na nacin kojim se simmbolicno ozivljava praznik ubiranja plodova. Na podijumu u hramu podize se mala suka i ukrasava vocem i cvecem. Deca ulaze u sinagogu pevajuci hvalospeve. Na celu povorke nose se tradicionalni arbaa minim. Ostala deca, podeljena u grupe, nose odabrano voce i povrce. Tako stari motiv Sukota, kao praznika ubiranja plodova, upotpunjuje novi, verski.

U anticka vremena, Sukot je bio glavni jevrejski praznik. Ne zna se tacno kako se praznovao, ali se zna da je bio najveseliji praznik godine. Jevreji antickog doba bili su veseo narod koji je voleo pesmu i vino. Nikada se nije toliko pevalo i pilo kao na Sukot. Posto je to bio hodocasni praznik, hiljade ljudi sa svojim porodicama i mnogobrojni karavani jevrejskih seljaka, uz pesmu su odlazili na hodocasce u Jerusalim. Imucniji su vukli vola, kao poklon Hramu, manje imucni ovcu ili kozu, dok su siromasni nosili cvece ili vino, koje su prolivali na oltar hrama. Dok jos nije postojao Veliki hram u Jerusalimu, nije se moralo ici u Jerusalim na hodocasce. U mnogim gradovima podizani su hramovi i ljudi su proslavljali praznik obicno tamo gde im je bilo najblize. Kada je kralj Solomon sagradio hram u Jerusalimu, Sukot je bio prvi praznik koji se u njemu praznovao. Hodocasnici su se slivali u grad iz svih krajeva jevrejske drzave, iz zemalja Rimskog carstva, iz svih krajeva gde su postojale jevrejske zajednice. Na ulicama Jerusalima mogli su se videti Jevreji u najsarolikijim nosnjama, mogli su se cuti razni jezici i dijalekti. Putovalo se kolima, na magarcima i kamilama, a bilo je i onih koji su isli pesice. Prica se da je slavni Hilel dolazio pesice na hodocasce, cak iz Vavilonije. Veliko je bilo uzbuđenje hodocasnika koji su prvi put dolazili u Jerusalim. Oni su mnogo slusali o tom gradu, o njegovim skolama i mudracima, a nadasve o velicanstvenom hramu koji je sagradio Herod. Zato su bili puni iscekivanja, nestrpljivi da prodju kroz kapije grada, njegovim ulicama, da se ukljuce u njegov zivot i ucestvuju u praznicnim obredima u Hramu. Celi Jerusalim je bio pun zelenila i voca. Njegovi predstavnici su stajali na kapijama grada i docekivali brojne goste. Svuda se moglo videti lisce palmi, grane masline, mirisjava mirta, vrba i lisnate grane, na kojima je visilo citrusovo voce. Posle razorenja Drugog hrama, Sukot je mnogo izgubio od svog sjaja, ali je i dalje ostao najradosniji jevrejski praznik, sa simbolima koji su sacuvani do danasnjeg dana. Jevreji su nastavili da praznuju Sukot, uz velike ceremonije u sinagogama i kucama. Palmova grana i citrus sacuvani su kao simboli do danasnjih dana.

7.1 Suka (hebr. senica, kolibica, sator)

Suka je senica u kojoj Jevreji, po biblijskom propisu, borave sedam dana Sukota, kao uspomena na kolibe i satore u kojima su stanovali Izraelci lutajuci pustinjom po izlasku iz Egipta. Suka je postala glavna karakteristika praznika Sukot, po kojoj je i praznik dobio svoje ime. Obicaj je da se sa pravljjenjem tih koliba pocinje odmah posle Jom kipura. Prave se u dvoristima iza kuca, na balkonima ili drugim prigodnim mestima. Iako se, po pravilu, podizu individualno, tj. svako domacinstvo za sebe, ponekad vise porodica pravi zajednicku suka, da bi se obezbedio kvorum za Birkat amazon (molitva posle jela). 38 Suka se pravi od letava, dasaka, palmovih grana, lisca i trske. Krov treba

da je ravan i pokriven granama listopadnog drveća cetinara, palmi, ili, zavisno od podneblja, drugih vrsta drveća, ali uvek tako da propusta zrake sunca i da se kroz njega mogu videti zvezde. Unutrasnjost se oblaže belim carsavima, zidovi ukrašavaju raznobojnim tepisima, cvećem, vocem i drugim ukrasima, a po podu prosipa fini pesak. Posle Drugogsvetskog rata, Jevrejska opština u Beogradu počela je da podiže suku u dvorištu hrama za celu jevrejsku zajednicu. Izuzev ono malo podataka koje nam daje Tora, malo se zna o poreklu ovoga običaja i njegovoj povezanosti sa praznikom. Zna se da je tek od vremena Ezre i Nehemije suka postala sastavni deo praznika. U knjizi Nehemije piše da je prvog dana sedmog meseca Ezra pročitao u Tori: I nadjose zapisano u zakonu da je Gospod zapovjedio preko Mojsija da sinovi Izraela borave u sjenicama na praznik sedmog meseca. I objave i proglase po svim gradovima svojim i u Jerusalimu, govoreći: idite u goru i donesite granja maslinova i granja od divlje masline i granja mirtova i palmova i granja od sumnatijeh drveća da nacinite sjenice kako je napisano. I narod iziđe i donese i nacini sjenice svaki na svom krovu i u svom trijemu i u trijemovima doma Bozijega i na ulici kod Vodene kapije i na ulici kod Efraimove kapije. I tako nacini sjenice sav zbor sto se bjese vratio iz ropstva i boravljaju pod sjenicama. A od vremena Jeosue, sina Nunovog, do toga dana, ne cinise tako sinovi Izraela. I bi veselje veoma veliko. (Nehemija, gl. 8, 14-17) Pored biblijskog objašnjenja, kojim nas suka podseća na lutanje po pustinji i boravak pod satorima, ova koliba služila je i kao inspiracija za izvlačenje moralnih pouka. Kao što je suka, kao građevina, skromna i jednostavna, ali dovoljno čvrsta da bi izdržala nalete vetra, tako i čovek treba da je skroman i ponizan u svom ponasanju, ali zato čvrst i postojan u svom verovanju. Rambam (Rabi Mose ben Majmon) iz praznika koliba izvlači pouku po kojoj čovek i u dobru treba da misli na teške dane, kako bi ga to navelo da skromnije živi. Zato se on na Sukot seli iz udobnih stanova u kolibice da se podseti na mukotrpan život svojih predaka u pustinji. Suka za mnoge predstavlja simbol privremenosti i nestabilnog života Jevreja, koji svuda žive privremeno, kao nomadi, većno lutajući iz zemlje u zemlju.

7.2 Simhat bet asoeva

Svetkovina crpljenja vode, koja se održavala u Jerusalimu u doba Drugog hrama. Počinjala je u sumrak drugog dana Sukota, a završavala sledećeg jutra. U svetkovini su učestvovali narodni poglavari i hodočasnici. Karakteristika svetkovine je bila obilje svetlosti. Za tu priliku, dvorište hrama je bilo blestavo osvetljeno. Povorka sa bakljama 39 se kretala plesuci i pevajući. U Misni postoji poslovična izreka da onaj ko nije video svetkovinu Bet asoeva, nije video istinsko veselje. Prica se da je rabin Simon ben Gamaliel na Simhat bet asoeva uzimao u ruke osam upaljenih baklji, bacao ih jednu po jednu u vis i hvatao, a da nijedna nije dodirivala drugu. Svetlo baklji bilo je tako snažno da je svaka ulica u Jerusalimu bila obasjana. U zoru, povorka je napustala hram i odlazila na izvor Siloah iz kojeg su crpili vodu i punili zlatan krcag. Zatim su se vraćali u Hram i prolivali vodu na oltar, zajedno sa vinom. Prolivanje vode je označavalo početak kisne sezone u Izraelu.

7.3 Arbaa minim (cetiri vrste)

Arbaa minim se nazivaju cetiri biljke kojima se u hramu vrse obredi za vreme praznika Sukot. To su: etrog (vrsta citrusa), lulav (listovi palme), adas (grancice mirte) i arava (grancice vrbe). Malo se danas zna o prvobitnoj upotrebi arbaa minim. U doba Nehemije, one su sluzile za ukrasavanje suka. Nije jasno kako je doslo do toga da se lulav i etrog kombinuju sa tri grancice mirte i dve grancice vrbe i da se, kao praznicni buket, kroz poseban obred, protresaju i usmeravaju na sve strane sveta. U narodnoj tradiciji, te cetiri vrste bilja sacuvane su kao simboli poljoprivrede, koji su bili sastavni deo praznovanja Sukota u prastara vremena. Hodocasnici su ih nosili kada su u povorkama odlazili u Jerusalimski hram. One su predstavljale i izraz radosti zbog prelaska Izraelaca iz pustinje u zemlju koja obiluje vodom i poljoprivrednim proizvodima. Pomenute cetiri vrste bilja rastu u Izraelu u izobilju i svako ih sa lakocom moze nabaviti. Po jednom starom tumacenju, cetiri vrste predstavljaju talisman za kisu. One pokazuju da, kao sto same ne mogu opstati bez vode, tako ni svet ne moze da zivi bez vode. Vremenom je narodna masta stvorila mnoga dodatna tumacenja. Tako cetiri vrste predstavljaju praoce: Avraama, Jichaka, Jaakova i Josefa. Ili: lulav je kicma, etrog srce, mirta oci, a vrba usta. Po jednom tumacenju, cetiri vrste su cetiri kategorije Jevreja, koji, iako razliciti po karakteru, moraju da zive zajedno i u medjusobnom razumevanju, da bi se omogucilo stvaranje srecnije ljudske zajednice. Jevrejski mudraci su u svakoj od cetiri vrste videli simbol Jevrejina. Etrog, voca sa ukusom i mirisom, simbolizuje Jevrejina koji poznaje Toru i cini dobra dela. Palma, odnosno urma, koju ona radja i koja ima ukus ali ne i miris, simbolizuje Jevrejina koji poznaje Toru ali ne cini dobra dela. Mirta, koja ima miris ali ne i ukus, predstavlja Jevrejina koji ne poznaje Toru ali cini dobra dela. Vrba, koja nema ni mirisa ni ukusa, simbolizuje Jevrejina koji ne poznaje Toru i ne cini dobra dela.

7.4 Uspizin (aram. gosti)

Ulazeci u suka, koja za vreme praznika Sukot sluzi kao glavno mesto za pruzanje gostoprimstva, izgovara se kratka molitva kojom se simbolicko poziva sedam nevidljivih gostiju. Ti gosti su patrijarsi i velikani jevrejskog naroda: Avraam, Jichak, Jaakov, Josef, Mose, Aaron i David. Molitva za suka: Baruh ata Adonaj Eloenu meleh aolam aser kidesanu bemicvotav vecivanu lesev basuka.

7.5 Osana raba

Sedmi dan Sukota naziva se Osana raba. To je poslednji dan obaveze stanovanja u senicama i upotrebe arbaa minim. Naziv je dobio po molitvi Osana, koja se toga dana cita vise puta nego ostalih praznika. Prema svedocenju u Misni, vernici su obilazili oko oltara svakog dana Sukota po jedanput, a sedmoga dana sedam puta. Otuda i obicaj da se na Osana raba, sa lulavom u rukama obilazi oltar sedam puta i da se pevaju pijutim (pobozne pesme), koje se nazivaju Osanot (vidi str. 41). U narodu se veruje da se na Osana raba potvrđuje presuda gresnicima, donesena na Ros-asana i Jom akipurim. Po zavrsetku obreda Osanot, udara se sveznjem vrbovih grancica o zemlju blizu oltara.

Vrba simbolizuje zavisnost bilja od vode. Postoje mnoga svedocanstva o tome da je, u vreme postojanja Hrama, ovaj praznik bio ustanovljen radi molitve za kisu. Otuda i mnogi napevi posveceni tom danu sadrze molitvu za prizivanje kise.

7.6 Semini aceret

Semini aceret je praznik koji se praznuje osmog dana Sukota. Toga dana prestaje obaveza stanovanja u suka. U molitvenicima na hebrejskom jeziku, i osmi i deveti dan Sukota pominju se kao Semini hag aceret (osmi dan je praznik Aceret). U Izraelu, gde Sukot traje samo osam dana, Simhat Tora se praznuje osmog dana, kad i Semini aceret. Izvorno, rec aceret znaci svecani zbor. Ali, u talmudskoj literaturi se upotrebljava u smislu zavrsetka. Tako se Savuot naziva aceret, kao praznik kojim se zakljucuje Pesah, na isti nacin kao sto je Hag aaceret zakljucni dan Sukota. Smisao tog praznika objasnjava se pricom kako je neki kralj pozvao svoju decu na svecanost. Posle nekoliko dana, kada je doslo vreme rastanka, kralju bi zao i on im rece: Deco, ostanite jos jedan dan, tesko mi je da se rastanem od vas. (Rasi, komentar III knj. Mojs., 23, 36) Na Semini aceret, prilikom jutarnjeg bogosluzenja, peva se i recituje molitva za kisu Tikun agesem. U nju se svecano uvodi recenica Masiv aruah umorid agesem (odstranjuje vetar i spusta kisu), koja se u molitvama svakodnevno ponavlja, do prvog dana Pesaha. Tog dana u hramu se vrsi pomen za mrtve (mazkir).

7.7 Simhat tora (radost Tore)

Simhat Tora je praznik koji se praznuje poslednjeg, devetog dana Sukota. U Izraelu se praznuje osmog dana, zajedno sa praznikom Semini aceret (vidi). Simhat Tora obelezava zavrsetak godisnjeg ciklusa citanja Tore, od pocetka (Para sa Beresit). Na citanje se pozivaju svi muskarci koji se nalaze u hramu, ukljucujuci i decu. Osoba koja se poziva na citanje poslednjih redova Tore zove se hatan Tora (mladozenja Tore), a onaj koji se poziva na citanje njenih prvih redova hatan Beresit (mladozenja pocetka). Ova procedura je u skladu s idejom da je proucavanje Tore beskonacno. Simhat Tora, kao poseban praznik, nije bio poznat u doba Talmuda, pa ni kasnije. Pretpostavlja se da je uveden u Vaviloniji u IX veku, gde se ustalio obicaj jednogodisnjeg ciklusa citanja Tore. Uvodjenjem ovog obicaja izgubila se i poslednja veza praznika Sukota sa zivotom prirode i godisnjim dobima. To je jos praznik veselja kao u staro vreme, ali sa novim znacanjem. Radost vise nije bila zbog grozdja i zitarica i poljoprivrednih proizvoda, nego zbog Tore. Senica (suka) i lulav (listovi palme) dobili su novo tumacenje i postali simboli religije. Krajem srednjeg veka, uveden je obicaj da se na Simhat Tora iznose svici Tore, sa najlepsim, zlatom i srebrom vezenim kosuljicama: sa njima se kruzi oko oltara sedam puta, uz tradicionalne pesme i igre. Vremenom, Simhat Tora postaje najveseliji dan Sukota, a povorka u hramu obred u kojem sudeluju ljudi, zene, deca i omladina. Danas se posebna paznja poklanja deci, koja na poklon dobijaju jabuke i slatkise. Ona nose zastavice na kojima su prikazani biblijski dogadjaji.

7.8 Hatan Tora vehatan Beresit

Na praznik Simhat Tora, posle zavrsetka citanja poslednjeg dela Tore, pocinje odmah novi ciklus citanja ove knjige. Opsti je obicaj da se tom prilikom ukazuje cast dvojici istaknutih ljudi koji se pozivaju na citanje. Osoba koja zavrшава citanje poslednjeg dela Tore zove se hatan Tora (mladozenja Tore), a osoba koja pocinje citanje Tore od samog pocetka, a Tora pocinje recju Beresit (u pocetku), zove se hatan Beresit (mladozenja pocetka). Hatan Tora se naziva i hatan mesajem (hatan koji zavrшава). U mnogim zemljama vlada obicaj da hatanim (mladozenje) priredjuju zakusku mnogo zvanica. Negde hatanim daju dobrovoljne priloge, a zakusku pripremaju drugi clanovi opstine. Nekada se za hatane, na izlazu hrama, postavljao baldahin. Sav okupljeni narod ih je ispracao pesmom, svirkom i upaljenim bakljama u rukama. Vremenom, ovaj obicaj se izgubio. U sefardskim opstinama postoji i hatan Meona. Meona je prva rec u recenici kojom pocinje odlomak koji se cita (V knj. Mojsijeva 33, 27).

7.9 Akafot (kruzenje)

Ovaj obred obavlja se uoci i na sam dan praznika Simhat Tora. Tom prilikom vade se iz ormara (Aron akodes) svici Tore i nose u povorci oko sinagoge, sedam puta. Posle svakog kruzenja, prisutni pevaju i igraju. Kod Hasida vlada obicaj da se akafa vrsi osmog dana na Semini aceret, posle vecernjeg bogosluženja. Obicaj sedam akafot sa svicima Tore, na Simhat Tora, uveden je u sesnaestom veku. Kruzenje oko nekog objekta u povorci, rasiren je obicaj medju Jevrejima. Jevreji kruze oko mladozenje koji stoji ispod baldahina, prave krugove na groblju, negde se formira kruzna povorka oko posmrtnog kovcega na pogrebu i sl. Formiranje kruzni procesija veoma je star i primitivan obicaj, koji se moze naci kod svih naroda. Nastao je iz praznoverice da je svet pun duhova i da postoje mnoga magicka sredstva koja ih mogu savladati. Jedno od najboljih sredstava je upotreba kruga koji se naziva magicki krug. Kao sto se u pocetku verovalo da covek moze da pobedi duhove upotrebom magickog kruga, tako se kasnije ustalilo verovanje da se kruzanjem oko nekog objekta moze steci naklonost Boga. Ne samo Jevreji, nego i Hindusi, Persijanci, Grci i Rimljani, verovali su da se upotrebom kruga moze doci u dodir sa Bogom. Svi su ti narodi imali obicaj da u povorkama kruze oko hramova, oltara i kipova svojih bogova. Jedan od najvaznijih obreda kod Arapa sastoji se u kruzanju oko njihovog svetilista. I ovom obicaju kao i drugim, narod je zaboravio izvorno znacenje i propisao mu novo, koje je postalo vazan i simbolican deo praznicnog obreda.

7.10 Osanot

Redosled molitava i stihova koji pocinju recju Osa-na (O, spasi), recituje se u hramu na Sukot, kada vernici obilaze bima - oltar, drzeci lulav i etrog. Vecinu stihova spevao je Rabi Elazar Hakalir, za kojeg se pretpostavlja da je ziveo u Palestini, u osmom veku. Mnoge njegove pijutim, kao obredne pesme, prihvatile su sve jevrejske opstine. Redosled Osanot kod sefarada razlikuje se od onoga kod askenaza. Komponovane po redosledu slova u alefbetu, svaka od Osanot ima toliko stihova ili izraza koliko hebrejski alef-bet slova. Pune aluzija na Midras i istoriju, sa mnogo akrostiha i hebrejskih sinonima, Osanot je tesko prevesti na druge jezike. Rec Osana je skracenica od Osia-

na, što znaci: o, spasi. Takvo prizivanje vrši se jedanput svakog dana Sukota, kada povorka obilazi oltar, a sedmog dana na Osana raba (vidi str. 39) sedam puta. Na Osana raba obavlja se i obred udaranja vrbovim grancicama o zemlju. To je stari običaj, još iz vremena Prvog hrama. Posto vrba raste na mestima koja imaju dovoljno vode, ona se snažno razvija. Zato je za primitivnog čoveka uvek bila simbol razvitka i života. Sa ovim običajem povezan je i običaj prolivanja vode na oltar. Verovalo se da je prolivanje vode predznak kise, a udaranje svezim vrbovim grancicama talisman da se zemlja učini plodnom. Vremenom, ovaj obred je postao verski. Vrbovim grancicama se udara o zemlju blizu oltara u verovanju da moć prizivanja plodnosti ne leži u vrbovim grancicama nego u Božjem oltaru.

7.11 Hol amoed

Polupraznični dani između prva i poslednja dva dana Pesaha i Sukota. Dok je na stroge praznike dozvoljeno raditi samo ono što je potrebno za uzimanje obroka, na Hol amoed se mogu obavljati svi poslovi koji se ne mogu odložiti. Na Hol amoed se ne vrše vencanja da se ne bi jedno veselje mesalo sa drugim, a zabranjena je i žalost. Sefardi ne stavljaju tefilin, dok ga askenazi stavljaju, ali bez beraha (beraha - blagoslov ili molitva).

8. PESAH - PRAZNIK OSLOBODJENJA

Pesah se slavi u spomen spasenja Jevreja iz misirskog ropstva. U početku se slavio sedam dana, ali je, zbog nepreciznosti starog jevrejskog kalendara, usvojen običaj da se u zemljama galuta slavi osam dana i to svake godine od 15. do 22. nisana, pri čemu su prva i poslednja dva dana puni praznici, a ostala četiri polupraznici. Međutim, u Izraelu, a i među reformističkim Jevrejima van Izraela, Pesah se i danas slavi sedam dana. Pesah je jedan od tri hodočasna praznika (Pesah, Šavuot i Sukot) na koje su Jevreji u doba postojanja Hrama išli u Jerusalim i prinosili žrtve. Pesah se još naziva Hag aaviv (praznik proleća) jer uvek pada u proleće i Hag amacot (praznik beskvasnog hleba), jer se za taj praznik jede samo hleb bez kvasca.

8.1 Seder Pesah i Agada

Seder je poseban verski obred koji se u jevrejskim kućama održava prve dve večeri Pesaha (u Izraelu, samo prve večeri). Seder je hebrejska rec i znači red, a Seder Pesah je praznična obredna večera na kojoj se molitve, čitanje Agade i svi običaji, odvijaju po strogo utvrđenom redu. Za vreme Sedera čita se Agada sel Pesah i piju četiri čaše vina. Na velikom tanjiru, koji je sastavni deo obreda, pripremljena su posebna jela koja simbolično podsećaju na robovanje Izraelaca u Misiru i na njihovo spasenje (vidi Kearat Seder str. 45). Hahamim su naredili da se prve večeri Pesaha priča o događajima koji su se desili prilikom spasenja Izraelaca iz Egipta, jer u Bibliji piše: Veigadta levinha bajom au lemor (I kazao si sinu svojem u taj dan govoreći - II knj. Mojsijeva, gl. 13. rec. 8). Od reci veigadta dolazi i rec Agada. Čitanje Agade je osnovni deo Sedera. Agada opisuje događaje koji se odnose na praznik, iznosi istoriju dolaska izraelskih pelemena u Egipat i njihovo oslobođenje iz egipatskog ropstva, objašnjava upotrebu pashalne

zrtve u vreme Drugog hrama, upotrebu beskvasnog hleba (maca) i gorkih trava. Ona sadrži odlomke iz Biblije, Midrasa, starelegende i anegdote, retke i zanimljive diskusije, molitve i pesme zahvalnice. Završava se popularnom pesmom Had gadja (vidi: Had gadja, str. 47). Redosled obreda i citanje Agade vrše se na osnovu tačno utvrdjenih propisa koji su zabeleženi u svakoj Agadi. Istaknuto mesto u Agadi ima broj četiri. Postoje četiri pitanja (arba kusjot), četiri različita tipa sinova, četiri case vina, četiri vrste hrane, itd. Broju četiri se pripisuje mistično značenje. Jevreji, kao i neki drugi istočni narodi, smatrali su taj broj svetim. U knjizi proroka Danijela, predviđaju se četiri velike imperije pre dolaska Mesije, četiri reke koje izlaze iz Edena, četiri velike zveri koje je video u svojoj viziji itd. Agada, kao knjiga, ima dugu istoriju, staru skoro 2000 godina. Poslednji deo sadrži stare narodne pesme nastale pre 400 500 godina, a neki delovi su se citali još u vreme Drugog hrama. Arba kusjot (četiri pitanja) spadaju među najstarije delove Agade i nalazimo ih, kao i neke druge odlomke, u Misni. Neki delovi su dodati iz agadskog dela Talmuda i Midrasa. Tako je npr. iz Midrasa uzeta rasprava o četiri vrste sinova, koji su postali inspiracija za mnoge propovedi, duhovitosti i ilustracije koje su obogatile Agadu. Nije zanimljiva samo sadržina knjige, već i starinski tradicionalni napev. Agada je dugo vremena bila sastavni deo molitvenika, a tek u srednjem veku postala je zasebna knjiga. Ona je odigrala značajnu ulogu u razvoju jevrejske umetnosti. Ilustracije i crteži za Agadu pravljani su u vreme kada takva vrsta umetnosti nije bila uobičajena kod Jevreja. Agadi se može zahvaliti što je sačuvana pesma Had gadja. Malo se zna o tome kako se Seder praznovao u biblijsko doba, izuzev onoga što je napisano u Drugoj knjizi Mojsijevoj: I neka jedu meso iste noci na vatri peceno, s hljebom prijesnijem i sa zeljem gorkim neka jedu (II knj. Mojs. gl. 12, rec. 8). A ovako jedite: opasani, obuca da vam je na nozi i stap u ruci, i jedite hitno, jer je Pesah Gospodnji (II knj. Mojs. gl. 12, rec. 11). U vreme tanaita, pod uticajem Grka i Rimljana, uveden je obicaj da se ucesnici Sedera, opruzeni na sofi naslone na levu ruku, a da desnom jedu sa malih stolova koji su bili postavljeni pokraj sofe. U srednjem veku je taj obicaj ukinut, jer se smatralo da je izlezavanje za vreme jela vise znak slabosti i lenjosti nego simbol slobode. U periodu posle razorenja Hrama nastale su neke promene u redosledu Sedera. Agada se pocela citati pre, umesto posle, vecere. Pretpostavlja se da je do te promene doslo zato sto je tesko citati Agadu posle vecere i posle popijene dve case vina. Seder, koji se odrzava u jevrejskim kucama, najbolje ilustruje snagu tradicije. Evociranjem uspomene na izlazak iz Egipta, Pesah je postao istorijski praznik. Secanja na proslost stapaju se sa teznjama ka buducnosti kroz Seder koji pocinje pozivom siromasnima da dodju i podele sa domacinom ono sto ima, a završava sa: Lesana abaa birusalajim.

8.2 Maca (hebr. beskvasni hleb)

Maca je vrsta hleba koji se jede za vreme praznika Pesaha. Naziva se i lehem oni - hleb nevoljnika (Peta knj. Mojsijeva, glava 16, 3). Testo za maca se mesi u brzini, bez kvasca i bilo kakvih drugih dodataka, kako bi se sprecio proces fermentacije. Za Pesah se pripremaju dve vrste macota: maca sel micva ili maca semura (maca koja je nadzirana) i obicna maca. Maca semura se posebno priprema od pšenice koja je pod

nadzorom još od momenta zetje da je vlaga ne bi oštetila. Jede se prve večeri Pesaha. Obična maca se jede ostalih dana praznika. Maca se obavezno jede samo prve večeri Pesaha. Ostalih dana praznika zabranjeno je jesti hamec (vidi: Hamec, str. 48), ali nije obavezno da se jede maca. U staro vreme, maca je bila primitivna vrsta hleba. Kada se otkrilo da testo može da uskisne i tako hleb postane ukusniji, maca je ostala hleb siromaha, koji nisu mogli da čekaju da testo uskisne, ili se, pak, pripremala u izuzetnim slučajevima kad bi naišao nenajavljeni gost pa je trebalo na brzinu ispeći hleb. U vreme Talmuda, maca se pekla svakog dana; bila je debela oko četiri prsta. U srednjem veku, debljina tako spravljenog hleba ograničena je na debljinu jednog prsta. Vremenom, maca je postajala sve tanja i lomljivija. Postoji stari običaj da se voda za macot, pre zalaska sunca, naliće u jedan lonac i tako ostavi preko noci. To se radilo zbog verovanja da sunce, koje zalazi, silazi pod zemlju i zagreva vodu u dubinama izvora, a to može da utiče na fermentaciju testa koje se meša sa takvom vodom. Početkom ovog veka, pronalaskom masine za pečenje, pojednostavljen je proces proizvodnje macota. Ipak, još uvek postoji mali broj pobožnih Jevreja koji smatraju da je kaser samo ona maca koja je spravljena rukom. Danas se maca pravi, uglavnom, od pšenice i brašna, mada nije zabranjena ni upotreba drugih žitarica. Karaiti je, npr., prave od ječma, jer pšenicu izrazito zabranjuju. Maca, koja simbolizuje zurbu kojom su Izraelci morali napustiti Egipat, ima i drugi značaj - podseća na siromastvo i stradanja Jevreja. Ona istovremeno predstavlja i ropstvo i slobodu. Ovaj hleb, koji se naziva i hlebom nevoljnika, podseća nas na obavezu prema onima koji žive u oskudici i koji ne mogu dugo da čekaju na pomoć.

8.3 Kearat Seder (hebr. tanjir za seder)

Keara je naziv za veliki tanjir na kojem je pripremljeno sve što je potrebno za Seder. Prema propisima, na tanjir se stavlja: Salos macot (tri beskrasna hleba) koji simbolično treba da predstavljaju Koena, Levija i Jisraela; dva jela: zeroa (krilo od kokoske) i beca (jaje); maror - gorke trave kao secanje na gorak život nasih oceva u ropstvu; haroset (mesavina oraha, voca, začina i vina) da zaslađi gorke trave. Ova mesavina u stvari, simbolično predstavlja blato od kojeg su Jevreji pravili cigle za gradjevine (zeher letit); karpas (celer ili persun); hazeret - ren kao začini mesu ili ribi, i sirce u koje su se umakale trave.

8.4 Koso sel Elijau Anavi (hebr. casa proroka Elije)

Jedan od interesantnih običaja na Sederu vezan je za legendarnu figuru proroka Elije. U gotovo svim jevrejskim sredinama postoji običaj da se za Seder postavi posebna casa vina za proroka Eliju, koja se zato i zove Koso sel Elijahu Anavi. Posle večere, pre no što se nastavi citanje Agade, otvaraju se vrata i svi prisutni ustaju da svecano, sa baruh aba, zazele dobrodoslicu proroku Eliji. Poreklo ovog običaja nije poznato, ali se pretpostavlja da je i to jedan od načina da se izazove interesovanje dece, koja u očekivanju proroka Elije, ostaju budna. Od starih vremena se veruje da prorok Elija nije umro, već da je u vatrenoj kociji, sa vatrenim konjima uzleteo u nebo. Za vreme Talmuda verovalo se da se prorok Elija često pojavljuje na zemlji. Kasnije se ustalilo

verovanje da će se Elija pojaviti kao vesnik Mesije i zato je legenda o Eliji postajala sve popularnija. Jevreji su u svojoj svesti povezali Pesah praznik oslobođenja sa prorokom Elijom, kao prethodnikom Mesije od koga su očekivali da najavi spasenje. Postoji staro verovanje da će neposredno pred dolazak Mesije Elija resiti sve probleme i resiti sva sporna pitanja i neslaganja. Otuda i običaj da se kaže: Ostavimo to Eliji da odluci, ako se iz neke diskusije ne može izvesti zaključak. Amorejci, u doba Talmuda, nisu bili sigurni da li je za Seder potrebno četiri ili pet časa vina, pa su petu casu punili za Eliju, govoreći: On će odlučiti da li je ova casa potrebna ili ne. U narodnoj masti je i običaj otvaranja vrata prilikom Seder večere povezan sa prorokom Elijom, navodno zato da bi mu se olaksao ulazak u kuću. Nekada su se vrata otvarala pre početka Sedera. Postoje razna tumačenja za otvaranje vrata, ali, verovatno, nijedno nije autentično.

8.5 Afikoman (grčki - gozba)

Afikoman je naziv za polovinu srednjeg od tri hleba (maca) koji se postavljaju za Seder Pesah. Vazan deo ceremonijala Sedera vezan je za afikoman. Pre početka citanja Agade, on se sakriva ispod jastuka ili zamota u salvetu koju neko drži na ramenima, podrazavajući tako pretke koji su sa zavezljajima na ramenima izlazili iz Egipta. Običaj je da deca ukradu afikoman i da ga ne vraćaju dok ga domaćin ne otkupi. I sakrivanje i kradja afikomana imaju za cilj da zainteresuju decu kako bi ostala budna do kraja citanja Agade. Rec afikoman se nalazi u Misni (Pesachim 10, 8), ali je već u doba Talmuda njegovo značenje potpuno zaboravljeno. Smatra se da termin afikoman potiče od grčke reči afikomijom što znači gozba. Za afikoman su vezani razni običaji. Mnogi Jevreji, kada podju na put, uzimaju komad afikomana kao amajliju protiv nesreće. Neki su busili rupu i vesali ga u hramu ili kući. Nije poznato poreklo narodnog verovanja da afikoman ima magičnu snagu. Takođe, ne može se objasniti ni zašto se afikoman prvo skriva, a zatim jede.

8.6 Had gadja (aramejski - jedno jare)

Had gadja je narodna pesma na aramejskom jeziku, pomesana sa hebrejskim, koja se peva po završetku Sedera, prve dve večeri Pesaha. Zove se tako po uvodnoj recenici (Had gadja) koja se upotrebljava i kao refren posle svake od deset strofa, koliko ih pesma sadrži. Dugo vremena smatrala se za alegorijsku verziju biblijskog principa Oko za oko, zub za zub (Druga knj. Mojsijeva, gl. 21-24-25), kojim se ističe da krivac mora da dobije zasluženu kaznu. U sustini, to je dečja pesma, uneta u Agadu da bi se deca razveselila i držala budnom do kraja citanja Agade. Pesma je sastavljena u XV veku, a u XVI veku postala je sastavni deo teksta Agade. Had gadja je prvi put stampana u Pragu na nemačkom jeziku. Sefardi su je pevali na jevrejsko-spanskom (ladino) jeziku. Sadržaj pesme u prevodu glasi: Jare, koje je kupio moj otac za dva novčića. Macka je pojela jare, pas je ujeo macku, Stap je istukao psa, vatra je spalila stap, Voda je ugasila vatru, vo je popio vodu, Mesar je zaklao vola, andjeo smrti je ubio mesara, A Bog je usmrtio andjela smrti. Postoji još jedna popularna pesma koja se peva posle Sedera. To je Ehad, mi jodea (Jedan, koji zna) koju su sefardi takođe pevali na jevrejsko-spanskom jeziku.

9 UOCI PESAHA I PRIPREME ZA PESAH

9.1 Hamec (hebr. kvasac)

Hamec je naziv za svu hranu ili posude koje nisu kaser sel Pesah (npr. uskislo testo usled delovanja kvasca ili stajanja). Prema Tori, za vreme praznika, zabranjeno je da se jede i upotrebljava hamec. U prenosnom smislu, rec hamec se upotrebljava kao sinonim za pokvarenost. Rabini su hamecom nazivali zao nagon u coveku (jecer ara). Slicnim terminima su se narocito sluzili kabalisti u srednjem veku.

9.2 Bedikat hamec (hebr. trazenje hameca)

Bedikat hamec je naziv za ceremonijal trazenja ostatka hameca koje se obavlja pocetkom veceri 14. nisana. Ceremonija se obavlja na ovaj nacin: domacica sakriva po kuci komadice hleba, obicno deset komadica, na vidnim mestima, kako bi se lakse nasli. Domacin ih trazi uz svetlo svece. Negde je obicaj da zena ide napred sa svecom u ruci i vodi domacina do mesta gde je hleb stavljen. Nadjene komadice domacin sakuplja metlicom od guscijih pera ili vrbovih granicica koje su u tu svrhu ostavljene od proslog Sukota, stavlja ih u drvenu kasiku, zatim sve zamota u komad platna, veze koncem i vesa za luster ili prozor. Ujutro na erev Pesah sav zaostali hamec se pali. Ako se erev Pesah desi na Sabat, onda se bedikat hamec obavlja cetvrtkom uvece, a paljenje petkom ujutro.

9.3 Mehirat hamec (hebr. prodaja hameca)

Svaki Jevrejin je duzan pre Pesaha da odstrani ili otudji sav hamec iz svoje kuce, jer u Tori pise: Za sedam dana da se ne nadjie kvasac u kucama vasim (II knj. Mojs. gl. 12, rec. 19). Za vreme Pesaha zabranjeno je imati bilo kakvu korist od hameca. Ne4950 sme se njime hraniti stoka, loziti vatra i sl. Rabini su uveli i ogranicenja po kojima je zauvek zabranjeno koriscenje hameca koje nije odstranjeno pre Pesaha. Medjutim, ako je Jevrejin pre Pesaha prodao ili poklonio hamec nejevrejину, on ga posle Pesaha moze ponovo kupiti. Tako se uobicajila simbolicka prodaja hameca susedu ili prijatelju, nejevrejину.

9.4 Pesah seni (drugi pesah)

Pesah seni se naziva 14. ijar. U vreme postojanja jerusalimskog hrama, svi oni koji su iz bilo kojih razloga bili spreceni da prinesu zrtvu, cinili su to 14. ijara. Danas je obicaj da se na Pesah seni jede komadic mesa velicine masline. Pesah seni se jos naziva i Pesah katan.

9.5 Sabat agadol (veliki sabat)

Sabat pre Pesaha naziva se Sabat agadol. Taj naziv je verovatno, nastao po Aftari koja se cita te subote i u kojoj stoji: Evo, ja cu vam poslati proroka Eliju pre nego sto dodje veliki i strasni dan Gospodnji (Malahija, glava 4/5). Prema jednom tumacenju iz trinaestog veka, epitet veliki nastao je zbog toga sto se u subotu pre Pesaha obavlja znatno duza sluzba u hramu nego ostalih subota. Tada se drzi duga propoved i pevaju

razni napevi, a posle podne se citaju neki delovi Agade da bi se vernici pre Sedera upoznali sa njenim sadrzajem.

9.6 Omer

Stara jevrejska mera za zitarice. Jedan omer tezio je oko 10 kilograma. Drugog dana Pesaha, u starom Izraelu, uz posebnu svecanost, pocinjala je zetva jecma. Prvi snop jecma (omer) bio je u vidu zrtve namenjen jerusalimskom hramu.

9.7 Sefirat aomer

Biblija nalaze da se dani omera broje sedam sedmica (49 dana) od drugog dana Pesaha do praznika Savuot. Brojanje simbolicko povezuje izlazak iz Egipta sa primanjem Tore. Majmonides (Rambam) slikovito upoređuje to brojanje sa covekom koji nestrpljivo ocekuje najdrazeg prijatelja i stalno broji sedmice, dane, pa cak i sate, sve dok prijatelj ne naidje. Dani sefire nas podsecaju na mnoge nesrece koje su zadesile Jevreje od vremena Hadrijana, rimskog imperatora, pa do krvavih nedela krstasa. Zato se dani sefire smatraju danima nacionalne zalosti (izuzev trideset treceg dana, v. Lag baomer, str. 56). U tome periodu se ne obavljaju vencanja i izbegavaju se sve manifestacije veselog karaktera.

10. SAVUOT

Savuot je drugi po redu od tri hodocasnicka praznika, koji u jevrejskoj tradiciji ima nekoliko naziva. Danasnji naziv Hag asavuot - Praznik sedmica, verovatno potice otuda sto pocinje da se slavi sedam sedmica posle drugog dana Pesaha, tj. na kraju odbrojavanja omera. Prvi dan praznika je u stvari pedeseti dan od pocetka odbrojavanja, pa se Savuot na grckom zato i naziva Pentekoste, a u srpskohrvatskom Pedesetnica. U II knjizi Mojsijevoj (34, 22), stoji naziv Hag asavuot, dok u istoj knjizi pre (23, 16), stoji da je to Hag akacir - Praznik zetve i prvih plodova. U Misni i Talmudu se ovaj praznik naziva jos i Aceret, sto bi moglo da znaci svecani skup, pri cemu se verovatno misli na skup hodocasnika u Jerusalimu. U vreme poslezaključenja Vavilonskog Talmuda, praznik se poceo slaviti 6. sivana, jer su talmudski ucitelji izracunali da je toga dana data Tora narodu Izraela na brdu Sinaju, pa je praznik dobio jos jedno ime: Zeman matan toratenu - vreme davanja nase Tore ili slobodnije prevedeno: cas kada nam je data Tora. Mada u pocetku nije bilo tako, Savuot se danas slavi dva dana, 6. i 7. sivana (u Izraelu samo 6. sivana). Cini se da je praznik veoma davno primljen od starosedelaca Kanaana u svom prvobitnom obliku ratarskog slavljenja poznjevenih snopova pšenice, o cemu govore i njegovi nazivi Hag akacir, Hag abikurim - Praznik prvina. Kako je zetva zavisila od vremenskih prilika, verovatno nije bio odredjen dan i mesec kada ovaj praznik treba slaviti, vec je naznaceno samo da treba slaviti praznik zetve. Uostalom, u Svetom pismu se na nekoliko mesta govori o vremenu zetve kao o vremenskoj odrednici ratarskog slavlja. Zbog uopštenog odredjenja pocetka praznika, u drevna vremena su vodjene rasprave o tacnom datumu, jer je i propis da praznik treba poceti slaviti pedesetog dana od kada je srp naceo zreli usev (pri cemu se mislilo na jecam i praznik zetve jecma - Pesah), na razne nacine

shvatan i tumačen. Talmudski uciitelji su izracunali da je Deset zapovesti i Toru, Mojsije dobio na brdu Sinaju, sestog dana treceg meseca sivana, i taj narodno-verski momenat proglasili su najvaznijom sadrzinom samog, za njih najradosnijeg praznika. Zanimljivo je da je u Talmudu, u traktatu Ros-asana (16/a) u Misni 1, 2, zapisano da je: Savuot sudnji dan plodova drveca. U Tori nema mnogo podataka o samom prazniku, sem nekoliko protivrecnih propisa o prinosenju zrtava i prinosenju dva hleba koja su mesana s kvascem, zatim odredbe o obavezi hodocasca u Jerusalem za sve muske glave i, na kraju, i propisa o praznicnim gozbama, na koje treba pozvati i robove i sirotinju. U danasnje vreme su molitve u sinagogama skoro iste kao i za sve hodocasnicke praznike (Pesah, Savuot, Sukot), s tim sto se na odredjenim mestima ubacuje tekst koji naglasava da je to zeman matan toratenu. U istocnoevropskim askenaskim zajednicama se za vreme musafa - prepodnevnih molitvi, peva himna Akdamut, a opsti je obicaj da se cita svitak o Ruti. Citanje svitka o Ruti se objasjava na razlicite nacine, od toga sto je junakinja ovog biblijskog romana primila jevrejsku veru (sto se sve zbiva u vreme zetve), pa do toga sto je kralj David, prema predanju, umro na praznik Savuot. Svitak o Ruti predstavlja, u neku ruku, pocetak rodoslovlja Davidove dinastije. Kabalisti u istocnoj Evropi su imali poseban obred tzv. Tikun lel savuot. Oni su provodili celu prvu praznicnu noc u citanju posebnih molitavi. Krajem 19. veka, u nekim tzv. neoloskim i reformistickim askenaskim opstinama uveden je obicaj, u pocetku nazvan konfirmacija, koji je kasnije nazvan bat micva. U modernim sinagogama se obicaj uvođenja devojaka u sinagogu vrsi na prvi dan Savuota.

10.1 Obicaji

U svim zajednicama je bio obicaj da se domovi i sinagoge ukrase zelenilom, cvecem, a u Poljskoj i Rusiji se po podu prosipala trava, cime se proslavljala povezanost dobijanja Tore, Deset zapovesti i sklapanja saveza sa Bogom, sa drevnim praznikom Jevreja - ratara, koji su na taj nacin slavili zavrsetak zetve. Veoma davno se uvrezio obicaj da se na taj dan jedu jela i kolaci spravljani od mlecnihi preradjevina i sa mlekom,sto se tumacilo da se jedu u slavu Tore, koja se prema tradiciji, u Pesmi nad pesmama, uporedjuje sa medom i mlekom. U sefardskim, zajednicama se prave posebni kolaci sa mlekom i suvim grozđem, koji se nazivaju Monte di Sinaj - Sinajsko brdo, a u Bosni samo Monti di Savuot, i ta je simbolika jasna. Kod askenaza se kolaci s mlekom, sirom i suvim grozđem na jidisu nazivaju prosto milhikes - mlecno. Tri dana uoci praznika su se nazivali Seloset jeme agbala - tri dana ogranicenja, kao uspomena na mere predostroznosti koje je Mojsije preduzeo uoci polaska na Sinajsko brdo, gde je trebalo da primi sve zavetne ploce. Ti su dani, kao polupraznici, sluzili i za to da bi se mogla obaviti vencanja, koja se, osim na Lag baomer, nisu mogla vrsiti u vreme brojanja omera.

10.2 Akdamut

Prema recima: Akdamut milin ... Na pocetku reci ... naziva se i himna koju je u 11. veku na aramejskom jeziku napisao Meir ben Jichak Sac, hazan kantor u sinagogi u Majncu i Vormsu. Sadrzaj toga hvalospeva je: velicanje Boga, vaznosti Tore i opisivanja

nagrade koju će pravdenici dobiti na onom svetu. Himna je prvo prihvacena u nemackom obredu prvog dana Savuota, posle citanja pocetnih recenica iz Tore. Kasnije je prihvacena i u poljskim opstinama. Postoje dva napeva po kojima se Akdamut (na jidisu Akdomes) peva, od kojih je prvi vrlo star, a drugi je izuzetno lepa kompozicija, verovatno nekog kantora iz 18. veka. Ovu drugu muzicku verziju Akdamuta je za potrebe glavne londonske sinagoge sjajno muzicki obradio I. L. Nombah 1870. godine. Kod sefarada se Akdamut ne cita.

10.3 Megilat Rut - svitak o Ruti

Svitak o Ruti je jedan od pet svitaka (Hames megilot) u Bibliji. To je lepa knjizevna tvorevina u kojoj nema zakonskih odredaba, ali je topla, duboko ljudska i kao da je napisana radi budjenja najplemenitijih osecanja medju ljudima. Naslovna licnost, Rut, nije po poreklu Jevrejka, pa ipak je prikazana kao prababa kralja Davida. O toj prici, idilicnoj slici mira i zadovoljstva, od davnina se mnogo raspravljalo i medju Jevrejima i medju nejevrejima, biblijskim komentatorima. Biblijska kritika 19. veka je stvorila tezu da je knjiga o Rut napisana u vreme kada je trebalo ublaziti, cak i opovrgnuti naredbu Ezre i Nehemije o isterivanju nejevrejskih bracnih drugova iz mesovitih brakova. To objasnjenje savremena jevrejska biblijska nauka odbacuje, ali se misljenja slazu da je u osnovi tacna ona prastara recenica iz midraskog dela, koja tumaci upravo ovaj svitak (Midras Rut Raba, 2, 15): Rabi Zeira rece: U ovom svitku nema (propisa) o necistom, ni (propisa) o cistoci, ni zabrana, ni dozvola, pa zasto je onda napisana? Da pouci koliko je velika nagrada za vrsenje dobrih dela. Kratak sadrzaj ove knjige, koja je svojim motivima nadahnjivala mnoge pesnike i slikare je sledeci: neki je Elimeleh iz Bet Lehema u Judeji posao sa porodicom u Moav da prezivi glad koja je vladala u vreme kada su drevnim Izraelom upravljale sudije. Tamo su se, posle njegove smrti, oba sina ozenila Moavkama, ali su posle deset godina i oni umrli i ostavili svoje udovice bez dece. Njihova majka Naomi (koja se u mnogim prevodima izgovara Noemi) krenula je posle toga u svoj rodni kraj, ka Bet Lehemu, a dve snaje su posle da je prate. Na granici Moava, Naomi se zahvalila snajama na lepom ponasanju prema sinovima i prema njoj i predlozila im da i one podju u svoj rodni kraj. Jedna je snaja pristala, a druga, Rut, je to odbila i rekla da hoce da podje sa svojom sverkvom - kuda ova bude posla, tu ce i ona. U Bet Lehemu su obe zivele tesko. U vreme zetve, Rut je posla sa sirotinjom da pabirci u poljima da bi prehranila sebe i sverkrvu. Vlasnici zemlje su, prema zakonima Tore, bili obavezni da dozvole sirotinji pabircenje na njihovom imanju. Tako je dospela na polje Boaza, uglednog coveka, koji je bio rodjak njenog muza. Sverkva Naomi je savetovala Rut da jedne noci podje na gumno do Boaza i da zatrazi od njega da je uzme za zenu, kao krvni rodjak njenog pokojnog muza, kako se njenom muzu ne bi zatrla ime u Izraelu. Rut tako i ucini. Posla je nocu na gumno, legla do Boazovih nogu. Boaz se tokom noci probudio, ugledao zenu i upitao je ko je i sta tu trazi. Rut mu je odgovorila da je udovica njegovog rodjaka, da trazi od njega da je (prema jevrejskim propisima o leviratskom braku), prema starom obicaju, uzme za zenu, da bi mogla da rodi sina, naslednika svih prava svoga prvog muza. Boaz je odgovorio da pristaje, ali da u Bet Lehemu postoji covek koji je blizi rodjak njenoga muza i da treba pitati njega hoce li da

izvrsi tu duznost. Rodjak je odbio, pa je Boaz pred svedocima izjavio da uzima za zenu Rut, udovicu svoga rodjaka i da otkupljuje od Noemi sva Elimelehova imanja da bi sacuvao pokojnikovo ime na bastini. Prema toj prici, Boaz je uzeo Rut za zenu, ona mu je rodila sina koji se zvao Oved, i Oved rodi Jisaja i Jisaj rodi Davida ... Tako se zavrшава ovaj lepi tekst, koji se u nekim zajednicama cita, sa posebnim napevom, prvog dana praznika Savuot.

10.4 Isru hag

Dan posle hodocasnih praznika Pesaha, Savuota i Sukota, naziva se Isru hag (povezite praznik) i smatra se polupraznikom. U doba jerusalimskog hrama mnogobrojni hodocasnici nisu stizali da na praznik prinesu svoje zrtve, pa su to cinili narednog dana, na Isru hag.

OSTALI PRAZNICI

11. LAG BAOMER

Trideseti treci dan brojanja omera, koji se podudara sa 18. ijarom, mali je praznik koji se praznuje u spomen pobede Bar Kohbe nad Rimljanima i prestanka kuge koja je bila zavlada medju ucenicima Rabija Akibe (II vek pre nove ere). Zato se taj praznik naziva i praznikom ucenika. Toga dana prekida se zalost koja je uobicajena za vreme sefire, pa se mogu obavljati vancanja itd. U hebrejskom jeziku, slova u alefbetu imaju vrednost brojeva. Lag se u hebrejskom pismu sastoji od slova Lamed - 30 i Gimel - 3, sto znaci 33. Na Lag baomer jevrejska deca i omladina odlaze u prirodu, gde organizuju igre vojnickog karaktera sa drvenim lukovima i strelama, podrazavajuci ucenike Rabija Akibe koji su se borili u redovima ustanika. Postoji verovanje da je na Lag baomer umro Rabi Simon bar Johaj, koji se smatra autorom kabalisticke knjige Zoar. U Izraelu se na taj dan hiljade vernika upucuje na njegov grob, koji se nalazi u Meronu, blizu Safeda (Cefat).

12 HANUKA

12.1 Poreklo praznika

Hanuka se slavi kao secanje na pobedonosnu oslobodilacku borbu jevrejskog naroda protiv helenistickih okupatora u vreme vladavine Antioha IV Epifana iz dinastije Seleukida. Helenizam je bio izraz teznje stvaranja jedinstvenog naroda u mnogoplemenskoj i mnogoverskoj carevini sredstvima asimilacije i ujednacavanja grcke kulture i vere. Spoljnja oznaka ugnjetavanja, kao vrhunac u helenistickom pokusaju unistavanja jevrejske narodnosne specifichosti, ogledao se i u okupiranoj jevrejskoj drzavi u zabrani osnovnih jevrejskih verskih obreda (obrezivanje, obredna cistoca, kasrut, citanje Tore, slavljenje praznika i sl.) i u postavljanju kipa Zeusa Olimpijskog na zrtvenik u jerusalimskom Hramu. Prema I knjizi Makabejaca (1, 44) sve to se dogodilo na dan 25. kisleva 167. godine p.n.e. Starac Matatja (Matatja akoen) iz porodice Hasmonejaca, koji je bio svestenickog roda, odlazi u Modiim, sa svih pet sinova rusi lokalni mnogobo zacki kip koji su postavili okupatori i pocinje oslobodilacki, gerilski rat

malog naroda protiv najmocnije imperije tadašnjeg sveta. Posle Matatjine smrti, borbom rukovodi njegov sin Jeuda Makabi (malj, cekic), koji posle tri godine ratovanja, uspeva da istera okupatora iz velikog dela zemlje, ulazi u Jerusalem, gde je 25. kisleva, na godisnjicu ponizavajuće carske zapovesti, ocistio Hram, srusio tudjinske idole i izvršio osvećenje zrtvenika, samim tim i Hrama. Kako piše u knjizi Makabejaca, pobedu nad neprijateljem i osvećenje Hrama narod je osam dana slavio prinosenjem zrtava i pevanjem hvalospeva, a Jeuda je sa svojom braćom i sa svom izraelskom zajednicom odredio da se, počevši od dvadeset i petog dana meseca kisleva, svake godine, osam dana radosno i veselo slavi dan posvećenja zrtvenika (v. I knj. Makabejaca 4, 59). Pored ovih podataka, zabeležene su i mnoge legende o nastanku praznika. Jedna je zabeležena u Talmudu, u traktatu Sabat (21/b): Sta je to Hanuka? Jer, nasi su učitelji učili: dvadeset i petog kisleva (pocinju) dani Hanuke kojih je osam, a u koje su oplakivanje mrtvih i post zabranjeni. Jer, kada su Grci usli u Hram, onecistise sve ulje koje je bilo u Hramu. A kada nadjaca kraljevstvo doma Hasmonejaca i pobedise, iskahu i ne nadjose više nego jedan sud ulja koji je bio odložen s peccatom velikog svestenika. U njemu ne bese više nego da se pali za jedan dan. Ucini se njime cudo pa su iz njega palili osam dana. Iduce godine odredise i nacinise od ovih (dana) blagdane sa citanjem alela i hvalospeva.⁵⁸⁵⁹ Na osnovu ove legende nastala je verska tradicija o cudu koje se desilo i zbog kojega treba da se slavi Hanuka.

12.2 Kako se Hanuka slavi

Zapisi govore o tome da su Jeuda Makabi i njegovi saborci Jevreji, posle pobede i osvećenja Hrama, slavili osam dana drugi Sukot, jer u vreme kada je trebalo, Sukotnisu mogli slaviti, zbog toga što su bili u gorama i sumama kao borci. Cini se da je paljenje buktinja zizaka i drugih svetila ubrzo posle nastanka praznika postao opšti narodni obicaj, koji je zatim i ozakonjen u Talmudu. U navedenom traktatu se govori i o tome da zapovest o Hanuka prazniku predvidja paljenje po jedne svece, odnosno ziska na jedno domacinstvo. Tu se, medjutim, odmah naglasava da oni pobožni pale po svecu na svakog ukucanina, a najpobožniji po svecu više svakog dana na svakog ukucanina. Dalje piše kako su sledbenici Samajeve škole palili prve večeri osam svetila, a zatim svakog dana po jedno manje, dok su pripadnici Ilelove škole, sa obrazloženjem da se u svetim stvarima može samo uvecavati, a nikako umanjivati, prve večeri palili po jednu svetiljku, a zatim svakog dana po jednu više. Taj je obicaj i do danas sacuvan.

12.3 Verski obredi i molitve za Hanuka

Prema verskoj tradiciji, hanuka svece ili zisci ne smeju sluziti za osvetljenje ili u bilo koje upotrebne svrhe. Zbog toga je, verovatno, stvoren obicaj paljenja svecica pomocu samasa (jidis: sames) - poslužitelja. Pre paljenja svecica, citaju se dve berahot, u jednoj se blagosilja Bog što je zapovedio paljenje Hanuka svecica, a u drugoj što je ucinio cudo ocevim nasim u one dane, u vreme ovo. Prvo vece (kao i svi jevrejski praznici, i Hanuka pocinje uoci prvog dana) govori se beraha seehejanu. Pripaljuje se samas, a zatim se njime pale ostale svecice s leva na desno, a onda se izgovara tekst koji pocinje recima: anerot alalu (ove svece), u kojem se nabrajaju propisi o paljenju Hanuka

sveca i ponasanju u vreme dok one gore. Posle paljenja sveca, sefardi pevaju Psalam 30, koji pocinje recima: mizmor sir hanukat abajit, u kojem se govori o posvecenju doma, Hrama i zahvalnosti za izbavljenje od neprijatelja. Kod askenaza se, posle paljenja sveca, peva poznata himna Maoz cur jesuati, koju su prihvatili i mnogi sefardski krugovi. Nastala je negde u 13. v. i zna se samo da se pisac teksta zvao Mordehaj i da je ziveo u Nemackoj. 61 Izraela, autori Talmuda, su bili nastavljacki fariseja i protivnici dinastije Hasmonejaca, pa su nastojali da tu dinastiju, pocev od Jeude Makabija izbrisu iz istorije i tradicije. Vremenom je Hanuka stekla karakter porodичnog praznika, koji se kao takav vekovima i slavio, a u 20. veku ponovo dobija svoj puni smisao secanja na pobedonosni narodnooslobodila cki ustanak. Vekovima je bio obicaj da se u vreme Hanuka praznika daju pokloni uciteljima, a ti su darovi bili, u stvari, i njihova jedina plata. Buduci tast i zet su, takodje, u te dane razmenjivali darove. Deca su dobijala manje svote novca, zvanog deme hanuka - hanuka gelt, a u sefardskim zajednicama su deca dobijala igracke, a dobri ucenici nagrade za učenje. Tradicija je bila da se u vreme dok su gorele Hanuka svecice nista ne radi. Bila je dopustena zabava, kao sto je igranje karata, sto se odomacilo u askenaskim zajednicama (u sefardskim zajednicama to se dozvoljavalo u veceri Purima). Iz Nemacke se na istok Evrope prenela igra sa zvrckom koji se na jidisu naziva trendeli, a u modernom hebrejskom sevivon. Sevivon ima cetiri stranice na kojima su ispisana hebrejska slova nun, gimel, e, sin kao skracenice hebrejskih reci nes, gadol, aja, sam - veliko cudo se desilo tamo. Poslednja rec (sam) menja se u savremenom Izraelu u po sto znaci ovde. Deca su se zvrckom igrala u orahe, slatkise ili u svoj Hanuka novcic. Rec i koje suispisane na zvrcku vezane su za legende o ulju, pa su zato u vreme praznika u raznim zajednicama meseni odresci ili ustipci od testa ili krompira koji su przeni na ulju. U istocnoj Evropi su to bili latkes - odresci od struganog krompira, a u savremenom Izraelu su to ustipci od testa ili krompira: sufganijot i levivot. U srednjem veku je postojao obicaj da se jedu razne vrste kolaca sa sirom u znak secanja na zapisanu tradiciju da je Judita dala Holofernu sira kako bi ovaj trazio sto vise vina.

13. HAMISA ASAR BISVAT

Hamisa asar bisvat ili skraceno Tubisvat (naziva se jos i Hamisosi i Frutas), sto znaci petnaesti dan meseca sevata, opisuje se u Misni kao Nova godina drveca (v. Misna, str. 88). Propisi Biblije odredjuju da se desetina godisnjeg prinosa u poljoprivredi odvaja za sveštenike. Pri tome se prinosi iz jedne godine nisu smeli upotrebljavati za odvajanje desetine u drugoj godini. Prateci promene u prirodi, jevrejski seljak je uocio da u toku godine najvise kise padne do 15. sevata, pa je zemlja dovoljno natopljena vodom i stabla vec pocinju upijati sokove kojima ce hraniti svoje buduće plodove. Zato je u Misni odredjen 15. sevat (januar - februar) kao granica izmedju stare i nove godine za odvajanje desetina prinosa. Tako, npr. desetina od citrusa ubrana 14. sevata pre zalaska sunca pripada staroj godini, a od citrusa sa istog stabla ubranog posle zalaska sunca (sto je po jevrejskom kalendaru vec 15. sevat), novoj godini. Ustanovljenjem Nove godine drveca trebalo je da se resi prakticno pitanje vezano za poljoprivredu i biblijske propise, a ne da se uvede novi praznik. Medjutim, narodna masta je dodala

tome i element praznika, pa kao sto je Nova godina prvog tisrija po tradiciji ne samo praznik, nego i dan suda kada se odredjuje sudbina svakog coveka, tako se i Nova godina drveca pocela smatrati praznikom i danom suda kada se odredjuje sudbina svakog drveta. Tubisvat se tako praznovao i posle razaranja Drugog hrama. Dolaskom krstasa u Palestinu, krajem XI stoleca, vecina jevrejskog stanovnistva je bila unistena. Oni koji su ostali u zivotu, raseljavali su se po zemljama Istoka, tako da su se i tragovi o narodnim obicajima praznovanja Tubisvata skoro u potpunosti izgubili i zaboravili. Tek u XVI stolecu, sefardi su pod uticajem kabalista iz Safeda (Cefata) oziveli tradiciju Tubisvata, koju su prihvatili i druge jevrejske zajednice u Evropi i severnoj Africi. Vremenom su se ustalili novi oblici praznovanja. U jugoslovenskim krajevima su se na sto iznosile razne vrste voca i recitovali psalmi sir amaalot. Deci su se pripremale kese sa vocem. U hramu nije bilo posebnog rituala i nije se smelo postiti. Od osnivanja prvih poljoprivrednih naseobina u Palestini, poslednjih decenija XIX stoleca, Nova godina drveca je postala simbol oslobodjenja zemlje i pretvaranja pustinje u plodnu zemlju. U Palestini, odvajkada zednoj vode, drvece se smatralo izuzetnim bozjim darom. Narocito se cenilo maslinovo drvo, koje je davalo hranu, sluzilo za izgradnju, za isusivanje mocvara i pruzanje hlada. Jedna pesma o maslini za Tubisvat ima samo tri reci: Ace zetim omedim (maslinova stabla stoje), kao da se time htelo reci Eto, tu je maslina, sta nam vise treba. I Biblija cesto govori o drvecu kao o simbolu plemenitosti i dobrote. Posten covek je kao drvo pokraj potoka, koje daje plodove na vreme i cije lisce nikad ne vene (Psalam 1, 3). U knjizevnosti, narocito decijoj, drvo je cesta tema. Bio je obicaj da se za svakog novorodjenog decaka zasadi kedar, visoko uspravno i snazno drvo - simbol snage, a za devojicu cempres - simbol neznosti i lepote. Dete je raslo sa svojim stablom i staralo se o njemu. Od njegovih grana za vencanje su se pravili drzacii za baldahin (hupa). Godine 1949, prvog Tubisvata posle proglasenja drzave Izrael, zasadjena je u Izraelu spomen suma (Suma mucenika ili Jaar akedosisim). Predvidjeno je da u njoj bude sest miliona stabala, u spomen 6 miliona Jevreja, zrtava fasizma u Drugom svetskom ratu. U Izraelu se u znak postovanja i priznanja sade mnogobrojne sume i gajevi koji nose imena istaknutih i zaslužnih ljudi, Jevreja i nejevreja. Danas u Izraelu Tubisvat oznacava pocetak proleca. Omladina, djaci i deca provode taj dan u prirodi, u pesmi, igri i u ceremoniji sadjenja drveca.

14. PURIM

Jevreji vec preko dve hiljade godina slave Purim ili Esterin praznik. Ime praznika Purim potice od reci pur, sto znaci kocka ili zreb, jer je Aman, kraljev doglavlak, bacao kocku da bi izabrao najpogodniji dan za sprovođenje plana o unistenju Jevreja. Purim je simbol borbe za opstanak jevrejskog naroda. On nam takodje govori da ljudi koji zeie slobodu uvek moraju biti spremni i da se bore za nju. Ovaj praznik slavi se 14. adara. Prica o Purimu sadržana je u biblijskoj Knjizi o Esteri. Dogadjaj o kome se govori u Megilat Ester (Knjizi o Esteri), zbilo se za vreme vladavine kralja Ahasverosa (485-464 godine pre n.e.). Kraljica Vasti, prelepa žena kralja Ahasverosa, priredila je slavlje u kraljevskoj kuci. Sedmog dana, kada je kraljevo srce bilo preplavljeno radoscu, naredio je svojim dvoranima da dovedu kraljicu Vasti kako bi se gostima i okupljenom narodu

pokazala u svoj svojoj lepoti. Ali kraljica je odbila da poslušna kraljevu zapovest i nije se pojavila. Kralj je pozvao svoje savetnike da se sa njima dogovori šta da preduzme protiv kraljice Vasti zbog njene neposlušnosti. Kraljevi savetnici su dali svoje misljenje: Kraljica se nije ogresila samo o kralja, već o ceo narod u svim provincijama pod njegovom vladavinom. Ljudi će preporučavati šta je uradila i žene će smatrati da mogu nekaznjeno da izlože preziru svoje muzeve. Žene će govoriti svojim muzevima: Kralj Ahasveros je zapovedio kraljici Vasti da se pojavi, ali ga je ona odbila! Kralj je saslušao svoje savetnike i ediktom zauvek zabranio kraljici da se pojavi na dvoru. Odlučio je da izabere drugu ženu, koja će završiti kraljevska obeležja. Podelio je dugo traganje za novom kraljicom. U Susanu, glavnom gradu Persije, živio je Jevrejin po imenu Mordehai. Odgojio je Adasu (Esteru), kćerku svog ujaka, posle smrti njenog oca i majke. Estera je bila lepog stasa i krasna lica. U desetom mesecu, Tevetu, na sedmu godinu Ahasverosove vladavine, Estera je odvedena kralju Ahasverosu. Car je zavoleo Esteru više od svih ostalih devojaka. Pridobila je njegovu ljubav i milost, on joj je stavio carsku krunu na glavu i učinio od nje kraljicu. Slučajno se desilo da je Mordehai jednog dana sedeo u kraljevom predvorju i čuo kako dva dvorana pripremaju kraljevo ubistvo. Ispricao je to Esteri, a ona je sve prenela kralju. Stvar je ispitana, dvorani su obeseni, a događaj je zabeležen u kraljevom dnevniku. Omiljeni kraljev savetnik zvao se Aman. Ahasveros ga je postavio iznad svih knezova u svom carstvu. I sve sluge careve klanjale su se i padale pred Amanom, jer je tako car zapovedio. Ali Mordehai nije. Careve sluge su iz dana u dan govorile Mordehaju: Zasto odbijas da ispunis carevu zapovest? A kako Mordehai nije htio da ih poslušna, oni su obavestili Amana i otkrili mu Mordehajevo poreklo. Kad se i Aman uverio da se Mordehai neće pred njim klanjati, srce mu se ispunilo srdžbom. Smatrao je, međutim, da nije vredno da dignu ruku na samog Mordehaja, već je naumio da istrebi sve Jevreje koji su živeli u Ahasverosevom carstvu. Otišao je kod kralja i rekao mu: Postoje izvesni ljudi koji su rasuti po svim pokrajinama tvoga kraljevstva; njihovi zakoni se razlikuju od naših, oni se ne pridržavaju tvojih zakona i zato tražim da se unište. Posto je dobio kraljevu saglasnost za uništenje Jevreja, kockom je određeno da se uništenje izvrši 14. dana meseca adara. Doznajući za kraljevu odluku, Mordehai je pocepao svoje haljine, obukao kostret, posuo se pepelom i posao po gradu, gorko plačuci. I u svim pokrajinama, gde god je stigla vest o carevoj odluci, nastali su velika žalost, plač i jauk; mnogi Jevreji su postili, oblačili kostrete i posipali se pepelom. Esterine dvorke i sluge obavestile su Esteru o kobnoj kraljevoj odluci. Kraljica se veoma uznemirila. Poslala je carevog dvoranina kod Mordehaja da se detaljno raspita o svemu. Mordehai je Esteri poslao prepis kraljeve zapovesti o istrebljenju Jevreja. Poručio joj je da ode caru, da ga umilostivi i da ga moli za svoj narod. Ester je naložila slugi da se vrati kod Mordehaja i da mu kaže sledeće: Sav narod i sve sluge careve znaju da ko god dodje kod cara nepozvan, bio to čovek ili žena, za njega postoji samo jedan zakon - da se pogubi. Ako car prema nepozvanom posetiocu uperi zlatnu palicu, jedino se tada gost može nadati životu. A ja nisam pozvana da udjem k caru već trideset dana. Mordehai joj je odgovorio: Nemoj misliti da ćeš izbeći kraljevu presudu i da ćeš se ti, mimo svih Jevreja, izbaviti u kraljevoj palati. Ester je tada donela odluku. Poslala je sledeću poruku Mordehaju: Idi i sakupi sve

Jevreje sto se nalaze u Susanu i postite za mene i ne jedite i ne pijte tri dana i tri noci, a ja cu takodje postiti sa svojim devojkama, pa cu onda otici k caru makar to bilo i protivno zakonu, pa ako poginem, neka tako bude. Treceg dana Estera se obukla u carsko odelo i stala na trem unutrasnjeg dvora, gledajuci prema carevom stanu. Kad je car ugledao, pruzio je prema njoj zlatnu palicu i tada mu Estera pristupi i dotace kraj palice. Kralj je upitao: Sta zelis Estera, ako je i do polovine carstva, dace ti se. A Estera mu odgovori: Ako je caru ugodno neka dodje sa Amanom na obed koji sam mu spremila. Car je poslao po Amana i dosao sa njim na obed. Za vreme rucka ponovo je rekao Esteri: Sta zelis i molis, dace ti se. Estera mu odgovori: Ako sam nasla milost pred carem i ako je ugodno caru da mi da sto zelim i ucini sto molim, neka opet car dodje sa Amanom sutra na obed, i sutra cu uciniti po reci carevoj. Posle rucka (Aman je veseo i dobre volje otisao kuci. Poslao je po svoje prijatelje i zenu Zeres i pripovedao im o svojoj slavi i o tome kako ga je car uzvisio iznad svih knezova i carskih sluga. Zatim je dodao: Kraljica Ester je pored kralja pozvala samo mene na rucak koji je pripremila. Pa ipak sve mi to nista ne znaci sve dok moram gledati onog Jevrejina Mordehaja kako sedi pred carevim vratima. Tada mu njegova zena i prijatelji rekose: Naredi da se naprave vesala visoka pedeset lakata i ujutru reci caru da na njih obesi Mordehaja, pa onda veseo idi sa njim na obed. Amanu je to bilo po volji i on naredi da se naprave vesala. Te noci je kralj Ahasveros patio od nesanice. Da bi prekratio vreme naredio je da mu se donesu knjige znamenitih dogadjaja i dnevnici. Citajuci knjige, nasao je zapis o tome kako je Mordehaj razotkrio zaveru o njegovom ubistvu. Kakva je cast i kakvo dobro ucinjeno Mordehaju za to sto je uradio, pitao je car. A sluge su mu odgovorile: Nije ucinjeno nista. Tada je kralj poslao po Amana i upitao ga: Sta bi trebalo uraditi za coveka koga kralj posebno zeli da nagradi? Aman je pomislio da se radi o njemu, pa je rekao kralju: Treba ga obuci u odelo koje car nosi, i dovesti konja na kom car jase, i metnuti mu na glavu carsku krunu. Tog coveka treba zatim provesti na konju gradskim ulicama i svima objaviti da car tako proslavlja ljude koji su mu ucinili dobro. To sto si rekao ucini Mordehaju, Jevrejinu. Pozuri i nemoj nista izostaviti, naredio je Ahasveros Amanu. Po povratku kuci Aman je opet ispricao svojoj zeni i prijateljima sve sto mu se dogodilo i oni mu rekose: Ako je Mordehaj, pred kojim si vec poceo padati, od jevrejskog semena, neces mu odoleti nego ces pasti pred njim. Sledeceg dana otisli su car i Aman na rucak kod Estere. Kralj je ponovo trazio od Estere da kaze sta zeli jer ce joj to biti ispunjeno. Ona mu je odgovorila: Ako sam nasla milost pred tobom care i ako je caru ugodno, neka se uslisi moja molba i neka mi se pokloni moj zivot i zivot moga naroda. Jer mi smo prodani, i ja i moj narod, i osudjeni da budemo potrani, istrebljeni i pobijeni. Ko je taj ko se usudio to uciniti?, upitao je car. Protivnik i neprijatelj. Ovaj covek, zli Aman, rekla je Estera. Razjaren nad onim sto je cuo, car u gnevu ustade od stola i ode u vrt. Aman je shvatio da mu se ne pise dobro, pao je pred kraljicom i molio da mu postedi zivot. Kada se car iz vrta vratio u kucu, video je Amana kako lezi na lezaju na kome je sedela Estera. Tada se jos vise razgnevi i rece: Je li ovaj covek naumio da u mojoj kuci osramoti i caricu? Kako je ovo izgovorio, Amanova sudbina je bila zapevacena. Amana su obesili na vesala koja su bila pripremljena za Mordehaja. Tako se utisa carev gnev. Istog dana, car je dao Esteri Amanovu kucu, a Mordehaju svoj prsten kojije uzeo od

Amana. Estera je Mordehaju poklonila Amanovo imanje. Posto car nije mogao da povuce svoj prvi ukaz u kojem je naredio unistenje Jevreja, napisao je novi u kojem je dozvolio Jevrejima da se organizuju i brane, da satru i pobiju svaku vojsku koja ih napadne i ugrozi njihov zivot i zivot njihovih zena i dece. Tako su se trinaestog dana dvanaestog meseca Adara Jevreji organizovali i odbranili. Sledeci dan proslavili su kao dan veselja i radosti. Bez obzira na to da li je prica o Esteri samo legenda ili se zaista zasniva na istorijskim cinjenicama, sigurno je da je Purim postao praznik narodnog slavlja, da je stvorio bogatu tradiciju lepih i vedrih obicaja, kao i da se proslavljao i proslavlja sve do nasih dana u svim jevrejskim zajednicama. Purim se provodi u gozbi i veselju. Vrsi se razmena darova, daju se pokloni sirotinji, organizuju opklade, a u sinagogama citaju posebne molitve i Megilat Ester. Purim je jedna od karika u dugom lancu prica o progonstvima kojima su Jevreji u dijaspori bili izloženi. Praznovanje Purima unosilo je medju Jevreje svetla i vedrine i pomagalo im da održe veru u konacno oslobodjenje od opasnosti i teskoca koje su ih pritiskale i pretile im.

14.1 Susan-Purim

Naziv za 15. adar, drugi dan Purima, dobijen po gradu Susanu (Suza), glavnom gradu Perzije. Jevreji Susana borili su se protiv svojih napadaca 13. i 14. adara, a pobedu nad njima slavili su 15. adara.

14.2 Megilat Ester - knjiga o Esteri

Ova Megila je jedna od 5 megilot (Hames megilot) u Bibliji. Uz poseban napev, recituje se u sinagogama uvece uoci Purima i narednog jutra. Megila nam prica kako je jedna mlada Jevrejka kao kraljica Persije koristila svoj uticaj da bi spasla svoj narod od istrebljenja koje je pripremao Aman. Megila je, kao i Tora, pisana rukom, na pergamentu. Obicno ima futrolu od drveta ili metala. Lepsi primerci su od srebra, u tehnici filigrana, iskucavanja ili cizeliranja, cesto sa ugraviranim imenom, prezimenom ili drugim osnovnim podacima o sopstveniku.

14.3 Com Ester

Post Esterin, 13. adara, uoci praznika Purima, uveden je u spomen trodnevnog posta kraljice Ester i svih Jevreja Persije, pre njenog odlaska kralju Ahasverosu da moli milost za svoj narod. Ako je 13. adar u subotu, post je pomera na 11. adar (cetvrtak).

14.4 Hames megilot

Hames megilot su pet biblijskih knjiga, koje se, uz poseban napev i u posebnim prilikama, recituju u sinagogama i cine sastavni deo molitava Sir Asirim (Pesma nad pesmama) na Pesah, Rut na Savuot, Eha (Jeremijin plac) na Tisa beav, Koelet (Knjiga propovednikova) na Sukot i Ester na Purim.

14.5 Hag aasirim (praznik zatvorenika)

Cetvrtog he svana 5580 (oktobra 1819. godine), spaseno je deset najuglednijih sarajevskih Jevreja sa Rav Mose Danonom na celu, koje je sultanov namesnik,

bosanski valija Ruzdi - pasa bacio u tamnicu i osudio na smrt. Njihovo stradanje i spasenje opisano je u Sarajevskoj megili, koju je 80 godina kasnije napisao poznati sarajevski Jevrejin Zeki efendi Rafajlovic. Cetvrti hesvan je u pocetku imao purimsko znacenje, ali je vremenom njegov znacaj bledeo i postepeno padao u zaborav. Sarajevski Jevreji su slavili 4. hesvan kao praznik i posecivali grob Rav Mose Danona u Stocu (u Hercegovini), gde je rabin umro na putu za Jerusalim.

15. POSTOVI

15.1 Post Tisa-beav (Deveti av)

Jedan od najcrnijih datuma u istoriji jevrejskog naroda. Toga dana, Vavilonci su razorili Prvi hram (586. god. p. n.e.), Rimljani drugi (70. godine) i ugusili ustanak Bar-Kohbe (135. godine), a kralj Ferdinand i kraljica Izabela izgnali su Jevreje iz Spanije (1492. godine). Nedelju dana pre devetog ava, vernici se ne sisaju, ne glacaju odecu i ne jedu meso (izuzev subotom). Restrikcije na deveti av u pogledu jela, pica i licne higijene slicne su restrikcijama na Jom kipur i traju do zalaska sunca. Na deveti av se u znak zalosti sklanjaju iz hrama svi ukrasni predmeti, a oltar pokriva crnim pokrivačem. Elektricna rasveta se smanjuje ili isključuje i pale se lojane svece. Za vreme citanja tuzbalica (Jeremijin plac, Eha i druge tuzbalice), izuvaju se cipele i sedi ili na podu ili na niskim klupicama. Obicaj je da se devetog ava posecuju grobovi srodnika.

15.2 Post Siva asar betamuz (Sedamnaesti tamuz)

Sedamnaestog tamuza 586. godine p.n.e. vavilonski kralj Nebukadnecar je osvojio Jerusalim. Vreme od 17. tamuza do 9. ava (dana razaranja Hrama) naziva se tri sedmice zalosti. U tom periodu Jevreji izbegavaju zabave i veselja.

15.3 Com Gedalja

Post u spomen tragicnog dogadjaja koji je dokrajcio razaranje Judeje. Posle pada Jerusalima 586. godine pre nove ere i odvodjenja plemstva i aristokratije u ropstvo, u zemlji je ostao uglavnom narod, sirotinja i deo seljastva koji nije bezao u susedne zemlje. Za namesnika ostatka Judeje postavljen je, po nalogu Nebukadnecara, Gedalja ben Ahikam, sa sedistem u Micpi blizu Jerusalima. Gedalja je bio prijatelj i istomisljenik proroka Jeremije. Jeremija je, jos pre pada Judeje, uzalud ubedjivao kralja Cedekiju i vladajuće krugove da je orijentacija vojnog saveza sa Egiptom pogresna, jer je njegova moc bila u opadanju. On je insistirao na savezu sa Vavilonijom, mladom velesilom koja je bila u punom naponu. Za vreme Gedalje, zemlja je pocela da se oporavlja od teskih posledica razaranja. Seljaci su se vratili svojim kucama i poceli obradivati svoju zemlju i zemlju onih koji su odvedeni u ropstvo. Vratile su se kucama i razne odmetnicke grupe koje su se krile po brdima. To su mahom bili borci koji nisu priznavali vlast Vavilonaca, ali su pristali da zive u miru sa Gedaljom. Medju njima je bilo i takvih koji su samo prividnobili uz Gedalju, ali su ga potajno smatrali predstavnikom i saradnikom okupatora. Na njihovom celu stajao je Jismael ben Netanja iz loze kralja Davida. Da li iz surevnjivosti sto Gedalja nije iz kraljevske loze, ili u nameri da podigne ustanak, Jismael

je skovao zaveru i ubio Gedalju prilikom jedne gozbe u njegovoj palati. Posle ubistva Gedalje, mnogi Jevreji su, iz straha pred osvetom Vavilonaca pobjegli u Egipat i onde zatražili utociste. Sa sobom su povelili u izgnanstvo i starog proroka Jeremiju. Tako je u Egiptu nastala nova jevrejska naseobina, pored one koja je postojala u Vaviloniji.

15.4 Post Asara betevet

Desetog teveta 586. godine pre nove ere, vavilonski kralj Nebukadnecar poceo je sa opsadom Jerusalima, koja se završila osvajanjem grada i razorenjem hrama (17. tamuza 586.)

SPOMEN DANI

16. JOM ASOA VEAGEVURA - DAN STRADANJA I JUNASTVA (DAN SECANJA)

Pod ovim nazivom je posle Drugog svetskog rata, na predlog Svetskog jevrejskog kongresa prihvaceno da se 27. nisan obeležava kao dan secanja na žrtve fasizma i na Jevreje borce koji su poginuli boreći se protiv najvećeg neprijatelja kojeg su u svojoj dugoj istoriji imali jevrejski narod i celo covečanstvo. U toku svoje dvanaestogodišnje vladavine, nacionalsocijalisti Nemacke su u svoj ideoloski program uneli rasnu teoriju, kojom se germanski narodi, posebno nemacki, proglašavaju za visu, a semitski, slovenski i još neki narodi, za nizu rasu. Iz te nazadne teorije proistekao je antisemitizam, bolje reci antijevrejski stav, koji je poceo s pravnim i materijalnim diskriminacijama, nastavio sa progonima, pljackom i proterivanjima, da bi se pod lozinkom o konacnom resenju jevrejskog pitanja izrodio u sveopšte fizicko unistavanje - svih koji su bili Jevreji ili su imali jevrejske pretke - genocid. U osvojenim zemljama Evrope, u drzavama saveznicama Nemacke (sa malim izuzecima), sirila su se zverstva, odvođene su citave zajednice u za to posebno podignute koncentracione logore. Medju milionima poginulih pripadnika evropskih naroda, Jevrejima je pripao zalosni rekord od šest miliona ubijenih i nestalih. U vreme vladavine nacistickih zlocinaca i njihovih saradnika, malobrojni Jevreji su uspeli da se spasu, od toga neznatan broj uz pomoc sugradjana. Deo onih koji su uspeli da se uvrste medju antifasisticke borbe imao je sreću da se, posle završenog rata i pobede nad fasizmom, vrati svojim kucama. Verska tradicija Jevreja nalaze da se preziveli secaju svojih mrtvih roditelja, dece, rodjaka i da se održavaju pomeni za one koji su ginuli za svoju veru i narod, koji su odlazili na gubiliste jer se nisu hteli odreci svoje vere i svoga naroda. Posle ovog rata, mnogi preziveli su želeli da održe tu tradiciju, ali nisu znali ni dan pogibije svojih najmilijih, niti mesto gde su završili svoje zivote. U pocetku je postojala inicijativa da se zalosni spomen-dani spoje sa postom Tisa beav, danom razaranja jerusalimskog Hrama i drevne jevrejske drzave. U želji da dan secanja obeleži stradanja i onih koji su se aktivno borili protiv fasizma, usvojeno je da se dan pocetka ustanka u Varsavskom getu proglasi za sveopšti spomen-dan, kada se verski i svetovno odaje posta ubijenima i poginulima. Odluceno je da to bude 19. april po gradjanskom, ili 27. nisan po jevrejskom kalendaru. U Poljskoj se taj spomen-dan održava 19. aprila, dok je u ostalim jevrejskim

zajednicama uobicajeno da se Jom hasoa veagevura održava 27. nisan, osim kada taj dan pada u subotu.

16.1 Sta je soa - holokaust?

Ono što je na hebrejskom jeziku nazvano soa - katastrofa, stradanje, unistenje, u engleskom je jeziku nazvano imenicom grčkog porekla holokaust. Ta imenica znači zrtva paljenica i njome je u prevodima Tanaha označavana zrtva koja se prinosi na oltar i tamo spaljivala, na hebrejskom olat. Ceo period nevidjenog stradanja i unistenja, o kojem smo ovde govorili, nazvan je posle rata - holokaust.

16.2 Ustanak u Varsavskom getu

Znatno je broj Jevreja koji su učestvovali u borbi protiv fašizma, ali je svakako najsvetliji borbeni čin iz vremena stradanja ustanak u Varsavskom getu, koji je započeo 19. aprila 1943. godine. Nemacki okupatori su u nekoliko velikih gradova Poljske stvorili sabirne logore - geta za Jevreje i odatle ih otpremali u logore smrti. Jedan od najvećih je bio onaj u Varsavi, gde je na malom prostoru jedno vreme živelo oko dvesta hiljada žitelja. Tokom 1942. godine, u getu je organizovana borbena organizacija, sa zajedničkom komandom u koju su ušli Mordehai Anilevič (iz omladinske organizacije Asomera haair), kao komandant, Haim Rozenfeld (iz Poljske radničke partije), Hers Barlinski (levo orijentisani Poale Cijon), Jichak Cukerman (Ehalel) i Mark Edelman (Bund - Savez jevrejskih radnika Rusije). Kada su nacisti 19. aprila 1943. godine pristupili konačnoj likvidaciji Varsavskog geta, njihovi su odredi naišli na oružani otpor boraca, koji se nisu borili za pobjedu, već za ljudsko dostojanstvo. Želeli su da poginu boreći se, a ne predajući se na milost i nemilost neprijatelju. Ogorčene borbe su se vodile za svaku kuću, za svaki podrum i za svaki kanal. Protiv slaboooružanih boraca, pored nemackih trupa, dovedene su i poljske policijske jedinice, odredi ukrajinskih i letonskih fašista. Borbu je rukovodio general Jirgen Strop, koji je morao da zatraži pomoć tenkova, pa i avijacije. Šesnaestog maja je nemacki general zvanično objavio da je bivša jevrejska stambena četvrt prestala da postoji, ali su se pojedinačne borbe i sukobi nastavili sve do avgusta iste godine. Danas, na velikom trgu u Varsavi, stoje samo dva drveta, na čijoj se kori još vide tragovi metaka i veliki spomenik borcima i žrtvama geta. Jedna varijanta tog spomenika, delo vajara Rapaporta, podignuta je i u Jerusalimu, u krugu Jad Vasema, ustanove koja istražuje istoriju stradanja i borbi Jevreja u Drugom svetskom ratu.

17. JOM AACMAUT

Dan proglašenja nezavisnosti države Izrael (5. ijar 5708. - 14. maj 1948), slavi se u Izraelu kao državni, a u jevrejskim zajednicama u svetu, kao nacionalni praznik. Povelja o nezavisnosti proklamuje slobodu useljavanja Jevreja iz svih zemalja, unapređenje razvoja Izraela za dobro svih njegovih žitelja, principe slobode, pravde i mira u duhu jevrejskih proroka, punu socijalnu i političku ravnopravnost svih izraelskih građana bez obzira na veru, rasu i pol, slobodu veroispovesti, savesti, obrazovanja i kulture, zaštitu

svetih mesta svih veroispovesti, kao i pridrzavanje principa Povelje Organizacije ujedinjenih nacija.

BIBLIJA

18.1 Tanah (Biblija - Stari zavet)

Tora (Pet knjiga Mosijevih), Neviim (Knjige proroka) i Ketuvim (ostali sveti spisi) su biblijske knjige Starog zaveta, koje se skraćeno nazivaju Tanah.

Tanah je sveta knjiga za mnoge ljude u svetu, a posebno za Jevreje. U njoj se govori o drevnoj prošlosti, istoriji i običajima Jevreja, njihovoj nauci i etici, opisuje se odnos između Boga i izraelskog naroda u razdoblju od oko petnaest vekova. Tanah podstiče čovekoljublje i ističe čovekovo dostojanstvo; na njegovim stranicama čovek stoji uspravno pred Bogom kao što dolikuje onome ko je stvoren po liku svoga tvorca. Tanah je sastavni i suštinski deo jevrejstva. On je ne samo izvor iz kojeg su Jevreji hiljadama godina crpli zakone i propise za svoj način života, nego i utočište u kojem su se napajali duhovnom snagom potrebnom da opstanu, da se održe tokom svoje mučeničke istorije.

Zasluga je jevrejskih mudraca što su Tanah približili narodu i učinili ga razumljivim. Oni su, držeći se Tanaha, podučavali da ne treba očajavati pod patnjama sadašnjice nego s nadom treba gledati u budućnost. Oni su istovremeno razvijali i duh Tanaha, imajući u vidu uzvišeno učenje proroka. Njihova je заслuga što su tražili i pronalazili odbrambene bedeme radi zaštite jevrejstva i tako sačuvali istinsku moralnost i čistotu monoteizma za vekove koji su nailazili.

Jedna od najdragocenijih tekovina kojom je Tanah zadužio čovečanstvo jeste Šabat (subota), dan odmora. Tanah je povelja za siromašne i potlačene. Retka su zakonodavstva u kojima je, kao u Tanahu, toliko paženje posvećeno čoveku i u kojima se više vodi računa o obavezama vladara, nego o njihovim privilegijama.

Tanah je preveden na gotovo sve žive jezike i sigurno je jedna od najčitanijih knjiga u svetu. On je osnovni izvor jevrejske i hrišćanske religije, a uticao je i na stvaranje islama. Ali Tanah nije samo verski spis - on je istovremeno i zbirka istorijskih dokumenata i književno delo velike umetničke snage. Tanah je tokom mnogih vekova bio nadahnuće književnicima, pesnicima i umetnicima za njihova velika ostvarenja.

Ovo delo je, takođe, dokument društvenih i političkih ideja i ideologija koje su uticale i koje utiču na život, razvoj i duhovnu građu ljudskog društva. Tanah je uticao, ne samo na moralna shvatanja, nego i na društvene i političke ustanove savremene

i demokratske Evrope. Milioni ljudi su svoje moralno, društveno i versko ponašanje određivali prema Tanahu; njegove pouke se još svakodnevno primenjuju. Bez obzira na svoje versko opredeljenje i školsku spremu, civilizovan čovek ne može imati potpuno obrazovanje bez poznavanja Tanaha.

18.2 Knjige Tanaha

Tanah se sastoji od 24 knjige, podeljene u tri skupine:

- I Tora (nauk, pouka) - pet knjiga;
- II Neviim (proroci) - osam knjiga;
- III Ketuvim (spisi) - jedanaest knjiga

18.2.1 I Tora

	Hebr. naziv	Latinski naziv
1.	Berešit (u početku)	Genesis - postanak, postanje
2.	Šemot (imena)	Exodus - izlazak (iz Egipta)
3.	Vajikra (i pozva)	Leviticus - leviti (levitski zakoni)
4.	Bemidbar (u pustinji)	Numeri - brojevi (popis Izraelaca u pustinji)
5.	Devarim (reči)	Deuteronomium (ponovljeni zakoni)

Knjige Berešit i Vajikra dobile su hebrejske nazive po prvoj reči početne rečenice, Šemot i Devarim po drugoj, a Bemidbar po petoj. Latinska imena uzeta iz prvog grčkog prevoda Biblije (Septuaginta), odgovaraju sadržini pojedinih knjiga.

U Tori se opisuju događaji počev od stvaranja sveta do Mojsijeve smrti. Ona je za Jevreje najvažniji i najsvetiji deo Tanaha. Tora ima još nekoliko naziva: Sefer Tora (Knjiga Tore), Torat Adonaj i Torat Eloim (Božja Tora), Torat Moše (Mojsijeva Tora, Tora data po Mojsiju). U doba Talmuda pominje se izraz Hamašah humša Tora (Pet knjiga Tore), a po tome je svaka knjiga posebno dobila ime Humaš. Tora se čita u sinagogama, subotom, na praznike i postove, ponedeljkom i četvrtkom.

18.2.2 II Neviim (proroci)

Neviim se dele na Neviim rišonim (prvi proroci) i Neviim aharonim (poslednji proroci).

Neviim rišonim sadrže četiri istorijske knjige:

- **Jeošua** (Knjiga o Jošui);
- **Šofetim** (Knjiga o sudijama);
- **Šemuel I-II** (prva i druga knjiga Samuelova), koje se računaju kao jedna knjiga;
- **Melahim I-II** (Prva i druga knjiga kraljeva), koje se takođe računaju kao jedna knjiga.

U ovim knjigama se iznosi istorija jevrejskog naroda od vremena Jeošue, Mojsijevog nasljednika, do razorenja Prvog hrama 586. godine pre n.e.

Neviim aharonim se, takođe, sastoji od četiri knjige, i to od tri knjige tzv. velikih proroka i jedne knjige od dvanaest tzv. malih proroka. U velike proroke spadaju:

- Ješajau (Ješaja);
- Jirmejau (Jeremija);
- Jehezkel (Jezekiel).

U male proroke spadaju:

- Ošea;
- Joel (Joil);
- Amos;
- Ovadja (Ovadija);
- Jona;
- Miha;
- Nahum;
- Havakuk (Habakuk);
- Cefanja (Sefanija);
- Hagaj;
- Zeharja (Zaharija);
- Malahi (Malahije).

Knjige malih proroka sadrže govore, upozorenja i proročanstva, na veoma lepom književnom jeziku. Podela ne velike i male proroke se odnosi na obim knjiga, a ne na njihov kvalitet. Tako npr., knjiga proroka Ješaje ima 66 poglavlja, Jeremije 52, Jezekiela 48, dok knjiga proroka Ovadije ima samo jedno, Hagaja dva, Cefanje i Malahije po tri itd.

Odgovarajući odlomci iz proročkih knjiga čitaju se u sinagogama subotom, na praznike i postove (vidi, Aftara, str. 80).

18.2.3 Aftara

Odlomak iz Knjige proroka, koji se čita uz posebnu intonaciju (nigun), naziva se "aftara". Aftara doslovno znači završetak ili zaključno čitanje. Obično, iako ne uvek, sadržaj aftare ima neku sličnost sa događajem koji se toga dana opisuje u Tori.

Pretpostavlja se da je aftara uvedena u II veku pre nove ere, kao zamena za čitanje Tore. Za vreme progona koji su prethodili ustanku Makabejaca, Antioh IV je, pod pretnjom smrtno kazne, zabranio čitanje Tore. Običaj čitanja aftare se očuvao i posle ukidanja Antiohove zabrane. Maftir je naziv za osobu koja se poziva da čita aftaru.

18.2.4 III Ketuvim (spisi)

Ketuvim, treći deo Tanaha, ima jedanaest knjiga, podeljenih u tri grupe.

Prva grupa se sastoji od tri poučne skupine:

- Teilim (psalmi);
- Mišle (mudre izreke i poslovice);
- Ijov (Jov).

Knjige ove grupe nazivaju se i "Sifre emet" (knjige istine).

Druga grupa iz dela Ketuvim ima pet knjiga koje se nazivaju "Hameš megilot" (pet svitaka). To su:

- Šir aširim (Pesma nad pesmama);
- Rut (Istorija Moavljanke Rut, prababe kralja Davida);
- Eha (Plač Jeremijin - tužaljka Jeremijina);
- Koelet (Knjiga propovednikova, filozofskog sadržaja);
- Ester (Knjiga o Esteri - Megilat Ester, ili jednostavno Megila).

Šir aširim se čita u sinagogama na Pesah, Rut na Šavuot, Eha na Tiša beav (post devetog ava), Koelet na Šemini aceret i Megilat Ester na Purim.

Treća grupa iz dela Ketuvim se sastoji iz tri knjige istorijskih spisa:

- Danijel (Daniel);
- Divre ajamim (Prva i druga knjiga dnevnika - letopisi).

Grčko ime za Ketuvim je Hagiografa (Hagiografi, što znači sveti spisi). Tanah je pisan na hebrejskom, retko na aramejskom, zajedničkom jeziku naroda Srednjeg istoka od vremena persijske vlasti (oko VI veka pre n.e.).

Najstariji naziv za knjige Tanaha bio je "Sefarim" (knjige), jer su bile pisane na svicima, svaka knjiga posebno. Otuda kasnije naziv za ceo Tanah "Sefer asefarim" (Knjiga nad knjigama). Kad su knjige Tanaha sakupljene i proglašene svetim, dobile su naziv "Kitve akodeš", tj. "Sveti spisi", za razliku od drugih spisa "Sefarim hiconijim" (Knjige van Tanaha) koje nisu ušle u Tanah. Za Tanah se upotrebljava i naziv "Mikra" (štivo, od hebr. reči karo - čitati), jer su knjige čitane kad su bile napisane, dok su npr. Mišna ili Midraš učene napamet. Pošto Tanah sadrži 24 knjige, on se naziva i Kaf-dalet sefarim ili Ešrim ve'arba' sefarim.

Izbor knjiga za Tanah i njegovu redakciju vršile su mnoge generacije. Još u I i II veku, neki jevrejski mudraci nisu bili skloni da uvrste u Tanah Knjigu proroka Jezekiela, Mišle (poslovice), Koelet (Knjiga propovednikova), Šir aširim (Pesma nad pesmama) i Megilat Ester (Knjiga o Esteri), ali je ipak prevagnulo mišljenje da one ostanu. Rabi Akiva se npr. strastveno zalagao da Šir haširim ostane u Tanahu.

U doba Hašmonejaca, knjige Tanaha nisu bile jednostavne za čitanje zato što nije bilo znakova za vokale. Podela na rečenice razvijala se postepeno. Upotreba biblijskih znakova (teamim), koji su označavali mesto naglaska i intonacije i znaci interpunkcije,

koji su služili kao vokali, uvedeni su mnogo kasnije. Tek u VII ili VIII veku, naučnici iz Tiberije su ustanovili svoj sistem puntuacije koji je bio opšte prihvaćen. Taj sistem se sastojao od tačkica i crtica koje su upotrebljavane umesto samoglasnika, što je u mnogome olakšalo pravilno čitanje i naglašavanje Tanaha.

Podela na poglavlja i numerisanje rečenica u svakom poglavlju uvedeno je u XVI veku, što je znatno olakšalo upotrebu citata iz Tanaha. Takva podela je ranije bila uvedena za latinski prevod Biblije. Jevreji su bili prisiljeni da primene isti sistem usled čestih verskih rasprava u kojima su kao dokazi navođeni brojni biblijski tekstovi. Prošireno izdanje tzv. Rabinske Biblije (Rabinica), poznato pod nazivom "Mikraot Gedolot", objavljeno je u Veneciji 1525. godine. Osim biblijskih tekstova, ona sadrži aramejski prevod i komentare rabina iz srednjeg veka: Rašia (Rabi Šelomo Jichak, XI vek), Avrama Ibn Ezre (XI-XII vek), Rambama (Rabi Moše ben Majmon, Majmonides, XII vek), Davida Kimhija (XII-XIII vek), Ralbaga (Rabi Levi ben Geršon, XIV vek) i drugih.

U Tanahu se pominju knjige koje više ne postoje, npr. "Sefer milhamot Adonaj" (Knjiga ratova Gospodnjih, IV knjiga Mojsijeva, 14. pevanje). To je bila drevna zbirka epskih pesama o borbama koje su vođene pod Mojsijevim rukovodstvom. Zatim "Sefer ajašar" (Knjiga pravednika, Jeošua 10/13) u kojoj se govori kako je stalo Sunce i zaustavio se Mesec dok se narod nije osvetio svojim neprijateljima. U drugoj knjizi Samuela (1/18), takođe se pominje "Sefer ajašar". U prvoj i drugoj Knjizi kraljeva, često se pominju letopisi kraljeva Judeje i Izraela.

Popularna jevrejska izreka glasi: "Min atanah jadeha al tanah" (Ne skidaj svoju ruku sa Tanaha) u smislu da nikad ne treba zanemariti proučavanje Tanaha.

18.3 Sadržaj Tanaha

18.3.1 Tora

Tora je prvi i osnovni deo Tanaha. Od davnina se deli na pet knjiga nazvanih po rečima kojima počinju knjige Berešit (u početku), Šemot (imena), Vajikra (i pozva), Bemidbar (u pustinji) i Devarim (reči). Tora se još naziva i "Hamiša humše Tora" što znači "Pet knjiga Mojsijevih."

Tora počinje opisom stvaranja sveta i ljudskog roda, nastavlja pričom o životu praotaca, o robovanju Izraelaca u Egiptu i njihovom oslobođenju, o primanju zakona na brdu Sinaj i lutanju po pustinji, a završava se pripremama za ulazak u Obećanu zemlju i Mojsijevom smrću. Tora je data Izraelu, ali ona ujedno predstavlja i poruku Izraela čovečanstvu. Opisujući poreklo jevrejskog naroda, ona ocrtava i njegovo srodstvo sa ostalim članovima ljudske porodice, ističući da su svi ljudi braća jer potiču od iste krvi, izdanka i loze.

Izraz Tora (znači: nauk, pouka) primenjuje se, pre svega, na Pet knjiga Mojsijevih, ali u širem smislu predstavlja i celokupnu religijsko-etičku književnost Jevreja.

Tora je često netačno prevedena kao "zakon". To je dugo predstavljalo prepreku za razumevanje jevrejskog ideala "Talmud Tora" (učenje Tore), čime se ne misli samo na Petoknjižje, nego i na sve oblasti jevrejske kulture, morala, pravosuđa, religije i obrazovanja. Prema tome, izraz "narod Knjige", ne znači samo privrženost Jevreja Tanahu (koji se naziva "Knjiga nad knjigama"), nego i njihovu neutoljivu žeđ za učenjem i znanjem uopšte.

Tora se u talmudskoj literaturi naziva još i "Tora Šebihtav" (pisana Tora), dok se nazivom "Tora šebeal pe" (usmena Tora) označava predanje sakupljeno docnije u Talmudu. Zasluga što je Jevrejsko preživelo i posle propasti jevrejske države i gubitka političke nezavisnosti pripisuje se odanosti Tori koja je vekovima bila u središtu jevrejskog života. Jevrejski mudraci iz vremena Drugog hrama nisu spasavali srebrno i zlatno posuđe, nego Toru, pošto je ona bila istinsko blago Hrama. Cela šesta glava u jednom talmudskom traktatu posvećena je Tori i njenom značaju (Pirke avot - Izreke otaca 6/4). Između ostalog, u toj glavi stoji: "Takav je put do Tore - jedi komad hleba i soli, pij malo vode, spavaj na goljoj zemlji, živi životom mukotrpnim, ali se bavi Torom." Drugim rečima, svako treba i može da proučava Toru, makar bio i krajnje siromašan.

Jevreji su koračali sa Torom kroz vekove i ona im je zamenjivala izgublenu domovinu. Poistovetili su se sa Torom do te mere da je nastala izreka: "Jisrael veorajta had" (aram. - Izrael i Tora su jedno).

18.4 Berešit (u početku) - Genesis

Prva knjiga Mojsijeva počinje istorijom stvaranja sveta i čovečanstva, a završava se Josifovom smrću u Egiptu. U tom okviru se opisuje život prvih ljudi i njihov izgon iz raja, prvo ubistvo u kojem je Kain ubio brata Abela, potop, život Noaha i njegovih sinova (Šema, Hama i Jafeta). U desetom kolenu posle Noaha započinje istorija praoca Avrama, osnivača monoteizma, njegovog sina Isaka i Isakovih sinova Jakova i Esava. Služeći se lukavstvom, Jakov je uspeo da dobije blagoslov svog oca namenjen starijem bratu Esavu. Strahujući od osвете, pobegao je u Aram i tu ostao dvadeset godina; tu se i oženio dvema ćerkama svog ujaka Lavana, koje su mu rodile dvanaest sinova. Od njih su docnije postala jevrejska plemena. Jakov je od svih sinova najviše voleo Josefa. Braća su zbog toga postala ljubomorna i omrzla ga. Jednog dana, kada im se pružila prilika, prodali su ga trgovcima robljem, koji su ga odveli u Egipat. Josif je u Egiptu dosegao najviši položaj u državi posle faraona, i izbavio zemlju od gladi. Konačno se otkrio svojoj braći i doveo oca Jakova u Egipat.

U knjizi Berešit obrađuju se opšte čovečanska pitanja: čovekovo poreklo i sudbina, iskušenje i problemi greha i kazne. Kroz knjigu provejava plemenita zamisao o čoveku koji je stvoren po liku svog tvorca, zbog čega je stvoren i kakav treba da bude.

Univerzalni značaj ima tvrdnja da su svi ljudi u srodstvu, da potiču od istih roditelja (Adama i Eve) i da je čovečanstvo, prema tome, jedinstveno.

Ime Genesis (postanak, poreklo) uzeto je iz Septuaginte, grčke verzije Biblije, koju je, po legendi, prevelo sedamdeset jevrejskih naučnika u Aleksandriji (Egipat), u III veku pre n.e.

Jevrejsko ime "Berešit" je prva reč kojom počinje prva rečenica Tore. Berešit je ujedno i ime prve od 54 sidrot (parašot ili delovi koji se svake nedelje čitaju u hramu), na koliko je podeljeno Pet knjiga Mojsijevih.

Kao i cela Tora i Berešit je, pre svega, poučna knjiga, koja izražava misao da tvorac sveta vodi one koji se u njega uzdaju. Mada pričanje teče jednostavno, ono se ipak odlikuje izvanrednom lepotom i dubokim smislom. Jezik kojim je pisana Tora je lak i razumljiv i za mlade i za stare. Deca su u mogućnosti da shvate suštinu priče, dok obrazovani ljudi u njoj stalno otkrivaju nova i dublja značenja i sadržaje.

18.5 Šemot (imena) - Exodus (izlazak)

U Drugoj knjizi Mojsijevoj nastavlja se istorija Prve knjige i opisuje proces formiranja Izraelaca u jedinstven narod. Deli se na dva dela: u prvom se govori o oslobođenju Izraelaca iz egipatskog ropstva i izlasku iz Egipta pre više od 3.300 godina, a u drugom o sklapanju Saveza na brdu Sinaj i primanju zakona. Na njima će se kasnije izgrađivati nacionalna i duhovna svest Jevreja. Ona sadrži i idiličnu priču o Mojsijevom rođenju, čudesnom otkrovenju u pustinji kod grma koji gori a ne sagoreva i oštrom sukobu između Mojsija i faraona.

Posle Josefove smrti, Egipćani su pretvorili Jevreje u robove. Mojsije, kao Božji posrednik i njegov brat Aron su, posle nekoliko vekova robovanja, otišli faraonu i tražili dozvolu da se Izraelci vrate u Obećanu zemlju. Faraon je odbio. Tada su se na Egipat sručila razna zla, ali je faraon ostao nepopustljiv. Voda crvena kao krv nije mogla da se pije, žabe su prekrile zemlju, komarci i muve su doneli epidemiju, jata skakavaca su uništila celokupnu žetvu, a zatim je nastala tama da se tri dana ništa nije moglo videti. Tek posle desetog zla, kad je nastao pomor prvorodne egipatske dece, faraon je popustio i dozvolio Mojsiju da izvede svoj narod iz Egipta. U silnoj žudnji za slobodom, Izraelci su bez pogovora sledili Mojsija i krenuli u pustinju. Izlazak iz ropstva imao je najveći značaj za istoriju jevrejskog naroda.

Faraon se ubrzo pokajao što je pustio Izraelce, pa je krenuo za njima u poteru i posle sedmog dana stigao ih kod Crvenog mora. Izraelci su čudom prešli na drugu obalu, a faraonova vojska se utopila zajedno sa bornim kolima i konjima.

U pustinji su Izraelci trpeli razne nedaće, posebno nestašicu hrane i vode. Žalili su se na Mojsija i javno izražavali nezadovoljstvo. Posle sedam nedelja lutanja stigli su do brda Sinaj, gde su primili Deset zapovesti (Aseret adiberot). To su bili prvi zakoni vere i morala koji nalažu verovanje u jednog Boga, poštovanje oca i majke, odmaranje

jednog dana u nedelji (Šabat), a zabranjuju klanjanje idolima načinjenim od drveta ili kamena, krađu, ubistvo, preljubu, varanje, otimanje tuđe imovine i lažno svedočenje. Mojsije se popeo na Sinaj i uklesao zakone u dve kamene ploče (Šene luhot aberit). Tamo je boravio četrdeset dana i četrdeset noći. Za to vreme je narod načinio kip od zlata u obliku teleta i počeo mu se klanjati. Kad se vratio sa Sinaja i video šta narod čini, Mojsije je, očajan i besan, razbio ploče sa zakonima, pozvao članove plemena Levi i naredio im da kazne krivce. Zatim se ponovo popeo na Sinaj, napravio nove ploče i smestio ih u poseban kovčeg. Iznad kovčega je podigao šator (Miškan) koji je služio kao hram i predstavljao prisustvo Boga u narodu (Šehina).

Druga knjiga Mojsijeva se, više od ostalih, ističe zanimljivim kazivanjem događaja i verskim značajem. Ona opisuje nepodnošljivo stanje Izraelaca u Egiptu, izlazak i oslobođenje, koje je došlo u trenutku najveće potrebe i očajanja. Primanje zakona se nalazi u središtu događaja Druge knjige.

Zla, koja su uveličana do čudesnih razmera, predstavljala su uobičajene nedaće, od kojih te oblasti trpe i danas. Izlazak je pomogla neobična kombinacija prirodnih nedaća. Istorici često pominju epidemije praćene velikom smrtnošću. Neki naučnici objašnjavaju da je tama koja je trajala tri dana nastala usled toplog pustinjskog vetra zvanog "hamsin" koji često nosi guste oblake prašine i peska i prisiljava ljude da ostanu u kućama. Prilikom godišnjih poplava Nila, voda poprima crvenu boju zbog nanosa crvene trave i mulja iz Etiopije. Istorijski sadržaj Druge knjige Mojsijeve potvrdili su mnogi arheološki nalazi u Evropi i Izraelu. Na osnovu tih nalaza i biblijskog kazivanja, izlazak iz Egipta zbio se u XIII veku pre n.e.

Šemot je prepuna etičkih misli i zakona. Bog je veoma zainteresovan za ljudske stvari; on se otkriva ljudima i prisno razgovara sa njima. Pored Deset zapovesti, suštinski značaj imaju zakoni u glavama 20-25. U njima se zabranjuje zlostavljanje pridošlice, ugnjetavanje udovice i siročeta, uzimanje kamate od siromaha. Ogrtač koji se uzima kao zalog treba vratiti siromahu pre nego što zađe sunce, jer mu je to jedina odeća i pokrivač za vreme spavanja. Zabranjeno je primanje mita, davanje lažnih izjava, lažno svedočenje, povodenje za većinom koja čini zlo, kršenje zakona u parnici siromaha. Treba pomoći neprijateljevom magarcu koji je pao pod teretom i neprijatelju vratiti vola koji je zalutao.

Druga knjiga Mojsijeva zvala se prvobitno "Sefer jeciat Micrajim" (Knjiga izlaska iz Egipta), a docnije je dobila ime "Šemot" (imena) po početnom izrazu "Veele šemot (i ovo su imena).

18.6 Vajikra (i pozva) - Leviticus

Treća knjiga Mojsijeva nosi naziv "Vajikra" po prvoj reči knjige. Njeno najstarije ime je "Torat koanim" ("Zakon sveštenika"), jer opisuje dužnosti i obaveze sveštenika.

Knjiga sadrži propise o žrtvama, sveštenicima i Levitima, o "čistim" i "nečistim"

životinjama za ishranu, zabranjenim jelima, bogoslužanju i praznicima. Opisan je i sistem bogoslužnja, bogat simbolima i moralnim načelima. Želja za vidljivim elementima pri vršenju obreda zadovoljena je prinošenjem mnogobrojnih i različitih žrtava, od kojih svaka odgovara potrebi onoga koji je prinosi. Tako je, na primer, "Korban ola" žrtva kojom se pokazuje odanost Bogu, "Korban toda" žrtva zahvalnica Bogu za učinjeno dobro, "Korban hatat" žrtva radi oprostjenja greha učinjenog iz nepažnje, "Korban jahid" žrtva koju prinosi pojedinac, "Korban cibur" žrtva koja se prinosi u ime celog naroda, itd.

Proučavanje porekla bogoslužnja pokazalo je da je prinošenje žrtava prastari običaj svih ljudskih rasa. Jevrejima je, za razliku od mnogobožaca, bilo bitno, da se takav opšti način bogoslužnja potpuno podigne na duhovni nivo (Majmonides). To je i učinjeno u knizi "Vajikra". Magija i bajanje su odstranjeni iz žrtvenog obreda, a zabranjeno je i svako idolopoklonstvo i sve ono što je profano. Za prestupe koji su učinjeni hotimično nisu mogle biti prinošene žrtve. Kajanje i ispravljanje grešaka moralo je u svim slučajevima da prethodi žrtvenom obredu. Da bi se dobio oprostaj, uz priznanje i kajanje bila je neophodna i nadoknada štete.

Druga osnovna zamisao u Knjizi je misao o svetosti, tj. o čistoti života, o čistoti delovanja, i o čistoti misli. Sveti narod treba da se odbrani ne samo od moralnih prekršaja, nego i od obrednih nečistota susednih naroda. Svetost Boga zahteva i svetost čoveka, što uključuje i takve pojedinosti kao što su samodisciplina i čistoća. Odnos higijene i religije naglašen je u propisima o lepri i kožnim bolestima.

Zakon o svetosti, u stvari je praktična primena Božjeg zahteva: "Budite sveti jer sam i ja svet ..." (19/2)

Svetost je aktivno načelo koje oblikuje i reguliše svaku oblast ljudskog života i delatnosti. Ono se ogleda u nizu etičkih učenja, posebno onih koja su zapisana u glavi 19. Ona nalažu da svako mora poštovati oca i majku, da treba ustati pred sedom glavom i poštovati lice starca. Dalje, nalažu da se uglovi njive ne smeju sasvim požnjati, da se otpaci posle žetve ne smeju sakupljati, da se vinograd ne sme brati po drugi put, niti se smeju kupiti otpali grozdovi, nego da ih treba ostaviti siromahu i strancima. Zabranjuju da se psuje onaj ko je gluv i da se stavlja prepreka pred slepca, da se gaji mržnja protiv blišnjega i da se tlači tuđinac. Poznatom izrekom "Ljubi blišnjega svoga kao samoga sebe" izražava se ljubav prema svakom ljudskom biću.

U 14. glavi govori se o sedmoj godini (šemita), pedesetoj jubilarnoj godini (jovel) i drugim socijalnim zakonima. Sedme godine zemlja se odmara, polje se ne zasađuje, vinograd ne orezuje. Pedesete godine se oslobađaju robovi i dužnicima brišu svi dugovi.

U 11. glavi nabrajaju se životinje koje se smeju jesti i one koje su zabranjene za jelo. Sme se jesti goveče koje ima razdvojene papke i koje preživa. Od životinja u vodi smeju se jesti one koje imaju peraja i krljušti. Od ptica su zabranjene uglavnom grabljivice: orao, soko, gavran, kobac ... Od krilatih insekata četvoronožaca mogu se

jesti samo oni koji na nogama imaju listove za skakutanje po zemlji (skakavci, cvrčci i zrikavci), a od životinja koje gamižu po zemlji nečiste su miš, krtica i sve vrste guštera.

”Vajikra” je osnova velikog dostignuća jevrejske vere; izvor mnogih vrлина, koje su ljudi stekli pod uticajem ove knjige i njenih zakona koji čoveka oslobađaju surovosti i okrutnosti.

18.7 Bemidbar - Bamidbar (u pustinji) - Numeri (brojevi)

Najstarije ime Četvrte knjige Mojsijeve je (”Humaš apikudim”), ”Knjiga popisa” jer počinje popisom muškaraca stasalih i sposobnih za vojsku. Međutim, naziv Bemidbar (u pustinji) koji je nastao po petoj reči prve rečenice, više odgovara sadržini knjige, jer su se svi događaji opisani u njoj, zbivali u pustinji.

Knjiga ima 36 glava i može se podeliti u tri dela. Prvi deo, koji obuhvata deset glava, opisuje pripreme za odlazak sa Sinaja, prvi popis muškaraca iznad 20 godina sposobnih za vojsku, izbor Levita i njihovu službu, neke propise koji se odnose na preljubu, Nazirejce, itd. U drugom delu (od 11. do 21. glave), opisuje se putovanje prema Kadešu, odakle je izvršen napad na južni Kenaan, kao i dugogodišnje lutanje po pustinji. Lutanje je prepuno uzbudljivih zbivanja: misija uhoda, Korahova pobuna, Mojsijev greh kažnjavanja Mirjam (Mojsijeve sestre), osvajanje kraljevine Amorejaca, imenovanje sedamdeset narodnih starešina za Mojsijeve pomoćnike, Kivrot atava (grobovi pohlepe), Mirjamina i Aronova smrt itd. U trećem delu se opisuju poslednji događaji pre ulaska u Obećanu zemlju: Balak i Bileam, posvećenje Jošue za Mojsijevog naslednika, rat sa Midjanićanima i naseljavanje istočno od reke Jordana. U ovom delu je i naredba o drugom popisu Izraelaca sposobnih za borbu, propis o prazničnim žrtvama, zavetima kratak pregled kretanja Izraelaca od Egipta do Jordana i zakon o odvajanju gradova za levite i gradova za utočište, vezanih za predstojeće osvajanje Kenana.

Za razliku od treće knjige ”Vajikra”, koja najvećim delom ima zakonodavno obeležje, u knjizi ”Bemidbar” se neprestano prepliću istorijski događaji sa zakonskim propisima. U njoj je istaknuta rukovodeća Mojsijeva uloga, njegova odanost Bogu i ljubav prema izraelskom narodu. Takođe se jasno vide i teškoće s kojima se Mojsije suočavao kao vođa umornog i nezadovoljnog naroda. Izneseni su iskustva i nevolje Izraelaca za vreme dugogodišnjeg lutanja po pustinji, njihov buntovan duh i kolebanja, prkos i neverstvo Bogu i Mojsiju. Bog je predstavljen kao veran čuvar i zaštitnik izraelskog naroda, koji mu pomaže u svakoj nevolji i spasava ga kad je u opasnosti, ali ga istovremeno strogo kažnjava za pobunu i izdajstvo.

18.7.1 Iz sadržaja knjige ”Bemidbar”

Narod se žalio Mojsiju kako nema mesa, kako jede samo manu (hranu koja je u pustinji padala sa neba), dok je u Egiptu imao badava ribe i svakojakog povrća.

Slušajući ljude kako plaču, Mojsije se požalio Bogu da je na njega navalio sav teret Izraelskog naroda i upitao ga kako da svom narodu stvori meso. Tada Gospod poruči narodu preko Mojsija da će sledećeg dana imati mesa i da će ga jesti ne dan-dva, nego tokom celog meseca sve dok mu se ne ogadi. Odmah posle toga je dunuo vetar sa mora i naneo u logor prepelice, koje je narod sakupljao celog dana i cele noći. Još nije uspeo ni da sažvaće sve meso koje je stavio u usta, kad je nastao strašan pomor naroda. Stoga je to mesto nazvano Kivrot ataava (grobovi pohlepe) jer su tu bili sahranjeni halapljivi ljudi.

Mojsijeva sestra Mirjam je počela da gundā protiv brata zato što se oženio Egipćankom i što je, navodno, prisvojio pravo da samo on razgovara sa Bogom. U tome joj se pridružio i brat Aron. Bog je tada pozvao Arona i Mirjam pred zavetni šator i u Mojsijevom prisustvu ljutito ih ukorio. Bog je kaznio Mirjam tako da se razbolela od lepre i bila odvojena od naroda. Oprostio joj je na Mojsijevu molbu i ona je ozdravila posle sedam dana.

Mojsije je izabrao dvanaest ljudi, iz svakog plemena po jednog, i poslao ih u zemlju kenaansku da je uhode i vide kakva je - da li je bogata ili siromašna, da li je njen narod jak ili slab, jesu li gradovi otvoreni ili utvrđeni, ima li šume ili nema. Uhode su se vratile posle četrdeset dana i počele pobunjavati narod govoreći da u toj zemlji zaista teku med i mleko, ali su starosedeooci brojni i jak, gradovi su utvrđeni i u njima žive divovi, prema kojima uhode izgledaju sićušne kao skakavci i da je ta zemlja neosvojiva.

Kada su to čuli, Izraelci su udarili u plač i viku, govoreći da bi bilo bolje da su pomrli u Egiptu ili tu gde su, u pustinji, umesto da zajedno sa ženama i decom izginu od mača i postanu roblje, te da bi trebalo da imenuju starešine i vrate se u Egipat. Jedino su Jošua, sin Nunov, poglavar plemena Efrajimovog, i Kaleb, sin Jefuneov, poglavar plemena Judinog - koji su bili među uhodama - pokušali da uvere narod da je zemlja osvojiva. Međutim, ljudi ih nisu slušali nego su im pretili da će ih kamenovati.

Tada je i Bog zapretio da će uništiti sve Izraelce, na šta je Mojsije zavapio i molio da im oprostī. Bog je uslišio njegovu molbu, ali je odlučio da niko stariji od 20 godina, izuzev Kaleva i Jošue, neće ući u zemlju Kenaansku, nego će svi lutati pustinjom dok ne umru. Tek će novo pokolenje, rođeno u pustinji i oslobođeno ropske naravi, ući u Kanaan pod Jošuinim vođstvom.

Korah, Mojsijev rođak iz Levijevog plemena, Datan i Aviram iz Reuvenovog plemena i 250 uglednih ljudi huškali su narod na pobunu. Korah je tvrdio da sveštenstvo zakonski pripada svim članovima Levijevog plemena, a ne samo Aronovoj porodici. Datan i Aviram su se bunili protiv Mojsijevog rukovodstva i govorili da ono zakonski pripada Reuvenovim potomcima (Reuven je najstariji Jakovov sin).

Mojsije je ukorio Koraha i pozvao Datana i Avirama da dođu k njemu, ali ga oni nisu poslušali nego su i dalje huškali narod. Onda je Mojsije u pratnji staraca otišao do njihovog šatora. Kada su se Datan i Aviram pojavili pred šatorom sa svojim

porodicama, Mojsije se obratio narodu i rekao da ta dvojica neće umreti prirodnom smrću zato što su prkosili Bogu. Tek što je to izrekao, a zemlja se pod njima otvorila i progutala i njih i njihove porodice, kao i sve Korahove pristalice i sva njihova dobra.

Izraelci su stigli u pustinju Cin i utaborili se kod Kadeša, ali kako na tom mestu nije bilo vode, narod je počeo da se svađa sa Mojsijem i Aronom. Tada je Bog rekao Mojsiju da uzme štap, da Aron i on sazovu zbor i da pred njim progovore steni, pa će voda sama poteći iz nje.

Mojsije i Aron su sazvali zbor, ali Mojsije nije učinio onako kako mu je Bog naredio, nego se sumnjičavo obratio narodu rečima: "Slušajte, vi odmetnici! Hoćemo li iz ove stene izvući vodu?" Zatim je ljutito udario štapom dva puta po steni; voda je ipak potekla tako da se narod mogao napiti, a stoka napojiti. Zato što mu nisu verovali i nisu uradili onako kako im je naredio, Bog je rekao Mojsiju i Aronu da neće ući u Obećanu zemlju.

Narod se potom ulogorio u Moavskoj dolini, pa su se Moavljani veoma uplašili. Njihov kralj Balak je pozvao Bileama, poznatog po magijama, da prokune Izraelce ne bi li ih lakše uništio. Ali je Bileam, umesto da ih prokune, blagoslovio Izraelce i prerekao im veliku budućnost.

Neposredno pre smrti, Bog je pozvao Mojsija da se uspne na brdo Avarim odakle će moći da vidi Obećanu zemlju. Za utehu mu je dozvoljeno da je vidi izdaleka, da oseti koliko su Izraelci blizu cilja i da se uveri kako njegov trud nije bio uzaludan.

Mojsije je zamolio Gospoda da odredi Izraelcima sposobnog vođu da ne bi ostali kao ovce bez pastira. Gospod je odredio Jeošuu koji je bio mudar, pobožan i hrabar. Zatim je naredio Mojsiju da ga izvede pred velikog sveštenika i pred ceo narod i da mu pred njima pruži uputstva za veliku i odgovornu dužnost. Tako će Jeošua steći ugled i poštovanje i narod će mu se pokoravati. Mojsije je učinio kako mu je Gospod zapovedio.

18.8 Devarim (reči) - Deutoronomium

Peta knjiga Mojsijeva "Ele adevarim" (ovo su reči), ili skraćeno "Devarim", dobila je ime po prvim dvema rečima prve rečenice. Njeno najstarije ime bilo je "Mišna Tora" (ponavljanje Tore), pošto se u njoj ponavljaju Deset zakona i mnogi drugi propisi iz ranijih knjiga.

U ovoj knjizi se Mojsije poslednji put obratio narodu. Pred smrt, na pragu Obećane zemlje, on je u nekoliko oproštajnih govora prepričavao događaje koji su se zbili u proteklih četrdeset godina. Opomenuo je narod da bude veran Bogu i da ne podleže iskušenjima kada se bude nastanio u zemlji kenaanskoj. Predočio im je kazne koje ih očekuju u slučaju neposlušnosti, kao i nagrade ako budu poštovali Božje zapovesti.

U drugom govoru je ponovio najvažnije zakone. Međutim, oni nisu bili samo

ponovljeni, nego su i preinačeni prošireni ili skraćeni, i prilagođeni novim uslovima u novoj zemlji. Zakoni su u ranijim knjigama bili upućeni narodu koji je živio nomadskim životom, dok su ponovljeni zakoni namenjeni ljudima koji su dostigli viši stepen ekonomskog i društvenog razvoja. U novim uslovima, njima više odgovara human poziv na zahvalnost Bogu za ljubav koju im pokazuje, nego stroge pretnje i kazne. Stoga se pozivaju da mu uzvrate ljubav "svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom" (Šema, 6, 4). U odnosu na Izrael i na čovečanstvo, Bog nije samo sudija i vladar, nego prijatelj i otac; on ih odgaja i popravlja "kao što čovek odgaja sina svojega" (8, 5).

U oproštajnoj pesmi "Aazinu" (slušajte), jednoj od najlepših pesničkih tvorevina Tanaha, umirući vođa slavi veličinu, vernost i pravičnost Boga, nazivajući ga stenom Izraela. Stojeći na ivici groba, on upućuje poslednji blagoslov plemenima kojima je u potpunosti posvetio svoj život. Posle toga se Mojsije penje u visine brda Nevo odakle se pruža pogled na Obećanu zemlju, za koju se Gospod zakleo da će je dati njegovom semenu - ali Mojsije neće ući u nju. Pošto je video zemlju, Mojsije je umro. Prema predanju, to je bilo 7. adara.

"I bijaše Mojsiju 120 godina kada umre i ne bijahu potamnjele oči njegove niti ga je snaga izdala" (34, 7). "A sahrani ga Gospod u dolini, u zemlji moavskoj naspram Bet Peora i niko ne dozna za njegov grob do današnjeg dana" (34, 6). "I plakahu sinovi Izraela za Mojsijem u dolini moavskoj 30 dana" (34, 8). Nekoliko odlomaka ove knjige postali su sastavni deo svakodnevnih molitava, posebno "Šema Jisrael" (6, 49), koja čini osnovicu jevrejske vere.

18.8.1 Neki propisi iz knjige "Devarim"

Krajem svake sedme godine, opraštaju se svi dugovi. Ako neko kupi Jevrejina ili Jevrejku kao roba, služiće mu šest godina, a sedme neka ga pusti na slobodu. Pri otpuštanju, treba ga darivati stokom i drugim stvarima. Siromahu treba širom otvoriti ruku i spremno mu dati ono što mu nedostaje. Ne vredi jedan svedok protiv čoveka ni za kakvu krivicu niti zločin. Presuda se može doneti samo na osnovu svedočenja dvojice ili trojice svedoka.

Ne sme se uzeti ptičje gnezdo ako majka sedi na jajima, niti uzeti majku sa ptićima. Ne sme se predati gospodaru rob koji je pobegao od njega. U vinogradu svog bližnjeg smeš jesti grožđa koliko ti je volja. U polju svoga suseda možeš kidati klasove rukom, ali ne i srpom. Ne smeju se upotrebljavati dvojaki tegovi ili dvojake mere, velike ili male, nego samo tačan teg i tačna mera. Kad se neko oženi, ne treba da ide u vojsku godinu dana, neka razveseljava ženu koju je doveo. Ukoliko svom bližnjem pozajmiš bilo šta, nemoj ulaziti u njegovu kuću po zalog, nego čekaj napolju, a dužnik neka ti iznese zalog. Isplati mu nadnicu istog dana, jer je siromah i za tom nadnicom čezne njegova duša.

19

MIŠNA

Mišna je osnovni deo Talmuda čije jezgro sačinjava Biblija (pet knjiga Mojsijevih). Sadrži zbornik zakona i propisa običajnog prava koji objašnjavaju i upotpunjuju pisane zakone Biblije.

Prema narodnom verovanju, Mojsije je na Sinaju, pored pisane Tore (Tora še-bihtar), primio i razna dopunska objašnjenja biblijskih propisa (Tora še-beal pe) koja su se prenosila usmenim predanjem sa kolena na koleno. Biblija, npr. zabranjuje rad subotom, a usmeno predanje objašnjava šta se sve smatra radom i koje se vrste poslova ne smeju obavljati subotom.

Usmeno predanje se nije zapisivalo, nego učilo napamet. Ono se vekovima širilo i razvijalo. I sam Sanedrin (vidi Sanedrin, str. 198) je doneo mnoge nove propise koje su iziskivale nove društvene situacije i potrebe. Poznati verski autoriteti, tanaim (učitelji), čije su diskusije i odluke zabeležene u Mišni, imali su izuzetno veliko znanje i znali napamet čitave zbirke propisa i običaja i sve to usmeno prenosili svojim učenicima. Najistaknutiji tanaim, kao što su rabi Akiva i rabi Meir, radili su na sređivanju tog ogromnog gradiva, ali konačnu redakciju i sistematizaciju izvršio je oko 200. godine Rabi Jeuda Hanasi sa svojim saradnicima. Njegovi učenici su nastavili njegov posao, tako da se može reći da je sistematizacija Mišne konačno završena oko 220. godine.

Rabi Juda je podelio Mišnu po materiji koju obrađuje na šest tomova (seder), tomove u knjige (masehet), knjige u delove (perek), a delove u odeljke ili paragrafe (mišna) po kojima je celo delo dobilo naziv Mišna.

Sadržaj tomova (sedarim):

- **Seder zeraim (usevi)** - propisi o obradi zemlje;
- **Seder moed (praznici)** - propisi o suboti i praznicima;
- **Seder našim (žene)** - propisi iz porodičnog prava;
- **Seder nezikin (štete)** - propisi iz imovinskog i kaznenog prava;
- **Seder kodašim (žrtve)** - propisi o prinošenju žrtava i poklonima;
- **Seder tearot (čistoća)** - propisi o održavanju zdravlja i čistoće.

Rabi Jeuda nije nameravao da od Mišne stvori neki neprikosnoveni zakonik, ali je Mišna, zbog ugleda koji je on uživao, dobila važnost zakona za Jevreje. Ovo delo, koje je, pored Biblije, postalo glavni izvor inspiracije Jevrejstva, odigralo je značajnu ulogu u zbližavanju jevrejskih zajednica rasutih po svetu.

NEVIIM (hebr. proroci)

Drugi deo Tanaha (Biblije - Starog zaveta) naziva se Neviim i sastoji se od osam knjiga. Neviim se dele na Neviim rišonim (prvi ili rani proroci) i Neviim aharonim (poslednji ili pozni proroci). Hebrejska reč "navi" znači božji izaslanik - prorok - koji ljudima saopštava božju poruku. Proroštvo se zasnivalo na verovanju u Boga, od koga zavise sudbina i blagostanje ljudi.

Među drevnim Jevrejima, malom narodu na majušnoj teritoriji, javljale su se takve izuzetne ličnosti - proroci - koje su doprinele sazrevanju tog naroda. Od plemenskih maga i vračeva kojih je bilo kod gotovo svih primitivnih naroda i u svim kulturama, neviim su se postepeno menjali i toliko razvili da su njihova moralna snaga, pa otuda uticaj i reč, postali glas savesti Izraela. Svojim delom i ulogom, jevrejski proroci nisu imali premca u istoriji. Neke od njihovih poruka zapisanih u Tanahu mogu se uvrstiti u remek-dela jevrejske književnosti.

Posle mnogih ratova pod vođstvom Jeošue (Jošue), izraelska plemena su se naselila u kenaanskoj zemlji i međusobno je podelila. Jevreji su se pojavili na tom prostoru kao siromašni stočari, sa posebnim shvatanjima o religiji zasnovanim na Tori, u kojoj se propoveda očuvanje jednakosti i plemenske demokratije.

Došavši u Kenaan, Jevreji su počeli menjati nomadski način života. Ranije su svi bili siromašni, ravnopravni i jednaki, njihove potrebe jednostavne, a moral strog. Međutim, pod uticajem gradskih sredina, počeli su se navikavati na viši standard i težiti raskošnijem životu. Neki su se na plodnoj zemlji i obogatili, usled čega su nastajale sve veće socijalne razlike. Ti razlozi su verovatno već na početku uznemiravali proroke i podstakli ih da dignu glas u odbranu religije i Mojsijevih zakona koji su propisivali jednakost i demokratiju.

Međutim, pojedine društvene klase su različito tumačile jevrejsku veru. Bilo je ljudi koji su verovali da je jevrejski Bog jedan od mnogih bogova u koje veruju i drugi narodi. Bilo je i takvih koji su verovali da postoji samo jedan Bog za sve narode, ali da se on najpre otkrio jevrejskom narodu. Jevrejski proroci su u svojim propovedima zastupali misao o univerzalnom Bogu, a veru u Boga povezivali sa učenjem o visokom moralu. Po tom učenju, Bog zahteva od ljudi da budu časni i poštteni, da razvijaju

ljubav prema bližnjem i da ne prave razliku između bogatih i siromašnih. Obraćajući se svojim savremenikima, oni su uvek nastojali da u njima izazovu osećanje otpora prema nasilju i nepravdi, pozivali ih da brane slabe i nemoćne, da preziru svako zlo. Jevrejski proroci su se bavili pitanjima svog vremena, neposredno se sukobljavali s državnom vlašću i stajali uz svoj narod u najtežim trenucima političkih kriza. Oni su bili predvodnici u borbi za afirmaciju jevrejske religije, napadajući kraljeve i aristokrate kojima su za sticanje povlastica i bogaćenje više odgovarale religije drugih naroda.

U sukobima koji su se vodili između izrabljivanih i izrabljivaca u kraljevinama Judeji i Izraelu, proroci su bili na strani izrabljivanih; u uslovima klasne borbe uveravali su narod da je njegovo teško stanje posledica Božjeg gneva zbog grešnog života i obožavanja drugih bogova. U suštini su se politički, sukobi vodili u vidu verske borbe. Za razliku od sveštenika koji su smatrali da Bogu treba služiti molitvom i prinošenjem žrtava u hramu, proroci su propovedali da se Bogu služi dobrim delima, plemenitošću i pravednim društvenim odnosima.

Predviđajući posledice nacionalnih kriza i shvatajući da je sutrašnjica neodvojiva od sadašnjice, oni su hrabro kritikovali pogrešne poteze državnika i nizak moral pojedinih savremenika. Stoga su njihove poruke sadržavale prekor, upozorenje i proroštvo o opasnostima koje bi mogla doneti bliska i daleka budućnost. Smelost njihovog istupanja bila je moguća jedino u zemlji u kojoj je zaista postojala istinska sloboda govora.

20.1 Neviim rišonim (hebr. prvi proroci)

Neviim rišonim su četiri istorijske knjige u kojima se opisuju događaji posle Mojsijeve smrti do razorenja Prvog hrama 586. pre n. e. To su: Sefer Jeošua (Knjiga o Jeošui), Sefer Šofetim (Knjiga o sudijama), Sefer Šemuel (Prva i Druga knjiga Samuelova koje se računaju kao jedna knjiga) i Sefer Melahim (Prva i Druga knjiga kraljeva koje se takođe računaju kao jedna knjiga).

20.2 Sefer Jeošua (Knjiga o Jeošui)

Sefer Jeošua je prva knjiga ranog razdoblja proroka, u kojoj se iznosi istorija Izraelaca pod vođstvom Jeošue. Mojsije je započeo veliko delo: izveo je Izraelce iz Egipta, dao im zakone, vodio ih kroz pustinju i doveo do Obećane zemlje kenaanske. Njegov naslednik Jeošua je prešao Jordan, pokorio mnoga kenaanska plemena, uveo Izraelce u Obećanu zemlju i time završio veliko delo svog učitelja. Ulazak u Obećanu zemlju imao je veliki istorijski značaj za jačanje verskog i političkog jedinstva Izraelaca. Čuda koja se pominju u knjizi, kao što su prelaz preko reke Jordana, rušenje utvrđenog grada Jeriha i slično, trebalo je da posluže kao dokaz da Izraelci ne bi mogli bez Božjeg posredovanja pokoriti moćne narode i osvojiti njihovu zemlju. Ti narodi su opisani kao pagani koji su zaslužili najstrožu kaznu zbog svojih zločina i moralne pokvarenosti.

Kenaanci su bili moćni neprijatelji, koji su imali borna kola i dobro utvrđene gradove, ali su bili razjedinjeni pošto je svaki grad predstavljao posebnu državicu i imao svog kralja. Oni su pokušali da se ujedine protiv Izraelaca koji su nadirali, ali nisu uspevali zato što ih je Jeošua tukao pre nego što bi se ujedinili.

Pod vođstvom Jeošue koji je bio hrabar, vešt i sposoban vojskovođa, Izraelci su vodili mnoge i teške ratove, pobedili mnoge kraljeve i zauzeli veliki deo Kenaana. Ipak su Kenaanci u mnogim krajevima još dugo ostali među Izraelcima.

Poslednje Jeošui delo bila je raspodela zemlje među plemenima. To su žrebom izvršili Jeošua, sveštenik Elazar i poglavar izraelskih plemena. Svako pleme je dobilo svoj deo, izuzev plemena Levi, čiji su se pripadnici pomešali sa pripadnicima ostalih plemena.

Određeno je šest gradova u koje su se mogli skloniti počinitelji nehotičnog ubistva. U njima su oni bili zaštićeni od samovolje pojedinaca i krvne osvete, tada uobičajene kod svih starih naroda. Pravo zaštite imala su i 42 levitska grada, a takođe i svetilišta u kojima je ubica mogao ostati dok ne izađe pred sud zajednice.

Predviđajući svoju skorbu smrt, Jeošua je pozvao narod i narodne glavare u Šehem, održao im govor i sklopio savez sa njima. Kao Mojsije, i Jeošua je pred smrt dao narodu uputstva po kojima valja živeti. Ponovio je sve ono što je Bog učinio za njih i pozvao ih da mu služe iskreno, da se strogo pridržavaju propisa Tore i da od njih ne skreću ni levo ni desno. Takođe ih je upozorio da će im Bog poslati svako zlo, pa i uništenje, ukoliko budu odstupili od zaveta koji su sklopili prema Bogu.

Ostareo i onemoćao, Jeošua je ubrzo umro, u 110. godini, i bio sahranjen u Timnat Serahu, na brdu Efrajim.

20.2.1 Iz sadržaja Knjige Jeošua

20.2.1.1. Uhode

Jeošua je pripremao narod za prelazak preko Jordana i za osvajanje Obećane zemlje. Potajno je poslao dvojicu uhoda sa nalogom da izvide područje, posebno grad Jeriho.

Uhode su se uvukle u grad i prenoćile u kući bludnice po imenu Rahav. To je saznao kralj Jeriha, pa je poručio Rahavi da su to neprijatelji koji su stigli kao uhode. Zatražio je od Rahave da mu ih izruči, ali je ona to odbila: uhode je sakrila na krov pod netrven lan koji je tamo bila prostrla. Kraljevim vojnicima je rekla da su neki ljudi bili kod nje, ali da su otišli u sumrak pre zatvaranje gradskih kapija.

Uveče, se Rahav popela na krov i obratila uhodama sledećim rečima: "Zakunite mi se Gospodom da ćete i vi učiniti milost domu oca mogega kao što i ja učinih milost vama i dajte mi pouzdan znak da ćete ostaviti na životu moga oca, moju majku, moju braću, moje sestre i sve njihovo i da ćete nas izbaviti od smrti." Oni su joj odgovorili: "Životom svojim jamčimo za vas samo ako nas ne izdate..." (Jeošua 2-12-14).

Rahav je tada vezala užu za prozor i pomogla im da se spuste niz bedeme grada,

pošto se tu nalazila njena kuća. Uhode su joj pre odlaska rekle da kao znak raspoznavanja veže crvenu vrpцу za prozor i prikupi kod sebe svoju rodbinu. Kad su Izraelci zauzeli Jeriho, održali su obećanje i pošteđeli Rahavu i njenu porodicu.

20.2.1.2. Prelaz preko reke Jordana

Po povratku iz izvidnice, uhode su izvestile Jeošuu o svemu što im se dogodilo i izjavile da je Kenaance uhvatio veliki strah od Izraelaca.

Posle tri dana, Jeošua je pripremio narod za prelaz preko reke Jordan, a sveštenicima je naredio da ponesu zavetni kovčeg i da idu ispred naroda. Kad su sveštenici koji su nosili kovčeg zagazili u nabujalu reku, njen gornji tok se zaustavio poput nasipa, a donji je i dalje oticao. Voda je presušila na tom mestu tako da je narod po suvom žurno prešao na drugu obalu, prema Jerihu. S narodom je prešlo i oko 40.000 naoružanih ratnika. Kad su narod i ratnici bezbedno prešli presahlu reku, prolazeći pored sveštenika s kovčegom, Jeošua je naredio i njima da iziđu iz reke. Čim su sveštenici izašli i stali na suvo, vode Jordana su potekle kao pre. Tako su Izraelci prešli preko Jordana kao što su i njihovi očevi prešli preko Crvenog mora pre 40 godina.

20.2.1.3. Zauzeće Jeriha

Prvi grad na osvajačkom putu prema unutrašnjosti Kenaana bio je drevni Jeriho, koji je u to vreme već imao dugu istoriju. Bio je dobro utvrđen grad, okružen dvostrukim pojasom zidina. Jerihonjani su ga zbog straha od Izraelaca zatvorili sa svih strana, tako da niko nije mogao ni ući ni izići.

Pripremajući se za napad, Jošua je naredio sveštenicima da donesu Zavetni kovčeg ispred koga će ići sedam sveštenika i duvati u šofar (truba napravljena od ovnujskog roga). Jedan deo ratnika je rasporedio ispred trubača kao prethodnicu, a drugi deo iza kovčega kao zaštitnicu. Narodu je rekao da ide iza njih i da jedanput obiđe oko grada, ali je zabranio da daju glasa od sebe dok on ne da znak, a posle toga neka se svi vrate u tabor i u njemu prenoće. Tako su radili šest dana.

U zoru sedmog dana, opet su obišli grad i to istim redom sedam puta. Za vreme sedmog obilaska, sveštenici su svom snagom zatrubili u šofare. Na Jeošuin znak i narod je podigao strahovitu buku, pa su se bedemi Jeriha zatresli i srušili od bojnih poklika i zvuka šofara.

Izraelci su zatim ušli u grad i pobili sve živo: muško i žensko, staro i mlado, sitnu i krupnu stoku. Potom su spalili grad i sve što je bilo u njemu, ali su sačuvali srebro i zlato, tučano i metalno posuđe. Pošteđeli su jedino bludnicu Rahavu, njenu porodicu i sve njihovo zato što je ona prikrila uhode i nije ih izdala.

Posle osvajanja Jeriha, mnoga su se kenaanska plemena predala bez borbe, ali je više udruženih kenaanskih kraljeva i dalje ratovalo protiv Izraelaca.

20.2.1.4. Zauzeće Aja

Posle zauzeća Jeriha, Jeošua je poslao izvidnike u Aj i njegovu okolinu. Oni su po povratku izvestili Jeošuu da tamo nema mnogo ljudstva i da je za osvajanje grada dovoljno dve do tri hiljade vojnika. Stoga je Jeošua poslao na Aj oko tri hiljade ratnika, ali su ih Ajani potukli i naterali u bekstvo.

Posle ovog poraza, koji je Izraelcima pao veoma teško, Jeošua je smislio nov ratni plan. Izabrao je trideset hiljada hrabrih boraca i razmestio ih noću u zasedu, zapadno od grada. Ujutro se s narodom i ostalim ratnicima utaborio severno od Aja, tako da se između njih i grada nalazila ravnica. Ohrabren prvom pobedom, ajski kralj je pošao u borbu protiv Izraelaca ne sluteći da mu je postavljena zaseda. Po utvrđenom planu, Izraelci počnu bežati prema pustinji, a Ajani krenu za njima u poteru. U poteri za Izraelcima, udaljili su se od grada i ostavili ga nezaštićenog. Tada su borci iz zasede ušli u grad, osvojili ga i spalili. Videvši da je grad zauzet, Jeošua i narod su se okrenuli i udarili na Ajane, a u susret su im pošli i Izraelci koji su izišli iz grada. Ajani su se našli opkoljeni sa svih strana i doživeli strahovit poraz - niko nije ni utekao ni ostao živ. Toga dana su izginuli svi Ajani, dvanaest hiljada muškaraca, žena i dece. Ajskog kralja su uhvatili živog i obesili o drvo. Pri zalasku sunca, Jeošua je naredio da se telo skine s drveta, bacio ga pred gradsku kapiju i zatrpao gomilom kamenja.

20.2.1.5. Lukavstvo Givonjana

Poučeni onim što je zadesilo Jeriho i Aj, stanovnici Givona su se uplašili da i njih ne snađe ista sudbina. Sigurni u nadmoć Izraelaca, smišljali su kako da izbegnu borbu i da sklope mir sa njima. Smislili su da to učine lukavstvom. Navukli su na sebe staru odeću, obuli iznošenu obuću, natovarili zakrpljene mešine za vino na magarce i poneli suv i izmravljen hleb. U svemu su ličili na putnike koji dolaze izdaleka. Taka su stigli u izraelski tabor. Jeošui su rekli da dolaze iz daleke zemlje, pošto su čuli šta je sve Gospod učinio za svoj narod, pa žele da sklope savez sa Izraelcima.

Jeošua im je poverovao, lepo ih dočekaio, počastio i sklopio sa njima sporazum o miru. Obećao im je da ih neće dirati, a isto su učinile i plemenske starešine. Tada su se zakleli na vernost.

Posle tri dana, Izraelci su saznali da su prevareni i da došljaci nisu stigli iz daleke zemlje nego da su njihovi susedi. Tada su se Jeošua i glavari sastali da bi se posavetovali šta da učine. Odlučili su da im poštede živote i da ih ne diraju, jer se zakletva vernosti ne sme pogaziti, ali i da im Givonjani doživotno služe kao drvoseče i vodonoše.

20.3 Šofetim (hebr. sudije)

Šofetim je naziv druge knjige ranih proroka. U njoj se opisuju istorijski događaji od Jeošuline smrti do Šemuelovog (Samuelovog) rođenja. Knjiga je dobila ime po

dvanaestorici sudija čija su dela opisana u njoj. Sudije su bile junaci, borci i zaštitnici naroda. Po Bibliji, oni su izvršavali zadatke koje im je postavio Bog; on je zahtevao od svog naroda da mu bude veran i da poštuje propise zapisane u Tori. Kažnjavao je one koji sagreše, a ukoliko se pokaju, on im je slao junaka koji je trebalo da ih izbavi iz nevolje.

Od dvanaest sudija koji se pominju u knjizi, posebno su opisana dela šestorice, dok se ostali spominju samo uzgred, jer zapisi o njihovim delima nisu sačuvani. Najpoznatije sudije su EUD, DEVORA, BARAK, GIDEON, JIFTAH i ŠIMŠON (Samson). U Prvoj knjizi Šemuela, pominju se sudije Eli i Šemuel (Samuel).

Jeošua nije odredio sebi naslednika za života. Izraelci nisu imali zajedničkog vođu posle njegove smrti, pa je svako pleme biralo svoga starešinu. Susedni narodi su iskoristili njihovu razjedinjenost, napadali su ih pojedinačno i nametali im svoju vlast. Stolećima su Izraelci vodili borbe sa starosedeocima čiju su zemlju zauzeli, kao i sa ostalim narodima koje nisu uspeli da pokore. Posebno teške borbe vodili su protiv Filistejaca, koji su tada bili na višem stupnju civilizacije od njih. U slučaju opasnosti, udruživalo se više plemena i biralo zajedničkog sudiju koji ih je vodio u borbu protiv napadača. Po Bibliji, postupak prilikom izbora sudija bio je obično istovetan. Gnevan što su se odali idolopoklonstvu i počeli se klanjati kenaanskim božanstvima, Bog je Izraelce kažnjavao tako što ih je podvrgavao vlasti Kenaanaca, Moavljana, Filistejaca i drugih susednih naroda. Kad bi se pokajali i u svojoj nevolji obratili Bogu, u pravom trenutku bi se pojavili junak dobrovoljac ili junakinja i privremeno spasavali svoje pleme ili više plemena, pa tako obezbeđivali duže ili kraće razdoblje mira. Sudija je posle pobede vladao pojedinim plemenom ili savezom više plemena sve do kraja života. U mnogobrojnim borbama protiv neprijatelja koji su ugrožavali njihov opstanak, sudije su učvrstile vlast Izraelaca u Kenaanu.

Sudije nisu bili učenici ljudi nego obični seljaci, pastiri, ljudi iz naroda koji su svoju dužnost obavljali dobrovoljno i bez ikakve nadoknade. Oni su se pojavljivali prema potrebi, a njihove porodice nisu uživale nasledno pravo. Doba sudija je trajalo oko dve stotine godina - od Jeošuine smrti do krunisanja Šaula za kralja.

Knjiga o sudijama je puna ličnih drama i opisa ljudi kako sa dobrim tako i sa lošim osobinama.

Sudija i proročica Devora je imala sedište na Efrajimskom brdu pod palminim drvetom; tu je dolazio narod da mu ona sudi i rešava sporove. Devora je bila veoma sposobna ličnost. Njena pesma o pobedi nad vojskovođom Siserom - bogata maštom i verskim osećanjima - vanredan je primer rane jevrejske poezije. U pesmi je izražena pohvala junaštvu izraelskih vojnika i istaknuta su plemena koja su učestvovala u borbi.

Gideon je prikazan kao čovek visokih vrлина: skroman, obziran i miroljubiv. On je uspeo da umiri plahovite Efrajimovce tako što je umanjio svoje, a veličao njihove zasluge u konačnom uništenju Midjanjana, koji su više godina tlačili Izraelce.

Za razliku od Gideona, Jiftah je bio ratoboran, plahovit i prek; on je potukao

Amonjane koji su dugo godina napadali plemena Reuvena, Gada i Menašea. Uvređeni što i oni nisu bili pozvani u boj protiv Amonjana, Efrajimovci su prešli Jarden (Jordan), napali Jiftaha, ali su pretrpeli težak poraz. Jiftah je za osvetu postavio stražare na svim prelazima reke; oni su ubijali svakog Efrajimovca koji je pokušavao da se vrati preko reke. Bilo je lako utvrditi ko je Efrajimovac po tome što su reč "Šibolet" izgovarali "Sibolet" jer nisu mogli da izgovore glas "š".

Šimšon je predstavljao neobičan spoj vrline, snage i nepromišljenosti; fizički neobično snažan, prema ženi je bio slabić. Njegova žena Delila, koja ga je lukavstvom izručila Filistejcima, postala je ovaploćenje žene izdajnika.

Nastanjivanjem u Kenaanu, Izraelci su prestali da žive nomadskim životom. U novim uslovima je uspostavljena jedinstvena ustanova kakvu po svojoj neobičnosti ne nalazimo u istoriji drugih naroda. To je ustanova sudija, prema Bibliji "Bogom nadahnutih ljudi", koji su četiri stotine godina pre Grka zaveli prvu demokratiju u svetu.

Izraelce je i u novim uslovima sačinjavalo dvanaest plemena. Glavari i starešine su u okviru svakog plemena rešavali sporove i donosili odluke onako kako to i danas rade opštinski ili državni sudovi u okviru države. Međutim, autoritet sudije bio je iznad svih glavara i starešina, kao što je ustav u državi bio iznad državne vlasti. Sudija je po potrebi bio vojnik, sveštenik, prorok i vrhovni poglavar; imao je ovlašćenje da saziva veće starešina, zborove naroda i predlaže sadržaj većanja.

Još se u Tanahu pominju zborovi naroda kojima se obraćao Mojsije. Budući da se pri predavanju zakona na Gori sinajskoj navodi broj od 600.000 ljudi, Mojsije nesumnjivo nije mogao govoriti svima u isto vreme, nego im se verovatno obraćao preko izabranih predstavnika svakog plemena.

Osnovna slabost vladavine sudija bila je u tome što nije bila dovoljno shvaćena nužnost da se uspostavi jedno snažnije, centralizovano rukovodstvo, koje bi narodu lakše moglo osigurati unutrašnji mir i spokojstvo. Razjedinjena plemena su duboko verovala da će ih Bog ujediniti u teškim trenucima i poslati im izbavitelja. Istoričari ocenjuju to vreme razjedinjenosti, kao prelazni period u kojem nekada nomadski narod menja svoj društveni sistem i prilagođava ga novim uslovima poljoprivredne proizvodnje.

Novi društveni i privredni uslovi, nov način života, u kojem su lutanja i šatore zamenila stalna boravišta, nametnuli su potrebu da se izmeni društvena struktura i uspostavi centralizovana vlast. Tako su Izraelci konačno osnovali svoju prvu monarhiju 1030. godine pre n. e. i izabrali Šaula za svog prvog kralja.

20.3.1 Iz sadržaja knjige "Šofetim"

20.3.1.1. Eud

Izraelci su 18 godina služili moavskog kralja Eglona i plaćali mu danak. U toj nevolji su se obratili Bogu, pa im je on poslao izbavitelja u liku Euda iz plemena

Binjamina, koji je bio levak. Jednom su ga Izraelci poslali moavskom kralju da odnese danak. On je pre polaska na put napravio bodež sa dve oštrice, dug jedan lakat, i pripasao ga ispod odeće, uz desno bedro.

Predavši danak, Eud je rekao kralju da mu želi saopštiti važnu tajnu. Kralj je naredio da svi iziđu; tada mu se Eud približio, levom rukom trgao bodež sa desnog bedra i zabio ga u kraljev stomak tako duboko da je sa oštricom ušao i balčak.

Zatim je izašao kroz trem, zaključao vrata gornje sobe i pobegao. Dvorani su dugo čekali da Eud iziđe. Naposletku su posumnjali da se nešto dogodilo, otključali su vrata i našli svog gospodara mrtvog.

Vrativši se u efrajimska brda, Eud je pozvao narod u borbu protiv Moavljana. Izraelci su zauzeli jordanske gradove, ne dozvoljavajući nikome da prelazi preko njih. Pokorili su Moavljane, a oko deset hiljada pobili. Posle toga su živeli u miru osamdeset godina.

20.3.1.2. Devora i Barak

Kenaanski kralj Javin je dvadeset godina tlačio izraelska plemena na severu zemlje. Jednog dana je njegov vojskovođa Sisera s velikom vojskom napao pleme Naftali i susedna plemena. Izraelci su se sklonili u gradove plemena Efrajim. U to vreme je sudija u Efrajimu bila proročica po imenu Devora, koja je imala sedište pod palminim drvetom, gde je sudila i rešavala sporove.

Tuđinski jaram je teško pritiskao Izraelce, pa je Devora odlučila da im pomogne. Ona je pozvala pripadnike svog plemena koji su, zajedno s plemenom Naftali, prikupili vojsku za borbu protiv Sisere. Devora je za vođu odredila Baraka, starešinu plemena Naftali, a vojsci se i sama pridružila da bi ratnicima podigla borbeni moral.

Sisera je bio iskusan vojskovođa, dobro naoružan, sa devet stotina oklopnih kola. Barak je u teškoj borbi uništio Siserinu vojsku, a Sisera je utekao i pešice stigao do šatora Kenaanićanke Jaele, koja je bila na strani Izraelaca. Ona ga je sklonila u svoj šator, nahranila ga i pripremila mu ležaj da se odmori. Sisera je ubrzo zaspao od iscrpljenosti i umora. Tada je Jael uzela šatorski kolac i malj, tiho mu se približila i maljem mu zabila kolac kroz slepoočnicu.

Uskoro je stigao i Barak, koji je gonio Siseru. Jael mu je izišla u susret i pozvala ga u šator da mu pokaže čoveka koga je tražio. Barak je ušao i ugledao mrtvog Siseru s kocem u slepoočnici.

Devora je u pesmi-zahvalnici opevala i hrabri podvig Jaele, u slavu pobede nad Siserom.

Nakon pobede Baraka i Devore, Izraelci su četrdeset godina živeli u miru.

20.3.1.3. Gideon

Posle četrdeset godina mira, ponovo je izbio rat s nomadima. Midjanjani, Amalećani i drugi dolazili su sa svojim stadima i kamilama iz pustinje i, u potrazi za dobrom pašom, upadali u izraelsku zemlju, otimali stoku, spaljivali i uništavali useve.

U to vreme je starešina Izraelaca bio Gideon iz plemena Menaševog; on je pozvao narod u boj protiv napadača. Odazvala su se mnoga plemena, pa se prikupilo više boraca nego što je Gideon očekivao. Stoga je objavio narodu da se svak ko se plaši borbe može vratiti kući; mnogi su se i vratili, ali ih je još uvek ostalo deset hiljada. Gideonu se i to učinilo previše, pa ih je poveo na vodu i rekao im da piju. Sve one koji su pili vodu jezikom kao što lapće pas odvojio je na jednu stranu, a sve druge, koji su klečeći pili, na drugu stranu. Oni koji su laptali vodu jezikom prinoseći je rukom ustima - a bilo ih je tri stotine - Gideon je zadržao, a sve ostale vratio kućama.

Gideon je podelio svoje tri stotine boraca u tri čete, a svakom vojniku je dao šofar, prazan vrč i baklju u vrču i naredio im da čine ono što on bude činio. Oko ponoći se sa svojom stotinom boraca prišunjao do neprijateljskog logora. Na njegov znak, oni su zatrubi u šofare i porazbijali vrčeve koje su držali u rukama. To isto učiniše i ostale čete, pa složno povikaše: "Za Gospoda i za Gideona." Midjanjane je uhvatila panika, jer su pomislili da ih je opkolila velika izraelska vojska, te su u silnom strahu počeli bežati. Izraelci su ih gonili i potukli do nogu.

Zahvalni Gideonu što ih je oslobodio, Izraelci su mu ponudili naslednu vlast, ali je on odbio, uz objašnjenje da ni on ni njegov sin neće vladati njima nego će njihov vladar biti Gospod.

Midjanjani nisu više uznemiravali Izraelce i zemlja je bila mirna četrdeset godina, sve do Gideonove smrti.

20.3.1.4. Jiftah

Amonjani nisu mogli zaboraviti da je zemlja istočno od Jordana nekad bila njihova. Zato su stalno napadali izraelska plemena, pljačkali ih i otimali njihovu stoku. Konačno su odlučili da zarate protiv Izraela, pa su prikupili vojsku i utaborili se u Giladu. Izraelci su se ulogorili u Micpi.

U to vreme je u Giladu živeo čuveni junak po imenu Jiftah, sin jedne bludnice. Njegova braća po ocu oterala su ga od kuće pošto nisu htela da dele sa njim očevinu. Jiftah je pobeo i naselio se u zemlji Tov, a tu su mu se pridružili mnogi beskućnici.

Kad su Amonjani zapretili Izraelu, giladske starešine su potražile Jiftaha i zamolile ga da im bude vođa i da ih povede protiv Amonjana. Jiftah je pristao pod uslovom da im ostane vođa i posle rata.

Jiftah se pre borbe zavetovao da će, ako pobedi, prineti na žrtvu prvo živo biće koje mu iz njegove kuće iziđe u susret. Jiftah je pokušao da mirno reši spor sa Amonjanima, ali oni nisu pristali, pa ih je napao i naneo im težak poraz. Kad se

Jiftah posle pobeđe vratio kući, desilo se da mu je, igrajući uz zvuke bubnjeva, izišla u susret mlada i lepa kći jedinica. Ugledavši je, Jiftah se duboko potrese, pocepa svoje haljine i zakuka: "Jao, kćerko moja, u veliku me tugu bacaš! Zar mi baš ti moraš doneti nesreću? Zavetovah se Gospodu, i ne mogu zavet poreći" (Šofetim 11-35). Ona mu odgovori da zavet treba ispuniti, pa ga zamoli da joj dozvoli da dva meseca luta po gorama sa svojim drugaricama i oplače svoje devičanstvo. Otac je pusti, a ona mu se vrati posle dva meseca lutanja. Tada je nesrećni otac izvršio zavet koji je dao.

Otuda potiče običaj u Izraelu da Izraelove kćeri svake godine četiri dana oplakuju kćer Jiftaha Gilađanina.

Jiftah je sudio u Izraelu šest godina, sve do svoje smrti.

20.3.1.5. Šimšon (Samson)

Najopasniji susedi izraelskih plemena na severu bili su Filistejci. Oni su živeli u južnom primorju, u Gazi i okolnim gradovima, stalno ugrožavajući plemena Dana i Jeude. Izraelci su u odbrani vodili mnoge krvave borbe protiv njih.

U to vreme je u plemenu Dan živio čovek čija je žena bila nerotkinja. Njoj se jednog dana javi "Božji izaslanik" i reče joj da će roditi sina koji mora biti "nazir", tj. posvećen Bogu. On neće smeti da se šiša, brije, pije vino i žestoka pića. I zaista, žena je uskoro rodila sina i nadenula mu ime Šimšon (Samson).

Kad je odrastao, Šimšon se odlikovao divovskom snagom i velikom hrabrošću. Bio je kadar da se sam bori protiv Filistejaca i da im zadaje velike nevolje, pa o njegovom junaštvu postoje čudesne priče.

Šimšon se oženio filistejskom devojkom iz Timne. Jednog dana je kod timnjanskih vinograda iskočio pred njega ričući mladi lav. Šimšon ga je goloruk dohvatio i raščerečio kao da je jare.

Posle nekog vremena, u doba žetve pšenice, Šimšon je sišao u Timnu da poseti svoju ženu, ali ga njegov tast nije pustio u njenu sobu zato što je u međuvremenu dao drugom. Šimšon se naljuti i reče da će se zbog toga osvetiti Filistejcima. "I ode Šimšon, ulovi tri stotine lisica, uze luč i okrenuvši rep prema repu, stavi jednu luč između dva repa. Tad zapali luč, pusti lisice u filistejska polja i popali im snopove i nepokošeno žito, vinograde i maslinike". (Sudije 15-4, 5). Posle toga je otišao u špilju Etamske stene u Jeudi i tamo se nastanio.

20.3.1.6. Magareća čeljust

Filistejci su krenuli na Jeudu da bi zarobili Šimšona. Uplašeni Judejci su došli Šimšonu, i uz njegov pristanak ga vezali čvrstim konopcima i doveli u Lehi da ga predaju Filistejcima. Obradovani Filistejci su pojurili prema Šimšonu, ali je on pokidao konopce kao da su konci. Tada je spazio na zemlji široku magareću čeljust, uzeo je i njome pobio hiljadu ljudi.

20.3.1.7. Šimšon u Gazi

Jednom je Šimšon svratio u Gazu da prenoći kod jedne bludnice. Filistejci su to doznali, pa su opkolili grad, zaključali gradsku kapiju i bdeli do zore, čekajući da ga uhvate i ubiju. Međutim, Šimšon je ustao oko ponoći, dohvatio gradsku kapiju sa oba dovratnika, iščupao ih, stavio na ramena i odneo na vrh brda.

20.3.1.8. Šimšon i Delila

Šimšon se ponovo oženio Filistejkom, koja se zvala Delila. Obećavši joj veliku nagradu, filistejski knezovi su zatražili od nje da im pomogne i da pokuša otkriti u čemu je tajna njegove neobično velike snage. Delila je pristala, ali su njeni pokušaji u početku bili uzaludni. Međutim, ona je upornim ženskim ulagivanjem uspela da dozna da se njegova snaga nalazi u dugoj kosi koju od rođenja nije šišao jer je bio "nazir". "Da me obriju izgubio bih svu snagu, onemoćao bih i postao običan čovek" (Šofetim 16-17). Delila je obavestila Filistejce da dođu, a Šimšona uspavala na svom krilu. Dok je spavao, Filistejci su ga ošišali, uhvatili, iskopali mu oči i odveli ga u Gazu.

Okovan dvostrukim lancima, Šimšon je u tamnici morao da okreće mlinski kamen.

20.3.1.9. Šimšonova smrt

Šimšonu je vremenom rasla kosa i snaga mu se vraćala. Jednog dana, sakupili su se filistejski kneževi, starešine i mnogo naroda u hramu Boga Dagona da bi prineli žrtvu iz zahvalnosti zbog pobeđe nad neprijateljem koji im je zadao toliko nevolja. Dovedi su i Šimšona iz tamnice da ga ponize i da mu se narugaju. U očajanju, slepi Šimšon je zamolio dečaka koji ga je vodio za ruku da ga dovede do stubova na kojima se temeljio hram.

Šimšon tada zavapi dozivajući Gospoda: "Samo mi još sada podaj snagu da se Filistejcima osvetim za oba oka." I Šimšon je napipao dva srednja stuba na kojima je bilo izgrađeno zdanje, opro se desnom rukom o jedan, a levom o drugi i uzviknuo: "Neka poginem s Filistejcima" (16-28, 30). Svojim snažnim rukama potresao je stubove tako da se zgrada srušila i zatrpala i Šimšona i filistejske kneževe, starešine i hiljade drugih Filistejaca. Umirući, Šimšon je uništio više Filistejaca nego što ih je pobio za života.

Šimšon je bio sudija u Izraelu dvadeset godina.

æ

ŠEMUEL I-II (Samuel)

Knjige Šemuel I i Šemuel II (Samuel) smatrane su u jevrejskim spisima za jednu knjigu. Tek u XV veku, objavljivanjem štampane Biblije, prihvaćena je podela na dve knjige, prvu i drugu.

Po predanju, autor knjiga je Šemuel, pa zato one nose njegovo ime. Međutim, knjige ne potiču od njega niti je on centralna ličnost u njima. O njemu se govori samo u prvom delu ove knjige, drugi deo se odnosi na Šaula, a u drugoj knjizi se gotovo isključivo govori o Davidu.

U talmudskoj i midraškoj književnosti se smatra da je Šemuel napisao svoju knjigu do rečenice "I Šemuel je umro. (Šemuel I-25-1), a da su ostalo napisali proroci Natan i Gad. I savremeni istraživači Biblije takođe smatraju da knjige Šemuela nisu delo jednog autora, nego zbirka iz raznih pisanih izvora i usmenog predanja.

Knjige Šemuela nastavljaju se sadržajem na knjigu o sudijama (Šofetim), jer počinju životopisom dvojice poslednjih sudija - Elija i Šemuela. One obuhvataju istorijsko razdoblje od oko sto godina pre n. e. (1070-970) i prikazuju razvoj Izraela od plemenskog uređenja do uspostavljanja monarhije, a završavaju se poslednjim danima kralja Davida. U njima se opisuju teškoće na koje su nailazile vođe izraelskih plemena u nastojanjima da uspostave versko i nacionalno jedinstvo.

Usled razjedinjenosti plemena, nijedan sudija nije vladao celim Izraelom. Proces koji je doveo do uspostavljanja nacionalnog jedinstva bio je uslovljen više spoljnim nego unutrašnjim razlozima. U dugotrajnim borbama s narodima susednih zemalja, posebno otkako su Filistejci postali zajednička opasnost za sve njih, razvili su se svest i saznanje da rascepanost na plemena predstavlja njihovu osnovnu slabost i da samo ujedinjeni pod zajedničkim vođom mogu smoći potrebnu snagu da opstanu.

Iako u ovim knjigama nema jedinstvenog istorijskog izlaganja, na osnovu postojećih podataka mogu se rekonstruisati najvažniji događaji koji se odnose na uspon i redosled vladara u ranom razdoblju ujedinjene kraljevine, pri čemu centralne ličnosti - Šemuel, Šaul i David - dolaze u složen odnos međuzavisnosti i suparništva. Osnovna linija istorijskih podataka na kojima se zasniva izlaganje bila je u tome da se istakne nacionalno-verski značaj uspostavljene kraljevine.

Pored najvažnijih pitanja koja smo pomenuli, pojavljuju se i mnoge druge važne teme, kao što su zamena ustanove sudija ustanovom monarhije, trijumf Davidove dinastije nad Šaulovom, Davidova osvajanja, jačanje jedinstva severa i juga uspostavljanjem prestonice u Jerusalmu, premeštanje zavetnih ploča u Jerusalm i slično.

Knjige obiluju i drugim zanimljivim i uzbudljivim događajima, kao što su sudbina zavetnih ploča i smrt sveštenika Elija, zahtev naroda da se uspostavi monarhija i Šemuelovo upozorenje na nevolje koje ona donosi, borba između Davida i Golijata, Šemuelovo uskraćivanje podrške Šaulu zbog kršenja "herema" (v. herem) nad Amalekom, Šaulova zavist zbog Davidovih ratnih uspeha, Davidovo bekstvo, Šaulova i Jonatanova smrt u borbi s Filistejcima, Davidova tužbalica nad Šaulom i Jonatanom, izdaja Davidovog vojskovođe Joava i ubistvo vojskovođe Avnera, dramatično Davidovo povlačenje iz Jerusalamajima, Davidova žalost zbog pogibije sina Avšaloma, što sve nedvosmisleno govori o mnogim negativnim postupcima i nedelima glavnih ličnosti Šaula i Davida. Živopisno je prikazan razvrat u Davidovoj porodici koji je doveo do Davidovog moralnog sloma, itd.

Knjige Šemuel spadaju među najpoučnije i najzanimljivije biblijske spise. One imaju su neprocenljiv značaj za razumevanje prilika u vreme uspostavljanja monarhije u Izraelu i za shvatanje njene suštine. U njima nalazimo prve zapise proroštva i spise koji su veoma važan izvor za istoriju religije.

U književno-estetskom pogledu, Davidova tužbalica za Šaulom i Jonatanom, te Davidovo oplakivanje sina Avšaloma imaju izrazitu pesničku vrednost. I drugi opisi života prvih jevrejskih kraljeva predstavljaju najbolje stranice svetske književnosti.

21.1 Važne ličnosti u knjigama Šemuel

21.1.1 Eli

Prvosveštenik i sudija posle Šimšona. Potomak Itamara, četvrtog Aronovog sina, i Šemuelov učitelj. Dužnost prvosveštenika vršio je u svetilištu u Šilou, gde su se nalazile zavetne ploče. Bio je na čelu naroda 40 godina. Njegovi sinovi Hofni i Pinehas, nisu se ugledali na oca. Bili su poročni skrnjavili svetilište i nanosili zlo Eliju i njegovoj porodici.

Eli je živeo u nesrećnom razdoblju jevrejske istorije. Filistejci su obnovili napade na Izrael posle Šimšonove smrti i zauzeli neke delove izraelske teritorije, pa su Izraelci bili prisiljeni da se brane.

Prema biblijskim podacima, na čelu izraelskih ratnika u jednom boju s Filistejcima bili su Elijevi sinovi Hofni i Pinehas. Da bi osigurali "Božju pomoć", doneli su sa sobom Zavetni kovčeg. Filistejci su ih teško porazili: u boju su poginula oba Elijeva sina, a Zavetni kovčeg je zaplenjen. Kad je jedan begunac i glasnik sa ratišta obavestio Elija da je Zavetni kovčeg pao u ruke Filistejcima, stari sveštenik se od uzbuđenja srušio, povredio potiljak i umro u 98. godini života.

U biblijskom opisu Elijevog života i njegove uloge kao velikog sveštenika u Šilou, mogu se nazreti prvi predznaci buđenja svesti o potrebi da se stvori jedinstvena država. Svetilište u Šilou je bilo centar koji je povezivao razjedinjena izraelska plemena u borbi protiv zajedničkog neprijatelja koji im je ugrožavao opstanak.

21.1.2 Šemuel (Samuel)

Šemuel ben Elkana iz porodice Levita bio je prorok i poslednji sudija u Izraelu. Živeo je u XI veku pre n. e. Prema biblijskom kazivanju, Šemuela je izmolila od Boga njegova majka Hana, koja je bila nerotkinja. Ona se zavetovala Bogu da će mu posvetiti sina ako ga rodi. Nadenula mu je ime Šemuel, jer je Bog uslišio njenu molbu, odvela ga u Šilo i predala Eliju.

Šemuel se kod Elija privremeno za sveštenika. Živeo je neporočno i njegov ugled je rastao u narodu. Šemuel je bio proročki nadahnuta ličnost. Prema Bibliji, njegovo prvo otkrovenje desilo se jedne noći kad je predskazao strašnu sudbinu Elijevom domu zbog poročnih i nedostojnih Elijevih sinova. To je bio početak njegovog proročanskog puta.

Posle tragične Elijeve smrti, postao je sudija i prvosveštenik, a svoje sedište je preneo u Ramu. On je toliko učvrstio svoj uticaj da je postao stvarni vladar Izraela. Zahvaljujući moralnom ugledu, Šemuel je uspeo da u Izraelu ponovo zavede teokratsko uređenje.

Šemuel je pod starost postavio svoje sinove za sudije, ali narod ih nije rado prihvatio zato što su bili podmitljivi. Tako mu se nije ostvarila njegova želja da verska i svetovna vlast nasledno pripadnu njegovom rodu.

Šemuel nije bio ratnik i teško mu je bilo vojevati protiv Filistejaca. U narodu se počelo širiti verovanje da bi samo jedan sposoban vojskovođa bio kadar da ujedini sva plemena, da stvori snažnu vojsku i oslobodi zemlju od neprijatelja.

Zato su starešine Izraela tražile od Šemuela da im izabere kralja koji će njima vladati, voditi ratove i braniti zemlju po ugledu na susedne narode.

Njihov zahtev je teško pogodio Šemuela i on je upozorio narod da je kraljeva ruka teška, da će im kralj nametnuti porez i težak rad. Predstavnici naroda su ostali uporni u svom zahtevu, pa im je Šemuel obećao da će im za kralja odabrati pogodnu ličnost. Pun crnih slutnji on to i učini, te za prvog kralja Izraela pomaza Šaula, iz plemena Benjaminovog. Predajući Šaulu kraljevsku vlast, Šemuel je zadržao funkciju prvosveštenika, a smatrao se i dalje ovlašćenim da upravlja sudbinom Izraela, uveren da stoji iznad naroda i novoizabranog kralja.

Šemuel je ubrzo došao u sukob sa Šaulom. Prvi put, kad je Šaul bez znanja Šemuela podigao žrtvenik i prineo žrtvu i drugi put, kad je posle pobeđene nad Amalećanima prekršio prokletstvo (herem) sačuvavši deo ratnog plena i poštudevši život amalečkom kralju. Šemuel ga je oštro prekoreo, uskratio mu dalju podršku i u tajnosti za kralja pomazao mladog pastira Davida iz Jeudinog plemena.

Ubrzo Šemuel umre i bude sahranjen u rodnom mestu Rami. U Bibliji nema podataka koliko je godina živeo. Pretpostavlja se da je umro u 52. godini, nekoliko meseci pre Šaulove pogibije.

Živeći između dva istorijska razdoblja, Šemuel je odigrao značajnu ulogu u prelazu iz labavog plemenskog uređenja u centralizovanu monarhiju. Njegovi nazivi kao što su gospodar, prorok, sudija i sveštenik ukazuju na veliki uticaj koji je imao u narodu. Nepodmitljiv i neporočan, bio je priznati posrednik između Boga i naroda u kritičnim prelaznim danima iz starog u novo doba i najveći vođa Izraelaca posle Mojsija.

21.1.3 Šaul (1025-1010)

Šaul ben Kiš, seljak iz plemena najmalobrojnijeg izraelskog plemena Binjamina, bio je pomazan za prvog kralja Izraela. Pomazao ga je sudija i sveštenik Šemuel. Posle Šulove pobeđene nad Amonjanima, sazvana je skupština u Giladu, kada su ga plemenske starešine priznale za kralja celog Izraela. Šaulovim izborom za kralja ugasila se ustanova sudija, a Šemuel se odrekao sudijske vlasti. Šaulovo sedište bila je Giva, njegovo rodno mesto na teritoriji plemena Binjamina.

Šaul je vodio mnoge pobedonosne ratove u toku svoje vladavine, ali su Filistejci ostajali glavni i najopasniji neprijatelji. Svestan neizbežnosti konačnog obračuna sa njima, on se od početka posvetio stvaranju snažne vojske. Mnogi njegovi borci su poticali iz plemena Binjamina, a za glavnog vojskovođu postavio je sposobnog i hrabrog Avnera. Da bi osigurao zaleđe, uspešno je ratovao protiv okolnih naroda: pokorio je Amonjane, Moavljane, Edomljane i druge. Unutar zemlje osvojio je kanaanske gradove koji su dotad uspevali da očuvaju nezavisnost. Tako je stvorio moćnu državu.

Šaul se ubrzo sukobio sa Šemuelom. Među njima je došlo do konačnog raskida kad je Šaul, posle pobeđene nad Amalekom, prekršio "herem", jer nije uništio sav ratni plen - što je po Bibliji trebalo učiniti - a pošteđeo je i život amalečkom caru.

Šemuel je oštro prekoreo Šaula, najavio kraj njegove vlasti i predskazao dolazak drugog, dostojnijeg kralja. Iako je Šaul skrušeno priznao svoj greh, Šemuel mu je uskratio svaku dalju podršku.

Raskid sa Šemuelom duboko je potresao Šaula; postao je turoban, zamišljen i nepoverljiv prema okolini. Da bi ga oraspoložili, doveli su mu mladog pastira Davida iz Betlehema, koji je lepo pevao i svirao na harfi, pa ga je kralj zavoleo.

Nakon prekida sa Šaulom, Šemuel je pomazao Davida za kralja. Ne obazirući se na to, David je ostao veran Šaulu.

Opasnost od Filistejaca bila je stalno prisutna, pošto su Filistejci čestim napadima ugrožavali Izrael. Presudna bitka je vođena na padinama brda Gilboa, kad su Izraelci pretrpeli težak poraz. U boju su poginula tri Šaulova sina, među njima i Jonatan, a Šaul se bacio na oštricu svog mača da ne bi pao u filistejsko ropstvo.

Filistejci su odsekli glavu Šaulu, a telo mu izložili na zidinama Bet-Šana. Sta-

novnici Gilada su se došunjali noću, odneli telo i pokopali ga u Javeš Giladu. U znak žalosti postili su sedam dana.

Tragičan Šaulov i Jonatanov kraj teško je pogodio Davida, pa je potresnom tužbicom izrazio svoj očaj. Kasnije im je preneo kosti u njihovo rodno mesto Givu.

Šaulova vladavina predstavlja početak jačanja nacionalnog i političkog jedinstva Izraela. Ona je popunila prazninu u prelaznom periodu od primitivne organizacije plemenskog uređenja za vreme sudija, do stvarne monarhije koju je uspostavio David.

Međutim, izgleda da ujedinjenje svih delova Izraela nije bilo potpuno u Šaulovo vreme. Njegova stvarna vlast je obuhvatala samo središnji deo zemlje, dok su pokrajne oblasti samo delimično bile pod njegovom upravom. Njegova vlast je imala izrazito versko obeležje, što je doprinelo bržem nacionalnom ujedinjenju.

Šaul je bio sposoban vladar, imao velike ratne zasluge, bio izuzetno plemenit i častan, uživao ugled u narodu, pa ga je većina Izraelaca volela. Biblija ga opisuje kao lepog i stasitog mladića koji je svakog nadvisivao za glavu. U ličnom životu ostao je čestit i skroman, nije se okružio raskošju i sjajem, niti je imao harem kao David i Šelomo (Solomon). U slobodno vreme je odlazio na selo i obavljao poljoprivredne radove.

Šaul je jedna od najtragičnijih ličnosti biblijske istorije. Složene naravi, on nije uspevao da uskladi svoje odnose sa Šemuelom i Davidom. Kad su ga napustili sveštenstvo i deo stanovništva odanog sveštenstvu, on je razmišljao o svojoj krivici i osećao grižu savesti. Često je padao u malodušnost, menjajući raspoloženje do krajnjih granica. Postao je nepoverljiv, tako da mu se svuda priviđala neprijateljska delatnost i zavera.

Njegova tragična ličnost bila je nadahnuće za umetnička dela u slikarstvu, muzici i književnosti.

Šaula je nasledio sin Išbošet koji je vladao samo dve godine.

21.1.4 Šaul i David

David se proćuo kad je praćkom ubio filistejskog diva Golijata. Time je stekao poverenje kralje Šaula, koji ga je postavio za vojskovođu i dao mu svoju kćer Mihal za ženu. David se iskreno sprijateljio i sa ženinim bratom Jonatanom. Zahvaljujući mnogim pobedama nad neprijateljima, David je stekao veliku slavu u narodu. Žene su pevale da je Šaul pobio hiljade, a David desetine hiljada neprijatelja.

Davidovi uspesi i ljubav koju je narod ispoljavao prema njemu izazvali su kod Šaula zavist i sumnju da David u dosluhu sa Šemuelom kuje zaveru protiv njega kako bi se dočepao prestola. Stoga je David pao u nemilost kod Šaula, koji je nekoliko puta pokušao i da ga ubije. U životnoj opasnosti, David se sklonio u pustinju, u brda Judeje, i tu živeo kao odmetnik. Njemu su se priključili mnogi prijatelji i nezadovoljnici. Šaul je slao za njim potere, ali bez uspeha. David se sklonio kod Filistejaca i bio je pod zaštitom kralja Gata.

David je dva puta imao priliku da ubije Šaula, ali on nije hteo da digne ruku na Božjeg pomazanika.

U to vreme su Filistejci ponovo napali Izraelce, pa su Izraelci u bici kod brda Gilboa pretrpeli težak poraz. U borbi su poginuli Šaul i njegovi sinovi, među kojima i Jonatan. Šaulova i Jonatanova smrt je teško razalostila Davida, koji je u iskrenoj tužbalici oplakao njihovu smrt.

21.1.5 David

David, sin Jišaja iz Betlehema, drugi kralj Izraela (1010-970. pre n. e.).

Posle Šaulove smrti, došlo je do bratoubilačkog rata između plemena Jude i ostalih plemena. Judejci su izabrali Davida za kralja, dok su ostala plemena smatrala da je Šaulov sin Išobšet zakoniti naslednik prestola. Rat se završio Davidovom pobedom. Išobšet je vladao samo dve godine - ubili su ga zaverenici. To je bio kraj Šaulove dinastije, pa je David priznat za kralja celog Izraela.

David je u toku svoje vladavine neprekidno ratovao i pokorio sve svoje neprijatelje. Proširio je granice Izraela i stekao mnoge vazale; osvojio je utvrđeni grad Jevus koji su Kenaanci držali 400 godina i proglasio ga prestonicom. Jevus je dobio ime Jerusalim, a zvali su ga i IR DAVID (Davidov grad). Osvajanjem Jevusa otklonjene su pretnje u vezama između severa i juga i olakšano njihovo ujedinjenje. Sklopljen je savez sa Feničanima i od njih je nabavljana kedrovina, dovođeni su zidari i umetnici da bi gradili hram i velike građevine.

David je uredio i verska pitanja. Učvrstio je sveštenu hijerarhiju, odredio Levitima sveštenu dužnost prema njihovom položaju i postavio dva prvosveštenika: Cadoka, Elazarovog potomka, i Avijatara.

Davidova vlast se zasnivala na vojsci, čije je jezgro sačinjavala kraljeva garda. Glavna komanda je bila u Jerusalimu, a njen komandant je bio Joav. Mada se bio posvetio ratovanju, David je našao vremena da organizuje novu upravu. U zemlji je zaveden red i nastalo je prilično blagostanje. Do radne snage i novca dolazio je prikupljanjem ratnog plena i nameta od pokorenih naroda, a u zemlji ubiranjem poreza i zavođenjem prinudnog rada. Zarobljenike nije ubijao nego ih je zapošljavao u dvorcu, na carskim imanjima i drugim poslovima. Pa ipak je njegova monarhija bila ustavna; kraljevska prava su bila ograničena javnim mnijenjem, koje su izražavali proroci. Ali, ni Davidova kraljevina nije imala strogo centralizovanu upravu. Bila je to dvojna država, labavo sastavljena od izraelskih plemena na severu i judejskih na jugu. Severna plemena su uvek nastojala da očuvaju kakvu-takvu nezavisnost, što je docnije postala klica rascepa kraljevine.

David je imao mana o kojima Biblija otvoreno govori. Na šta je sve bio spreman svedoči događaj sa oficirom Urijom, koga je poslao u sigurnu smrt, da bi mu preteo ženu Batševu. Čak je i na smrtnom odru ostavio u amanet svome nasledniku da ubije zaslužnog vojskovođu Joava, kome je inače toliko dugovao. Bio je osvetoljubiv,

ali i velikodušan, blag i popustljiv prema svojim sinovima, sklon grehu, ali spreman na pokajanje. Bio je veliki ratnik, a istovremeno pesnik i muzičar. Duboko pobožan, voleo je raskošne verske svečanosti.

Iako veliki ratnik, David je ostao čuven po dostignućima koja nemaju nikakve veze s ratovanjem. On je osnivač grada Jerusalima koji je proglasio za političku prestonicu ujedinjenog Izraela. Jerusalem je vremenom postao središte Jevrejstva i njegov simbol, kao i svetište, i to ne samo za jevrejstvo nego i za druge dve velike religije: hrišćansku i islamsku. Nameravao je da izgradi velelep hram, ali mu prorok Natan nije dozvolio zato što je za života prolio mnogo krvi. Hram je podigao njegov naslednik Šelomo.

David je bio jedna od najkrupnijih ličnosti u povesti Izraela. Sjajan vojskovođa i osnivač moćne države, postao je uzor i ponos svoga naroda. Po predanju, njegova kraljevina je bila prethodnica mesijanskog kraljevstva koje je poteklo iz njegovog doma.

Iznenaduje njegov brz preobražaj u despota istočnjačkog tipa. Ogroman harem, porodične svađe, dvorske intrige i skandali daju potresnu sliku psihičkog propadanja velikog vojskovođe i državnika. Zalazak Davidovog života pratili su nasilno rodoskrvlje, ubistva i borbe oko prestola.

David je umro u sedamdesetoj godini života, posle četrdesetogodišnje vladavine. Doba njegove vladavine predstavlja najslavnije razdoblje u istoriji Jevreja. Ostavio je državu pet puta veću od današnjeg Izraela, koja se prostirala od obala Eufrata do granica Egipta i od Sredozemnog do Crvenog mora, osim manjih delova Elistejske zemlje i obalnog pojasa severno od Karmela.

Davidove zasluge za napredak Izraela su neosporne i zato su ga buduća pokolenja idealizovala. Pripadnost Davidovom rodu smatrana je za veliku čast i obezbeđivala je velike povlastice.

Nade Jevreja bile su kroz istoriju vezane za njegovu gorostasnu figuru. On je ostao simbol drevne prošlosti i besmrtnosti Jevrejstva. Davidova ličnost je nadahnjivala buduće generacije, a njegova su dela ulivala hrabrost Ezri i Nehemiji 500 godina kasnije, po povratku iz Vavilonskog ropstva do obnove Jerusalima i Hrama. Sećanje na Davida napajalo je snagom i Makabejce u borbi za slobodu.

Narodno predanje pripisuje Davidu mnoga svojstva, među kojima posebno dar za poeziju i muziku. Pripisuje mu se autorstvo biblijskih psalama (Teilim), koji spadaju u najznačajnija dela starog jevrejskog pesništva. To je verska lirika izrazite lepote, trajno nadahnuće pesnika i muzičara. David je verovatno spevao neke psalme, ali ih tradicija u celini pripisuje njemu. Međutim, analizom biblijskih tekstova je utvrđeno da je većina psalama nastala posle vavilonskog ropstva i da je unesena u biblijske knjige u III veku pre n. e.

Legenda govori da se David bavio Torom. Ustajao je u ponoć da bi pevao hvalospeve Bogu. Iznad kreveta mu je visila harfa: kad bi u ponoć dunuo severni vetar, žice bi zatreperile, počinjale da bruje i tako ga budile.

Davidov lik je nadahnjivao mnoge umetnike, od ranog hrišćanstva do najnovijeg

doba. Njegove ljubavi i mržnje, njegove vrline i mane, vekovima su razvijale narodnu maštu.

Po narodnom predanju, David nije umro; on živi i živeće vekovima (večito). Veruje se da će se jednom pojaviti kao kralj-mesija.

21.1.6 Monarhija

Na osnovu istorijskih podataka iz prve knjige Šemuela, može se zaključiti da je stvaranje monarhije bilo rezultat složenog procesa unutrašnjih i spoljnih sukoba. Pod stalnim pritiskom okolnih naroda, naročito Filistejaca, neka izraelska plemena su bila prisiljena da ustupe deo svoje teritorije. Pred opasnošću koja je pretila svim izraelskim plemenima, ona su pokušala da u bici protiv Filistejca kod Afeka istupe ujedinjena, ali su bila poražena (1050. g. pre n. e.). Ovaj poraz je dobio razmere nacionalne katastrofe, jer su u borbi bile zarobljene i zavetne ploče.

U okolnostima političke krize koja je ugrožavala opstanak i nezavisnost izraelskih plemena, sazrevalo je uverenje da se narod može osloboditi i opstati jedino povezivanjem i ujedinjenjem svih plemena pod vođom velikih vojnih sposobnosti koji bi, po uzoru na vladare susednih zemalja, sedeo na kraljevskom prestolu. Međutim, stanje je bilo otežano međusobnim sukobima pojedinih plemena, a naročito suparništvom između Efrajima na severu i Jeude na jugu.

Najzad, posle ubedljive pobeđe nad Amonjanima kod Javeš Gilada, u kojoj je izraelske ratnike vodio Šaul, zemljoradnik iz plemena Binjamina, narodne starešine su javno istakle Šaula za svog prvog kralja.

Osnivanje monarhije značilo je veliki preokret u istoriji Izraela. I ranije su se, u vreme sudija, javljale u Izraelu zamisli o monarhiji, a sada su dobile konačan oblik. Tome je doprineo i tadašnji stepen razvitka klasnih i društvenih odnosa. Posle osvajanja Kenaana, kad se veliki broj Izraelaca nastanio po gradovima, započelo je društveno raslojavanje. Stvarao se sloj bogatih zemljoradnika, trgovaca, činovnika i slično, dok je istovremeno rasla beda širokih narodnih masa. Novi sloj povlašćenih je očekivao da će im monarhističko uređenje obezbediti privilegije.

Uporedo sa zaoštavanjem klasnih razlika, rasla je i apsolutistička vladareva vlast. Šaul, prvi kralj, bio je seljak koji je i kao vladar zadržao skroman način života. David, drugi kralj, već je imao dvorsku svitu i harem. Davidov sin Šelomo je postao despot koji je terao na jerusalimska gradilišta i kamenolome desetine hiljada podanika.

Ipak treba reći da Jevreji, za razliku od paganskih naroda, nisu nikad smatrali da su kraljevi potomci bogova. Kralj je kod Jevreja bio ljudsko biće sa svim ovozemaljskim vrlinama i slabostima, odgovoran kao i svaki drugi građanin za svoje zakonsko, moralno i etičko ponašanje.

21.2 Iz sadržaja Šemuelovih knjiga

21.2.1 Šemuelovo proročanstvo

Kada su Jevreji uporno tražili od Šemuela da im postavi kralja kako bi bili kao i ostali narodi, on ih je odvrćao sledećim rečima:

”Ovako će postupati kralj koji će vladati vama. Uzimaće vaše sinove za borna kola i konjicu i oni će trčati pred kraljevim kočijama i postavljati ih za zapovednike pukova i četa. Oni će orati njegovu zemlju i žnjeti njegovu letinu, izrađivati ratne sprave i ratnu opremu za njegova borna kola. Uzimaće vaše kćeri da mu spravljaju razne mirise, da mu budu kuvarice i hlebarice. Vaša najbolja polja, vinograde i maslinjake poklanjaće svojim slugama. Uzimaće desetinu od vaših useva i vinograda i deliti ih svojim službenicima i dvoranima. Uzimaće vaše slugu i vaše sluškinje i vaše najbolje mladiće i vaše magarce da mu rade. Uzimaće desetinu od vašeg stada i vi ćete postati njegovi robovi”.

21.2.2 David i Golijat

Kada su Filistejci ponovo zaratili protiv Izraelaca, dve vojske su se utaborile jedna prema drugoj na dva brda koja su bila odvojena dubokom dolinom.

Među Filistejcima se isticao borac divovskog rasta po imenu Golijat. On je bio čak viši od tri i po metra, a oklop mu je težio 57 kilograma. Na glavi je imao bronzanu kacigu, a noge su mu bile zaštićene bronzanim oklopima. Na ramenu je nosio dugo bronzano koplje, debelo kao šipka na razboju, čiji je gvozdeni vrh bio težak sedam kilograma.

Svakog jutra i svake večeri tokom četrdeset dana, izlazio je Golijat iz filistejskog tabora i izazivao Izraelce, upućujući im najodvratnije uvrede. Govorio im je da izaberu između sebe nekoga ko će mu izaći na megdan: ”Ako on mene pobedi i ubije, mi ćemo biti vaši robovi, ako ja njega ubijem, vi ćete biti naši robovi.” Šaul i Izraelci su se veoma uplašili jer niko nije imao hrabrosti da se bori s Golijatom. Od stida i sramote sklanjali su se u svoje šatore. Među izraelskim borcima bila su i tri Jišajeva sina iz plemena Efrajimovog. Njihov najmlađi brat po imenu David došao je po očevom nalogu da donese braći hranu. Dok je razgovarao sa braćom, izišao je Golijat i opet počeo vređati i izazivati Izraelce. David to nije mogao podneti, pa je od Šaula zatražio dozvolu da se bori protiv Golijata. Kad ga je Šaul video, rekao mu je: ”Ne možeš se ti boriti sa njim jer si još dete, a on je ratnik od mladosti svoje” (Šem. 1, 17-33). David mu je odgovorio da je on ubijao lavove i medvede kad su pokušali da pojedu ovcu iz njegovog stada, pa će sigurno ubiti i tog Filistejca.

Šaul je najzad pristao i odenuo ga u svoju ratničku odoru. Preko oklopa mu je pripasao svoj mač, a na glavu stavio bronzanu kacigu.

Davidu je ta odora bila teška jer nije navikao na nju, pa se jedva mogao kretati. Stoga je sve zbacio sa sebe, ogrnuo se pastirskom kabanicom i krenuo Golijatu na

megdan. Poneo je svoj pastirski štap i pračku; usput je svratio na obližnji potok, izabrao pet glatkih kamenova i stavio ih u torbu.

Filistejac se primicao Davidu. Kad ga je dobro zagledao i video njegovo mladačko lice i štap u ruci, besno je zaurloao: "Jesam li ja pseto da ideš na mene štapom." Potom mu je zapretio da će njegovim mesom nahraniti divlje zveri i ptice grabljivice.

David je sačekao da mu se Golijat približi, nezapaženo izvadio iz torbe kamen, stavio ga u pračku i odapeo iz sve snage. Kamen se zario Golijatu u čelo i on se srušio na zemlju. David je brzo pritrčao Golijatu, isukao njegov mač i odrubio mu glavu.

Kad su Filistejci videli kako je poginuo Golijat, obuzela ih je panika, pa su počeli bežati. Izraelci su ih gonili, potukli do nogu i zadobili veliki ratni plen. David je predao Šaulu Golijatovu glavu, a oružje pobeđenog diva poneo u svoj šator. Kad se posle pobeđe vratio s vojskom, dočekala ga je povorka žena uz igru i pesmu: "Šaul je pobedio hiljade neprijatelja, a David desetine hiljada."

21.2.3 Davidova tužbalica

Kad doznade David za smrt Šaula i Jonatana, on pocepa haljine i oplaka ih u sledećoj tužbalici:

O, brda Gilboe!
 Na vašim visovima pade ponos Izraela.
 Ne objavljujte to po Gatu, ne pričajte po Aškelonu
 da se ne bi radovale kćeri filistejske,
 žene neobrezanih.
 O, gore Gilboe!
 Nek ne padne na vas ni kiša ni rosa,
 a polja vaša neka ne donose ploda.
 jer na njima je ukaljan štit junaka,
 štit Šaula i Jonatana.
 Plačite kćeri izraelske! Padoše junaci,
 padoše junaci brži od orlova, od lavova jači,
 Jedan drugom dragi za života
 ne rastaše se ni u smrti.
 Velika je moja tuga, brate Jonatane,
 jer mi je prijateljstvo tvoje milije bilo
 od ljubavi žena.
 O, kako izginuše junaci!
 Kako propade oružje ubojito!

21.2.4 Davidova preljuba

Šetajući jedno veče po terasi svoje kraljevske palate, David spazi u kući preko puta, izvanredno lepu ženu. Raspitavši se za nju, doznade da je to žena Urije, jednog od njegovih vernih oficira koji je u to vreme ratovao sa Joavom protiv Amonjana.

Smatrajući to svojim kraljevskim pravom, David posla glasnika da dovede ženu k njemu. Kad ona dođe, on je uze za ljubavnicu. Ona zatrudni i poruči Davidu da očekuje dete. Ta vest ga prilično uznemiri, a da bi se otarasio Urije, on posla Joavu sledeću poruku: "Pošaljite Uriju u najžešći boj i postarajte se da ga ubiju." Joav poslušno izvrši to sramotno naređenje i Urija pogibe pod zidinama neprijatelja.

Posle Urijine smrti, David preseli Batševu u svoj dvor i uze je za ženu.

21.2.5 Natan prekoreva Davida

Kad je prorok Natan saznao za Davidovo nedelo, on ode k njemu i ispriča mu ovakvu priču:

"U nekom gradu su živela dva čoveka, jedan bogat, drugi siromašan. Bogataš je imao mnogo stoke, a siromah samo jednu ovcu. Hranio je siromah i čuvao svoju ovcu. Ona je rasla pored njega i njegove dece. Jela je od njegovog zalogaja, pila iz njegove čaše, spavala na njegovom krilu.

Jednoga dana, dođe bogatom čoveku putnik namernik. Bogatašu je bilo žao da zakolje jednu od svojih ovaca da bi pogostio putnika, nego ukrade ovcu od siromaha i pripremi je za svog gosta".

Saslušavši prorokovu priču, David se razljuti i reče: Čovek koji je to učinio zaslužuje smrt, s tim da četverostruko nadoknadi štetu siromahu."

Prorok mu odgovori: "Ti si taj čovek. Bog ti je dao kraljevinu i bogatstvo i mnogo žena, a ipak si oteo Uriji njegovu jedinu ženu i njega ubio mačem neprijatelja. Za svoje nedelo bićeš kažnjen, u sopstvenoj kući nećeš imati mira, a zlo će proisteći iz doma tvojega. Oduzeće ti žene na tvoje oči i daće ih bližnjima tvojima da spavaju s njima. Ti si to činio tajno, a Bog će to učiniti javno, pred očima celog Izraela."

David shvati zlo koje je počinio, oseti grižu savesti i iskreno se pokaja.

21.2.6 Kako je osvojen Jerusalim

Brda na kojima je sagrađen Jerusalim bila su nastanjena još u kameno doba, pre pet hiljada godina. Sa juga i sa istoka dolazila su semitska nomadska plemena, tu se zadržavala i počela se baviti zemljoradnjom. Brda su se vremenom pretvorila u visoravan, pošto se u dolinama između njih postepeno nataložila zemlja.

Kad je Jeošua mnogo kasnije sa Izraelcima prešao reku Jarden, Jerusalim se zvao Ir Jevus - grad Jevus, po njegovim stanovnicima Jevušanima. Jevus je u to vreme bio veoma snažno utvrđenje. Podignut na vrhu gotovo nepristupačne stene brda Cijon, on je stotinama godina bio neosvojiv. Zato ga je Jeošua zaobilazio i ne pokušavajući da ga napadne.

Jedina nepogodnost Jerusalima bila je nestašica vode. Njegovi stanovnici su se u mirno vreme snabdevali vodom iz obližnjih izvora izvan gradskih zidina, ali nisu imali pristupa do njih za vreme opsade. Taj problem su rešili tako što su u steni na kojoj je podignut grad usekli tunel i stepenice. Kroz okomit kanal spuštali su konopcem sudove u donju pećinu, gde ih je jedan skriven čovek punio vodom iz rezervoara u koji je sakupljana izvorska i druga voda. Sve je to obavljano u najvećoj tajnosti.

Grad Jerusalem se ne spominje za vreme Šaula. Međutim, kad je David stupio na presto, on je pokušao da zavlada gradom uz pomoć miroljubivih pregovora. Osećajući se bezbednim, Jevušani su s podsmehom odgovorili da bi svaki napad na njih bio uzaludan, čak i onda kad bi zidine branili slepi i kljasti.

Međutim, desilo se da je Davidov vojskovođa Joav doznao za tajni prolaz. On se sa svojim najsmelijim ratnicima uspuzao uz bedeme grada kroz taj prolaz, s leđa napao njegove braniocce i stvorio paniku među njima. David je po dogovoru istovremeno izvršio juriš spolja i tako osvojio tvrđavu. Potom je David proglasio Jerusalem (Jevus) za svoju prestonicu i nazvao ga Gradom Davidovim.

21.2.7 Herem (hebr. izopštenje, uništenje, prokletstvo, posvećenje Bogu)

Pre vavilonskog ropstva izraz herem je imao smisao zabrane korišćenja nečega što je posvećeno Bogu ili određeno za uništenje.

U knjizi Jeošue opisan je slučaj Ahana koji je iz Jerihona, grada pod heremom, kriomice uzeo nešto zlata i srebra. Kada je otkriven, kamenovan je sa celom porodicom, a njegov imetak je spaljen.

Posle pobeđe nad Amalićanima, kralj Šaul je prekršio herem, sačuvavši deo ratnog plena i poštedevši život amalečkom caru. Prorok Šemuel ga je zbog toga oštro prekorio i nagovestio da će pomazati drugog kralja.

Pod izrazom herem podrazumeva se i izopštenje iz verske zajednice i zabrana bilo kakvog kontakta sa izopštenom osobom.

Da bi se ublažila težina herema, uvedeni su u vreme Talmuda lakši oblici kažnjavanja: ukor i izopštenje vremenski ograničeno od sedam do trideset dana da bi se prekršiocu dalo vremena da se o preispita i pokaje.

U srednjem veku, istaknuti rabini su proširili herem i na neke druge prestupe. Rabenu Geršom iz Majnca (živeo krajem X i početkom XI veka) stavio je pod herem bigamiju, nasilnu rastavu braka, otvaranje i čitanje tuđih pisama itd. Čuven je herem sefardske zajednice u Amsterdamu nad Baruhom Spinozom zbog njegove kritike Biblije.

KRALJEVI I-II (Melahim I-II)

Dve Knjige o kraljevima smatraju se u Tanahu za jednu knjigu, a obuhvataju istorijsko razdoblje od oko četiri stotine godina - od poslednjih dana kralja Davida do razorenja Prvog hrama. U njima se nastavlja istorija izraelske kraljevine od njenih najslavnijih dana, opisuje njeno cepanje na dve kraljevine - Izrael i Judeju - opadanje i slabljenje njihove moći i njihova propast.

Prva Knjiga o kraljevima, Sefer Melahim alef, ima 22 poglavlja, a druga, Sefer Melahim bet, 25 poglavlja. Po sadržaju se mogu podeliti na tri dela:

1. Od prvog do dvanaestog poglavlja Prve knjige opisana je vladavina Šelomoa. On je inteligencijom i mudrošću upravljao moćnom kraljevinom, podigao hram, kraljevsku palatu i druge velelepne građevine, obogatio i učvrstio zemlju trgovačkim poslovima, političkim savezima i bračnim vezama.
2. Od dvanaestog poglavlja Prve knjige do osamnaestog poglavlja Druge knjige iznosi se istorijat rascepa jedinstvene kraljevine i odvajanja severnih plemena od Davidove loze. Naizmenično i sinhronizovano se opisuje delovanje kraljeva Izraela i Judeje (Jisrael i Jeuda). Navodi se starost vladara prilikom stupanja na vlast i koliko su godina vladali. Ocenjuje se njihovo versko ponašanje i opisuju događaji do propasti Kraljevine Izrael. Nasilno smenjivanje dinastija, socijalne nepravde, tlačenje siromašnih i prekomerna raskoš potkopali su Kraljevinu Izrael i ubrzali njen kraj.
3. Treći deo sadrži istoriju Judeje do pada Jerusalima, razorenje Hrama i odvođenje Jevreja u vavilonsko ropstvo. U to vreme deluju veliki proroci Ješajau (Ješaja) i Jirmejau (Jeremija), koji su predvideli propast Judeje i bili njeni svedoci.

Knjige o kraljevima nisu izvorno delo nego kompilacije građe iz raznih izvora, koje sastavljač i sam često navodi. Verovatno postoje i dve verzije teksta: jedna nastala pre propasti Judeje, a druga u vavilonskom ropstvu posle smrti cara Nevukadnecara (umro 562. pre n. e.).

Ne zna se pouzdano ko je pisac Knjiga o kraljevima. U Talmudu se tvrdi da je to prorok Jeremija. Zaista, Jeremijina knjiga, po sklopu, umnogome liči na Sefer Melahim (Knjigu o kraljevima).

Bezimeni pisac knjige ocenjuje sve događaje i ličnosti sa verskog gledišta. On želi da istakne pouke koje pruža istorija njegovog naroda, kobne posledice koje će snositi prekršitelji propisa Tore i nagradu koju donosi vernost njenim propisima.

Sastavijač ili urednik se trudio da bude nepristrasan, ne ustežući se da iznese i dobre i loše strane pojedinih vladara. Na primer, za kralja Šelomoa (Solomona) kaže da je bio najmudriji među ljudima, ali podložan uživanjima i slab preme ženama.

O verodostojnosti istorijskih izveštaja postoje različita mišljenja. Međutim, uz manje hronološke je ispravke, koje se mogu izvršiti poređenjem sa asirskim dokumentima iz onoga vremena, Knjiga o kraljevima (Sefer Melahim) pruža svetskoj istoriji dragocene podatke.

22.1 Šelomo Ameleh (Kralj Solomon)

Šelomo je stupio na presto sa dvadeset godina, ali se, iako mlad, pokazao kao vladar izuzetnih sposobnosti.

Nasledivši veliku i moćnu državu, Šelomo se nije upuštao u osvajanja, nego se posvetio izgradnji zemlje i njene odbrambene moći. Učvrstio je privredne i političke odnose sa feničanskim Corom (Tir), a da bi obezbedio granice na jugu, oženio se ćerkom egipatskog faraona. Uspeo je da okupi strane stručnjake i zanatlije, što je ubrzalo razvitak Izraela iz čisto seljačke države za vreme Davida u privredno naprednu, vojno snažnu i na međunarodnom planu veoma uglednu državu.

Zemljoradnja je i dalje bila glavna privredna grana. Velike zapuštene površine osposobljene su za obradu, a na brdima i u pograničnim oblastima osnovana su nova naselja. Prvi put su izraelska plemena mogla raditi u miru i živeti "bez straha, svak pod svojom lozom i pod svojom smokvom". O bogatstvu za vreme Šelomoa u Tanahu piše: "I učini kralj te u Jerušalajimu bijaše srebra kao kamenja i kedrovog drveta, kao divljih smokava (Prva knjiga o kraljevima 10:27)." Arheološki nalazi svedoče o visokom životnom standardu. Iskopan je veliki broj skupocenih posuda od alabastera i slonove kosti za čuvanje sredstava za ulepšavanje, što znači da su Izraelke upotrebljavale raznu šminku, pomade, kanu za kosu, crvenu boju za nokte, plavilo za očne kapke i slično. Sva ta roba je bila uvezena.

22.1.1 Jačanje centralne vlasti

U višeplemenskoj državi Izrael nije nikad postojala strogo centralizovana vlast, pa čak ni za vreme kralja Davida. To je bila labavo ujedinjena dvojna kraljevina izraelskih plemena na severu i jugu, koja su bila finansijski samostalna, ubirala poreze, izdržavale vlastitu vojsku i tako čuvala svoju nezavisnost. David nije mogao vladati celim Izraelom dok nije dobio pristanak severnih plemena. Šelomo je posle krunisanja u Jerusalimu morao otići u Šehem (Sekem, Šihem) na sever da bi se krunisao drugi

put, a isto tako i njegov sin Rehavam koji ga je nasledio. To dvostruko krunisanje je bilo dokaz nestabilnosti i dvojnosti izraelske kraljevine.

Šelomo je nastojao da ograniči samostalnost izraelskih plemena i da učvrsti centralnu vlast. Stoga je uveo nov upravni i privredni sistem: zemlju je podelio na dvanaest administrativnih okruga, koji su se samo delimično poklapali s plemenskim granicama. Okruzima su upravljali njemu odani namesnici. Svaki okrug je plaćao porez i snabdevao dvor i vojsku hranom, po određenom redosledu. Iz podele je izuzeo teritoriju Jude, (Judeje) koja je imala posebne povlastice kao kraljevska oblast i sedište vlasti.

Od Jerusalima je napravio veličanstven grad, ogradio ga moćnim utvrđenjima, učinio ga metropolom i središtem Izraela i podigao u njemu velelepne palate, od kojih su se posebno isticale tri za potrebe dvora. U jednoj je boravio on sa svojim haremom, u drugoj njegova žena, egipatska princeza, a treća je služila za velike državne svečanosti i prijem izaslanika stranih vladara. Sagradio je Bet-amikdaš (Hram) po kojem je Jerusalem postao sveti grad, središte i simbol političkog i verskog jedinstva Izraela. Širom zemlje utvrđivao je gradove i podizao utvrđenja, osobito duž glavnih puteva, u kojima je smeštao konjičke i pešadijske posade.

22.1.2 Spoljna trgovina

Šelomo je uspostavio žive trgovačke veze sa susednim zemljama, u kojima je kupovao konje i prodavao ih Mesopotamiji i Egiptu, a iz Egipta je uvezio borna kola i razmenjivao ih za robu iz susednih država. Kroz Izrael su prolazili važni karavani kamila koji su se kretali između Egipta, Sirije i Male Azije. Duž obale Crvenog mora i kroz pustinju otvoreni su novi putevi kojima su kamile - "pustinjske lađe" - prevozile mirise, začine i drugu robu. Krajnja stanica im je bio Izrael, a od Šelomoa je zavisilo da li će trgovački karavani dobiti dozvolu da preko teritorije Izraela nastave put u Egipat i Siriju. Stoga su u Jerusalem stizala izaslanstva sa svih strana radi sklapanja ugovora o prijateljstvu i trgovini. U Knjizi o kraljevima se, između ostalih, pominje i dolazak kraljice od Ševe (Sabe). Ševa (Saba) se pominje u asirskim dokumentima iz VIII veka pre n.e. Njena prestonica je bio Marib, čije su razvaline otkrivene na južnom rtu Arabije, na teritoriji današnjeg Jemena. Zahvaljujući razgranatom sistemu kanala za navodnjavanje, Saba je postala izvanredno plodna zemlja, što je doprinelo njenom blagostanju. Ona je uspostavila žive trgovačke veze sa susednim i drugim zemljama. Kraljica od Sabe je došla u posetu Šelomou da bi ga privolela na sklapanje ugovora o prijateljstvu i trgovini. O tom susretu je u narodnoj mašti stvorena romantična priča, po kojoj se između Šelomoa i kraljice od Sabe razvila strasna ljubav te mu je ona rodila sina. Etiopljeni i danas smatraju da od tog sina potiče njihova carska dinastija. Šelomo je razvio i pomorsku trgovinu. Iz Cora su dolazili stručnjaci za brodogradnju i iskusni moreplovci, pa je uz njihovu pomoć izgradio pomorsku flotu i dobro opremljenu luku Ecjon Gever u Akabskom zalivu. Izrael je brodovima izvezio bakar, a uvezio zlato, srebro, slonovaču, majmune, paunove i drugo. Na pitanje odakle

Izraelu bakar odgovorili su arheolozi; oni su u pustinji Vadi el Arabe otkrili rudarska okna izdubljena u steni, a u blizini luke Ecjon Gever znatan broj peći za topljenje bakarne rude. Zahvaljujući tim nalazima, vidi se da je Šelomo bio i proizvođač bakra, što mu je donosilo velike prihode. Prema podacima u Tanahu, Šelomoov godišnji dohodak od trgovine i od danka arabljanskih vazala iznosio je 4.325 kg zlata. Tome treba dodati i poreze u naturi koje je davalo izraelsko stanovništvo.

No svi ti prihodi nisu mogli pokriti ogromne rashode za održavanje i izgradnju velelepni palata i preteranu raskoš na carskom dvoru. Zato je pozajmio od kralja Hirama 120 talenata zlata, a u zalog mu dao dvadeset galilejskih gradova.

Teret ogromnih izdataka snosile su pre svega široke mase stanovništva. Više od dve stotine hiljada ljudi je svake godine terano na prisilan rad u libanske šume, jordanske kamenolome i na druga gradilišta. Prinudne ekonomske mere izazvale su duboke društvene promene i raslojavanje društva. Iz godine u godinu povećavan je jaz između bogataša i porobljene sirotinje, pa su se u najnižim društvenim slojevima javljali nezadovoljstvo i buntovno raspoloženje. Čak su i sveštenici, koji su ranije bili saveznici Davidove dinastije, iskazivali svoje nezadovoljstvo. Naime, Šelomoov harem sastojao se od 700 žena i 300 naložnica različitih rasa i religija, a svaka je donosila i svoje bogove, svoje običaje. Tako je Šelomo, po njihovom nagovoru, naročito poslednjih godina svog života, uveo idolopoklonstvo u Izrael. Čak su i u dvorištu Bet-amikdaša slavljani Baal, Astarta i Moloh.

Iako su David i Šelomo povezali sva izraelska plemena u jedan državni organizam, ona su duhovno ostala razjedinjena. Između severnih i južnih plemena postojala su neprekidna politička trvenja koja je Šelomo pojačao i time što je Jeudino pleme oslobodio prisilnog rada. To je ogorčilo ostala plemena, što je posle njegove smrti imalo teške posledice.

22.1.3 Poslednji dani kralja Šelomoa

Potkraj Šelomoovog života, njegovo kraljevstvo je počelo slabiti: izbila je pobuna u plemenu Efrajim, Damask je zbacio jerusalimski jaram, a u Egiptu je je došla na vlast nova dinastija, koja je prekinula prijateljske veze s Izraelom.

Šelomo je umro 931. g. pre n. e. posle četrdeset godina vladanja, a sahranjen je u Jerusalimu. Njegovom smrću završava se najsjajnije razdoblje u istoriji Izraela i nestaju snovi o velikom i večnom Izraelu koji su David i Šelomo, vladari izuzetnih sposobnosti, gradili tokom svog života. Velika i moćna država se podelila na dve slabašne suparničke države: Izrael sa deset plemena na severu i Judeja sa dva plemena na jugu. Time je započelo novo poglavlje u istoriji jevrejskog naroda, koje se polako ali sigurno završilo tragično. Oko 300 godina posle Šelomoove smrti, zbrisane su obe kraljevine. Izrael je postao asirski plen 721. pre n. e. Jeuda vavilonski plen 586. pre n. e.

U sećanju pokolenja ostale su jedino svetle strane Šelomoove vladavine, a negativne su pale u zaborav. U jevrejskom predanju, Šelomo je postao oličenje mudrosti,

veličine i blagostanja, oko njegovog imena su stvorene mnoge legende, a njegova mudrost je veličana toliko da su mu pripisivali moć da govori sa pticama i životinjama.

Tradicijski mu pripisuje i autorstvo "Pesme nad pesmama" - "Šir aširim" i "Knjigu propovednika (Koelet). Međutim, naučnom analizom je ustanovljeno da je jezik u "Pesmi nad pesmama" mlađi nekoliko vekova od jezika iz Šelomoovog vremena i da je nastala tek posle vavilonskog ropstva.

22.1.4 Gradnja Hrama u Jerusalimu

Četvrte godine svoje vladavine, Šelomo je odlučio da ispuni poslednju želju svoga oca i da u Jerusalimu sagradi Hram (Bet-amikdaš). Nemajući plemenitog drveta ni veštih građevinara, on je sklopio ugovor s feničanskim kraljem Hiramom koji se obavezao da ga snabdeva građevinskim materijalom i stručnjacima, a da mu on za uzvrat godišnje daje određenu količinu pšenice i ulja. Hiram je slao kedrove i čempresovo drvo morem do Jafe, odakle su ga izraelski nosači prenosili u Jerusolim. Šelomo je naredio da se obrazuje radna vojska od 60.000 kenaanskih kulučara, koji su po grupama odlazili u Tir da pomažu Feničanima u seči i utovaru drveta na morske splavove.

Istovremeno je u Izraelu okupljena radna vojska od 150.000 ljudi koji su terani na prisilan rad. Osamdeset hiljada je radilo po kamenolomima u jordanskim brdima, a sedamdeset hiljada je na leđima prenosilo ogromne blokove tesanog kamena na gradilište u Jerusalimu.

Izgradnja Hrama je trajala više od sedam godina. Po završetku izgradnje, u njega je prenesen kovčeg zaveta i priređena je velika svečanost povodom posvećenja Hrama.

Tom prilikom je na žrtvu prineseno dvadeset dve hiljade volova i sto dvanaest hiljada ovaca. Nije bilo čoveka u Izraelu koji nije dao barem jednog vola ili ovca za to veličanstveno slavlje.

22.2 Izrael posle Šelomoa

22.2.1 Rehavam

Šelomoa je nasledio sin Rehavam. Da bi bio prihvaćen za kralja celog Izraela, i on je, kao što su učinili David i Šelomo, morao da ide u Šehem i traži pristanak severnih plemena. U dramatičnom susretu sa starešinama severnih plemena došlo je do istorijskih odluka. Starešine su izrazile spremnost da i dalje priznaju Davidovu dinastiju, ali pod uslovom da se isprave političke nepravde i olakšaju nameti koje je uveo Šelomo. Oni su naglasili da vladar treba da služi narodu.

Mlad i nedozreo, Rehavam nije imao sluha za opravdane narodne zahteve nego je nadmeno odgovorio: "Moj otac vam je nametnuo težak jaram i šibao vas bičevima, a ja ću vam nametnuti još teži i šibati vas još jače". To je do krajnosti ogorčilo severna plemena, pa su odlučili da raskrste sa Davidovom lozom. Rehavam je udario s vojskom

na Izrael i time započeo građanski rat koji je trajao oko 100 godina. Tako su neslaganja koja su oduvek postojala između severnih i južnih plemena dovela do konačnog rascepa. Umesto moćne i jedinstvene države, stvorene su dve državice: Izrael na severu i Judeja na jugu (Jisrael i Jeuda).

22.3 Posle rascepa Izraela

Prvih hiljadu godina svoje istorije, Jevreji su bili nomadi i miroljubivi obrađivači zemlje, a laćali su se oružja jedino onda kad su bili prisiljeni na to. U drugom milenijumu se izmenilo njihovo nomadsko obeležje, pa su postali neustrašivi ratnici. Hrabrošću koja se graničila s drskošću, Jevreji su vodili ratove protiv moćnih sila svoga vremena i postizali velike pobede, ali i doživljavali teške poraze. Dok su drugi narodi drhtali od straha kad su im se približavale asirske i vavilonske armije, Jevreji su nalazili snage da sklapaju saveze sa moćnijim susedima, da bi se oduprli napadaču. Za razliku od Grka, koji su se posle poraza pretrpljenog od Rimljana mirili sa sudbinom, Jevreji su protiv osvajaca dizali ustanke i borili se za političke i verske slobode čak i onda kad nisu imali mnogo izgleda na uspeh.

Posle rascepa, istorija Jevreja je krenula tragičnim putem i poprimila novu suštinu.

Izrael i Judeja su se iscrpljivali međusobnim sukobima u kojima je svaka strana ponekad pozivala vekovne neprijatelje za saveznike. Bratoubilačka borba, spletke, izdaje i dinastički prevrati izazivali su anarhiju, pogoršavali unutrašnje društvene prilike i zaoštravali klasne razlike. Zemlju su pustošili razni osvajači, a narod je morao plaćati težak danak. Proroci su žigosali ugnjetavanje siromašnih, bezdušnost bogataša i gaženje pravde.

Takva samoubilačka politika morala je doneti nesreću celom jevrejskom narodu. U razdoblju od tri i po stoleća propale su obe kraljevine. Deset izraelskih plemena nestalo je bez traga 721. g. pre n. e. posle propasti Izraela, a narod Judeje je odveden u vavilonsko ropstvo 586. g. pre n. e. posle razorenja Jerusalima.

Iako je ovo razdoblje od tri i po stoleća obilovalo mračnim zbivanjima, ipak se može raspoznati misao vodilja da se spreči stapanje jevrejskog monoteizma s mnogoboštvom, da se sačuvaju moralnost i pravda kao društveni ciljevi i da se očuva etnička suština jevrejskog naroda.

Severnim plemenima je bilo teško da to ostvare, pošto su bila pod stalnim pritiskom kenaanskog stanovništva, koje je imalo bogatu versku i kulturnu tradiciju. Ona su se teško branila i od uticaja susednih država Fenikije i Damaska, čiji su kultovi puštali duboke korene među Izraelce.

Judeja se nalazila u nešto povoljnijem položaju; u nju, kao geografski zaštićenu planinsku oblast, teže su prodirali tuđinski uticaji. Zahvaljujući nekim kraljevima,

posebno kralju Jošiji, koji je izvršio korenite verske reforme, Mojsijev monoteizam je u Judeji odneo prevagu nad tuđinskim bogovima.

22.4 Iz knjige o kraljevima

22.4.1 Kratak pregled nekih događaja u Izraelu i Judeji

Izrael - Bilo je opasno sedeti na prestolu Izraela. U razdoblju od 212 godina postojanja izraelske monarhije, izmenjalo se devet dinastija, od kojih se jedna održala svega sedam dana. Izraelski kraljevi su u proseku vladali po 11 godina. Od 19 vladara, samo ih je nekoliko umrlo prirodnom smrću.

Jarovam - prvi kralj Izraela, započeo je svoju vladavinu zaoštavanjem suprotnosti sa Judejom. Pored političke netrpeljivosti, stvorio je i versku izgradnjom hrama u Bet-Elu da bi sprečio odlazak na hodočašće u Jerusalem.

Omri - Brojni nesposobni vladari posle Jarovama doveli su Izrael do granice haosa, koji je izbegnut dolaskom na presto kralja Omrija 866. g. pre n. e. Omri je dokrajčio unutrašnje sukobe, slomio napade neprijateljskih armija. premestio glavni grad iz Šehema u Šemron, poboljšao državne zakone i podstakao razvoj trgovine. Brojnim vojnim pohodima proširio je svoju kraljevinu, te kao ratnik stekao poštovanje velikih sila antičkog sveta.

Izevel - Omri je nehotice bio krivac za veliku nesreću koja je snašla Izrael: svog sina Ahava oženio je princezom Izevel iz Cidona. Opaka i pokvarena žena, ona je izazvala nezadovoljstvo u narodu gaženjem građanskih prava za koja su se Izraelci uvek odlučno borili. Raspirivala je i versku mržnju uvođenjem idolopoklonstva, "svete" prostitucije i žrtvovanja dece bogu Molohu.

Ahav - muž kraljice Izevel, vodio je unutrašnju politiku pod uticajem svoje žene, a u spoljnoj je bio samostalan. Potukavši armije Fenikije, Damaska, Cidona i Tira, pripremao se za odbranu od Asirije koja je u njegovo vreme izrasla u veliku silu. Asirija je vekovima maštala o velikom carstvu. U X veku pokorila je Vavilonce i okolne narode, a u IX bila spremna za prodor na zapad. Meta je bio Egipat, a put je vodio preko Izraela. U istorijskoj bici 854. g. pre n. e., Ahav je naneo Asiriji težak poraz od kojeg se nije oporavila sto godina.

Jeu - Posle Ahavove smrti, prorok Elija je miropomazao generala Jeua za kralja. On je istrebio sve članove Ahavove porodice, a među njima i kraljicu Izevel, "prostitutku iz Cidona", kako je narod nazvao. Jeu je iskorenio idolopoklonstvo, razvio trgovinu i industriju, a vojnim pohodima udvostručio svoju teritoriju. Privredni procvat koji je započeo u njegovo vreme trajao je oko pedeset godina.

Tada je na asirski presto stupio okrutni car Tiglat Pileser III, koji je ponovo pokušao da ostvari hiljadugodišnji san o stvaranju velikog carstva. Pokorio je okolne narode i zapretio Izraelu da će ga napasti ukoliko ne pristane da plaća veliki danak. Pitanje danka postalo je pitanje života i smrti, tako da je podelilo Izraelce na dve

stranke: jedna je bila proasirska i pristalica plaćanja, a druga antiasirska i protivnik plaćanja. Na prestolu su se smenjivali proasirski i antiasirski kraljevi. Kad je konačno prevagnula antiasirska struja i plaćanje bilo obustavljeno, Tiglat Pileser je napao Izrael. Mada su u vojnom pogledu bili neuporedivo jači, Asircima je trebalo deset godina da pokore Izrael. Sargon II je osvojio prestonicu Šomron i 721. g. pre n. e. odveo u progonstvo celokupno izraelsko stanovništvo. To je bio kraj kraljevine Izrael.

Judeja - Judeja je prolazila kroz slična iskušenja. Iako je u njoj gotovo bez prekida vladala Davidova loza, i njen presto je bio nesiguran. Dvadeset kraljeva je vladalo u prosequ po sedamnaest godina. Počelo je loše jer je Judeja pala pod egipatski jaram, ali se ubrzo oslobodila, pa se zatim i sama upustila u osvajачke ratove i zaposela značajne teritorije susednih naroda. Posle pobune Jeua u Izraelu, oslabila je i Judeja. Pokoreni narodi su se oslobodili, a granice Judeje su se smanjile.

Atalja - Kratak prekid vladavine Davidove dinastije nastao je posle smrti kralja Jeorama. Njegova žena Atalja, kćerka kraljice Izeve, zauzela je presto i istrebila sve članove Davidove loze izuzev malog Jeoaša, koji je imao tek godinu dana i koga je spasla njegova tetka. Posle šest godina, skovana je zavera, Atalja je ubijena, a na presto postavljen mladi Jeoaš, tada sedmogodišnjak. Tako su potomci Davidove loze ponovo došli na vlast.

Jeoas - je vladao 40 godina, a njegovom zaslugom je sklopljen mir sa Izraelom i okončan stogodišnji bratoubilački rat.

Judeja je sa užasom pratila propast Izraela, ali se po savetu proroka Ješaje držala po strani i pristala na plaćanje danka Asiriji. U Judeji su takođe nastale dve partije: jedna proasirska, druga proegipatska. Prevagnula je proegipatska, koja je sa Egiptom i Sirijom sklopila savez protiv Asirije, ali su Asirci lako razbili taj savez. Egipat i Sirija su zatražili mir, a Judeju su ostavili na cedilu. Međutim, među asirskim vojnicima je počela harati nekakva bolest, pa su oni bili prisiljeni da se povuku, ali je Judeja nastavila da plaća danak.

Asirija nije dugo uživala u plodovima svojih pobeda. Vavilonci su se podigli na ustanak i 605. g. pre n. e. i u savezu sa Egiptom potpuno uništili asirske snage. Delovi bivše asirske carevine potpali su pod vavilonsku vlast, a među njima i Judeja.

Posle nekoliko godina, Judeja je otkazala poslušnost Vavilonu, pa je Nevukadnecar krenuo na nju i posle tri godine opsade Jerusalima ugušio pobunu 597. g. pre n. e. Osamnaestogodišnjeg kralja Jeojahina i nekoliko hiljada najuglednijih građana poveo je u ropstvo, a za kralja postavio Cedekiju.

Cedekija - I Cedekija je ubrzo otkazao poslušnost Vavilonu i sklopio savez sa Egiptom, iako mu je prorok Jeremija savetovao da to ne čini. Nevukadnecar je za nekoliko nedelja pokorio Egipat, zatim udario na Judeju. čiji je otpor bio slomljen posle godinu i po dana. Vavilonci su prodrli u Jerusalim, uhvatili Cedekiju i njegove sinove, koje su ubili pred njegovim očima, a njega oslepeli. Hram su razorili, grad

opljačkali i pretvorili u ruševine, a većinu naroda odveli u ropstvo. Tako je 136 godina posle propasti Izraela (586. pre n. e.) završila i Judeja.

22.5 Iz sadržaja knjige o kraljevima

22.5.1 Navotov vinograd i kralj Ahav

U Šomronu, prestonici Izraela, čovek iz Jizreela po imenu Navot uzgajao je lep vinograd koji se nalazio do kraljeve palate. Kralju se veoma dopadao taj vinograd, pa je pozeleo da ga kupi i pripoji svojim vrtovima. Ponudio je vlasniku bolji vinograd u zamenu, ili toliko novca koliko vinograd vredi.

Pošto nije hteo da otuđi baštinu svojih otaca, Navot je odbio kraljevu ponudu. Kralj ga je mogao silom naterati na prodaju, ali se nije usudio pošto se to kosilo s normama Mojsijevih zakona. Stoga se mrzovoljan i ljut vratio u dvor, bacio se na krevet i nije hteo da jede.

Međutim, ono što nije hteo da uradi Ahav, učinila je prevarom njegova opaka žena kraljica Izevel, tuđinka iz Cidona. Ona je u kraljevo ime napisala pismo starešinama Jizreela, sa kojima je bila u dosluhu, i naredila i im da optuže Navota da je psovao i hulio na Boga i kralja. Takođe ih je nagovorila da nađu lažne svedoke koji će to i potvrditi.

Starešine grada su u svemu postupile onako kako im je Izevel naredila: izveli su Navota pred sud i doveli lažne svedoke koji su pred sudom i narodom tvrdili da je Navot hulio na Boga i kralja. Navot je osuđen na smrt i kamenovan izvan zidina grada, a njegova imovina je po zakonu pripala kralju. Tako su se Ahav i Izevel dočepali Navotovog vinograda.

Kad je prorok Eliahu (Elija), koji se skrivao u pustinji, čuo za taj zločin ogrnuo je krzneni ogrtač koji nose beduini, otišao kralju i ljutito mu rekao: "Ubio si i prisvojio si i zato će te stići zaslužena kazna. Na mestu gde su psi lizali Navotovu krv lizaće i tvoju krv i krv članova tvoje porodice. Ko od tvoje porodice umre u gradu, psi će ga izjesti; ko umre u polju, isključać ga ptice nebeske, a kraljicu Izevel će prožderati psi pod zidinama Jizreela."

Čuvši prorokove reči, Ahav se strašno rastužio, pocepao je svoje kraljevske haljine i navukao vreću na svoje telo. U njoj je hodao i spavao, hranu nije uzimao i iskreno se pokajao.

22.6 Zašto su se izraelska plemena asimilirala, a judejska održala

U drevna vremena, poraženi narodi, otrgnuti od svoje domovine, gubili su u progonstvu svoja nacionalna obeležja i nestajali. Oni su prihvatili verovanja osvajača,

njihove običaje i njihov pogled na svet. To je bio početak asimilacije koja je vremenom ubrzavana mešovitim brakovima i drugim uzrocima. Poraženi nisu toliko marili da se održe kao narod koliko da fizički opstanu i sačuvaju svoju egzistenciju.

Na taj način se i deset izraelskih plemena asimilovalo u progonstvu i nestalo bez traga sa istorijske pozornice.

Judeji je pretila ista opasnost; i ona je, pored spoljnih neprijatelja, bila opterećena i unutrašnjim protivrečnostima. Klasne razlike su povećavane, bogati su ugnjetavali siromašne, a idolopoklonstvo i mešoviti brakovi razvodnjavali su jevrejsku suštinu i jevrejski identitet. Izgledalo je da će i Judeja doživeti istu sudbinu kao Izrael. Međutim, posle propasti Izraela, u Judeji se dešavalo nešto što je pomoglo Judejcima da kasnije i van domovine, u galutu, očuvaju svoj verski i nacionalni identitet. Dolaskom na presto kralja Jošijaua (638. g. pre n. e.), u Judeji je započeo duhovni preporod.

Jošijau je bio odlučan i razborit vladar, svestan socijalnih nepravdi koje su razjedale njegovu zemlju. Bio je i dovoljno mudar da shvati kako se bez verskih reformi ne može uspostaviti nikakvo socijalno zakonodavstvo, utoliko pre što su etika i pravičnost bile vezane za Mojsijevo zakonodavstvo. Stoga je odlučio da izvrši ne samo pravedniju raspodelu dobara nego i da očisti zemlju od idolopoklonstva. U sporazumu s visokim sveštenstvom, širom zemlje je svečano objavio da je u Bet-amikdašu pronađena jedna davno zaboravljena Mojsijeva knjiga (Devarim - ponovljeni zakoni) i da će biti javno čitana narodu.

Slušajući tekstove iz knjige, talas rodoljublja, stremljenja ka višim idealima i verskog uzbuđenja zahvatio je mase tako da se u njima počela buditi neka nova, dotad nepoznata duhovna snaga. Ranije je Bog pretio kaznama onima koji krše njegove zakone, a sada su pretnje bile suvišne jer su Jevreji dobrovoljno prihvatili Mojsijeve propise. Delo koje je započeo Jošijau nastavljeno je i usavršeno delovanjem proroka.

22.6.1 Proroci i nova shvatanja religije

Mnoge civilizacije su imale svoje proroke, ali je prorok u jevrejskoj istoriji imao poseban značaj. On je stajao iznad sveštenika jer je narod verovao da je prorok izaslanik Boga, da propoveda pravičnost i čistotu vere. Novim i smionim idajama, proroci su uneli novu suštinu i svežinu u jevrejsku veru i u jevrejsko shvatanje Boga.

Sušтина njihovog učenja bila je u tome da religijski obredi uz prinošenje žrtava nemaju neki određeni značaj za Boga; važnija su moralna načela, humanost i pravda. Nije greh neprinošenje žrtava, nego su to korupcija, izrabljivanje i nepravda. Upravo zato što su izabrani narod, Jevreji trebe da budu primer ostalom čovečanstvu. Iz takvog učenja proizlazila je univerzalna misao da fizički zakoni Tore obavezuju samo Jevreje, dok se njena duhovna i moralna pouka odnosi na celokupno čovečanstvo.

Kad su proroci Amos i Ošea propovedali u Izraelu, narod se rugao, sveštenici ljutili, a kraljevi ostajali zbunjeni i uznemireni. Kad su drugi proroci, osobito Ješajau i Jirmejau, nastavili u Judeji da šire nova, slobodnija shvatanja o religiji, njihovo učenje

je duboko prodiralo u svest naroda Judeje i on je ta shvatanja poneo u vavilonsko ropstvo.

Ideje proroka podrivale su i uticaj sveštenstva, pa je njegova uloga posrednika između Boga i vernika bivala sve manja. Uloga sveštenika se postepeno menjala, pa se od vršioca obreda pretvarala u ulogu rabina - učitelja.

Dajući prednost molitvama nad prinošenjem žrtava, proroci su oslobodili veru vezanosti za posebno mesto i vreme. Prinošenje žrtava bilo je vezano za Hram, a Hram za Jerusalim. Hram za prinošenje žrtava zamenile su sinagoge, a žrtvene obrede zamenile su molitve Bogu. Sinagoga je postala ono što je kasnije za hrišćane bila crkva, a za muslimane džamija. Molitva je postala opšti simbol odanosti Bogu. Jevreji su kroz sinagogu i molitvu mogli uspostaviti vezu s Bogom u svako vreme i na svakom mestu. Ranije kruta i beskompromisna, jevrejska religija postaje prilagodljiva i neupadljiva, osposobljena da sačuva Jevrejstvo i u novim uslovima u galutu.

22.6.2 Mudrost Šelomoa (Solomona) i njegova presuda

Šelomo ameleh (kralj Solomon) je otišao na hodočašće u Givon da na svetište prinese žrtvu- paljenicu. Te noći mu se u snu javio Bog i rekao: "Zatraži šta da ti dam!"

Kralj je odgovorio: "Bože moj, ti si učinio mene, slugu svoga, kraljem umesto oca moga Davida, a ja sam mlad i neiskusni i još ne znam vladati. Podaj svome sluzi srce razumno i mudrost da bih mogao razlikovati dobro od zla, da budem pravedan sudija, jer ko bi mogao upravljati ovim narodom tako velikim da se ni izbrojati ne može."

Bogu se dopala kraljeva skromnost, pošto nije tražio ni slavu ni bogatstvo, pa mu je rekao: "Dajem ti srce razumno i mudro kakvo niko pre tebe nije imao niti će ga imati posle tebe, ali ti dajem i ono što nisi tražio: bogatstvo i slavu kakve nema među kraljevima."

Šelomo se radostan vratio u Jerusalim i seo pred gradske kapije da rešava sporove svojih podanika. Tada dođoše pred njega dve bludnice i zamoliše ga da im presudi u njihovom sporu. One su živele u jednoj kući i obe su se porodile u razmaku od tri dana.

Jedna od njih se obrati kralju plačući: "Dok smo spavale, ova žena je nehotice legla na svoje dete, pritisla ga i ugušila. Probudivši se u toku noći i videvši šta se dogodilo, ona je uzela mog sina sebi dok sam ja spavala, a svoje mrtvo dete položila meni u naručje. Ujutro sam ustala da podojim sina, a on mrtav! Kada sam pogledala pažljivije, razabrala sam da to nije sin koga sam ja rodila."

Druga žena je tvrdila suprotno, tj. da je živo dete njeno, a mrtvo one druge.

Saslušavši ih, kralj se zamisli, a potom naredi da mu donesu mač i reče: "Svaka od ove dve žene tvrdi da je živo dete njeno. Da bi se zadovoljila pravda, presecite dete nadvoje i dajte svakoj ženi po polovinu."

Žene su poverovale kraljevim rečima. U strahu za detetov život, prva majka

očajnički zavapi: "Dajte, dajte dete ovoj ženi, samo ga ne ubijajte!" Druga žena, koja nije mogla osećati majčinsku ljubav za tuđe dete, mirno pristade da se ono raseče i da svaka od njih uzme po polovinu."

Kralju je sada bilo jasno koja je od njih prava majka živog deteta, pa zapovedi da se dete preda majci koja nije dopustila da se ono ubije.

Tako je Šelomo počeo da se služi razumom koji mu je Bog podario u korist svoga naroda. Narod se divio kraljevoj presudi, a glas o njegovoj mudrosti proširio se nadaleko.

22.7 Hronološka tablica jevrejskih kraljeva

Vladari jedinstvene države Izrael

- Šaul (1025–1010. g. pre n.e.)
- David (1010–970. g. pre n.e.)
- Šelomo (970–931. g. pre n.e.)

Posle Šelomoove smrti nastao je rascep Kraljevine Izrael na dva dela: na Izrael i Judeju. Izrael je obuhvatio deset plemena na severu, a Judeja dva plemena na jugu. Kraljevina Izrael se održala od 931. do 721. g. pre n. e., a Kraljevina Judeja od 931. do 586. g. pre n. e.

Kraljevi Izraela	Godine vladanja po Tanahu	Kraljevi Judeje	Godine vladanja po Tanahu
Jarovam 931 -910.	22	Rehavam 931 -913.	17
Nadav 910-909.	2	Avijam 913-611.	3
Baša-Vaša	24	Asa 911-870.	41
Ela 886-885.	2	Jeošafat 870-848.	25
Zimri 885.	7 dana	Jeoram (Joram) 848-841.	8
Omri 885-874.	12	Ahazjau 841.	1
Ahav 874-853.	22	Atalja (Ataljau) 841-835.	6
Ahazjau (Ahazja) 853-852.	2	Joaš 835-796.	49
Jeoram (Joram) 852-841.	12	Amacjau (Amacija) 796-781.	29
Jeu 841-814.	28	Azarja 781-740.	29
Jeoahaz 814-798.	17	Jotam 740-736.	16
Jeoš (Joaš) 798-783.	16	Ahaz 736-716.	16
Jarovam II 783-743.	41	Hizkijau (Hizkija) 716-687.	29
Zeharjau (Zeharja) 743.	6 meseci	Menaše 687-642.	55
Šalum 743.	1 mesec	Amon 642-640.	2
Menahem 743-738.	10	Jošijau 640-609.	31
Pekahja 738-737.	2	Jeoahaz 609.	3 meseca
Pekah 737-732.	20	Jeojakim 609-598.	11
Ošea 732-721.	9	Jeojahim 598.	3 meseca
		Cidkijau 597-586.	11

22.7.1 Uz tabelu o kraljevima

Drevni sastavljači ili prepisivači istorija raznih naroda posvećivali su više pažnje opisivanju događaja nego tačnosti istorijskih datuma.

Oni su olako menjali pojedine reči, a ponekad i znakove brojeva. Tako su nastajale manje ili veće netačnosti pri određivanju datuma.

Tekst Knjige o kraljevima (Melahim I-II) obaveštava samo o broju godina vladanja pojedinih vladara Izraela i Judeje, ali ne navodi godinu njihovog stupanja na presto.

U Mesopotamiji, Egiptu, Vavilonu i Asiriji sačuvane su bogate arhive dokumenata i natpisa na spomenicima i u hramovima. Pošto je istorija dveju jevrejskih država bila usko povezana sa istorijom velikih sila onoga vremena, to su se približno mogli izračunati važniji datumi u istoriji jevrejskog naroda. Međutim, postoje vidljive razlike i u tim proračunima, zavisno od izvora koji su korišćeni i sistema koji je primenjivan pri izračunavanju. Stoga i datume u hronološkoj tablici treba primiti orijentaciono.

æ

DELOVANJE PROROKA

Delovanje proroka predstavlja jedan od najizvornijih izraza jevrejske misli. Iako u suštini ima versko obeležje, ono je prevazišlo obrednu etiku i postalo trajna filozofija života društva i pojedinaca. Ono što je ostalo zabeleženo u proročkim spisima stvarano je u razdoblju od 250 godina i, između ostalog, obuhvata propast kraljevina Izraela i Judeje.

Proroci su tokom mnogih generacija nagoveštavali propast jevrejske države i kasnije objašnjavali da je Bog uništio ono što je sam stvorio. Govoreći o sudbini Jevreja tešili su narod da se može nadati spasenju i oslobođenju ako ponizno prihvati kaznu i iskreno se pokaje. Iako desetkovan, narod je nastavio život u izgnanstvu, uveren da će se obećanje proroka obistiniti. Izrael je bio politički poražen, a jevrejstvo je tek u tuđini počelo da se razvija kao religija.

Klasični proroci su bili vizionari, nadahnuti ljudi koji su prenosili Božje poruke i bez straha napadali zla dela, ne štedeći ni kraljeve. Oni su delovali kao moralna savest zajednice, ponekad su bili predstavljeni kao čudotvorci, ali njihova istinska sposobnost nije bila ni magija ni čarolija. Njihove poruke su bile pune oštih zamerki i prekora. Uvek su se pozivali na drevni savez između Boga i njegovog naroda, ali su se isto tako zalagali za korenitnu izmenu ranijeg verovanja.

Vremena u kojima su klasični proroci živeli i delovali bila su karakteristična po velikim i društvenim razlikama. Prorok je smatran za izabranika Boga koji prenosi poruke njegovom narodu. Ali proroci nisu sebe zbog toga smatrali superiornijim od ostalih ljudi, nego su u potpunosti sačuvali svoje ljudske osobine: imali su trenutke slabosti i očajanja, dopuštali su da ih ponese ljutina i da podlegnu predrasudama, ali i da doživljavaju trenutke radosti i oduševljenja. Snažne individualnosti, proroci su iznosili svoje ideje koje su odražavale njihovu iluziju i njihov temperament. I proročke knjige su plod ličnog stvaralaštva. Zato ne treba tražiti neki duhovni kontinuitet koji bi povezivao jednog proroka sa njegovim "naslednikom". No, uprkos svim različitostima kojima se odlikuju pojedine faze i izrazi pojedinih proroka, proročka misao ima osnovno jedinstvo i doslednost. Njen značaj prevazilazi vremenske činioce koji su doprineli njenom formiranju. Ona se zasniva na opštem načelu da "jedan je Bog stvoritelj svijeta i vrhovni sudija, božanstvo koje nije ni mitološko, ni magijsko". Društveni i politički sadržaj ove ideje produbili su već rani proroci Šemuel, Natan i Elija: Natan u obliku

parabole o jagnjetu i siromahu (Šemuel, LI-12, 1–5), gde je oštro napao kralja Davida zbog teškog prestupa i preljube, a Elija kralja Ahava zbog prisvajanja tuđeg vinograda i ubistva njegovog vlasnika (Kraljevi, 1–21, 19). Reči proroka "Ubio si i prisvojio" predstavljaju samu suštinu društvene kritike.

Prorok Natan se može smatrati ideološkim prethodnikom svih onih koji su bili protiv institucije monarhije, navodeći kao razlog njenu samovolju. Ali ni Natan ni Elija nisu bili teoretičari. Njihovo ogorčenje bilo je upereno protiv pojedinaca, protiv nekih činjenica i specifičnih događaja. Iako je iz ubeđenja bio protiv monarhije, Šemuel je u stvari bio njen osnivač. Prvi ili rani proroci nisu bili u stanju da uopštavaju svoja iskustva i da ih izdignu na stepen načela.

Za razliku od ranih proroka, pozni proroci su vršili celokupno preispitivanje ljudskih odnosa. Oni se nisu osvrćali na prolazne slučajeve, nego su ulazili u strukturu ljudske i društvene prirode. Zahvaljujući njihovoj nezavisnosti prema bilo kojoj posebnoj istorijskoj sadržini, njihova proročanstva su dobila neprolaznu vrednost.

23.1 Pojmovi dobra i zla

Proroci nisu prvi koji su postavljali zahteve moralnog karaktera. Pojam dobra i zla postojao je i pre njih kao moralna kategorija. Ali proroci su bili svakako prvi koji su odredili suštinu tog pojma nezavisno od bilo kakvog obreda ili ustaljenog načina ponašanja. Po njihovom shvatanju, suština onoga što Bog zahteva od čoveka nije obred, nego su to moral i poštenje. Vrlina čovekova je u ostvarenju Božje volje na zemlji; bogoslužjenje samo po sebi nema nikakvu stvarnu vrednost. Slušaocima verovatno čudno zvuči upozorenje koje Bog prenosi svome narodu: "Odvratni su mi i mrski vaši praznici... ako mi prinesete žrtve paljenice i prinose svoje, neću ih primiti i neću ni pogledati vaše žrtve zahvalnice od ugojene stoke. Udaljite buku vaših pjesama, neću da slušam svirku vaših harfi. Pravda neka potekne kao voda i milosrđe kao nepresušna rijeka" (Amos, 5. 21–24).

Verovalo se da su Bogu drage žrtve koje se prinose u njegovu čast. Međutim, Amos baca novo svetlo na celokupan sistem bogoslužjenja: značaj obreda je simboličan i koristan jedino ako nadahnjuje na upoznavanje Boga. Bogoslužjenje odvojeno od svog unutrašnjeg iskrenog cilja pretvara se u skrnavljenje Božjeg imena. "Plemenitost želim, ne žrtve, poznavanje Boga mi je milije od prinošenja žrtava koje spaljujete" (Osea, 6, 6).

Kad narod pita proroka kako da istupi pred Gospoda da bi okajao greh, prorok odgovara: "Rekao ti je, čovječe, šta je dobro i šta Gospod traži od tebe: da činiš pravo i da njeguješ milosrđe, i da smjerno koračaš sa tvojim Bogom" (Miha, 6, 8).

Iz ove misli proizlaze žestoki napadi na idolopoklonstvo u svim njegovim vidovima: "Njihova djela im ne dopuštaju da se vrate Bogu svojem, jer u njima je duh bluda" (Hosea, 5, 4).

23.2 Početak proročkog univerzalizma

Idolopoklonstvo se ne ograničava samo na negiranje Boga. Ono ohrabruje nastojanje ljudi da vladaju nad svojim bližnjima. Prema tome, ono je uzrok svih društvenih i moralnih zala sveta. U prošlosti je idolopoklonstvo smatrano grehom koji je trebalo da izbegne samo izraelski narod pošto je njega Bog upoznao sa značenjem prave i istinske vrednosti. Ješaja je bio prvi koji je idolopoklonstvo označio kao ljudski greh zabranjen svima, ne samo Izraelcima, i time obeležio početak proročkog univerzuma.

23.3 Društvena pravda i politika

Prvi put u istoriji ukazuje se na moral kao na odlučujući faktor nacionalnog života. Proroci upućuju najoštrije prekore zbog pokvarenosti društva. Međutim, oni se više ne ograničavaju na optužbe protiv pojedinaca kao što su to u svoje vreme činili rani proroci Natan i Elija. Rani proroci su smatrali da su samo David i Ahav odgovorni za teške prestupe i da jedino oni treba da budu kažnjeni. Od sada se za društvene i političke nepravde poziva ceo narod na odgovornost pod pretnjom gubitka vlastitog opstanka.

Izraelu će biti suđeno jer u njemu "pravednoga prodaju za srebro, a siromašnoga za par cipela" (Amos, 2, 6).

I zato "kad širite ruke svoje ja skrećem pogled od vas i ne slušam više česte molitve, jer su vam ruke u krv ogrezle. Operite se i očistite, uklonite ispred očiju mojih vaša opaka djela, prestanite činiti zlo. Učite se dobru i tražite pravdu. Ugnjetavanom pomozite, udovicu branite, za siroče se borite" (Ješaja, 1, 15–17).

U uslovima klasne borbe, proroci su uvek na strani izrabljivanih. Težište krivice se uvek stavlja na vladajuću klasu. Oni teško optužuju moćnike koji "noću u posteljama smišljaju bezakonje i kad svane jutro već ga vrše, jer sila je u njihovim rukama. Kad zažele tuđe polje, oni ga otmu, kad zažele tuđu kuću, oni je uzmu. Čine nasilje nad ljudima i pljačkaju ih" (Miha, 2).

Zato im prorok poručuje:

"Slušajte glavari Jakova i knezovi doma
Izraelovog...

Vi mrzite dobro i volite zlo. Ljudima gulite
kožu sa leđa i kidate im meso sa kostiju...
žderete meso mog naroda, gulite mu kožu
i lomite kosti, komadate ga kao meso u kotlu"
(Miha, 3,1–3).

"Zato će zbog vas Cijon postati preorano polje, a
Jerusalajim biti pretvoren u gomilu ruševina"
(Miha. 3, 12).

Pojedini proroci često poistovećuju ugnjetače sa novom klasom kraljevih službenika iza kojih stoji monarhija. Prorok Ošea ide tako daleko da uspostavljanje monarhije, smatra pobunom protiv Boga.

23.4 Proročanstvo kao oruđe političke kritike

Potitički stavovi proroka su usko vezani za njihova etička načela. U osnovi, oni bezuslovno osuđuju militarizam kao najgori izraz neznabožačke oholosti. Uzdanje Izraela jedino u vojnu silu takođe je verski greh jer predstavlja znak nepoverenja u Boga. Umesto da traže njegov savet i zaštitu oni pribegavaju vojnim savezima sa drugim silama” (Ješaja, 30, 2).

U određenim situacijama, proročanstva sadrže i oruđe političke kritike. U pokušaju da se suprotstavi silama onoga vremena, Izrael je pribegavao savezu sa vojno slabim Egiptom. Kao dalekovidi političari, proroci su shvatili opasnost od takvog saveza, koji vodi uništenju, te su zahtevali menjanje političke orijentacije, raskid vojnog saveza s Egiptom i potčinjavanje Asiriji, odnosno Vavilonu. U takvoj kapitulaciji su videli jedini put ka spasenju.

”I Jeremija reče Cedekiji: Ovako govori Gospod Bog nad vojskama, Bog Izraelov: ako izađeš pred vojskovođe vavilonskog kralja, spasićeš i ovaj grad neće biti spaljen...”

Možda bi se iz takvog držanja moglo zaključiti da je prorocima nedostajalo osećanje patriotizma i nacionalnog ponosa. Međutim, oni su zauzimali stavove na osnovu ocene date situacije. Kad asirski vojskovođa Sanheriv traži predaju grada, jedino prorok Ješaja nastoji kod kralja Hizkijaua da pruži otpor.

”Jeremijin plač” je takođe nepobitan dokaz velike prorokove ljubavi prema Izraelu. Jeremija pokušava da posreduje kod Boga za Izraelce, da moli za njihov spas, a Bog mu odgovara: ”Ne pomaži ovom narodu.” Prorok nije nikada pružao otpor Božjoj reči, pa ni sada, i prestao je da traži milost, ali je u očajanju prokleo dan svog rođenja zbog tragične sudbine koja je očekivala njegov narod.

Ni drugi proroci koji su do krajnosti zagovarali poslušnost nisu se mirili sa potpunim uništenjem izraelskog naroda. ”Kako mogu da te napustim Efrajime, kako mogu da te prepustim drugima, o Izraelu” (Ošea, 11, 8).

Čak ako Izrael i nije zaslužio, Bog će mu oprostiti: ”Udijeli Jakovu vjernost svoju, Avramu milost svoju, kao što si se zakleo našim praocima od davnina” (Miha, 7, 20).

23.5 Vizija daleke budućnosti

Ideja o konačnom spasenju je osnova proročkih shvatanja. Oni ni u podsvesti nisu prihvatili konačno uništenje Izraela. Predviđanje nacionalne propasti nije značilo da su

oni bili lišeni nacionalne svesti, nego baš obratno. Proroci su na svoj kritički način bili nadahnuti posebnim nacionalnim duhom koji se nije zadovoljavao samo time da Izrael preživi. Njihova vizija o dalekoj budućnosti (na kraju vremena) zasniva se na nadmoći Izraela, ali ne na nadmoći koja bi se oslanjala na silu. Izrael će upravljati svetom ne snagom oružja, nego isključivo vrlinom svoga duha. Njemu je kao "izabranom narodu" poverena misija da podučava čovečanstvo kako da upozna Boga i izvršava njegove naloge.

Ma koliko da su njihove ideje bile uzvišene, proroci ipak nisu bili naivni sanjari. Što je plemenitiji bio njihov ideal, to je jasnija bila njihova spoznaja da se on ne može ostvariti u doglednoj budućnosti. Ukoliko bi ikako došlo do ostvarenja, to bi bilo u dalekoj budućnosti, na kraju vremena.

Čineći neophodne ustupke stvarnosti, prorok daje poleta svojoj mašti. U toj udaljenoj budućnosti, "na kraju vremena", Izraelom će vladati pravedni kralj obdaren duhom mudrosti, razuma i znanja, koji će "pravedno suditi bijednicima (i pošteno) ubogima na zemlji... pravdom će opasati bedra a vjernošću bokove" (Ješaja, 11, 2–5).

Konačna milost će biti osigurana ne samo čovečanstvu nego će i životinjski svet postići savršenstvo, dok će drevna neprijateljstva prestati.

"Vuk će stanovati sa jagnjetom, a tigar ležati sa jaretom; tele i lavić zajedno će pasti, a djetesce će ih voditi..." (Ješaja, 11, 6)

U toj dalekoj budućnosti, proročka vizija će doseći vrhunac: "...brdo na kojem stoji hram nadvisiće vrhove planina... i k njemu će priticati svi narodi..." (Ješaja, 2, 2). To neće biti samo mesto bogoslužjenja nego i mesto sa kojeg će pravda i nauk (Tora) zračiti celim čovečanstvom. "Ki micijon tece Tora udvar Adonaj Mirušalajim" ("Jer sa Ciona će poteći Tora, a reč Gospodnja iz Jerušalajima"), Ješaja, 2, 3.

Tu stižemo do jezgra proročkog viđenja daleke budućnosti. Na vrhuncu istorije, na "kraju vremena", čovečanstvo će biti ujedinjeno. Svi ljudi i narodi imaće udela u Božjoj milosti, koja je do sada bila obećana samo izraelskom narodu. Tada će Gospod reći: "Neka je blagosloven moj narod Egipat, djelo mojih ruku Asirija i nasljedstvo moje Izrael (Ješaja, 19, 25).

U tom dalekom budućem vremenu, prorok Ješaja otkriva stanje opšteg bratstva kada će ljudi živeti u ljubavi i miru, neće više međusobno ratovati: "Prekovaće svoje mačeve u raonike, koplja u srpove, narod protiv naroda neće dizati mača, niti će se više učiti boju" (Ješaja, 2, 4).

U takvim prilikama će delovanje Izraela biti blistavo. Njegova uloga će biti da oslobodi čovečanstvo idolopoklonstva koje sprečava njegovo spasenje. U stvari, Ješaja podrazumeva da ne može biti spasenja dok se čovek sam ne prevaspita, ne produhovi, ne "obreže svoje srce" i ne očisti religiju od čistog formalizma. On treba da napusti obožavanje predmeta koje je sam napravio da bi se oslobodio žudnje za moći i žeđi za vlašću, kao i kulta države. Nikakav oblik vladavine ili stepen materijalnog blagostanja

neće spasti čoveka. Ne može doći do spasenja dok čovek ne shvati svoje moralne obaveze kao natčulno i božansko delo.

Čovek pre svega mora preobraziti sebe. Spasenje je, kažu proroci, uslovljeno kajanjem, spasilačko delo Boga podređeno je inicijativi čoveka.

NEVIIM AHARONIM (Poslednji ili pozni proroci)

Pod poznim prorocima podrazumevamo tri velika i dvanaest malih proroka. U velike proroke spadaju Ješajau, Jirmejau (Jeremija), Jehezkel (Jezekiel), a u male Ošea, Joel, Amos, Ovadja (Ovadija), Jona, Miha, Nahum, Havakuk, Cefanja, Hagaj, Zeharja (Zaharija), Malahi (Malahija).

24.1 Ješajau (Ješaja)

Ono malo što se zna o Ješajinom životu može se naći u knjizi koja nosi njegovo ime i u Drugoj knjizi kraljeva. Rođen je u Jerusalimu oko 765. g. pre n. e. u aristokratskoj porodici. Bio je savetnik na kraljevom dvoru, a kao prorok je počeo delovati u svojoj 25 godini. Prorokovao je oko 50 godina u vreme judejskih kraljeva Jotama, Ahaza i Hizkijaua. Bilo je to sudbonosno razdoblje u jevrejskoj istoriji. Dve male kraljevine, Izrael i Judeja, i same u međusobnim sukobima, bile su uvučene u sukobe velikih sila. U to vreme je Asirija bila vodeća velika sila. Četiri puta za Ješajinog života nadirala je asirska vojska na jug, potčinjavajući male narode, a u jednom takvom pohodu zbrisala je i kraljevinu Izrael (721. g. pre n. e.).

U nastojanju da prežive, vladari Judeje su tražili izlaz u privremenim savezima sa drugim silama, često sa Egiptom. Ješaja se oštro suprotstavljao takvoj orijentaciji, ubeđen da se time ne može sačuvati bezbednost Judeje. Čovek dubokih religioznih ubeđenja, on je pre svega tražio veru u Boga, a neprijatelja pred državnim kapijama smatrao je izvršiocom Božje volje, koji je došao da kazni izabrani narod zbog njegovih grehova i neposlušnosti prema Bogu.

Živopisnim izrazima, Ješaja je predskazivao sudbinu ne samo Judeje nego i njenih neprijatelja pojedinačno. Tako je na primer Vavilonu prorekao strašnu kaznu: "... U njemu će se izležavati pustinjske zveri, a kuće će mu biti pune divljih ptica".

Međutim, najstrašnije pretnje je upućivao svom vlastitom narodu i Jerusalimu, "nekada gradu pravičnosti, a sada gradu bluda i ubojica". Podizao je glas protiv verskog licemerstva, socijalnih razlika i izrabljivanja sirotinje, a istom žestinom je napadao dvor i vladare, koje je nazivao prijateljima lopova.

Nije izostavio ni žene bogataša koje "ispružena vrata hodaju oholo, grivnama na nogama zveckajući..." Ali i one će doživeti sramotu kad im Gospod strgne sve čime se ponose: poveze, lančice, prstenje, ukrase i skupocene haljine. "Mjesto miomirisa - smrad... mjesto kovrdža - tjeme obrijano, mjesto gizdavih haljina - odjeća od vreće, i mjesto ljepote - sram" (3, 24). Njegov pesimizam ublažen je nadom da Bog neće u potpunosti uništiti grešni narod. Neki će preživeti i vratiti se iz progonstva na pravi put.

Ješaja je takođe predskazivao vreme kad će na celom svetu zavladati mir i kad će se pojaviti savršeni kralj Davidovog kolena.

24.1.1 Sefer Ješajau (Ješajina knjiga)

Knjiga proroka Ješaje deli se na dva vrlo različita dela. Prvi deo obuhvata od 1. do 39. poglavlja, a drugi od 40. do 66. poglavlja.

Drugi deo se stilski i sadržajno takođe može podeliti na dva dela: od 40. do 55. i od 56. do 66. poglavlja. Proroku Ješaji se pripisuje samo prvi deo knjige, a ostali delovi pripisuju se drugim autorima. Zbog toga istraživači govore o prvom, drugom i trećem Ješaji. S obzirom na to da cela knjiga odiše istim duhom, stručnjaci smatraju da je knjigu konačno sredio neki od Ješajinih učenika. Knjiga je dobila svoj današnji oblik mnogo vekova posle prorokove smrti.

Poglavlja od 1. do 39. nesumnjivo predstavljaju verodostojan glas velikog proroka sa mogućim dodacima njegovih učenika. Ona su nastala u vreme kad je Judeju ugrožavao njen moćni sused Asirija. Ješaja je upozoravao da opasnost za opstanak Judeje nije samo Asirija nego i neposlušnost prema Bogu, što vodi u propast, i zato je savetovao narodu da živi pravedno i ispravno.

Poglavlja od 40. do 55. nastala su gotovo celo stoleće posle Ješaje, u vreme vavilonskog ropstva. Judejski narod je životario slomljen i bez nade, a bilo je verovatno da će izgubiti svoj identitet. Tada se pojavio prorok čije je ime ostalo nepoznato, ali su njegove reči zapisane u poslednjem delu Ješajine knjige. Zato je savremeni naučnici zovu "drugi Ješaja". Izvorni Ješaja se obraćao svojim sugrađanima u jevrejskoj državi, a kasniji nepoznati prorok je govorio o zajednici otrgnutoj od svoje domovine, koja je beznadežno životarila u tuđoj zemlji, u vavilonskoj dijaspori. U toj etapi bilo je potrebno da se očuvaju identitet i religija predaka do povratka u svoju zemlju. Stoga je nepoznati prorok najavljivao da se Bog upravo sprema da oslobodi svoj narod i da ga vrati kućama u Jerusalim, gde će započeti novi život.

Poglavlja od 55. do 66. odnose se na kasnije razdoblje, kad se narod već vratio u Jerusalim i obnovio Hram, a to je bio period Ezre i Nehemije. Zato naučnici pripisuju ova poglavlja trećem Ješaji. To je verovatno delo učenika "drugog" Ješaje, čije su misli i stil sačuvani, ali u drugoj okolini, verovatno Jerusalima, a ne više u vavilonskom ropstvu.

Zbog veličanstvenog stila i snage njegove ličnosti, Ješaja se ubraja u najveće

jevrejske proroke. Bogatstvom izraza i smionih ideja, njegova knjiga se svrstava u red najistaknutijih proročkih spisa. Kao veliki umetnik, on podjednako snažno upućuje narodu i oštre prekore i svečane hvalospeve, i stoga njegovi govori spadaju u najlepše stranice Tanaha (Starog zaveta).

Ješajina knjiga ima veliki uticaj i na druge knjige, pa i na Novi zavet. Jovan Krstitelj počinje svoje propovedi citatima iz Ješajine knjige, a i sam Isus nastupa prvi put u Nazaretu čitanjem njegovog svitka. Četrnaestu rečenicu sedme glave, gde se pominje mlada žena koja će zatrudneti i dobiti sina, hrišćanski teolozi tumače kao proricanje Isusovog rođenja.

24.2 Jirmejau Ben Hilkiĵau (Jeremija, sin Hilkiĵa)

Dva velikana među prorocima, Ješaja i Jeremija, živeli su u razmaku od jednog stoleća, u burnim danima kad su uništene obe jevrejske kraljevine: Izrael 721. g. pre n. e. i Judeja 586. g. pre n. e.

Kao i Ješaja u svoje vreme, tako je i Jeremija bio svedok dramatičnih istorijskih zbivanja u području Bliskog istoka: narastanja moći novog vavilonskog carstva i raspada asirske imperije. Doživeo je prvu opsadu i osvajanje Jerusalima 597. g. pre. n. e. i drugo izgnanstvo u Vavilon 586. g. pre n. e. Jeremija je rođen u sveštentičkoj porodici u Anatotu, na teritoriji Binjamina, tri milje od Jerusalima. Anatot je bio jedan od gradova koji je još u doba Jeošue bio odvojen za Levite.

O Jeremijinom životu i učenju zna se više nego o bilo kojem drugom proroku, jer se u njegovoj knjizi nalazi obilje istorijskih i biografskih podataka koje je zapisivao njegov učenik i sekretar Baruh ben Nerija.

Jeremija je započeo svoje proročko delovanje u trinaestoj godini vladavine kralja Jošije, a završio posle razorenja Prvog hrama. Tako je delovao u vreme pet poslednjih judejskih vladara, težište njegove aktivnosti je bilo u doba Jeojahima i Cedekije, poslednjih kraljeva Judeje.

Kao mladić od 18 godina, gotovo dete, čuo je u sebi zov kojim mu se Gospod obratio: "Prije nego što sam te stvorio u utrobi, znao sam te, a prije nego što si izašao iz utrobe posvetio sam te i za proroka narodima postavio... Ne govori "dijete sam", nego idi kud te budem slao i govori sve što ti budem naredio... Ne boj ih se, jer ja sam s tobom da te izbavljam" (1–4, 5, 7, 8).

To je bilo u trinaestoj godini vladavine kralja Jošije. Jošija je počeo energično da sprovodi versku obnovu u nameri da iskoreni idolopoklonstvo, razvrat i nepravdu, a uvede novo uređenje verskog, društvenog i političkog života. Međutim, Jošija je poginuo u borbi sa Egipćanima 609. g. pre n.e. i proces obnove se prekinuo. Njegov sin Jeojahim nije sledio politiku svoga oca. Upozorenja proroka nisu koristila. Preovladalo je uverenje da je Jerusalim, kao središte Hrama, nepovrediv i da bogosluženje u njemu osigurava spas.

Kao Amos, Osea, Ješaja i Miha pre njega, tako je i Jeremija oštro osuđivao verska skretanja i društvene bolesti, te upozoravao narod na nesreće koje one nose. Nikakve žrtve ni raskošno bogoslužjenje neće sprečiti propast ako se ljudi ne poprave. Bog ceni svakog čoveka po onome što je u njegovom srcu, po onome što radi i po rezultatima njegovog rada (17,10).

Zbog otvorene kritike, Jeremija je bio u neprekidnom sukobu sa vladajućam krugovima.

Već u početku vladavine kralja Jeojahima, Jeremija je u dvorištu Hrama napao vernike strašnim pretnjama i kletvom da će Bog uništiti svetište ako se ne poprave.

Uzbuđena masa i neki sveštenici okomili su se na proroka i tražili njegovu smrt, ali ga je zaštitio jedan ugledni dvorski velikodostojnik.

Drugom prilikom je pred okupljenim narodom na dramatičan način smrskao zemljani krčag i uzviknuo: "Ovako ću razbiti svoj narod i ovaj grad... tako da nikad neće biti popravljen" (19, - 11).

24.2.1 Uspon Vavilona i propast Judeje

Godine 612. g. pre n.e., Vavilonci su pokorili Asiriju koja je četiri stoleća dominirala zemljama Bliskog istoka. Sedam godina kasnije (605. g. pre n.e.), Nevuhadnecar je potukao Egipćane kod Karkemiša i postao vrhovni gospodar Judeje i njenih suseda.

Dvadeset godina je Jeremija pozivao narod na pokajanje i predviđao propast Judeje. Kad je došao Vavilon, osetio je da je dan propasti blizu. Zato je građanima Jerusalima poručio da će cela zemlja biti pretvorena u ruševine i opustošena, a da će oni robovati Vavilonu 70 godina.

Dve godine kasnije, Judeja je učestvovala u pobuni nekih pokorenih zemalja protiv Vavilona, ali je pobuna bila ugušena. Vavilonci su ušli u Jerusalim i odveli u ropstvo kralja Jeojahima i tri hiljade uglednih građana. Za novog kralja postavili su njegovog ujaka Cedekiju.

Cedekija se udružio sa Egiptom protiv Vavilona. Jeremija se u svojim govorima energično suprotstavljao naporima proegipatske stranke da mobiliše narod protiv Vavilona. Zbog toga je proganjan i hapšen. Međutim, ustaničko raspoloženje protiv tlačiteljske vladavine Vavilona širilo se i u drugim zemljama toga područja. Zato je Jeremija upozoravao i Edom, Moav Amon, Tir i Cidon da će oružani otpor dvesti do razorenja njihovih zemalja. Imajući u vidu političko stanje i odnos snaga, Jeremija je bio protiv oružane borbe koja nije imala nikakvih izgleda na uspeh. On je zagovarao pokornost i strpljenje, sve dok ne dođe vreme da Gospod razbije Vavilon i povрати zarobljenu braću. Koristeći se vidljivim simbolima, on je stavio na vrat drveni jaram, pokazujući kako treba saviti vrat i nositi vavilonski jaram da bi se ostalo u životu.

Tada vodeći sveštenik i prorok Hananja skide jaram sa Jeremijinog vrata, slomi ga i najavi narodu da će Bog ovako skršiti vavilonski jaram nametnut drugim narodima i da će u roku od dve godine vratiti izgnanike kućama (28, 11).

Jeremija je poslao pismenu poruku maloj jevrejskoj zajednici u Vavilonu i upozorio je da ne naseda lažnim prorocima. Savetovao je da grade kuće, osnivaju porodice i održavaju dobre odnose sa vlastima, jer će njihovo izgnanstvo trajati 70 godina.

Konačno se desilo ono od čega je Jeremija najviše strepeo: ustanku okolnih naroda protiv Vavilona priključio se i Cedekija. Nevuhadnecar je provalio u Judeju i opkolio Jerusalim, a Jeremija je insistirao na predaji. Međutim, Vavilonci su se naglo povukli usled nadiranja egipatske vojske. Jeremija je tada žigosan kao izdajnik koga treba uništiti jer podriiva moral naroda. Bačen je u tamnicu, a zatim spušten u blatnu cisternu i tu ostavljen da umre. Spasao ga je jedan dvoranin koji je javio kralju šta se dešava sa Jeremijom, pa je po kraljevom naređenju izvučen konopcima iz cisterne i oslobođen.

Posle dve godine, opsada Jerusalima je ponovljena. Grad, koji je bio iscrpen od gladi, napokon je pao. Hram je razoren, stanovnici su pobijeni ili odvedeni u ropstvo. Cedekija, koji je pokušao da pobegne, bio je zarobljen, oslepljen i bačen u tamnicu.

Po predanju, Nevuhadnecar je naredio svojim vojskovođama da budu pažljivi prema Jeremiji. Oni su mu dozvolili da bira da li će sa njima krenuti u Vavilon ili će ostati u Jerusalimu. Jeremija je odlučio da ostane u Jerusalimu i da s narodom deli patnje. Uskoro je otišao u Micpu kod svog prijatelja Gedalje, koga je Nevuhadnecar imenovao za guvernera Judeje.

Gedalja je slušao Jeremijine savete i trudio se da očuva mir. Posle dva meseca, Gedalja je ubijen, a grupa njemu vernih rodoljuba nije uspela da uhvati ubicu. Iz straha da će zato biti okrivljeni, pobjegli su u Egipat i povelili Jeremiju i njegovog sekretara Baruha.

U Egiptu je Jeremija nastavio da drži vatrene govore, predviđajući povratak izgnanog naroda i ujedinjenje Izraela i Judeje. Pominje se da je predskazao Nevuhadnecarov napad na Egipat, što se i dogodilo.

Malo se zna o poslednjim danima prorokovog života. Po jednom neproverenom kazivanju, Jeremija je bio kamenovan.

24.2.2 Sefer Jirmejau (Knjiga Jeremijina)

Knjiga proroka Jeremije ima 52 poglavlja. Mada sadrži 14 poglavlja manje nego Ješajina, ona je ipak najobimnija proročka knjiga. U Septuaginti - prevodu sedamdesetorice u III veku pre n. e., knjiga ima oko 2.700 reči manje od hebrejskog izvornog teksta. Otuda pretpostavka da su prevodioci ili skratili neka mesta, ili su imali neki drugi tekst sa kojega su izvršili prevod.

Knjiga se može podeliti na nekoliko delova. Prvi deo sadrži proročanstva, propovedi i poruke u vreme poslednjih kraljeva Judeje, kao i optužbe protiv Vavilona, Egipta i drugih okolnih naroda.

U drugom delu se nalaze iskazi i lične Jeremijine ispovesti, koje je verovatno

zabeležio njegov učenik Baruh. U njima se prorok pojavljuje kao jedinstvena ličnost Starog zaveta po osjećajnosti, usamljenosti i potresnim unutrašnjim sukobima.

Knjiga, s druge strane, predstavlja redigovanu zbirku različitih spisa, od kojih neki nemaju nikakve veze sa Jeremijom, na primer završno 52. poglavlje, u kojem se opisuju poslednji dani Jerusalima. Do konačne redakcije Jeremijine knjige došlo je, po svoj prilici, potkraj V veka pre n.e.

24.2.3 Jeremijina kolebanja i vizija budućnosti

Jeremija je služio jednom beskompromisnom Bogu koji je zahtevao pokajanje, jer "onaj ko je za smrt - na smrt, ko je za glad - na gladovanje, ko je za ropstvo - u ropstvo" (15, 2). Ovako stroge poruke prenosio je teškog srca i pokušavao da posreduje kod Boga za one koji čine zlo, pa i za neprijatelje. Bog ga je nekoliko puta prekorio zbog te slabosti: "A ti ne moli za ovaj narod... jer ti molbu neću uslišiti".

Jeremijin pacifizam i poziv na predaju za vreme opsade, koji je toliko ljutio njegove sugrađane, poticali su od fizičkog straha od rata i krvoprolića. Jeremija je prorok koji najavljuje propast, a zatim kuka jer ne želi da do nje dođe.

Jeremija je zbunjen pitanjem odmazde: "Pravedan si, Bože, ako bi se pravdao s Tobom, ali ću govoriti o sudovima Tvojim: zašto je put bezbožnika uspješan, zašto žive u miru svi koji čine nevjeru?" Takav uzaludan napor da se izmire verovanje i umovanje došao je do najpotpunijeg izražaja u knjizi o Ijovu (Jovu). To je tema koja je i danas prisutna kod mnogih ljudi.

Jeremija je bio osećajan čovek. Od rane mladosti odvojenom od života, bez porodice i potomstva, bilo mu je uskraćeno da životne radosti i tugu deli sa drugim ljudima (16, 9).

Jeremija je iskreno voleo svoj narod i bilo mu je teška da prenosi poruke o strašnoj tragediji koja predstoji. Mnogi njegovi govori su potresni; u njima se oseća bol što mora proricati propast svoga naroda. Reči Božje su ga pekly i nije mogao da ih zadrži za sebe. Zbog svojih govora i napada na zvaničnu politiku dvora, bio je proganjan, hapšen, vređan, ponižavan i izvrgavan ruglu. Ljudi koje je voleo i želeo da ih spase optuživali su ga za izdaju. Duboko nesrećan i razočaran što nije shvaćen, on uzvikuje: "Teško meni, majko, što si me rodila da se sa mnom prepire sva zemlja i da me svi proklinju" ... "Zašto bol moj jednako traje i zašto je rana moja smrtna, te neće da zacijeli...? (15–10, 18). Proklet da je dan kad se rodih... što me ne usmrti u utrobi materinoj da bi mi mati bila grob... zašto izidoh iz utrobe da vidim muku i žalost i da se svrše u sramoti dani moji?" (20–14, 17, 18).

Među najlepše reči njegove knjige spadaju one koje proriču vedriju budućnost posle propasti, kad čovek bude sklopio sa Bogom novi savez, koji će narod poštovati i bez učitelja, jer će biti urezan u njihova srca.

Jeremija je predviđao obnovu Izraela. Onima koji su preživeli agoniju progonstva obećao je siguran povratak u Judeju i ujedinjenje prognanih iz Izraela i Judeje.

”Prestanite da plaćete i ližete suze... vaša deca će se vratiti u svoju zemlju. Ja ću ih sakupiti iz svih zemalja u koje sam ih odveo” (31, 15).

Jeremijin uticaj na narod bio je neuporedivo veći posle njegove smrti. Njegova sudbina za života bila je poniženje i javno sramoćenje, a posle njegove smrti su izgnani Jevreji u Vavilonu sa strahopoštovanjem razmišljali o njegovim porukama i njima se rukovodili.

Knjiga proroka Jeremije, bogata nadahnutim govorima i simboličkim porukama, istorijskim i biografskim podacima, ima trajan uticaj na generacije svih vremena.

24.3 Jehezkel (Jezekiel)

Po biblijskoj podeli, Jezekiel je, uz Ješajaua i Jeremiju, treći veliki prorok među poznim prorocima.

Jezekiel je počeo prorokovati u Jerusalimu, nadahnut govorima svog starijeg savremenika Jeremije. On je bio među prvim zarobljenicima koji su iz Judeje odvedeni u Vavilon 598. g. pre n.e. U ropstvu je nastavio da prorokuje još 22 godine.

Jezekielova knjiga ima 48 poglavlja i predstavlja dobro povezanu celinu. Poglavlja se mogu podeliti na dva jednaka dela: prva 24 sadrže govore i vizije nastale pre nacionalne propasti, a poslednja 24 posle razorenja Jerusalima. Iako izgleda da su neka od prvih poglavlja nastala u Jerusalimu, većina naučnika veruje da je njegovo delo u celosti nastalo u Vavilonu.

Posle uvoda, u kojem izlaže kako je pozvan da prorokuje, Jezekiel jupućuje upozorenja i pretnje narodu Judeje zbog njegovog neverstva, a zatim govori protiv okolnih naroda, osobito Tira i Egipta, u kojima nagoveštava njihovu propast.

Posle pada Jerusalima, njegova proročanstva odišu nadom i verom u obnovu. Bespomoćnim izgnanicima upućuje poruke utehe i obećanje da će Bog preuzeti vođstvo nad svojim narodom, vratiti ga u domovinu i braniti od neprijateljskih napada.

U poslednjem delu, podrobno izlaže propise buduće obnovljene države, funkcionisanje hrama koji će Jevreji ponovo izgraditi, kao i organizaciju bogoslužjenja.

U Jezekielovoj knjizi nema biografskih podataka o njemu samom. Zna se da je bio koen (sveštenik) i da je među prvim odveden u ropstvo. Jedini podatak o njegovoj porodici je smrt njegove žene uoči pada Jerusalima, što je prorok shvatio kao predznak nacionalne propasti.

Jezekiel je jedan od najzanimljivijih likova među prorocima. Po načinu izražavanja i živopisnom stilu razlikuje se od ostalih proroka. Veliko značenje imaju kod njega simbolične radnje i vizije. Njegov tekst je bogat poređenjima i parabolama. Kraljevina se poredi sa vinovom lozom, Vavilon sa orlom-lešinarom, Egipat sa krokodilom, a Judeja i Izrael sa dva povezana štapa - kao znak ponovnog ujedinjenja.

Svoje vizije iznosi upečatljivo poput umetnika koji slika svoja platna živopisnim bojama. U viziji vatrenih kola, prorok želi da objasni narodu kako Bog nije vezan

za jedno mesto, za Hram i Jerusalem, nego je prisutan svuda, pa i u Vavilonu, ne zaboravljajući one koji se nalaze u ropstvu. Vavilonci su po Božjoj volji opustošili Jerusalem i razorili Hram. Ropstvo je kazna za grehe, ali to ne znači da su Jevreji prestali da budu njegov izabrani narod. Jezekiel ističe misao da svako može sa optimizmom gledati u budućnost. Njegova čarobna vizija o ožiljavanju suvih kostiju izražava čvrsto verovanje u obnovu i preporod nacije koja je otpisana kao mrtva, te ukazuje na svemoć Boga koji može da oživi svoj narod.

Najzagonetnija poglavlja u knjizi su ona o kralju Gogu iz daleke i nepoznate zemlje Magoga. Prorok zamišlja Goga kako predvodi varvarske horde, koje na brzim konjima napadaju mirne i nebranjene izraelske gradove i sela. Ali Bog u jaroj svojoj pokreće prirodne sile protiv osvajača. "Toga dana biće silan potres u zemlji Izraela, planine će se rasturiti, vrleti obrušiti, zidine porušiti. Oganj, sumpor i grad sručiće se na njegove horde i on će biti uništen" (38:19, 20).

24.3.1 Jezekielovo "vjeruju" (kredo)

Jezekiel insistira na odgovornosti proroka za sudbinu svog naroda. Smatra da je prorok stražar čija je dužnost da upozorava narod na teške posledice njegove neposlušnosti i zlodela.

"Čovječe, postavio sam te za stražara domu Izraelovu, da slušaš riječi iz mojih usta i opominješ ih u moje ime. Kad kažem bebožniku poginućeš, a ti ga ne opomeneš da se odvrati od bezbožnog puta svog da se sačuva u životu, bezbožnik će poginuti zbog bezbožnog puta svog, ali ja ću krv njegovu iskati iz tvojih ruku.

A ako ti opomeneš bezbožnika, a on ne odustane od bezbožnosti svoje i zla puta svojega, on će poginuti zbog bezakonja svojega, dok ćeš ti sačuvati svoju dušu" (3; 17-19).

Za razliku od ostalih proroka, koji su se ograđivali od sveštaničkog uređenja, Jezekiel poštuje organizovane verske obrede i utvrđene verske norme, ali istovremeno planira novo društvo i bogoslužjenje, sjedinjujući materijalni i duhovni elemenat: uz zakone, bogoslužjenje i Hram, on zamišlja novi Izrael zasnovan na novom duhu i novom srcu.

Jezekiel odbacuje tradicionalno shvatanje kolektivne krivice i odmazde. On brani stanovište da je svaki pojedinac gospodar svoje sudbine. Svak može biti dobar ili zao, bez obzira na nasleđe ili sklonost, pa je zato svak odgovoran za svoje postupke.

"Duša koja greši umreće. Sin neće stradati zbog bezakonja svoga oca, niti će otac stradati zbog bezakonja svoga sina. Na pravedniku će biti pravda njegova, a na bezbožniku bezbožnost njegova" (18:20).

Jezekielov religijski kredo proizlazi iz dva osnovna izvora: iz snažnog i mističnog ličnog otkrovenja Božje slave i iz verovanja da jevrejski narod ima svetu misiju koja se ne može nekažnjeno izneveriti. Nezavisnost njegovog naroda je izgubljena zbog raskida saveza sa Bogom, ali će njegovom narodu biti ponuđen novi početak i novi savez. "Daću

im novo srce i udahnuti u njih novi duh. Odstraniću iz njihovog tela kameno srce i daću im srce od mesa, kako bi se vladali po mojim naredbama i poštovali moje zakone. I biće oni moj narod a ja njihov Bog” (11; 19–20).

Nagoveštajem novog saveza i slikom o izgubljenoj ovci i dobrom pastiru, Jezekiel utiče na stvaraoce Novog zaveta, a svojim živopisnim opisima pruža likovnoj umetnosti sadržajne motive.

24.3.2 Tri vizije

24.3.2.1. Vizija Božjeg vozila

Bog se u viziji javlja proroku i poverava mu misiju da prenosi narodu njegove poruke. Prorok vidi Boga u neobičnom vozilu koje pokreću četiri životinje čudnog oblika. Svaka je imala po dva para krila, glavu sa po četiri lica - čoveka, orla, lava i vola - noge prave, a stopala kao u teleta. Nad njima je bio razapet svod koji se prelivao u živopisnim duginim bojama. Bila je to dramatična pojava, obavijena blještavom svetlošću i plamenovima. Lepršanje krila je bučalo kao huk nabujalih voda, a sa svoda iznad njihovih glava čula se grmljavina. Ispod svoda se nalazilo nešto slično prestolu, a na prestolu je sedeo nekakav čovek. Svuda naokolo je bleštalo poput ognja, kao duga u oblacima za kišnih dana.

Tada se čuo glas Božji: ”Čoveče, šaljem te sinovima Izraela koji su se odmetnuli od mene, sinovima tvrda obraza i okorela srca da im prenosiš moje poruke. A ti, čoveče, ne plaši se njih ni njihovih reči... jer među škorpijama živiš... otvori usta i pojedi što ću ti dati. I pogledah, a ruka ispružena prema meni i u njoj svitak- knjiga. I on je razvi preda mnom, a ona ispisana iznutra i spolja, u njoj plač, uzdasi i lelek.” Prorok se seća da je posle ove vizije bio omamljen sedam dana.

24.3.2.2. Idolopoklonstvo u Hramu i kazna

Dok je sedeo u svojoj kući, prorok je osetio božansku ruku koja ga je uhvatila za pramen kose na glavi, podigla ga u visine između neba i zemlje i prenela ga u jerusalimski Hram. Tamo je video sedamdeset izraelskih starešina kako pale tamjan i kade kumirima urezanim na zidu, video ljude okrenute prema istoku kako se klanjaju suncu i žene koje sede i oplakuju Tamuza.

Izenada su se pojavila šestorica dobro naoružanih ljudi, a sa njima jedan u lanenoj odeći, sa priborom za pisanje o pojasu. Njemu Bog naredi da prođe gradom i obeleži čela svih onih koji tuguju i plaču zbog gadosti koje se tu čine. Onoj šestorici naredi da pođu za njim i da bez milosti ubijaju starce, mladiće, devojke, žene i decu, a da poštede samo one koji su obeleženi znakom na čelu. I oni počеше da ubijaju, najpre starešine pred Hramom, a zatim i ostale po gradu.

Dok su oni to činili, prorok se bacio na zemlju i zavapio: ”Gospode, zar ćeš zaista uništiti sve što je preostalo od Izraela?” Bog mu je odgovorio: ”Veoma je veliko

bezakonje u domu Jisraela i Jeude; zemlja je puna krvi, a grad prepun zločina. I zato ni ja neću žaliti, niti ću se smilovati, njihova ću djela staviti na njihovu glavu.” A čovek u lanenoj odeći je javio: ”Učinio sam kako si mi zapovedio”.

24.3.2.3. Oživljenje suvih kostiju (gl. 37)

Prorok je osetio na sebi ruku Gospoda koja ga je podigla, ponela i spustila usred polja punog suvih kostiju. Onda mu je Gospod naredio da prorokuje suvim kostima da će u njih biti udahnut duh i da će oživeti. Kad je učinio što mu je bilo naređeno, nastalo je komešanje, kosti su se pokrenule i povezivale se svaka sa svojom. Na kostima žile i meso, a odozgo se navukla koža. Zatim je dunuo vetar sa sve četiri strane, udahnuo u njih duh: kosti su oživele, stale na noge i postale ogromna vojska.

”Reče mi: čovječe, ove su kosti sav dom Izraelov. Evo, oni vele, usahnuše nam kosti i izgubismo nadu, propali smo. Zato im reci: evo, otvoriću grobove vaše i izvući vas iz grobova vaših, narode moj... i živećete i vratiću vas u zemlju vašu.”

”Evo, ja ću pokupiti sinove Izraela i sapraću ih odasvud i dovešću ih u zemlju njihovu. I načiniću od njih jedan narod i jedan car će biti nad svima njima, neće više biti dva naroda, niti će više biti podeljeni na dva carstva.”

24.4 Ošea

Ošea Ben Beri je živio u VIII veku pre n.e. Bio je prorok u severnoj kraljevini Izrael za vreme judejskih kraljeva Uzije, Jotama, Ahaza i Hizkije. Svoje proročko delovanje započeo je pri kraju vladavine Jarovama II i prorokovao je 40 godina. Bio je još živ u nesrećno vreme najezde Asiraca i propasti Izraela 721. godine.

Od dvanaest knjiga malih proroka, poznatih pod nazivom ”Tere asar” (”Dvanaestorica”), knjiga proroka Ošee je prva po redu. Iako bi hronološki trebalo da bude posle knjige proroka Amosa, ona je, zbog obima, stavljena ispred nje (Ošea ima 14 glava, a Amos samo devet). Iz istog tog razloga su veliki proroci stavljeni ispred malih. Pošto su knjige malih proroka veoma kratke, one su skupljene u jednu zbirku i u Tanahu se računaju kao jedna knjiga.

U knjizi se teško optužuje izraelski narod zbog idolopoklonstva i nevernosti Bogu. Ošea je tu nevernost uporedio sa svojim nesrećnim brakom i nevernom ženom. Kao što je žena bila neverna njemu, tako je i narod Izraela bio neveran Bogu. Otuda je osnovna tema, Ošeevog proroštva bilo predviđanje strašne kazne i, na kraju, ipak praštanja i oslobođenja posle iskrenog pokajanja. Preovlađuje žarka ljubav Boga prema svom narodu, on će ga ponovo privući sebi i povezati se s njim. Ta ljubav je izražena rečima:

”Kako te, Izraele, mogu napustiti, kako te mogu ostaviti? Srce mi to ne dopušta, ljubav moja prema tebi je prevelika.”

Stil proroka Ošee je kitnjast, pa stoga težak za praćenje. Mnogi odlomci nisu sasvim jasni zato što događaji koje prorok pominje nisu dovoljno poznati. Tako je na

primer problem njegove neverne žene izazvao velike rasprave, pa su činjeni i brojni pokušaji da se rekonstruiše stvarni tok događaja. Po mišljenju nekih naučnika, priča o tragičnoj ljubavi proroka predstavlja alegoričnu parabolu Božje ljubavi prema Izraelu.

24.4.1 Iz knjige proroka Ošee

”Sporite se sa svojom majkom, jer ona nije moja žena niti sam ja njen muž. Neka ona odbaci blud i preljubu između svojih dojki, da je ne bih svukao голу i pokazao kakva je bila na dan rođenja, da je ne bih odveo u pustinju i zemlju sasušenu, da je žeđu ne bih umorio” (gl. 2, 2–3).

”Čujte riječ Gospodnju, sinovi Izraela, jer Gospod se prepire sa stanovnicima zemlje, jer nema istine, ni milosti, ni Božijeg saznanja na zemlji, nego kletve i laži, ubistva i krađe, preljube i nasilja, jedna krv stiže drugu. Stoga će žalosna biti zemlja i nesrećni će biti svi stanovnici njeni i zvijeri poljske i ptice nebeske, uginuće i ribe u moru” (4, 1–3).

”Gilad je grad zlikovaca i krvavih tragova... otkriva se bezakonje Efrajima i zloća Šomrona... lopov u kuću provaljuje, banda vani pljačka...

Šta da ti učinim, Efrajime, šta da ti učinim, Jehudo? Vaša ljubav nestaje kao oblak jutarnji, kao rana rosa...”

”Orali ste bezbožnost, žnjeli bezakonje, jeli lažne plodove, jer ste se uzdali u svoje puteve i u mnoštvo svojih junaka. I nastaće vreva u narodu, tvrđave će se srušiti... jer ste ogrezli u zlo” (10, 13–15).

”Znao sam te u pustinji, u zemlji sušnoj. Dao sam im dobru pašu i bili su siti, ali čim se nasitiše, srce im se uzoholi te mene zaboraviše.

Zato ću im biti kao lav, na putu ću ih vrebati kao tigar, kao medvjedica kojoj su ugrabili mladunče, iskopaću im srce u grudima, izješću ih kao lav, divlje zvijeri će ih rastrgnuti” (13, 6–8).

”Vrati se, Izrael, gospodu Bogu svome. Vrati se i reci mu: Oprosti !...

Iscjeliću njihovo otpadništvo, ljubiću ih drage volje i nestaćće moj gnjev.

Biću Izraelu kao rosa, on će procvjetati kao ljiljan, pustiće žile kao drveće livanonsko. Raširiće se grane njegove, ljepota će mu biti kao u masline, a miris kao u Levanonu. Vratiće se i boraviti u njegovoj sjeni, uzgajaće pšenicu i cvjetaće kao vinova loza, spomen će mu biti kao vino livanonsko...

Tko je mudar neka ovo shvati i razuman čovjek neka spozna, jer ispravni su putevi Gospodnji: pravednici će po njima uspravno hodati, a grješnici će posrtati” (gl. 14).

24.5 Joel

Malo se zna o ličnosti proroka Joela Ben Petuela. U njegovoj knjizi se ne spominju bilo kakvi istorijski događaji na osnovu kojih bi se moglo pobliže odrediti kako je živio

i kada je delovao. I vreme nastajanja njegove knjige je predmet nagađanja i neslaganja među naučnicima. S obzirom na to da je prorokovao u Judeji i Jerusalimu ne spominjući Izrael, moglo bi se pretpostaviti da je iz Judeje i da je za vreme svog proročkog delovanja živio u Jerusalimu.

U Gemari stoji da je Joel delovao za vreme Jeorama, sina Ahavovog (polovinom IX veka pre n.e.). Neki biblijski stručnjaci ga smatraju savremenikom kralja Jošijaua (640–609), a drugi kralja Menašea (687–642).

Noviji istraživači ga smeštaju na kraj VI i početak V veka pre n.e., za vreme Persijanaca, posle povratka Jevreja iz vavilonskog ropstva.

Joelov stil je tečan, jasan i veoma sređen. Knjiga ima četiri glave i obrađuje dve teme. Osnovna tema je Božji sud. Najeza skakavaca praćena teškom sušom srućuje se na Judeju, uništava polja i vinograde, stvara stravičnu bedu i glad. Prorok slikovito opisuje neprekidne nalete skakavaca koji prekrivaju nebo. Njihovu rušilačku snagu poredi sa snagom moćne armije. Ovu nesreću objašnjava kao Božju kaznu i kao predznak sudnjeg dana, kada će biti kažnjeni svi oni koji se protive Božjoj volji. Prorok prenosi narodu obećanje o oslobađanju Jevreja od tuđinaca, o ponovnom uspostavljanju države u kojoj će vladati obilje i blagostanje.

Bog je u Joelovoj knjizi predstavljen kao stvaralačka snaga koja upravlja istorijskim i kosmičkim zbivanjima. Toj snazi, koja je izražena pojmom "Ruah Adonaj - Duh Božji", služe prirodne sile da poprave čoveka i da ga privedu Bogu. Najeza skakavaca daje povoda proroku da ukaže na Božji sud i pozove narod na obraćenje. Obraćanje znači moralno uzdizanje, a Božji sud milost.

Uobičajeno je da proroci počinju svoja proročanstva alegoričnim parabolama. Ošea npr. započinje pričom o vlastitoj ženi bludnici. Neki naučnici misle da je teško pretpostaviti da Joel jednostavno govori o najezi skakavaca, jer to ne bi bio nikakav izuzetan događaj. Najeze skakavaca, su bile česte u zemljama drevnog istoka. Po njihovom mišljenju, najeza skakavaca u knjizi proroka Joela predstavlja slikovitu parabolu o mnoštvu naroda (Aram, Amon, Moav, Edom, Egipat) koji će preplaviti Izrael i Judeju da ih unište.

24.5.1 Iz knjige proroka Joela

"Čujte ovo, starci, slušajte stanovnici zemlje! Je li se ikad tako nešto desilo u vaše vrijeme ili u vrijeme vaših otaca?

Govorite to svojoj djeci, vaša djeca svojoj djeci, a njihova djeca potonjem pokoljenju.

Što ostane iza gusjenice pojede sakavac, što ostane iza skakavca pojede hrust, što ostane iza hrusta pojede crv."

"Otriježite se pijanice i plaćite zbog vina koje vam je od usta oteto.

U našu je zemlju upao narod moćan i bezbrojan. Zubi su im ko u lava, čeljusti

ko u lavice. Opustošiše vinovu lozu, polomiše smokvino drvo, oguliše ih i iskidaše tako da su im grane ogolile i pobijelile.

Pred njima proždire oganj, za njima guta plamen, pred njima je zemlja kao vrt rajski a za njima pustoš. Ništa im ne može umaći. Jurišaju na gradove, grme kao bojna kola, preskaču utvrđenja, penju se u kuće, ulaze u kuće kroz prozor kao lopovi.

Pod njima zemlja drhti, nebesa se tresu, mjesec i sunce tamne, zvijezde gube svoj sjaj... nesta radosti među ljudima.

”Vratite mi se svim srcem svojim, postite i plačite. Cijepajte srca svoja a ne haljine svoje, vratite se Bogu svome jer je on milostiv i žalostiv, spor u srdžbi a bogat u dobroti.”

I Gospod će odgovoriti narodu svom i reći: ”Šaljem vam, evo, žita, vina i ulja da se njima nasitite. Nikada više neću dopustiti da se sramite pred narodima.

I kad dođe taj dan sa vinogorja će teći vino, sa pašnjaka mlijeko, a sva riječna korita Judeje biće puna vode.”

24.6 Amos

Knjiga proroka Amosa se stavlja na treće mesto među ”Dvanaestoricom” malih proroka, iako je hronološki trebalo da bude na prvom.

Amos je bio pastir u planinskom selu Tekoa blizu Jerusalima i živio sredinom VIII veka pre n.e. Napustio je Judeju i preselio se u kraljevinu Izrael, gde je počeo propovedati za vreme vladavine kraljeva Uzije u Judeji i Jarovama II u Izraelu. U to vreme je kraljevina Izrael dostigla vrhunac svoje moći i privrednog blagostanja. Međutim, nisu svi stanovnici Izraela imali koristi od toga. Dok su bogati uživali u izobilju, niži slojevi su živeli u siromaštvu i bili izloženi izrabljivanju i tlačenju. To je imalo za posledicu produbljavanje klasnih razlika.

Ni u pogledu vere nije bilo bolje. Vanjsko bogatstvo koje se ogledalo u raskošnim bogosluženjima i verskim svečanostima prikrivalo je mnoge slabosti i mane. Etički principi jevrejstva bili su zanemareni, a religija pretvorena u puki formalizam.

Stočar sa planine je odmah shvatio da se bogatstvo bogatih zasniva na nepravdi, na tlačenju siromašnih i zahvatanju od njihove sirotinje. Videvši to, on se hrabro postavljao kao zaštitnik narodnih prava i istupao u odbranu sirotinje protiv moćnih.

”Pravda nek teče kao voda i pravica kao bujica silna.”

On osuđuje težnju za uživanjem. Izvrgava ruglu razmažene šomronske žene, čiji je jedini cilj bio raskošan život. Naziva ih ”bašanske krave” (Bašan je poznat po bogatim pašnjacima) koje greše prema ubogima i siromasima, koje govore: ”... donesite da se opijemo...”

Poput drugih proroka, i Amos je često osuđivao versko licemerstvo i isticao da je poštovanje normi o društvenoj pravdi i ljubavi prema bližnjem mnogo važnije od vršenja verskih obreda. Amos proriče ”Božji dan”, dan nesreće, tame i suza, dan

Božjeg gneva protiv grešnog naroda. Božji dan će biti praćen kosmičkim znakovima, potresom i pomračenjem Sunca. U doba sužanjstva, Božji dan će biti dan utehe i obnove Izraela.

Prorok govori i protiv stranih naroda zbog njihovih nedela, pokazuje Božju pravdu koja dostiže vrhunac u govoru protiv Izraela i ističe da će Bog ostvariti pravdu. Objašnjava prednosti izabranog naroda, ali i njegovu veliku obavezu da brani pravdu.

Amos je prvi biblijski prorok čije su poruke zapisane u celosti. Mala knjižica od devet glava predstavlja remek-delo književnosti i zbog teme i zbog književne obrade. Po zanimanju seljak u zabačenom planinskom kraju, on je uspeo da izrazi ideje koje su bile daleko ispred njegovog vremena. Stoga je zaslužio da bude svrstan u grupu najvećih mudraca. On je govorio da je Bogu stalo do svih ljudi, a ne samo do Izraelaca. Izraelci neće imati nikakve prednosti pred Bogom ako se ne potrudе da slede Božje puteve, a Božji putevi su putevi pravednosti, koji se mogu slediti jedino vršenjem dobrih dela, a ne obavljanjem verskih obreda.

24.6.1 Iz knjige proroka Amosa

”Prezirem i mrzim blagdane vaše, mrske su mi vaše svečanosti.

Sklonite od mene dreku svojih pjesama, neću da slušam zvuke vaših harfi...”

”Okrenut ću vaše svetkovine u kuknjavu, a pjevanje vaše u tužbalice...”

”Teško onima koji pravdu pretvaraju u pelin i u prah satiru poštenje...”

”Vi mrzite čovjeka koji pravdu dijeli i grдите onoga što zbori pošteno.”

To je zato što gazite siromaha, dižete od njega porez u žitu - u kućama što sazidaste od tesanog kamena nikada živjeti nećete, iz ljupkih vinograda što ih posadiste nikada nećete piti vina. Jer znam mnoge vaše zločine i vaše grijehe pregoleme. Tlačite pravednika i primete mito, odbijate siromahe na gradskim vratima (5, 10–12).

Sveštenik Amacija iz Betela poruči kralju Jarovamu da Amos buni narod i prorokuje da će kralj od mača poginuti i da će Izrael biti odveden u progonstvo.

A Amosu reče: ”Odlazi proroče, idi i bježi u Judeju, tamo jedi kruh i tamo prorokuj, a ovdje u Betelu nemoj više prorokovati.”

A Amos mu odgovori: ”Nisam ni prorok ni sin proroka, već stočar i berač smokava. Ali Bog me odvoji od stada i reče: Idi i prorokuj Izraelu, mome narodu.”

”Riče li lav u šumi ako plijena nema?

Reži li lavić u brlogu svome ako ulova
nema?

Hvata li se ptica u zamku ako zamke nema?

Diže li se mreža sa zemlje ako u njoj ništa
nema?

Hoće li nesreća donijeti glad ako je Bog ne
pošalje?

Ništa Bog ne čini dok ne otkrije tajne svoje slugama

svojim - prorocima.
 Lav riče - tko da se ne boji?
 Gospod govori - tko da ne prorokuje?"
 On pretvara mrak u zoru,
 Dan u mrku noć.
 On saziva vode mora
 I prelijeva preko lica zemlje".

24.7 Ovadja (Ovadija)

Od dvanaest knjiga malih proroka, poznatih pod imenom "Tere asar" ("Dvanaestorica"), knjiga proroka Ovadije je četvrta po redu. To je najkraća knjiga u Starom zavetu - ima jednu glavu sa samo dvadeset i jednom rečenicom.

O njenom autoru nema nikakvih podataka. Neki naučnici pretpostavljaju da je Ovadija poreklom Edomljanin koji je prihvatio jevrejstvo.

Prema jednom rabinskom tumačenju, Ovadija je bio savremenik proroka Elije i izraelskog kralja Ahava. Navodno je skrivao Eliju i Božje proroke od bezbožne Izevel, žene kralja Ahava.

Međutim, na osnovu sadržaja knjige, moglo bi se zaključiti da je njen autor živio u V veku pre n.e., neposredno posle razorenja Prvog hrama. Suštinu njegovog proroštva predstavlja teška optužba protiv Edoma, večnog neprijatelja Judeje, zbog izdajničkog držanja prema Judeji u najtežim časovima njene istorije.

Edomljani su pomogli Nevukadnecaru da pokori Judeju i odvede njihovu braću u ropstvo (Edom je Esav - brat Jakova). Oni su istovremeno krenuli iz oblasti Mrtvog mora i zauzeli nenastanjenu južnu oblast Judeje do Hebrona. Zato prorok priroče njihovu propast.

Ovadija podseća na psalam 137, 7 u kojem stoji: "Ne oprost, Gospode, sinovima Edomovim dan Jerusalima kada su govorili: Sravnite ga, sravnite sa zemljom."

Ovadija predviđa dan kada će Gospod vratiti jevrejskom narodu njegovu nezavisnost i zemlju, a bezbožni narodi koji su ga tlačili biće uništeni. "Tog dana Jakovljev dom će biti oganj, dom Josefov plamen, a dom Esava slama i zapaliće ga i izgorjeće i od doma Esavovog neće ostati ni traga."

24.8 Iz knjige proroka Ovadije

"Učiniću da budeš poslednji među narodima, veoma prezren, zavela te zloba srca tvojega. Stanuješ visoko u kamenim špiljama, i u srcu svome misliš: ko me može spustiti na zemlju?

Da se kao orao vineš visoko, da među zvijezdama sviješ gnijezdo, i odande ću te skinuti, riječ je Gospodnja...

Za pokolj i nasilje nad bratom Jakovom, stid će te obuzeti i nestaćeš za svagda.

Ne naslađuj se nesrećom brata svojega, ne likuj nad sinovima judejskim na dan propasti njihove.

Ne poseži za imanjem njihovim na dan nesreće njihove.

Ne stoj na raskršćima da ubiješ njihove bjegunce.

Jer blizu je dan Gospodnji svim narodima! Vратиće ti se milo za drago, tvoja djela će pasti na tvoju glavu.”

24.9 Jona

Prorok Jona ben Amitaj je peti po redu od dvanaest malih proroka poznatih pod imenom ”Tere asar” (”Dvanaestorica”). Delovao je u Izraelu za vreme kralja Jarovama II u VIII veku pre n.e.

Njegova knjiga je jedinstvena među svetim spisima i umnogome se razlikuje od drugih proročkih knjiga. Pisana je u obliku priče. U njoj se ne spominju ni Izrael ni drugi narodi. U njoj nema proročkih vizija, nego se jednostavno iznose doživljaji proroka koga Bog šalje u veliki grad Ninivu da najavi njegovu propast.

Dok drugi proroci verno prenose Božje poruke i svim silama nastoje da ih ostvare, Jona uporno pokušava da ih izbegne, u strahu da se one neće obistiniti. On zna da je Bog milostiv i da prašta, te da će on onda biti optužen kao lažni prorok i izložen besu naroda i kralja.

Posle niza uzbudljivih događaja, Jona ipak prihvati misiju i odlazi u Ninivu da objavi Božju poruku. Međutim, kad se njegova preteća poruka nije ostvarila, on na kraju ostaje duboko uvređen.

Jonina knjiga je zaslužila da bude uvrštena u proročke knjige zato što sadrži najuzvišeniji izraz univerzalnosti religije i nosi ozbiljne poruke: Bog je milostiv prema svim bićima koja je stvorio, i prema ljudima i prema životinjama. Njegova odlučnost da spasava i prašta ne odnosi se samo na Jevreje nego i na pripadnike drugih naroda - na ceo svet. Dobrota srca i spremnost na pokajanje mogu se naći svugde među ljudima.

Priča o Joni se čita kao Aftara na Jom Kipur u popodnevnom bogoslužjenju (Minha), čime se želi istaći snaga pokajanja kojom se mogu iskupiti i najveći gresi.

Jonin doživljaj sa velikom ribom koja ga je progutala slikovito se tumači kao ropstvo koje je progutalo Izrael, a spasavanje iz njene utrobe i izbacivanje na kopno tumači se kao oslobođenje iz progonstva.

Na osnovu rasprostranjenog mišljenja da je velika riba koja je progutala proroka bio kit, racionalisti XIX veka tvrde da se Bibliji ne može verovati jer se kit hrani malim ribama i ne može progutati čoveka. No, činjenica je da se u Bibliji ne spominje kit, koji je nepoznat u Sredozemnom moru, nego ”dag gadol”, što u prevodu doslovno znači ”velika riba”.

24.9.1 Sadržaj knjige

Knjiga ima četiri glave. U prvoj, Bog naređuje proroku da ode u Ninivu i objavi njeno uništenje. Niniva na reci Tigru, glavni grad moćne carevine Asirije, predstavljala je za Jevreje oličenje izopačenosti i razvrata. U želji da bekstvom u drugi grad izbegne neugodan zadatak, Jona odlazi u Jafu i ukrcava se na brod za Taršiš (feničansku naseobinu u Andaluziji, Španija).

Bog šalje strahovitu buru. Besno more i ogromni talasi prete da razbiju brod. Posle uzaludnih pokušaja da olakšaju brod izbacivanjem tereta u more i molitvama Bogu, mornari odluče da bacaju kocku da bi možda tako otkrili krivca za svoju nesreću. Kocka je pala na Jonu, pa su ga počeli ispitivati ko je, šta je i odakle je.

On im odgovori da je Jevrejin, da veruje u Boga na nebesima, da prizna je krivicu i predloži da ga bace u more. Bogobojažljivi mornari se nisu usudili da to učine, nego su pokušali da ga poštede i iskrcaju na kopno. Snažno su zaveslali prema obali, ali je more sve žešće besnilo. U očajanju se pomole Bogu, tražeći oprostaj, i bace Jonu u more, koje se potom stiša.

U drugoj glavi, Bog šalje veliku ribu koja proguta Jonu. Jona ostaje u njenoj utrobi tri dana i tri noći, a onda se pomoli Bogu i zatraži spasenje. Gospod zapovedi ribi da ga izbaci iz utrobe na kopno.

U trećoj glavi, Bog ponovo šalje proroka u Ninivu. Jona poslušna, uđe u grad i objavi da će grad biti uništen za četrdeset dana. Tada kralj, plemići i svi građani navuku na se kostret, sednu u pepeo i obave post. I stoka je postila. Videći da je njihovo kajanje iskreno, Bog im oprost i poštedi grad.

U četvrtoj glavi, razočaran zbog neuspele misije, prorok se obraća Bogu: "Žurio sam da pobjegnem jer sam znao da si spor u gnjevu, a brz u praštanju. Uzmi sada dušu u moju, jer mi je bolje umrijeti nego živjeti."

Jona iziđe iz grada, sagradi kolibicu i sedne u njen hlad. Bog učini da izraste tikva sa velikim listovima da bi ga štitili od sunca. Jona se tome veoma obradovao, ali Bog u zoru pošalje crva da nagrizе stabljiku i tikva usahne. Ujutro sunce zapeče i Jona se onesvesti. On zavapi tražeći pomoć od Boga i zažele da umre. Bog ga upita da li se zaista srdi zbog jedne tikve. Jona odgovori: "Da, srdim se, i umro bih zbog toga." Onda ga Bog ukori: "Tebi je žao tikve koja je sama nikla i uzrasla, a ti se oko nje nisi trudio. Za noć nikla, za noć i uvenula. A kako da meni ne bude žao velikog grada u kojem živi više od sto dvadeset hiljada nevinih ljudi i toliko mnogo stoke?"

24.10 Miha

Prorok Miha iz Morešeta u kraljevini Judeji, šesti je po redu od dvanaest malih proroka poznatih pod imenom "Tere asar" ("Dvanaestorica").

Savremenik Amosa, Osee i Ješaje, delovao je u Judeji za vreme kraljeva Jotama, Ahaza i Hizkije u VIII veku pre n.e.

Knjiga proroka Mihe ima sedam glava, po smislu podeljenih na tri dela. Svaki deo sadrži po jedno proročanstvo, koje počinje pozivom narodu Izraela i Judeje da saslušaju reč Božju. Trudeći se da više utiče na narod nego na knezove i glavare, izražavao se jednostavnim jezikom koji je bio razumljiv i neobrazovanim ljudima.

Njegova proročanstva počinju pretnjama i najavom kazne, a završavaju se obećanjem i nadom u bolju budućnost.

Prorok govori protiv društvenog bezakonja i pokvarenosti, optužuje vlastodršce zbog pohlepe i licemerstva, zbog tlačenja i iskorišćavanja sirotinje, kojoj "gule kožu i kidaju meso s kostiju". Zato će ih stići pravedna kazna: "Teško onima koji smišljaju bezakonje i o zlu snuju u posteljama svojim, a kad svane dan čine zlo jer im je sila u rukama." Predviđao je Judeji istu propast koju je Amos svojevremeno prorokovao severnom kraljevstvu. Ali propast neće biti konačna: kazna se može izbeći iskrenim pokajanjem jer je Bog milostiv i prašta grešnicima koji mu se vraćaju.

Miha je u jednom jedinom stihu izložio tri nenadmašna etička načela koja predstavljaju ideal religije i sažeto izložio ono što su svi proroci mogli reći: "Pokazao ti je čovječe ono što je dobro i šta Gospod od tebe traži: da braniš pravdu, da ljubiš milosrđe i da ideš smjerno za svojim Bogom" (6, 8).

Povratak na skromniji način života, napuštanje bogatstva, moći i nasilja služice kao osnova za izgradnju novog i sređenijeg sveta koji će se zasnivati na bratstvu među narodima, a Hram u Jerusalimu služice kao duhovno središte sveta.

Kako je i sam pripadao nižem sloju, najavio je da će spas Izraelu doneti upravo niži slojevi.

Knjiga sadrži i vizije o Sudnjem danu.

Miha je bio mlađi savremenik proroka Ješaje, a možda i njegov učenik. Kao i Ješaja, i Miha je predviđao mesijansku budućnost u kojoj narodi više neće voditi međusobne ratove. Činjenica što su oba proroka objavila viziju o sveopštem miru izazvala je pitanje: da li je Miha navodio Ješajine reči ili Ješaja Mihine ili su oba proroka navodila proročanstva nekog ranijeg nepoznatog proroka. .

24.10.1 Iz knjige proroka Mihe

"Čujte svi narodi, počuj zemljo i sve što je ispunjava. Gospod će svjedočiti protiv vas iz svetog Hrama svojega. Jer evo Bog izlazi iz mjesta svojega, silazi i hodi po visovima zemaljskim. Brda se tope pod njim, a doline ugibaju poput voska pred ognjem i kao voda što se sliva niz obronak. Pretvoriću Šomron u ruševine...njegovo ću kamenje skotrljat' u dolinu i otkriti temelje njegovih utvrda.

Teško onima koji smišljaju nedjela i snuju zlo u svojim posteljama. Kad svane dan izvršavaju ga jer je sila u njihovim rukama i ako zažele polja otimaju ih, uzimaju kuće, čine nasilje čovjeku i kući vlasnika i posjedu njegovom...

Čujte glavari kuće Jakovljeve i sudi je doma Izraelovog! Vi koji treba da poznajete

zakon mrzite dobro i volite zlo. Vi kojima je zakon odvratn, vi koji pravdu izvrćete, vi koji gradite Cijon u krvi a Jerušalajim u zločinu...

Zbog vas će Cijon postati polje preorano, Jerušalajim ruševina, a brdo Hrama pokriće šuma...

Sudnjeg dana će gora Hrama Gospodnjeg biti spremna i uzdižće se iznad brežuljka. I hitaće njoj i dolaziće mnogi narodi i govoriće: Uspnimo se na brdo Gospodnje i Dom Boga Jakovljevog. Neka nam pokaže svoje puteve kako bismo išli njegovim iz Jerušalajima. On će upravljati mnogim narodima i biti sudac moćnima. Svoje će mačeve prekovati u plugove, a svoja koplja u srpove; narod na narod neće dizati mača i neće se više učiti ratovanju. Svako će mirno sjediti pod svojom vinovom lozom i smokvom i nikoga se neće plašiti."

24.11 Nahum

Prorok Nahum Aelkoši, čije ime znači uteha, sedmi je po redu od dvanaest proroka poznatih pod nazivom "Tere asar" ("Dvanaestorica").

Nahum je prorokovao u Judeji od sredine vladavine kralja Menašea do kraja vladavine kralja Jošijaua. Knjiga je verovatno napisana krajem VII veka pre n.e. neposredno pre ili posle pada Ninive, glavnog grada Asirije, u ruke Vavilonaca (612. g. pre n.e.).

Za razliku od drugih proroka, koji osuđuju bezakonje i društvene nepravde u Izraelu i Judeji, prorok Nahum ne govori o gresima svog naroda nego o zlodelima Asirije. On slikovito opisuje propast asirskog carstva, večnog neprijatelja i ugnjetača Izraela. Prorok slavi Boga kao pravednog osvetnika, a pad Ninive smatra Božjom presudom tiraninu.

Njegova knjiga, koja ima samo tri glave, spada među najlepše tvorevine biblijske književnosti i po stilu i po izrazu. U njegovim porukama neprekidno odzvanja krik za pravdom. On istupa u ime osramoćenog čovečanstva, koje gaze nemilosrdne vojske Asirije, proriče razaranje njene prestonice i ispoljava osvetničku radost zbog sloma omraženog asirskog carstva.

Niniva se upoređuje s bludnicom, ali se prorok ne obara toliko na njezino idolopoklonstvo koliko na pohlepu i veštinu da se bogati na račun drugih naroda. Bog će je kazniti i osramotiti kao što se kažnjavaju preljubnice.

U drugoj glavi (2 - 8, 9), prorok saopštava da je grad ličio na jezero, iz čega se može zaključiti da je katastrofu ubrzala poplava. Istoričari su zabeležili da je Niniva dugo odolevala opsadi. Tek kada su se usled velikih kiša izlile vode Tigra, poplavile grad i razorile njegove utvrde, neprijatelju je uspelo da uđe u grad i da ga pokori.

O životu proroka ne zna se ništa. Nadimak "Aelkoši" - Elkošanin - dobio je po mestu Elkoš za koje neki tvrde da se nalazilo u Galilu. Po narodnom predanju, Elkoš je gradić na istočnoj obali Tigra, nedaleko od grada Mosula. U njemu se nalazi jedan

grob za koji meštani i danas tvrde da je grob proroka Nahuma. Moguće je da je Nahum odveden u asirsko ropstvo i da je tamo umro.

24.11.1 Iz knjige proroka Nahuma

Vizija o propasti Ninive

”Gospod je spor u gnjevu, ali grješnike stiže njegova kazna.

Njegovi su putevi vihor i oluja, oblaci su prašina pod njegovim nogama.

Isušuje mora i rijeke, venu cvjetovi Levanona, Bašana i Karmela.

Tresu se pod njim gore i planine, rastapaju brda, pokreće se i zemlja i vasiona i sve što je u njoj.

Teško gradu krvnika punom grabeža i laži. Slušajte pucketanje bičeva, buku točkova, poskakivanje kola.

Gledajte konje kako se propinju, konjanike u naletu, bljesak mačeva i sijevanje kopalja, gomile ranjenika, snopove mrtvaca i lješina unedogled.

To je plaća za razvrat bludnice koja je svojim bludom zavodila narod.

Podići ću skute haljine njene na lice njeno, pokazaću narodima golotinju njenu i kraljevstvima njezinu sramotu, izložit ću je na stup sramote...

Svi će bježati od tebe i reći će: - Niniva je opustjela. Niko te neće žaliti, niko tješiti.”

24.12 Havakuk

Havakuk je osmi po redu od dvanaest malih proroka poznatih pod imenom ”Tere asar” (”Dvanaestorica”).

Ništa se ne zna o njegovom ličnom životu. Neki naučnici smatraju da je bio mlađi savremenik proroka Ješaje, a drugi da je bio mlađi savremenik proroka Jeremije.

Po rabinskom predanju, prorok Havakuk je živio sredinom VII veka pre n.e. u Judeji, za vreme kralja Menašea.

Neki savremeni istraživači Tanaha pretpostavljaju da je prorokovao u doba kralja Jeojahima (početak VI veka), a drugi misle da je delovao posle razorenja Prvog hrama.

Uzimajući u obzir sadržaj knjige koji odgovara istorijskoj situaciji od 615. pre n.e., u doba vladavine Vavilonaca, može se pretpostaviti da je i knjiga proroka Havakuka sastavljena u to vreme.

Knjiga ima tri dela. Prorok se u prvom delu, poput Ijova (Jova), u dijalogu s Bogom, žali na bezakonje koje je zavladao svetom. On izražava strah i tugu i zaklinje Boga da spase svoj narod.

Prorok je uznemiren zbog toga što je Bog ravnodušan prema okrutnosti, nečovečnosti i nasilju ugnjetača.

Postavljajući pitanje odnosa između zla i božanske pravednosti, on se pita: ”Ako Bog kažnjava Izraelce zbog njihovih prijestupa i na njih pokreće Haldejce, zašto dopušta

da ovi u zlodjelima prevršuju svaku mjeru.” Njihove neprekidne pobjede i uspjesi izgledaju mu nespojivi sa božanskom pravdom.

”Čiste su oči tvoje da ne možeš gledati zlo; zašto onda gledaš i trpiš izdajnike, čutiš kada zlikovac proždire pravednijeg od sebe.”

Prorok negoduje što Bog dozvoljava da njegov narod neprekidno trpi. Sledi odgovor samog proroka u obliku vizije: Haldejce će stići pravedna kazna koja će biti konačna, dok je kažnjavanje pravednika samo privremeno. ”Zlo će na kraju nestati sa lica zemlje, a čestitost i poštenje će ostati.”

Srednji deo knjige sadrži pet kletava od kojih svaka počinje ”jao njemu”. Njihova je zajednička tema da će nasilnik doživjeti iste patnje koje on nanosi drugima.

”Jao njemu koji krvlju podiže grad i osniva ga na bezakonju” (2, 12).

Vavilonce opisuje kao pljačkaše, izrabljivače, ubice i pijance. Na njih se žale mnogi narodi koje su upropastili.

Prorok sebe zamišlja kao stražara na kuli koji budno osmatra šta se dešava, razmišlja o pitanjima koja ga muče i očekuje odgovore. Kulu pritom treba shvatiti kao unutrašnje svetlo otkrovenja. Kroz sva tri dela knjige provejava jedna misao: ”Božji su putevi tajnoviti (1, 13). Bog bira pagane i neprijatelje kao oruđe kojim kažnjava svoj narod (2, 4). On ne odgovara očuhinski, nego očinski.”

Završetak knjige predstavlja molitvu Bogu koji se pojavljuje i donosi spas svome narodu. U njoj se veličaju moć i slava Božja i iskazuje neuništiva pesnikova vernost Bogu.

Knjiga u celini obiluje bogatstvom misli, pesničke snage i poetskog izraza. Molitva u trećoj glavi spada među najbolja književna ostvarenja Tanaha.

Među svicima koje su beduini otkrili 1947. kod Mrtvoga mora, nađen je i komentar knjige Havakuka iz I veka pre n.e.

24.12.1 Iz knjige proroka Havakuka

”Do kada ću vapiti za pomoć a ti nećeš da čuješ, dokle ću zapomagati nasilje a ti nećeš da spasavaš.”

”Zašto mi nepravdu iznosiš pred oči, nagoniš me da gledam bezakonje.”

”Sa ljudima postupaš kao sa ribama u moru, kao sa gmizavcima koji nemaju gospodara. Dozvoljavaš da ih zločinac udicom lovi, mrežom izvlači i skuplja i sa njima se gosti.”

”Pogledajte ljudi i čudite se šta ću učiniti, jer ne bi vjerovali kada bi vam neko pričao.

Evo dižem Haldejce, narod strašan i jezovit što nadire zemljom i pljačka. Konji su mu hitriji od leoparda, brži od vukova noću. Njegovi konjanici stižu izdaleka, kao orlovi se ustremljuju na plijen i kupe roblje kao pijesak. Rugaju se kraljevima, poigravaju knezovima, zauzimaju utvrde sa lakoćom.”

Jao onome ko gomila tuđe, jao onome ko zgrće nepoštenje i savija gnijezdo visoko da bi se zaštitio. Nanio je sramotu kući svojoj zatirući mnoga plemena”

”I kamen iz zidova kriči, a grede uzvraćaju plačem...”

”Čuo sam Bože za slavu tvoju, bojim se Gospode tvoga djela, u gnjevu svome budi milostiv.

Gdje staneš sve se trese, planine raspadaju, bregovi ruše, kad pogledaš narodi drhte, putevi su tvoji vječni.

Da li će planuti tvoj gnjev na rijeke, bijes na more. Ti jezdiš na svojim konjima, na pobjedničkim kolima. Bujicama rasijecaš zemlju, konjima gaziš po moru, po pučini silnih voda.

Čujem tvoj glas i sav se tresem i cvokoćem, podrhtavaju usne moje, kosti raspadaju, noge klecaju...”

24.13 Cefanja

Prorok Cefanja Ben Kuši je deveti po redu od dvanaest malih proroka poznatih pod imenom ”Tere asa” (”Dvanaestorica”).

Bio je stariji savremenik proroka Jeremije i njegov sugrađanin. Živeo je u Jerusalimu za vreme kralja Jošija, u drugoj polovini VII veka pre n.e. Dobro je poznavao Jerusalem, Hram i prilike na dvoru, pa se pretpostavlja da je poticao iz kraljevske porodice.

Cefanja je bio jedan od prvih proroka koji je prekinuo ćutanje od preko pedeset godina posle smrti velikog proroka Ješaje. On je nastojao da probudi moralna osećanja svoga naroda, koji je usvojio veru i običaje asirskog osvajača.

S obzirom na to da je žestoko napadao idolopoklonstvo, Cefanja je po svoj prilici delovao pre verske reforme koju je započeo kralj Jošija u 622. g. pre n.e.

Knjiga proroka Cefanje ima tri poglavlja, a svako sadrži po jedno proročanstvo.

Prvo proročanstvo je oštra kritika i pretnja narodu Judeje zbog izopačenosti, verskog skretanja i prihvatanja mnogobožaćkih uticaja. On optužuje kraljeve, njihove savetnike ”koji se oblače po uzoru na tuđina, trgovce u novim delovima grada, grabežljive sudije i dvolične sveštenike.

Drugo proročanstvo je upereno protiv susednih paganskih naroda, neprijatelja Judeje. U njemu se proriče njihova propast: filistejski gradovi će biti razoreni, Moav i Aman opustošeni, a Niniva., glavni grad Asirije, biće pretvorena u ruševine po kojima će se napasati ovce i ptice savijati svoja gnezda.

Sve će se to desiti onog dana kad se Bog bude pojavio i sručio svoj gnev na Judeju i druge narode. ”Ja ću donijeti nevolju ljudima, tako da će oni ići kao slijepci jer su griješili protiv Gospoda; njihova će se krv rasuti kao prašina i njihovo meso kao, balega.”

U trećem poglavlju se ponavlja pretnja iz prvog poglavlja, a zatim sledi najava Mašiaha (Mesije) koji će izabranom narodu doneti čast i slavu. I paganski narodi i celo čovečanstvo će se vratiti Bogu i prihvatiti njegovu veru. Doći će spasenje u kojem će svi narodi, pročišćeni i ozdravljeni, prizivati ime Gospoda i vršiti obred na njegovom svetom brdu.

Prorok u svojim porukama zahteva čistotu srca i ponašanja i ističe misao da patnja ima vaspitnu vrednost.

24.13.1 Iz knjige proroka Cefanje

”Sve ću zbrisati s lica zemlje: ljude, životinje, ptice nebeske i ribe morske.

Udariću po Judeji i po stanovnicima Jerušalajima, istrijebiću iz ovog mjesta ostatak Baalov. Kazniću knezove i prinčeve, a sve koji pune palate svojih gospodara nasiljem i prevarom. Kazniću one koji bezbrižno sjede i misle da im Bog neće učiniti ni dobro ni zlo. Njihova će imanja biti opljačkana, njihove kuće opustošene. Oni neće stanovati u kućama koje su sagradili, niti piti vina iz vinograda koje su zasadili...

Blizu je veliki dan gnjeva Gospodnjeg, dan nevolje i gorčine, užasa i pustošenja, dan kada će i junak zaplakati...

Gaza će biti napuštena, Aškelon opustošen, Ašdod iseljen, Ekron iskorijenjen...

Poniziću te zemljo Filistejaca, istrijebiću sve tvoje stanovnike.

Moav će biti kao Sedom (Sodoma), a Amon kao Amora (Gomora), polja će biti prekrivena korovom i gomilama soli, pustoš do vijeka. Razoriću zemlju asirsku, Ninivu ću retvoriti u pustinju...

Teško nepokornom, okaljanom i nasilničkom gradu. Njegovi su knezovi lavovi koji riču, njegovi suci noćni vuci, proroci su njegovi puki lažljivci. Njegovi svećenici skrnave Svetište i krše Zakon, bezakonje bez srama...

Tražite Gospoda svi čedni na zemlji, tražite poniznost i pravičnost, vi ćete možda biti pošteđeni na dan Božijeg gnjeva... U onaj dan se nećeš sramiti svojih nedjela koja si protiv mene počinio. Ukloniću iz tvoje sredine ohole hvalisavce, ostaviću samo siromašne i skromne. Oni neće više činiti nepravdu neće više govoriti laži, moći će raditi i odmarati se bez straha.

Daću narodima jasan govor da mogu dozivati ime gospodnje i služiti mu jedno-dušno.

U ono vrijeme izbaviću hrome, sakupiću izgnane i biće slavljani u svim zemljama gdje su bili osramoćeni...

Gospod je u tvojoj sredini, ne boj se više zla.”

24.14 Hagaj

Hagaj je deseti po redu od dvanaest malih proroka poznatih pod imenom ”Tere asar” (”Dvanaestorica”). Bio je savremenik proroka Zaharije i Malahije.

Njegova proročka aktivnost je započela 520. g. pre n.e. za vreme persijskog cara Darija I, odnosno 18 godina nakon Kirove dozvole da se izgnani Jevreji mogu vratiti u Judeju iz vavilonskog ropstva. S njim započinje novo razdoblje proročke delatnosti u uslovima obnove zemlje i stvaranja nove zajednice.

Posle povratka prvih izgnanika, započela je izgradnja Hrama, ali je morala biti prekinuta zbog neprijateljstva Samarićanaca (Šomronaca) koji su ometali graditelje, a delimično i zbog lenjosti naroda. Zastoj je trajao oko 17 godina, pa je Hram još uvek ležao u ruševinama.

Zajedno sa prorokom Zaharijom, Hagaj je vršio moralni pritisak na narod da nastavi obnovu razorenog Hrama.

”Je li vrijeme da vi sjedite u vašim udobnim kućama, a ova kuća (Hram) stoji pusta.”

Prorok prekoreva narod zbog lenosti i kaže da su sve nesreće - glad, suša i siromaštvo - koje su snašle narod, posledica odlaganja radova.

On prenosi Božju poruku i političkom vođi Zerubavelu i velikom svešteniku Jeošui da ne posustanu u tom važnom poslu, da požure izgradnju Hrama, da urede svetilište i obnove verski život.

U jednoj od četiri poruke koje upućuje narodu, on govori o propisima čistote koji se odnose na sveštenike, verovatno zato što je i sam pripadao Levijevom plemenu.

Kada je Hram bio gotov, prorok je bodrio one koji su bili razočarani njegovim izgledom. Mnogi su se sećali veličine i sjaja prvog Hrama, pa im je ovaj izgledao veoma bedno. Takvi su tugovali, plakali i rušili moral graditelja. Prorok ih je tešio i hrabrio proričući da će slava ovog Hrama nadmašiti slavu Solomonovog.

U završnom proročanstvu, prorok najavljuje dan Božjeg suda i oslobođenje. Jevreji će ponovo postati slobodan narod, a Zerubavel njihov kralj. Bog obećava mir i blagostanje pročišćenom i preporođenom narodu.

Poput ostalih proroka prije njega, Hagaj predviđa kraj idolopoklonstva i obnovu izraelskog kraljevstva. On je bio prvi koji je prorokovao da će Drugi hram imati uzvišenu ulogu u životu Izraela i celoga sveta.

Malo se zna o Hagajevom životu. Nije sigurno da li je uopšte bio u progonstvu; ili je neprekidno živio u Jerusalimu. Prema predanju, vratio se iz Vavilona sa Zerubavelom.

Knjiga proroka Hagaja ima samo dva poglavlja sa 38 rečenica. Za razliku od kitnjastog i poetskog stila ostalih proroka, njegov jezik je jednostavan. Spominje se i kao autor nekih psalama i kao prvi koji je upotrebio izraz ”aleluja”. Prema rabinskoj oceni, njegovom aktivnošću započinje razdoblje opadanja proroštva.

Knjiga proroka Hagaja ima veliki značaj zbog toga što zajedno sa knjigom proroka Zaharije služi kao izvor istorijskih podataka i što baca više svetla na nejasno razdoblje jevrejske istorije od 561. do 444. godine pre n.e.

24.14.1 Iz knjige proroka Hagaja

”Druge godine kralja Darija, šestoga mjeseca dođe riječ Božija preko proroka Hagaja Zerubavelu, namjesniku judejskom, i Jeošui velikom svećeniku:

Narod govori da još nije došlo vrijeme da se sazida Dom Gospodnji. A je li vama vrijeme da stanujete u udobnim kućama dok je ovaj Dom razvaljen.

Razmislite kako živite!
 Mnogo sijete, malo žanjete,
 jedete, a niste siti,
 pijete, a ne možete se napiti,
 oblačite se, a nije vam toplo.
 Radnik zarađuje plaću i stavlja je u
 probušenu torbu.
 Uspnite se na brdo, snesite drva
 i gradite Dom.
 Nadaste se bogatoj žetvi, ali ona je
 podbacila,
 Što donesete kući ja oduvam,
 a zašto?
 Zato što je Dom moj razvaljen dok se
 svako brine za svoj dom.
 Stoga je nebo uskratilo rosu
 a zemlja usjeve.”

Narod je poslušao i prionuo na posao...

Druge godine kralja Darija, sedmoga mjeseca Gospod uputi po Hagaju poruku Zerubavelu, guverneru Judeje, i velikom svećeniku Jeošui i ostalom narodu:

”Vi koji ste vidjeli ovaj Hram u svom predašnjem sjaju, šta o njemu mislite sada? izgleda ko ništa u vašim očima.

Budi hrabar Zerubavele,
 budi hrabar Jeošuo,
 budi hrabar narode,
 Na posao, jer ja sam sa vama.
 Ne bojte se, jer ja ću potresti nebesa i
 zemlju i more i kopno.
 Protrest ću sve narode i ispuniti ovaj
 Dom slavom.
 Moje je srebro i moje je zlato,
 slava ovog drugog Doma biće veća nego
 prvog, i na ovom mjestu donijeću mir.”

24.15 Zeharja (Zaharija)

Prorok Zaharija Ben Berehja, mlađi savremenik proroka Hagaja, jedanaesti je po redu od dvanaest malih proroka poznatih pod imenom "Tere asar" ("Dvanaestorica").

Živeo je u Jerusalimu u drugoj polovini VI veka pre n.e., u doba kada se proroštvo počelo ubrzano gasiti.

Posle povratka Jevreja iz vavilonskog ropstva, u razdoblju sveopšte obnove i izgradnje, Zaharija je upozoravao narod da prvi i najvažniji zadatak svih povratnika predstavlja izgradnja razorenog Hrama. Zato je zajedno sa prorokom Hagajom odlučio da odmah pristupe radovima na njegovoj obnovi.

Knjiga proroka Zaharije ima 14 glava i deli se na dva različita dela. Prvih osam glava koje potiču iz 520–518. g. pre n.e., smatraju se prvim delom knjige. U njima prorok prenosi narodu Božju poruku u osam mističnih vizija sa mnogo mističnih slika, kao što su to činili Jezekiel pre i Daniel posle njega.

U svojim vizijama vidi tajanstvene jahače koji se vraćaju sa izviđanja zemlje, četiri raznobojna konja kako vuku četiri kočije na četiri strane, čoveka sa konopcem za merenje koji dolazi u Jerusolim da ga premeri, velikog sveštenika Jeoušuu pred nebeskim sudom, veliku Megilu kako leti nad zemljom...

Ove vizije se tumače kao odraz političkih nemira u persijskoj carevini i kao buđenje nade u obnovu jevrejske kraljevine. U njima se najavljuje svetla budućnost Hrama i povratak predašnje slave Izraela.

Poslednjih šest glava koje se smatraju drugim delom knjige, sadržajem i stilom se bitno razlikuju od prvog dela. Sadrže proročanstvo o dolasku Mesije i konačnoj pobiđi Božjeg mira.

Neki naučnici pretpostavljaju da drugi deo knjige predstavlja delo nepoznatog autora - "Drugog Zaharije" - koji je živeo mnogo ranije, a neki, međutim, tvrde da je takozvani "Drugi Zaharija" živeo mnogo kasnije.

24.15.1 Iz knjige proroka Zaharije

U drugoj godini Darijeve vladavine, Bog je naredio proroku da kaže narodu: "Vrati se meni i ja ću se vratiti tebi. Ne budite kao vaši očevi koji me nisu slušali..."

Podigoh oči i vidjeh čovjeka sa konopcem za mjerenje u ruci. "Kuda ćeš", ja ga zapitah. On odgovari: "Idem da izmjerim Jerušalajim, da vidim koliko je dug, a koliko širok." To je bio anđeo. Uto se pojavi drugi anđeo i reče: "Jerušalajim će biti otvoren grad zbog mnoštva ljudi i stoke u njemu, a Gospod će biti ognjeni zid oko njega a slava njegova u njemu..."

Potom mi pokaza Jeošuu velikog svećenika koji stajaše u prljavim haljinama pred Božjim anđelom, a zdesna stajaše Sotona da ga tuži.

A anđeo se obrati onima koji stajahu pred njim i reče: "Svucite sa njega te prljave haljine i stavite mu čistu čalmu oko glave." A Jeošui reče: "Ovako govori Gospod nad

vojskama: Evo skidam sa tebe tvoju krivicu i odijevam te u svečanu odoru. Ako budeš išao mojim putevima i pridržavao se mojih naredaba, bićeš sudija u mom Domu i čuvar moga Dvora...”

Riječ Božja Zerubavelu: ”Ne silom i ne snagom već duhom mojim reče Adonaj Cevaot” (Gospod nad vojskama).

Riječ Božja Zahariji: ”Sudite pravedno, milostivo i blago. Ne tlačite udovicu ni siročce, ne smišljajte pakosti u svom srcu, mrzite krivokletstvo...”

”Spasiću svoj narod iz zemlje istočne i zemlje gdje zapada sunce. Dovešću ih kući da se nastane nasred Jerušalajima; oni će biti moj narod, a ja ću biti njihov Bog u istini i pravdi.

Posijaću mir i blagostanje; vinova loza će davati svoje plodove, zemlja svoje prinose, vlažiti rosom.

Starice i starci će se opet viđati po ulicama, svatko sa štapom u ruci zbog duboke starosti. Ulice i trgovi grada biće puni dječaka i djevojčica koji će se po njima igrati. Tko njih dira, dira mi zjenicu oka...”

Ovako govori Adonaj Cevaot (Gospod nad vojskama): ”Postovi u četvrtom, petom, šestom, sedmom i desetom mjesecu neće više biti vrijeme žalosti već dani radosti, blagdana i veselja.”

24.16 Malahi (Malahija)

Malahija je posljednji od dvanaest malih proroka poznatih pod nazivom ”Tere asar” (”Dvanaestorica”) i posljednji prorok u Starom zavetu.

Njegova knjiga ima samo tri glave.

Malahija nije ime proroka ni autora knjige, nego pseudonim koji na hebrejskom znači ”moj glasnik”, čime se skriveno najavljuje obećanje: ”Evo šaljem svog glasnika” (Malahi, 3, 1).

Malahi se u rabinskoj literaturi poistovećuje sa Ezrom prosvetiteljem.

Ovaj neidentifikovani prorok delovao je negde sredinom V veka pre n.e. za vreme Ezre i Nehemije. Karakterna crta njegovog stila je sokratski način razvijanja ideje kroz pitanja i odgovore. ”Ljubio sam vas reče Gospod, a vi pitate po čemu nas ljubiš?” (1, 2). ”Sin je dužan da poštuje oca, a sluga svog gospodara. Pa ako sam ja otac gdje je poštovanje, ako sam ja gospodar gdje je božazan?” (1, 6).

Malahija verno opisuje raspoloženje svoje generacije posle povratka iz vavilonskog ropstva. Ropstvo je prošlost, Hram podignut, svetište obnovljeno, prinose se žrtve. Međutim, razočarenje povratnika je veliko jer je zemlja njihovih očeva sama pustoš i divljina. Suša, skakavci, podbačaj žetve i druge prirodne nepogode produbili su njihovo nezadovoljstvo. Iako je Hram izgrađen i svetište obnovljeno, položaj im se nije poboljšao, nestrpljenje je raslo, a moral opadao.

Pod pritiskom nepovoljnih okolnosti, sveštenici i narod su zanemarili svoje obaveze prema Hramu i prema Bogu. Prividnom ravnodušnošću pokušavali su da prikriju svoj nemir.

Za razliku od ostalih proroka, Malahija je zahtevao strogo pridržavanje verskih normi i žrtvenih obreda, ali ipak nije bio formalista. Po njemu, obredi imaju vrednost jedino ako vode duhovnom preobražaju. Zato ostrim jezikom razgolićava moralnu izopačenost svog vremena, popuštanje idolopoklonstvu, lažno zaklinjanje, tlačenje udovica i siročadi. Posebno oštro napada mešovite brakove s tuđinkama neznaboškinjama.

Prorok propoveda čistotu vere, milosrđe, vernost i izražava čvrsto verovanje da će sve nepravde biti ispravljene. On voli svoj narod, ali ga prekoreva zbog pomanjkanja vernosti i odanosti Bogu.

Na kraju najavljuje sudnji dan, koji će dokazati sumnjičavima da vernost Bogu nije uzaludna i da će ona biti nagrađena.

24.16.1 Iz knjige proroka Malahije

”Toga dana koji ću odrediti, smilovaću im se kao što će se otac smilovati sinu koji ga služi. I tada ćete opet razlikovati pravednika od grešnika, onoga koji služi Bogu od onoga koji mu ne služi. Jer evo dolazi dan užaren poput peći i svi griješni i pokvareni biće kao slama i spaljeni da im neće ostati ni korijena ni grane.”

”A vama koji se bojite mogega imena granuće sunce pravde, a njegovi će zraci biti ljekoviti...”

”Prije nego što dođe veliki i strašni Božji dan, poslaću vam proroka Eliju. On će obratiti srce otaca ka sinovima, i srce sinova ka očevima, da ne bi došao ja da udarim zemlju prokletstvom.”

æ æ

TALMUD

(hebr. učenje, podučavanje, nauka)

Talmud je zajednički naziv za Mišnu i Gemaru. Mišna je zbornik zakona i propisa običajnog prava u kojoj tanaiti (v. Tanaim) objašnjavaju i upotpunjuju pisane zakone Biblije, a Gemara je docnije nastali detaljan komentar Mišne, čiji su autori Amorejci (v. Amoraim).

Kako su u vreme stvaranja Talmuda postojala dva centra Jevrejstva, jedan u Palestini, a drugi u Vaviloniji, to su sačinjene i dve različite redakcije Gemare. Tako postoje i dva Talmuda, od kojih je jedan palestinski ili jerusalimski (Talmud Jerušalmi), a drugi vavilonski (Talmud Bavli). Diskusije Amorejaca na jevrejskim akademijama (ješivama) u Palestini ušle su u jerusalimski, a diskusije Amorejaca u vavilonskim ješivama u vavilonski Talmud. Oba Talmuda imaju istu Mišnu. Jezik Mišne je post-biblijski hebrejski, a jezik Gemare aramejski.

Aktivnost Amorejaca koji su stvarali Talmud trajala je od početka III do početka VI veka. Njihov rad su nastavili Savorejci (v. Savoraim, str. 162) koji su početkom IV veka izvršili prečišćavanje teksta i poslednju redakciju Talmuda. Većina odlomaka Vavilonskog Talmuda, čiji autori nisu označeni, potiče od Savorejaca.

Progoni Jevreja u Palestini, koji su započeli sredinom IV veka, omeli su normalnu aktivnost palestinskih ješiva. Mnogi učeni ljudi su napustili zemlju. Usamljeni pojedinci, koji su ostali, nisu imali snage da postojeći materijal temeljito ispituju, a neki delovi su i izgubljeni. To je bio razlog zbog kojeg su se potonje generacije, po pitanjima alahe, držale samo vavilonskog Talmuda (propisi i zakoni bazirani na usmenom predanju).

Međutim, ako je vavilonski Talmud imao prednost u pitanjima alahe, posebnu vrednost u jerusalimskom Talmudu imala je Agada. Agada u bukvalnom prevodu znači priča, ali se pod Agadom podrazumevaju legende o biblijskim licima i događajima, mudre izreke, razgovori, propovedi, kao i drugi proizvodi narodne mašte, u kojoj su, u doba progona, potlačeni i progonjeni Jevreji tražili olakšanje i utehu kao naknadu za ono što im je gorka stvarnost uskraćivala.

Na vavilonskom Talmudu radilo je sedam generacija Amorejaca - dve generacije više nego na jerusalimskom. Normalni politički uslovi u Vaviloniji omogućili su ješivama nesmetani rad na obradi raspoloživog materijala. Sređivanje i sistematizaciju tog

materijala obavio je Rav Aši krajem V veka, koji je više od pet decenija stajao na čelu ješiva u Vaviloniji. Njegov najmlađi učenik Ravina predao je delo svoga učitelja budućim generacijama, unevši u njega novine naučnika svoga vremena. Zato se vavilonski Talmud još naziva "Talmud Rav Aši ve Ravina".

Kao Mišna, i Talmud se deli na šest tomova ili vrsta - sedarim, a sedarim u masehtot (knjige ili traktate). Iako vavilonski Talmud ima samo 36 masehot (3 manje od jerusalimskog), on je po obimu znatno veći od jerusalimskog.

Talmud je plod duhovnog stvaranja najboljih umova Jevreja u raznim zemljama i raznim epohama. To je monumentalna enciklopedija u kojoj se mogu naći zakoni i propisi, veronauka i nauka, pravo i etika, medicina i higijena, agronomija i sve moguće oblasti ljudske aktivnosti. Od njegove širine i dubine potekao je izraz "Jam atalmud", ("more Talmuda").

Od VI veka, Talmud postaje udžbenik i izvor znanja za Jevreje mnogih zemalja. Na Talmudu su se odgajale jevrejske generacije i on je igrao važnu ulogu u održavanju Jevrejstva i jedinstvenosti Jevreja u galutu. Zbog svog značaja, zbog svoje strogosti i moralističke vrednosti, kao i zbog naglašenog judocentričnog stava, Talmud je vekovima bio meta napada neprijatelja Jevreja, klevetan i falsifikovan. Često su se izdvajali delovi Talmuda iz celine, davan im je pogrešan smisao i onda podizale optužbe protiv Jevreja. Samo u XVI veku, Talmud je šest puta bio osuđivan na spaljivanje.

Proučavanje Talmuda zahteva izuzetan intelektualni napor zbog veoma teških i komplikovanih diskusija, analiza i zaključaka. Mnogi komentatori Talmuda, od kojih je najpoznatiji Raši (Rabi Šelomo Jichaki, XI stoleće), doprineli su da Talmud postane nešto pristupačniji i lakši za proučavanje.

Prvo je štampan jerusalimski Talmud u Veneciji 1523. godine. Iste godine završeno je i štampanje vavilonskog Talmuda, takođe u Veneciji. Štampao ga je, po odobrenju pape Leona X, izdavač Daniel Bomberg.

25.1 Barajta (aram.: spoljni)

Propisi koje su obradili Tanaiti, a koje Rabi Jeuda Anasi nije uneo u svoju Mišnu. Na Barajta nailazimo u oba Talmuda: i u jerusalimskom i u vavilonskom. Ima nekoliko zbirki barajta sakupljenih u posebnu knjigu koja se zove Tosefta. Većinu barajta su sakupili Rabi Hija i Rabi Ošaja, savremenici Rabija Jeude Anasija.

25.2 Tosefta (aram.: dodatak)

Delo koje umnogome liči na Mišnu. Sadrži veliku zbirku propisa koje su sakupili poslednji tanaiti, kao dodatak Mišni Rabija Jeude Anasija. Tosefta se, kao i Mišna, deli na šest vrsta (tomova). Dok je Mišna pisana veoma sažeto, i iz nje je izostavljeno

sve što se nije smatralo neophodnim, Tosefta, kao dodatni rad, sadrži opšta tumačenja propisa, koji u Mišni nisu jasni. Zato je Tosefta mnogo obimnija od Mišne.

Ne zna se tačno ko je urednik Tosefte. Veruje se da su to bili Rabi Hija i Rabi Ošaja, savremenici Rabija Jeude Anasija, koji je bio urednik Mišne oko 200. godine.

25.3 Tanaim (od aram.: ponavljati, učiti, podučavati)

Tanaim su učitelji ili učenjaci, čije su diskusije i tumačenja jevresjkih pravnih verskih propisa zabeleženi u Mišni. Oni se spominju i u ostaloj tanaitskoj literaturi: Tosefta, Barajta, Midraš, Alaha.

Period tanaita počinje smrću Ilela i Šamaja u prvoj dekadi n.e., a završava se smrću Rabija Jeude Anasija, autora Mišne, početkom III veka.

Njihova aktivnost trajala je oko 210 godina i deli se na šest generacija. U tom periodu, oni su izgradili pravni sistem, prilagođavajući propise Tore novim uslovima društvenog života u Palestini.

U Agadi za Pesah se spominje pet tanaita, koji za sederom diskutuju celu noć o značaju izlaska iz Egipta. To su Eliezer, Jeošua, Elazar ben Azarja, Akiva i Tarfon.

25.4 Amoraim (od aramejskog: tumači)

Naučnici koji su se bavili tumačenjem i razvijanjem učenja tanaita, prilagođavajući pravne propise Mišne i Barajte (vidi Barajta) novim društvenim situacijama u Palestini i Mesopotamiji, bili su aktivni od zaključenja Mišne, početkom trećeg veka, do zaključenja Talmuda, krajem petog veka. Rad Amorejaca čini Gemaru, koja, zajedno sa Mišnom, sačinjava Talmud.

U tumačenjima Mišne i donošenju zaključaka, Amorejci su se služili raznim metodama. U mnogim slučajevima, oni bi se sa nekoliko reči osvrnuli na Mišnu, a zatim se od nje udaljavali i nastavljali istraživanje vlastitim putevima, prelazili na drugu temu i, na kraju, vraćali se na polaznu tačku. Često su vršili detaljne analize svakog propisa i svake reči Tore ili Mišne i izvlačili zaključke koji su ponekad bili teško razumljivi i komplikovani.

U periodu Amorejaca, postojao je stalni kontakt između ješiva u Palestini i ješiva u Vaviloniji. Za vreme vizantijskih progona Jevreja u Palestini, mnogi naučnici iz Palestine prešli su u Vaviloniju i nastavili rad u tamošnjim ješivama.

Iako su najveći deo života proveli baveći se naukom, većina Amorejaca se izdržavala od trgovine ili zanatstva.

Period Amorejaca se deli na sedam "generacija". U Talmudu se spominje oko 3.000 Amorejaca. U prvu generaciju spadaju Rav i Šemuel; Rav je osnovao Akademiju u Suri 219. godine i ona je delovala 800 godina.

Poslednjoj generaciji Amorejaca pripadaju Rav Aši i Ravina, koji su uredili i sistematizovali vavilonski Talmud. Sa njima se završava period Amorejaca.

25.5 Savoraim (Savorejci)

Naziv za jevrejske učenjake u Vaviloniji koji su delovali posle Amorejaca, odnosno posle zaključenja Talmuda. Njihova aktivnost je trajala nekoliko decenija (od početka šestog stoleća naše ere). Glavni zadatak Savorejaca je bio konačna redakcija Talmuda i objašnjavanje njegovih teško razumljivih mesta.

ŽIVOTNI CIKLUS

BERIT MILA

Berit-mila je obred obrezivanja muškog deteta osmog dana posle rođenja, kojim se odstranjuje nabor kože na vrhu polnog organa. Ovim obredom dete stupa u tzv. "Avramov savez" (Berito šel Avraam avinu).

Obrezivanje (cirkumcizija) je bilo uobičajeno kod jevrejskih plemena od najstarijih vremena, znatno pre primanja Tore. Ono predstavlja jednu od najstarijih operacija koje je vršio čovek.

Obrezivanje se prvi put spominje u Tori kada je Bog naredio Avramu "Ti, pak, drži zavet moj, ti i seme tvoje nakon tebe s kolena na koleno ... da se obrezuje svako dete od osam dana" (I knj. Mojs. 17, 9-24).

Jevreji su se strogo pridržavali toga zaveta, čak i u uslovima kada im je to bilo zabranjeno pod pretnjom smrti. Berit-mila je postala simbol jevrejstva koji je značio odluku roditelja da sina odgoje kao Jevrejina. Berit-mila se nije mogla odlagati, osim po savetu lekara, a obavljala se i subotom i na Jom kipur.

Iako obrezivanje može obaviti svaki Jevrej, pa čak i žena, ako nema muškaraca, uobičajilo se da to obavlja "moel", stručnjak koji poznaje osnove medicine, tehniku obrezivanja i koji je priznat od rabina.

U srednjem veku, a još i danas, u nekim opštinama berit-mila se obavlja u hramu. Danas se ona najčešće obavlja kod kuće ili u bolnici. U porodilištima u Izraelu postoje zasebne prostorije u kojima se obavlja berit-mila. Posle obrezivanja, otac deteta priređuje gozbu.

Glavni učesnici u obrezivanju jesu otac deteta, zatim moel (koji je izvršio operaciju) i sandak (kum), koji za vreme obreda drži dete na kolenima. Prema predanju, postoji i četvrti, nevidljivi učesnik, a to je prorok Elija, koji se smatra zaštitnikom dece.

Obrezivanje je prastari običaj i kod mnogih drugih naroda i plemena gotovo svih kontinenata. Islam, takođe, propisuje obrezivanje.

Filo iz Aleksandrije (20. god. p.n.e. - 50. god. n.e.) je bio prvi jevrejski pisac koji je istakao higijenske prednosti obrezivanja. Berit-mila, kao hirurški zahvat, kada se izvodi u ranom detinjstvu, predstavlja, po mišljenju nekih medicinskih stručnjaka, zaštitu od nekih kanceroznih i drugih oboljenja.

BAR MICVA

Naziv "bar micva" se upotrebljava u Talmudu za svakog odraslog čoveka koji se nalazi "pod obavezom" obavljanja verskih obreda. Ne zna se tačno kada je ovaj običaj uveden. Pretpostavlja se da je to bilo pre šest vekova, mada neki učenjaci misle da je uveden ranije.

U novije vreme "bar micva" označava sticanje zrelosti po verskim propisima. Od navršениh trinaest godina, Jevrejin muškarac postaje verski punoletan i lično odgovoran za svoje postupke. Do tog vremena, za njegove postupke je odgovoran njegov otac. To znači da je dečak postao "bar micva" (verski punoletan) i to ostaje do kraja života. Verskim punoletstvom dečak stiče pravo da u hramu bude pozvan "na Toru", a i da sam čita Toru.

Bar micva se obavlja prve subote posle navršениh trinaest godina dečaka ili u dane kada se čita Tora (ponedeljkom, četvrtkom i praznikom). Slavljenik obično čita poslednji odeljak peraše i aftaru, ali može i druge delove za koje ga pripremi njegov rabin, ponekad i celu perašu.

Pozivanje na čitanje Tore predstavlja znak sticanja zrelosti. To je prvi javni nastup u novoj ulozi punopravnog člana zajednice. Od tog momenta dečak se smatra odraslim u pogledu ispunjavanja svih verskih dužnosti, za stavljanje tefilina, za učešće u minjanu itd.

Običaj je da na "bar micva" otac deteta priredi svečanost kod kuće na kojoj dečak drži govor poučne sadržine. To je prilika da dečak izrazi roditeljima svoju zahvalnost za njihovu ljubav i brigu za njega.

BAT MICVA

Ceremonija koje se pridržavaju reformističke i konzervativne jevrejske zajednice prilikom sticanja verskog punoletstva devojke. Običaj je novijeg datuma - nastao je u periodu emancipacije žena. Zvanično je uveden u Francuskoj i Italiji, odakle se proširio i na druge zemlje.

Za razliku od dečaka, koji je "bar micva" kada napuni trinaest godina, devojke postaju "bat micva" od navršene dvaneste godine, jer žene sazrevaju ranije od muškaraca.

Obredi "bat micva" su veoma različiti. Negde se obavljaju u hramu uz čitanje aftare i posebnih molitava, a negde kod kuće ili u školi. U sinagogama u Izraelu bat micva se proslavlja na taj način što se otac i braća devojke pozivaju Tori, što se drži propoved, a devojci se daje poklon. U nekim krugovima se bat micva ne slavi kao verski obred, nego kao rođendan u krugu porodice.

BRAK

Po jevrejskom shvatanju, brak predstavlja idealan ljudski odnos i smatra se osnovnom društvenom institucijom koju je Bog ustanovio u procesu stvaranja sveta. Za judaizam brak je sveta ustanova.

Ceremonijom venčanja osniva se nova porodica. Mada pripreme za venčanje izazivaju kod mladog para izvesnu strepnju, daleko je jednostavnije pripremiti se za sam čin venčanja nego za brak. Lakše je dostići fizičku zrelost i ekonomsku samostalnost od emotivne zrelosti i psihičke spremnosti, koji su neophodni kod sklapanja braka.

29.1 Biblijsko shvatanje braka

Svrha braka, po Bibliji, jeste partnerstvo i rađanje.

I reče Bog: "Nije dobro da čovek bude sam: načiniću mu pomoćnika koji mu priliči... Stoga će čovek ostaviti oca i majku da prione uz svoju ženu, i biće njih dvoje jedno telo" (Berešit 2:18; 24).

I blagoslovi ih Bog i reče im: "Plodite se i množite i napunite zemlju..." (Berešit 1:28)

Biblijski koncept braka u svojoj osnovi jeste monogaman (Berešit 2:24), iako je u biblijsko vreme poligamija bila uobičajena među gornjim klasama stanovništva. Premda se poligamija spominje i u biblijskim izvorima, sveti spisi monogamiju smatraju jedinim pravim odnosom muškarca i žene.

Proroci o braku govore u vidu metafora kojima opisuju Božju privrženost Izraelu, a ako se Pesma nad pesmama shvati u prenosnom smislu, ona jasno ukazuje na monogamnu vezu između Boga i izraelskog naroda, jer Bog ni sa jednim drugim narodom nije ostvario tako specifičnu vezu.

U biblijsko vreme, brak su obično ugovarali roditelji (Berešit 21:21), ali se tražio i pristanak dece. Nije bilo ni neobično ni retko da se brak sklopi iz romantične ljubavi. (Samuel I 18:20; Melahim I 2:17; Šofetim 14:1 itd.). Zabrana mešovitih brakova bila je usmerena pre svega na očuvanje jevrejskog identiteta i borbu protiv idolatrije. Leviratski brakovi su bili obavezni. Sklapanje braka sa bliskim rođacima (Vajikra 18; 20; Devarim 23:1-8; 27:20-23), sveštenicima, udovicama i razvedenim ženama (Vajikra 21:7; Devarim 24:4), bilo je zabranjeno u biblijsko vreme.

Plodnost u braku predstavljala je veliki blagoslov, a nemogućnost rađanja, tragediju i sramotu.

Brak se smatrao sredstvom za ostvarenje pravog i iskrenog partnerstva: "Ko je našao ženu našao je sreću i stekao milost od JHVH", (Miše 18:22), "Uživaj sa ženom koju ljubiš u sve dane svoga ispraznog vijeka koji ti Bog daje pod suncem..." (Koelet 9; 9).

U slučajevima gde je nestalo bračne harmonije, brak se može razvesti, premda prorok Malahi upozorava da se Bog opire razdvajanju supružnika (2:14-16).

29.2 Pogled na brak u rabinskoj literaturi

Talmudska učenja smatraju celibat neprirodnim. Nije zgrešio onaj ko je stupio u brak, već onaj koji se nije oženio i "ko ceo dan provodi u grešnim mislim" (Kidušin 29b). Svrha venčanja je pronalaženje životnog partnera i obezbeđivanje potomstva, ali ne samo to; brak ispunjava čoveka i stvara od njega kompletnu ličnost: "Onaj ko nema ženu ne može biti ispravna osoba, on živi bez radosti, blagoslova, dobrote... bez Tore, bez zaštite... bez mira". (Jevamot 62b)

Talmudski rabini smatraju brak tako važnim da čovek sme prodati svitke Tore da bi prikupio novac potreban za ženidbu.

Ne sme se olako pristupiti biranju bračnog partnera. I napraviti uspešan izbor podjednako je teško kao što je Bogu bilo teško razdvajanje Crvenog mora. (Sota 2a). Pravilan izbor je moguć jedino uz pomoć božanske beskonačne mudrosti.

Brak ne treba sklapati radi novca. Čovek treba da za sebe traži ženu koja je blage naravi, taktična, skromna i marljiva. Žena mora da ispunjava i druge uslove, propisivali su talmudski rabini: da potiče iz poštovane porodice, da mužu odgovara po godinama, da bude sličnog socijalnog porekla, da ima učenog oca itd.

U talmudsko vreme bilo je poželjno stupanje u brak u ranoj mladosti. Za mladiće se uzima 18 godina kao idealno doba, a devojka se može udati već od 12. godine. Jedino osoba koja je intenzivno okupirana studiranjem Tore može za neko vreme odložiti svoje venčanje.

Talmudski rabini su govorili: "Prvo sagradi kuću, zatim zasadi vinograd, a posle toga se možeš oženiti".

Mladići nisu pristupali zarukama dok nisu videli buduću mladu.

U talmudsko vreme, poligamija je još samo teoretski moguća. Talmudskim rabinima ona je međutim, bila neprihvatljiva. Brak nije sakrament u hrišćanskom smislu te reči, jer je razilaženje bračnih partnera putem razvoda, premda nepoželjno, ipak bilo moguće.

Tokom braka, žena je posvećena mužu i zabranjena za sve druge. Bračni partneri moraju iznalaziti puteve da brak uzdižu na najviši mogući nivo, putem uzajamnog razumevanja i poštovanja. Muž mora obezbediti svoju porodicu. Ne sme biti uzrok

prolivanju suza svoje žene. Ako muž voli svoju ženu kao sebe samog i uvažava je više nego sebe samog, zaslužio je blagoslov koji je stajao nad Jovovim domom: "U šatoru svome mir ćeš uživati, dom svoj kad pohodiš netaknut će stajat" (Jov, 5:24). Talmudski rabini, baš kao i proroci, koriste pojam venčanja da bi njime simbolički označili i druge savršene odnose: odnos između Boga i Izraela, Izraela i Tore, Izraela i Šabata.

Većina gore navedenih rabinskih odredaba iz talmudskog vremena održala se do danas u jevrejskoj praksi. Asketizam i celibat su i danas retke pojave kod Jevreja. Rabenu Geršom ben Jeuda iz Magence (960–1040) doneo je propis (takana), kojim se poligamija konačno zabranjuje. Rana udaja je ostala uobičajena, mada se starosna granica u novije vreme znatno pomerila. Razvod, premda ga nije toliko teško dobiti, nije uobičajen. Razvod se u jevrejskim krugovima teško prihvata, jer porodica po jevrejskoj tradiciji i veri predstavlja bedem jevrejstva i osnovni uslov koji omogućuje vođenje jevrejskog načina života.

29.3 Venčanje

Ženidbom muškarac preuzima na sebe obavezu i dužnost da se brine o ženi i budućem potomstvu, a žena udajom donosi najvažniju odluku: da provede život sa izabranikom svog srca. Obaveza mlade i mladoženje je da potraže savet rabina pre nego stupe u brak. Pošto rabin ustanovi da nema ni verskih ni zakonskih prepreka za sklapanje braka, ugovara se datum venčanja.

Po jevrejskim propisima, obred sklapanja braka se deli na dva dela: veridba - kidušin i venčanje - nisuin.

Venčanja su oduvek bila veseo događaj u jevrejskom narodu; prilika za zajedničko okupljanje i radovanje. Gosti su dan venčanja obeležavali pesmom, igrom i veselom muzikom. Venčani baldahin, hupa, ispod koje se obavlja venčanje mladog para, uspomena je na ceremoniju koja potiče još iz biblijskih vremena. Tada je bio običaj da se mlada pokrivena velom dovodi u šator mladoženje. Prekrasno izvezen baldahin, koji pridržavaju četiri stuba, a drže ih četiri neoženjena mladića, treba da simbolizuje budući dom venčanog para.

U talmudsko vreme, veridba i venčanje su proslavljani kao dva odvojena događaja. Period od veridbe do venčanja trajao je oko godinu dana. Zaruke su se održavale u kući neveste mesecima pre nego što bi se u kući mladoženje obavilo venčanje. Činom veridbe devojka i mladić su bivali posvećeni jedno drugom i, iako još nisu živeli zajedno, nisu se mogli rastaviti bez razvoda. Buduća mlada se pripremala za život u braku pripremajući svoju opremu (rublje i nakit). Vremenom je ustanovljeno da dug period razdvojenog života od veridbe do venčanja teško pada budućem paru, pa zaručnicima više šteti nego koristi. Zato je odlučeno da se oba ova dela spoje u jednu zajedničku ceremoniju. Danas, ceremonija venčanja sadrži čin starog običaja veridbe i obred sklapanja braka.

U današnje vreme, u toku venčanog obreda, koriste se dve čaše vina, jedna za

kidušin (veridbu) i jedna za nisuin (venčanje). Ceremoniju veridbe i venčanja danas razdvaja samo čitanje bračnog ugovora - ketube, ispisane na aramejskom jeziku.

Pošto je veridba kod Jevreja pravni čin, potrebna su dva svedoka koja nisu u srodstvu sa mladencima. Rabin u prisustvu verenika i verenice utvrđuje da oni zaista žele da žive zajedno i da to čine po svojoj slobodnoj volji i želji. Pred rabinom oni potvrđuju svoj pristanak. Veridbeni čin se završava blagoslovom rabina i odmah potom se prelazi na ceremoniju venčanja.

Od 14. veka, običaj je da rabin obavi ceremoniju venčanja. Običaj stavljanja venčanog prstena na kažiprst mladine desne ruke, akt koji simbolizuje privrženost i vernost, datira iz sedmog veka. Dok stoji pod baldahinom, mladoženja stavlja prsten na kažiprst mladine desne ruke i svečano izjavljuje: "Neka si posvećena meni sa ovim prstenom prema zakonima Mojsijevim i Izraela" (Kidušin 5b). Mlada takođe može darivati prstenom svog budućeg muža. Prsten koji ona stavlja na ruku mladoženje je simbol emotivnog odnosa koji ima premu njemu.

Bračnim ugovorom se utanačuju uzajamne obaveze muža i žene. Ugovor legalizuje brak. Nakon što je mladoženja stavio prsten na prst mlade, prelazi se na čitanje ketube. U prošlosti je primarna svrha bračnog ugovora bila da ženi obezbedi pravnu zaštitu. Danas se on koristi i u druge svrhe, između ostalog i da istakne moralnu odgovornost koju na sebe preuzima venčani par.

Bračni ugovor se sastavlja dan uoči venčanja. Muž se obavezuje da će poštovati, čuvati, brinuti i izdržavati svoju ženu; da će joj obezbediti potrebna materijalna dobra u slučaju smrti ili razvoda. Žena se obavezuje da će svoje bračne dužnosti ispunjavati valjano i iskreno.

Nakon čitanja ketube, prelazi se na čitanje sedam blagoslova Ševa berahot - birkat hatanim, koji su citirani u Talmudu (Ketubot 8a). Četvrti blagoslov ukazuje na to da je čovek stvoren u božjem liku. U poslednja tri, izgovara se molitva u kojoj se kaže da će Bog doneti utehu Cijonu, sreću mladom paru i pobedonosno iskupljenje u obnovljenoj Judeji i Jerusalemu. Venčani obred, stoga, spaja individualne i kolektivne nade.

Nakon izgovorenih blagoslova, ispija se vino i rabin oglašava brak valjanim prema jevrejskim propisima.

Iako je svečani čin sklapanja braka završen, postoje dodatni običaji, koji su vremenom uključeni u sam dan venčanja.

Pod svadbenim baldahinom, mlada tri puta obilazi oko mladoženje. Ovaj običaj se bazira na rečima proroka Jeremije (31:31), gde on kaže da žena natkriljuje i štiti muškarca. Reči "verim te" ponavljaju se tri puta u Ošei (2:21-22), gde se Bog obraća svom narodu: "Verim te sebi zauvek, verim te pravdom i pravicom, ljubavlju i milosrđem, verim te verom pa da spoznaš Večnoga."

Običaj razbijanja čaše pod baldahinom bazira se na Talmudu (Berahot 31a). Cilj mu je da podseti prisutne na uništenje drugog Hrama i da im tako, i u trenucima najvećeg veselja, vrati sećanje na najtragičnije dane jevrejske istorije.

Uobičajeno je da se mlada i mladoženja izdvoje od svatova i nakratko budu sami. Izdvajanje mladog para simbolizuje prekid posta koji prethodi venčanju i koji su mladenci držali radi preispitivanja svojih grehova i duhovnog očišćenja.

Praznična gozba - seudat micva je posluženje kojim se gosti služe nakon svečane ceremonije sklapanja braka. Sedam blagoslova koji se govore u toku dana venčanja, ponovo se izgovaraju nakon svadbenog ručka.

Venčanje se ne sme vršiti na Šabat, za vreme praznika i postova, u dane koji slede neposredno nakon praznika Pesaha i Sukota, kao i za vreme brojanja omera (sefirat aomer) koji počinje druge večeri Pesaha i traje do praznika Šavuot.

29.4 Zabrana braka

Kod Jevreja je bilo kakva veza (privremena ili stalna) između čoveka i žene strogo zabranjena u sledećim slučajevima:

- **krvno srodstvo**: majka, kćerka, sestra, unuka, tetka;
- **rodbinske veze**: snaja, očeva žena (maćeha), ujakova žena, bratovljeva žena itd. I srodnici žene su uključeni u tu kategoriju
- **tuđa žena**, žena koja od svog muža nije razvedena po važećim jevrejskim propisima (nema razvod - get);
- **sa ženinom sestrom**, za vreme života žene, čak i ako je žena razvedena. Nakon smrti žene ili bivše žene dozvoljeno je oženiti se njenom sestrom.

Gore navedene zabrane propisala je Tora. Ako u pomenutim slučajevima postoji veza između muškarca i žene, ona se ne sme legalizovati ceremonijom venčanja ni u kom slučaju, čak i da je građanski zakoni dozvoljavaju. Deca rođena iz tih veza se smatraju za kopilad (mamzer) i ne priznaju se.

Koeni (pripadnici svešteničkog staleža u doba Hrama), nisu za žene smeli uzimati: raspuštenice, prozelite (žene koje su prešle na jevrejsku veru), žene za koje se zna da su održavale nedozvoljene seksualne odnose, žene koje su rođene iz zabranjenog braka.

Po verskim propisima, brak između Jevreja i nejevrejke i obratno, ne priznaje se kao valjan.

29.5 Razvod

”Razvod je retka pojava, kojoj se retko pribegava, ali se može dobiti. Kad se dom razruši razvodom, tad i nebeski oltar plače” (Gitin 90b).

Kada život udvoje postane nemoguć i nema nade da se može popraviti, može se tražiti i dobiti razvod. ”Krivica” se ne mora dokazivati. Čovek može dobiti razvod ako u braku nema dece više od deset godina. Žena može tražiti razvod kada muževljevo ponašanje ili vrsta posla kojom se bavi onemogućavaju život udvoje.

Brak koji je sklopljen ”po zakonima Mojsija i Izraela” može se razvesti jedino ”po zakonima Mojsija i Izraela”. Procedura razvoda je strogo definisana i ona se obavlja

po propisima alahe (verski propisi). Po jevrejskim verskim propisima, razvod dobijen od civilnih - građanskih vlasti, nije valjan.

Pored rabinskog suda - Bet Dina, razvodu prisustvuju: pisar (sofer) i dva svedoka. U prisustvu ovih lica može se dobiti razvod - get. Članovi Bet Dina mogu vršiti funkciju svedoka ukoliko postoji problem da se oni nađu.

Pre nego što se izda get (otpusno pismo), Bet Din ima obavezu da učini sve da bi pomirio i ponovo ujedinio supružnike, mada nije dužan da istražuje uzroke za razvod ili način na koji će se on finansijski razrešiti.

Ukoliko postoji zajednička želja da se bračna veza okonča, to po jevrejskom propisima predstavlja dovoljan razlog da se dobije get. Cela procedura razvoda može da potraje sat i po do dva sata, pri čemu dobar deo vremena prolazi u pisanju brako-razvodnog dokumenta - geta. Get se piše posebno za muža i za ženu i sadrži lične podatke supružnika: ime i prezime, datum i mesto gde je get izdat. Dokument sam po sebi ne pominje razloge razvoda i ne okrivljuje ni supruga ni suprugu.

Tokom razgovora, članovi rabinskog suda postavljaju pitanja da bi se uverili u slobodnu volju supružnika u donošenju odluke o razvodu.

Dokument o razvodu ne sme biti u štampanoj formi. On se iznova sastavlja za svaki određeni slučaj. Pisar i svedoci moraju biti religiozne osobe, ne smeju biti u srodstvu među sobom, kao ni sa supružnicima.

Uobičajeni i najjednostavniji način je da se brak razvede u prisustvu muža i žene. U slučaju da muž i žena ne mogu da se zajedno pojave pred rabinskim sudom, može se urediti da se razvod obavi preko posrednika. U tom slučaju, posrednik prima dokument za osobu koja nije prisutna. Dozvoljeno je da član Bet Dina ili pisar uzme na sebe ulogu posrednika.

Nakon obavljene ceremonije razvoda, dokument se cepa sa strane, što znači da je iskorišten i da se ne može ponovo koristiti. Dokument ostaje u arhivi kod rabinskog suda.

Službeni dokument razvoda - get - uručuje se muškarcu i ženi kao dokaz da je razvod izvršen i da se mogu ponovo venčati.

Žena se ne sme preudati 92 dana posle razvoda, da bi se, ukoliko je ostala u drugom stanju, izbegle sumnje oko određivanja očinstva.

Ženi je dozvoljeno da se ponovo uda za čoveka od koga se razvela jedino ako se u međuvremenu nije ponovo udala i razvela.

Po biblijskim propisima, procedura nalaže da "muž daje razvod", a žena ga "prima". To je samo teorijska formulacija, jer u praksi muž ne daje i žena ne prima razvod a da se prethodno nisu sporazumeli i dogovorili.

Žena ne može formalno da zahteva razvod braka, ali sud ima pravo da ga da u slučajevima kad muž odbija da ispunjava bračne dužnosti, kada je neveran, kada joj ne pruža dovoljnu pomoć i negu, kada je fizički maltretira i kada je bolestan od izuzetno teških zaraznih bolesti (npr. lepra).

ŽALOBNI OBIČAJI

Razrađujući propise Tore o tugovanju dece za roditeljima, roditelja za decom i članovima porodice, rabini su doneli niz propisa koji određuju način ponašanja ožalošćenoga i odnos drugih lica prema ožalošćenome. Svi ti propisi stimulisu nežan odnos prema umirućem i duboku brigu za ožalošćenu porodicu. Oni ujedno omogućavaju ožalošćenom da u periodu žalosti bude oslobođen svakodnevnih briga i aktivnosti.

Mnoga mesta i mnogi gradovi stvarali su i svoje specifične žalobne običaje koji se u nekim pojedinostima međusobno razlikuju. Objašnjenja u ovom kalendaru obuhvataju one žalobne običaje i propise koji su tokom vremena prihvaćeni.

30.1 Hevra kadiša ili hevra kedoša (hebr.-aram. - Sveto udruženje)

Hevra kadiša je udruženje koje se bavi svim poslovima oko pranja i sahrane mrtvaca. Pored toga, članovi udruženja obilaze bolesnike i pružaju im utehu, siromašnima obezbeđuju lekara i lekove, pripremaju ožalošćenoj porodici prvi ručak posle sahrane i sl. Obavljanje ovih poslova se oduvek smatralo važnom verskom dužnošću, pa su to obavljale i ugledne ličnosti.

Iako se organizacije sa sličnim zadacima spominju još u Talmudu, prva Hevra kadiša osnovana je u Pragu u drugoj polovini XVI veka, koja je kasnije služila kao uzor sličnim ustanovama. Ranije su članovi Hevra kadiše svoj rad obavljali samo dobrovoljno, a kasnije, naročito u velikim opštinama, bilo je plaćenih službenika.

30.2 Bikur holim (hebr. - poseta bolesniku)

Posećivanje bolesnika je jedna od mnogobrojnih društvenih obaveza kojoj su Jevreji dali i religiozno obeležje. Poseta se smatra izuzetno dobrim delom, za šta ima primera i u Bibliji (I knjiga Mojs., glava 18/1).

Jevrejin ne sme da bude ravnodušan ako mu se razboli sused ili prijatelj. Njegova je dužnost da ga obiđe, bez obzira na rasu, veru ili imovno stanje. Jer, u nevolji su svi

jednaki. Mnogi rabini su davali detaljna uputstva kako treba obavljati posete. Suviše posete treba izbegavati, jer one mogu više da škode nego da koriste bolesniku.

Posetilac treba da zaboravi na svoje navike i da misli samo na dobro bolesnika. "Nemoj ga plašiti, nego ga teši i daj mu nade u ozdravljenje." U anonimnom delu "Orhot hajim" (način života), za koje se smatra da mu je autor Rabin Eliezer ben Jichak iz Vormsa (XI vek), piše: "Ne zamarajte bolesnika dugim posetama, jer mu je dovoljna sama bolest. Uđite raspoloženi, jer su njegovo srce i njegove oči usmerene ka onome koji ulazi."

Poseta mora da bude celishodna. Ako je reč o siromahu, treba ga, pored utešnih reči, snabdeti onim što mu je potrebno; imućnog treba tešiti i olakšati mu stanje saosećanjem. Topao lični kontakt umiruje bolesnika zbog saznanja da u teškim trenucima ne pati sam.

Po jevrejskoj etici, ništa nije toliko dragoceno kao što je ljudki život i treba učiniti sve da bi se sačuvao i produžio. Propisi nalažu da se i Šabat mora prekršiti da bi se pomoglo bolesniku, čiji je život u opasnosti. U rabinskoj literaturi to se slikovito prikazuje na sledeći način: "Ako je dete, staro jedan dan, teško bolesno, prekrši Šabat. Međutim, zbog mrtvaca, pa makar se radilo i o kralju Davidu, ne smeš kršiti Šabat" (Šabat 15/16).

U mnogim jevrejskim zajednicama postoje posebne organizacije za posećivanje bolesnika. Takve se organizacije pominju još u XIV veku. Bilo ih je i u našoj zajednici, a i danas se taj običaj održava.

30.3 Rofe (hebr. - lekar)

Po jevrejskom shvatanju etike, lekar je dužan da učini sve da produži život bolesniku. Ni u beznadežnim slučajevima, kada je u pitanju goses (osoba na samrti) ne sme se učiniti ništa što bi moglo da oslabi odbrambene snage bolesnika. On mora da ga leči kao da će ozdraviti i ne sme mu dopustiti da pomisli da nema nade. Zabranjeno je ubrzavati smrt iz samilosti (eutanazija) radi skraćivanja muka, kada je u pitanju neizlečiva bolest.

Po shvatanju jevrejske religije, vrhovni lekar je Bog, koji leči "slomljena srca i zaceljuje rane", pa mu se zbog toga vernici obraćaju molitvama da izleči bolesnika i zaceli njegove rane.

30.4 Šinuj ašem (hebr. - promena imena)

U slučajevima teške bolesti, kada su izgledi za ozdravljenje mali, pribegava se meri koja zadire u mistiku. Bolesniku se tada menja ime ili se njegovom imenu dodaje još neko, obično simbolično, kao na primer: Hajim (život), Jahiel (Bog oživljava), Rafael (Bog leči), Azriel (Bog pomaže) i sl. Menjanje imena je veoma star običaj.

U Tori se spominju Avraam, Sara i Jaakov, kojima je Bog promenio imena. Menjanje imena se spominje u Talmudu, kao jedna od četiri stvari koje menjaju sudbinu čoveka, a to su: milosrđe, molitva, promena imena i promena delovanja. Promena imena, kao spas, tumači se time što znači i promenu ličnosti, pa i promenu sudbine. Menjanje imena se često spominje u srednjevekovnoj literaturi, a ovaj običaj se kod pobožnih Jevreja zadržao i u novije vreme.

30.5 Goses (hebr. - umirući)

Lice na smrtni naziva se goses. Samrtnika ne treba ostaviti samog. Prisutnost se smatra za veliku micva. Kad nastupi smrt, sin ili neko od članova porodice pažljivo sklapa oči i usta pokojnika.

Iako se u Talmudu pominje da "većina umirućih umire", dozvoljeno je prekršiti Šabat i pokušati da se život samrtnika produži, pa i u slučajevima kada za to nema mnogo izgleda.

30.6 Met micva

Met micva je naziv za pokojnika bez rodbine koja bi bila dužna da se stara o sahrani. Obavljanje poslova oko sahrane met micva smatra se izuzetno dobrim delom (micva gedola).

30.7 Aninut (hebr. anen - žaliti)

Aninut se naziva period od smrti do sahrane pokojnika. U tom vremenu, ožalošćeni rođak naziva se onen.

Onen ima poseban status. Jede u samoći, ne jede meso i ne pija alkoholna pića kako bi se u potpunosti posvetio pokojniku i poslovima oko sahrane. Onen je oslobođen mnogih verskih dužnosti, kao što su: molitve, stavljanje tefilina i sl. Aninut se ne primenjuje u slučaju smrti deteta koje nije napunilo trideset dana života. Aninut prestaje odmah posle sahrane, kada počinje Avelut.

U periodu aninuta ima raznih običaja. Jedan od njih je da se iz kuće, u kojoj se dogodio smrtni slučaj, kao i iz dveju susednih kuća, izbaci sva voda.

Neki tumače da izbacivanje vode predstavlja indirektan način objavljivanja smrtnog slučaja, jer Jevreji izbegavaju da budu nosioci loših vesti. Prolivanje vode služi, istovremeno, i kao upozorenje susedima na njihove obaveze prema preminulom i ožalošćenima.

Postoje i mnoga primitivna objašnjenja za takav običaj, kao što je sujeverje da anđeo smrti pere u toj vodi svoj nož, ili da se time duša spasava od davljenja, odnosno da tu vodu pije duša koja odlazi.

Uobičajeno je, takođe, da se u kući žalosti ogledala pokriju ili okrenu prema zidu. U narodu se veruje da treba sprečiti dušu pokojnika da se ogleda. Neki opet smatraju da ne treba dozvoliti ožalošćenom da vidi svoj tužni lik u ogledalu, jer bi ga to još više ožalostilo. Ima tumačenja da ogledalo predstavlja taštinu, pa mu nema mesta u trenucima žalosti.

30.8 Kevod amet (hebr. - poštovanje mrtvaca)

Običaj je da se telo pokojnika ne ostavlja samo. Ono se čuva danju, noću, praznikom i subotom. Zbog značaja koji se pridaje tom činu, čuvari (šomerim) se oslobađaju svih drugih verskih dužnosti, kao na primer vezivanja teflina i sl. Postoje razna tumačenja ovog običaja. Sem poštovanja tradicije, koja ima korene u Bibliji, neki iz praznoverja misle da se telo čuva od zlih duhova, dok drugi smatraju da ga time brane od raznih štetočina.

Posle spominjanja imena pokojnika, običaj je da se doda: "Alav ašalom" (Neka mir bude sa njim). Ili: "Zihrono livraha" (Neka sećanje na njega bude za blagoslov). Ako je pokojnik bio pobožan čovek, onda se dodaje: "Zeher cadik livraha" (Neka sećanje na pravednika bude za blagoslov).

Poštovanje mrtvaca ima veliku važnost u jevrejskoj tradiciji. Ono se prvi put spominje u Bibliji: "I počinu Jezekeja kod otaca svojih... i odaše mu počast na smrti svi Judejci i Jerusalimljani" (II knj. Dnevnika, glava XXXII/33). Biblijske ličnosti vidno su davale izraza svom bolu. "I dođe Avraam da ožali Saru i da je oplache" (Prva knj. Mojs., XXIII/2), "i razdrije Jakov haljine svoje i veza kostrijet oko sebe i tužase za sinom svojim dugo vremena" (I knj. Mojs., glava XXXVII/34). Uzbudljivo je reagovanje na smrt Saula i Jonatana: "Tada David zgrabi haljine na sebi i razdrije ih ... i ridaše i plakaše i postijaše do večeri za Saulom i za Jonatanom, sinom njegovijem i za narodom Gospodnjim i za domom Izrailjevijem, što izgiboše od mača" (II knj. Šemuela, glava 1/2).

U rabinskoj literaturi se zabranjuje omalovažavanje ili ponižavanje pokojnika. U Midrašu stoji da je bog ukorio Mojsija zato što je sa omalovažavanjem govorio o starima iz svoje generacije.

30.9 Taora ili rehica (hebr. - čišćenje ili pranje)

Taora ili rehica je naziv za ritualni obred pranja leša, koji se obavlja pre sahrane. Zasniva se na biblijskom citatu "... tako odlazi kako je i došao" (Koelet, gl. 5/15), što se tumači da čoveka peru kada se rodi i zato ga treba prati i kada umre.

Pranje, po pravilu, obavljaju članovi Hevra kadiše u zasebnoj kući, ili u prostoriji kapele na groblju, a ponegde i kod kuće. Rohacim (oni koji peru) odnose se prema telu koje peru sa najvećim poštovanjem. Za vreme pranja neprekidno gori sveća.

Obred pranja počinje polaganjem tela na kameno ležište, na koje je prostrt čaršav. Topla voda se sipa na svaki deo tela, počev od glave prema nogama. Kosa se pere i češlja, a nokti čiste. Čaršav služi za sušenje pojedinih delova tela, tako da ruke ne dodiruju telo. Posle pranja, telo se umota u čiste čaršave, dobro osuši i zatim oblači u posmrtno odelo (vidi: tahrihim). Rehica je, inače, veoma star obred i spominje se i u Mišni.

30.10 Tahrihim (hebr. Karah - umotati)

Tahrihim je posmrtna odeća od belog lanenog platna u koju se oblači mrtvac. Prema propisima, sastoji se najmanje iz tri dela, a šije se bez poruba i čvorova, sa širokim šavovima. Pobožni Jevreji još za života pripremaju svoju posmrtnu odeću. Postoji običaj, još iz talmudskih vremena, da se pokojnik sahranjuje sa talitom, koji je upotrebljavao za života.

U davnoj prošlosti pripremali su se luksuzni pogrebi i šila skupocena posmrtna odeća da bi se time ukazala počast pokojniku. Veliki izdaci su dovodili siromašne porodice u težak položaj. Stoga je Raban Gamliel, predsednik Sanedrina (60-118. godine), naredio da se pokojnici sahranjuju u jednostavnim platnenim odelima. Iz toga vremena potiče i običaj skromnog sahranjivanja.

Do XVI veka, tahrihim su se šili u raznim bojama: crnoj, beloj, pa i šarenoj. Od XVI veka počela se upotrebljavati samo bela odeća.

30.11 Aron metim (hebr. - mrtvački sanduk)

Po strogim verskim propisima, mrtvački sanduk se pravi od ravnih neobrađenih dasaka, bez ukrasa i bez upotrebe metalnih eksera. U velikom broju zajednica i danas se koriste jednostavni sanduci bez ukrasa.

U staro vreme, sahrane su se obavljale u sanducima od drveta, kamena ili ilovače, ukrašenim crtežima i natpisima. U Bibliji se spominje kovčeg u koji je stavljeno blasamovano telo Josefa, koji je, prema Talmudu, bio od metala. Za vreme Hašmonejaca postojao je običaj da se ostaci kostiju sakupljaju i polažu u sandučiće od kamena ili gline. Izgleda da su se, u doba Talmuda, mrtvaci prenosili na groblje na nosilima, a sanduci su se upotrebljavali jedino za prenošenje tela na udaljena mesta. Deca stara do trideset dana nošena su na rukama, ona do godinu dana u kovčezima, a starija na nosilima.

U srednjem veku nije bilo propisa po kojima bi se sahrana obavljala u kovčegu. U Španiji se kovčeg retko upotrebljavao, a u Francuskoj se pravio od stola koji je svedočio o gostoljubivosti pokojnika. Rabini u istočnoj Evropi sahranjivani su u kovčezima napravljenim od stola za kojim su za života studirali. U XVI veku preovladalo je

kabalističko stanovište da mrtvac treba da bude u neposrednom dodiru sa zemljom, čime se ispunjava biblijska izreka da je čovek prah i u prah će se vratiti. Ortodoksni Jevreji su se toga strogo pridržavali. Tamo gde je opšti zakon nalagao sahranjivanje sa kovčegom, oni nisu pričvršćivali donje daske, ili su ih bušili. Izuzetak se činio za kohanim (sveštenike). Njih su sahranjivali u kovčezima bez rupa, ali im se u kovčeg stavljala vrećica zemlje iz Erec Jisraela. U nekim opštinama, mrtvaci su sahranjivani sa štapom u ruci. Ovaj običaj potiče još iz talmudskih vremena, kada je rabi Jeremija tražio da mu stave štap u ruku pre nego što ga spuste u grob, da bi bio spreman za hodanje kada stigne obavest o dolasku Mesije. U Izraelu se pokojnik nosi na nosiljci i sahranjuje bez sanduka, a vojnici u jednostavnom drvenom sanduku, što je običaj i u većini kibuca. U nekim krajevima, a i u Bosni i na jugu Srbije, pokojnik se nosio na groblje u jednostavnom nebojenom sanduku, koji se nad rakom razbijao i zakopavao sa pokojnikom.

30.12 Levaja (hebr. - sprovod, pratnja)

Kod pratnje nema razlike između bogatih i siromašnih, pobožnih i grešnih. Ako ima više pratnji u jednom danu, prvo se sahranjuje onaj koji je ranije umro.

Ispraćaj pokojnika na groblje smatra se izuzetno dobrim delom (micva). Da bi se ispunila ova micva, dozvoljeno je prekidanje proučavanja Tore. Ako pokojnik nije bio istaknut po pobožnosti ili mudrosti, ili ako je pogrebna povorka dosta velika, smatralo se da je dovoljno ići za povorkom najmanje četiri koraka.

U talmudsko vreme, pogrebna povorka se, na putu do rake, zaustavljala sedam puta. Još i danas postoji običaj da se ona zaustavlja najmanje tri puta.

Običaj je da svi prisutni ubace u raku po tri lopate zemlje. Posle upotrebe, lopata se ne dodaje iz ruke u ruku, već se spušta na zemlju, kako se ne bi stekao utisak da jedan prenosi nevolju drugome. Prenošnje lopate iz ruke u ruku moglo bi se, takođe, shvatiti kao servilnost ili gospodstvo, a u prisustvu smrti svi su jednaki.

Posle sprovoda, peru se ruke na samom groblju. Ne postoje propisi koji zabranjuju prisustvo žena na pogrebu. Pa ipak, u nekim zajednicama žene ne učestvuju u sprovođu.

Ortodoksni Jevreji ne dozvoljavaju polaganje cveća na grob jer to smatraju paganskim običajem (hukat agoj), mada u Talmudu ima dosta primera stavljanja mirođija na mrtvaca.

Ekshumacija je po jevrejskoj tradiciji zabranjena. Izuzetak se čini u izvesnim slučajevima, kao na primer, kada se posmrtni ostaci prenose u "Svetu zemlju" ili sa nejevrejskog na jevrejsko groblje i sl.

30.13 Kevura (hebr. sahranjivanje)

O načinu i ceremonijalu sahranjivanja kod Jevreja u staro vreme, malo se zna. Zna se samo to da se još onda telo polagalo u zemlju, jer u Bibliji piše: "Sa znojem lica svojega ješćeš hleb dokle se ne vratiš u zemlju od koje si uzet; jer si prah i u prah ćeš se vratiti" (I knj. Mojs., glava III/19). Stari stanovnici Kanaana su prvobitno spaljivali svoje mrtve, ali su, znatno pre nastanjivanja Jevreja u Kanaanu, počeli mrtvace da sahranjuju u zemlju.

Prva teritorija koju je Avraam stekao u obećanoj zemlji bilo je groblje. Po Bibliji, ne biti sahranjen bila je najveća nesreća koja je mogla zadesiti pokojnika. Čak i zločinac osuđen na smrt ima pravo da bude sahranjen. U doba Mišne, običavalo se držanje tela u krpi do raspadanja, a zatim su se kosti sakupljale i sahranjivale na drugom mestu, obično u porodičnoj grobnici.

Dužnost je rodbine da sahranjuje svoje pokojnike; ako nema rođaka, onda je to dužnost jevrejske zajednice (vidi: Met-micva).

Po jevrejskim propisima i običajima, sahrana se obavlja, po mogućstvu, što pre. Razlog nije, kao što neki misle, topla klima u Palestini, već to što se smatra da odlaganje predstavlja omalovažavanje pokojnika. Odlaganje sahrane je dozvoljeno ako se radi o odavanju posebnih počasti, ili ako treba sačekati rodbinu i sl.

30.14 Kadiš (aram. - svet)

Kadiš je prastara molitva, nastala u Palestini, odakle je prenetu u sve zemlje galuta. Izuzev poslednje strofe - koja je na hebrejskom - izvorni jezik Kadiša je aramejski, da bi bio razumljiv običnim ljudima koji nisu znali hebrejski.

Prvobitno je Kadiš služio kao kratka molitva na završetku propovedi, koja se držala na aramejskom. Kasnije je uveden kao završetak pojedinih delova bogoslužjenja i na kraju javnog čitanja Biblije ili Talmuda. U XII veku, u vreme krstaških pogroma, Kadiš je postao molitva ožalošćenih. Pretpostavlja se da se Kadiš recitovao posle propovedi još pre dve hiljade godina; nepominjanje Jerusalima i razorenog Hrama, kao i jednostavan jezik, bez mističnih primesa, pokazuje da je Kadiš veoma star. O Kadišu se ne diskutuje u Talmudu, verovatno zato što još nije bio sastavni deo bogoslužjenja.

Postoji pet vrsta Kadiša:

1. Kadiš derabanan (Kadiš učenjaka), koji se recituje posle čitanja Talmuda ili Midraša;
2. Kadiš šalem (puni Kadiš ili Kadiš titkabal), koji recituje predmolitelj na kraju većeg dela bogoslužjenja;
3. Hacı Kadiš (polu Kadiša), koji recituje predmolitelj između dva dela bogoslužjenja;
4. Kadiš jatom (Kadiš ožalošćenog), koji recituje ožalošćeni posle nekih psalama i na kraju bogoslužjenja i

5. Kadiš koji se čita na groblju posle sahrane (Kadiš lehadta).

Jitgadal vejtkadaš šeme raba. Bealma di vera hirute vejamliah malhute vejacmah purkane vikarev mešihe. Behajehon, uvjomehon uhvaje dehol bet Jisrael, baagala uvi-zman kariv veimru Amen.

Jee šeme raba mevrah lealam ulalme almaja jitbarah, vejištabah, vejitpaar, vejitromam, vejitnase vejitadar, vejitale vejitalal šeme dekudša berih u. Leela min kol birhata, širata, tušbehata venehemata daamiran bealma veimru Amen.

Al Jisrael veal rabanan veal talmideon veal kol talmide talmideon, deaskin beorajta kadišta di veatra aden vedi vehol atar veatar. Jee lana ulon hina vehisda verahame min kodam mare šemaja vea-a veimru. Amen.

Jee šelama raba min šemaja hajim vesava, višua venehama, vešezava, urfua, ugula usliha vehapara, verevah veacala lanu uihol amo Jisrael veimru Amen.

Ose šalom bimromav, u verahamav jaase šalom alenu veal kol amo Jisrael veimru Amen.

וְתִגְדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא (אָמֵן). דְּהוּא
עֲתִיד לְחַדְתָּא עֲלָמָא. וְלֵאחִיָּאָה מְתִיא.
וְלִשְׂכַלְלָא הַיְכְלָא. וְלִמְפַרְק חַיִּיא. וְלִמְבַנֵּי
קִרְתָּא דִּירוּשָׁלַם. וְלִמְעַקֵּר פּוֹלְחָנָא דְּאֵלִילִיא
מֵאַרְעָא וְלֵאחֲתָבָא פּוֹלְחָנָא יְקִירָא דְּשָׁמְיָא
לְהַדְרָה וְיוֹהֵא וְיִקְרָה (אָמֵן) בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן
וּבְחַיֵּי דְכָל-בֵּית יִשְׂרָאֵל. בְּעִגְלָא וּבְזֶמֶן
קָרִיב. וְאָמְרוּ אָמֵן: יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ
לְעָלַם וְלְעָלְמֵי עֲלְמִיא. יְתַבְרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח
וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה
וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקוֹדֶשָׁא בְּרִיד דְּהוּא (אָמֵן):
לְעֵלָא מִן כָּל בְּרַכְתָּא שִׁירְתָּא תְּשַׁבַּחְתָּא
וְנַחֲמָתָא דְּאִמְרוּן בְּעֲלָמָא. וְאָמְרוּ אָמֵן:
תְּתַבְּלֵי חֲרָבָא וְכַפְנָא וּמוֹתָנָא. וּמַרְעִין
בִּישִׁין יַעֲדֵי מִינָנָא וּמִנְכּוֹן וּמַעַל עֲמִיָּה יִשְׂרָאֵל
וְאָמְרוּ אָמֵן:
יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמִיא. חַיִּים וְשָׁבַע.
וְיִשׁוּעָה וְנַחֲמָה. וְשׁוּבָא וְרַפּוּיָּאָה. וְנִגְלָה
וְסְלִיחָה וְכַפָּרָה. וְרוּחַ וְהַצְלָה. לָנוּ וּלְכָל-עַמּוּ
יִשְׂרָאֵל. וְאָמְרוּ אָמֵן:
עוֹשֶׂה שְׁלֹום בְּמִרוֹמָיו. הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה
שְׁלֹום עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוּ יִשְׂרָאֵל. וְאָמְרוּ אָמֵן:

Suština Kadiša je izjava vernosti Bogu i prihvatanje njegovog suda, u skladu sa načelom da je čovek dužan da oda hvalu i za nesreću koja ga zadesi, kao što odaje

zahvalnost i za dobro. U nesreći, kada smrt pogodi neku porodicu, kada je bol velika, a srce puno žalosti, sin pokojnika recituje naglas "Jitgadal vejtkadaš šeme raba" (Neka se uveliča i posveti Njegovo ime). Najvažniji deo Kadiša je odgovor vernika koji glasi: "Jee šeme raba mevarah lealam ulalme almaja" (Neka Njegovo veliko ime bude blagosloveno na veke vekova). Oko tog odgovora, koji se gotovo doslovno nalazi u knjizi Danijela (glava II/20), razvija se celi Kadiš. Kadiš se recituje stojeći, tri puta dnevno u toku jedanaest meseci u godini žalosti, kao i na godišnjicu smrti (vidi: Jarcajt), i to samo ako ima minjan (vidi: Minjan). U nekim opštinama, za vreme kazivanja Kadiša svi prisutni stoje. Prvobitno se kazivao samo za roditelja, kasnije i za ostalu rodbinu, a danas za svakog umrlog. Kćerke ne kazuju Kadiš, čak ni onda kada u porodici nema sinova. Međutim, bilo je slučajeva kada su i kćerke kazivale Kadiš, a da se rabinski autoriteti nisu tome protivili.

Kadiš se u žalosti ranije čitao dvanaest meseci, za spas roditelja od mučenja u paklu, zbog mističnog verovanja naroda da bezbožnici provode u paklu najmanje dvanaest meseci. Da se roditelji ne bi izjednačavali sa bezbožnicima, vreme čitanja Kadiša je skraćeno na jedanaest meseci.

Kadiš ima gotovo mističnu snagu. On predstavlja kariku između života i smrti jer povezuje generacije koje odlaze sa generacijama koje ostaju. Kadiš je duboko ukorenjen u svesti Jevreja i čini sastavni deo njihovog života. Čitanje Kadiša je postalo stvar ugleda i izraz poštovanja deteta prema roditelju. Običaji su se mogli menjati i nestajati, ali se Kadiš mogao čuti svuda gde su se Jevreji okupljali na molitvu.

30.15 El male rahamim (u prevodu: Bože koji si pun milosrđa) i Aškava (počivanje u miru)

El male rahamim je molitva za pokoj duše preminulih, koja se kod aškenaza svečano čita ili peva prilikom sahrane i pomena - Jizkora (na Jom Kipur, Šemini aceret, poslednji dan Pesaha i drugi dan Šavuota), tridesetog dana posle sahrane i na godišnjicu smrti (Jarcajt).

El male rahamim se čita ili peva i za sve jevrejske žrtve genocida, kao i za poginule borce.

Sefardi imaju odgovarajuću molitvu, koja se zove "aškava" (počivanje u miru). Ona se čita posle sahrane na groblju, zatim u hramu u one dane u koje se čita Tora (subota, ponedeljak i četvrtak). Običaj je da posle "aškava" rodbina pokojnika daje priloge za hram, groblje i u dobrotvorne svrhe.

30.16 Azkarat nešamot (pomen za pokojnike)

Običaj da se u hramu, posle čitanja Tore, moli za dušu pokojnika. U molitvi, koja se zove "Jizkor" (neka se pomene), pominju se imena pokojnih članova uže ili

šire porodice (oca, majke, brata, sestre, deteta itd.), a zatim, u određenim prilikama, i imena pokojnih velikana i uglednih ljudi.

Ovaj običaj je nastao u doba krstaških ratova (XI vek), kada su krstaši pobili mnogo hiljada nedužnih Jevreja. Opštine su njihova imena zabeležile u posebne knjige i čitale ih u hramu između Pesaha i Šemini acereta. Kasnije se taj običaj proširio na Jom Kipur, Šemini aceret, zadnji dan Pesaha, Šavuot i na godišnjicu pokojnikove smrti.

Sefardi nemaju predviđene posebne dane za pomene. Oni ih obavljaju prilikom pozivanja na Toru ili posle vraćanja Tore u ormar (Aron akodeš).

30.17 Keria (hebr. Karoa - cepati)

Keria je naziv za prastari običaj cepanja odeće u znak žalosti. Danas se keria vrši za oca, majku, sina, kćerku, brata, sestru, muža, ženu ili na vest o nacionalnoj nesreći. Keria se obavlja stojeći jer, prema jevrejskom shvatanju, žalost i nesreću treba primiti uspravno. Jaakov je pocepao svoje haljine kada su mu sinovi doneli Josefov haljinu natopljenu krvlju.

Keria se obično vrši na groblju, kod kovčega, pre sahrane. Za oca i majku odeća se cepa s leve strane prema srcu, a za ostalu rodbinu sa desne strane. Odeća se cepa nožićem, odozgo prema dole, u dužini jednog pedlja. Keria se obavlja i deci ispod trinaest godina. Ovaj običaj se ne vrši subotom i praznikom, a u nekim zajednicama ni na hol-amoeđ (polupraznik). Ako vest o smrti rođaka stigne posle trideset dana, keria se ne vrši; jedino se za oca i majku vrši uvek, bez obzira kada je stigla vest o smrti.

Cepanje odeće se, od najstarijih vremena, kod Jevreja smatralo znakom bola. Čuvši za smrt svoga sina Avšaloma, kralj David je ustao i pocepao svoju odeću. (Šemuel, II knj. 13/31).

30.18 Avelut (hebr. - tugovanje, oplakivanje)

Avelut je ponašanje i duhovno stanje lica koje je u žalosti zbog smrtnog slučaja u porodici. Osoba u žalosti zove se avel.

Postoje propisi (dine avelut) koji obavezuju članove porodice da žale oca, majku, sina, kćerku, brata, sestru, muža i ženu.

Običaj oplakivanja mrtvih veoma je star. U Bibliji se govori o žalosti praoca Jaakova za sinom Josefom, Izraelaca za Mojsijem i Aaronom, Davida za Šaulom i Jonatanom itd.

U starom Izraelu, u znak žalosti se razdirala odeća, navlačila vreća, glava posipala prahom i pepelom, sedelo se na zemlji, nije se šišalo i brijalo itd. Većina žalobnih

običaja provodila se i prilikom nacionalnih nesreća, kao što je, na primer, razorenje Hrama. U doba Talmuda, umesto razdiranja odela, zadovoljavali su se samo jednim rezom kao znakom žalosti. Danas se, obično, zaseče deo odeće ili rublja (vidi Keria).

Avelut počinje od trenutka završetka sahrane, kada je raka pokrivena. U Talmudu i u rabinskoj književnosti propisuju se četiri perioda žalosti:

1. **aninut** - period od trenutka smrti do završene sahrane (vidi: Aninut, str. 175);
2. **šiva** - period od sedam dana posle sahrane (vidi: Šiva, str. 183);
3. **šelošim** - period od 30 dana posle sahrane (vidi: Šelošim, str. 184) i
4. **šana** - period od godinu dana posle smrti.

Poseta i tešenje ožalošćenih predstavlja dobro delo (micva).

30.19 Seudat avraa (hebr. - obed utehe)

Seudat avraa je naziv za prvi obed koji se priprema ožalošćenima po povratku sa sprovoda. Obed spremaju prijatelji ili susedi, u skladu sa jevrejskim propisima, prema kojima je zabranjeno ožalošćenima da prvi obed pripremaju sami. Taj običaj pruža prijateljima i susedima mogućnost da, na praktičan način, izraze brigu i saučešće.

U Talmudu se kaže da je, u staro vreme, bogatima serviran prvi obrok u zlatnim i srebrnim košarama, a siromašnima u košarama od vrbe. Budući da su se time vređala osećanja siromašnih, rabinskim propisima je određeno da se prvo jelo svima donosi u košarama od vrbe.

Prvi obrok se sastoji od tvrdo kuvanih jaja i hleba i ima simbolično značenje. U staro vreme, jaja su smatrana simbolom života i uskrsnuća. Pored toga, pošto je jaje potpuno zatvoreno u ljusci, ono podseća ožalošćene na ćutanje i uzdržavanje od suvišnih razgovora. Hleb je, naravno, glavna hrana "jer hleb čoveku srce krepi" (Psalam 104/15).

Ožalošćenima se iznosilo i sočivo, po ugledu na praoca Jaakova, koji je svom ocu Isaku pripremio goveđu čorbu sa sočivom da bi ga utešio zbog smrti Avraama. Prema tumačenjima učenih ljudi, sočivo je okruglo kao točak, a žalost je kao točak koji se okreće i, pre ili kasnije, svakoga sustiže. Po jednom dodatnom tumačenju, kao što sočivo nema usta, tako ni ožalošćeni nemaju usta, jer im je zabranjeno da pozdravljaju ljude.

30.20 Šiva (hebr. - sedam)

Šiva je period od sedam dana žalosti posle sahrane oca, majke, brata, sestre, sina, kćerke, muža, žene. Pod izrazom "sedi šiva" podrazumeva se običaj da ožalošćeni ostanu kod kuće prvih sedam dana žalosti, da sedi na podu ili na niskim klupicama, neobuven ili u mekoj odeći. Za to vreme, ožalošćenom se zabranjuje svaka delatnost,

kuvanje, šišanje, brijanje, pranje rublja, odnosi sa ženom itd., kao i sve što ljudima pričinjava zadovoljstvo. Prema mladoj ženi ili devojci primenjuju se blaži kriterijumi. Običaj je da prijatelji i poznanici posećuju ožalošćene i da ih teše. Šiva ujedinjuje i izjednačuje ožalošćene, sedam dana u zajedničkoj žalosti.

Postoje razna tumačenja o tome zašto prva žalost traje sedam dana. Jedno se bazira na rečima proroka Amosa: "I pretvoriću praznike vaše u žalost", a praznici Pesah i Sukot traju po sedam dana. Mirjam, Mojsijeva sestra, bila je izolovana od logora sedam dana zato što se pobunila protiv Mojsija (IV knjiga Mojs. XII/14-15). "Zoar" daje mistično objašnjenje po kojem duša sedam dana luta tamo-amoo, od kuće do groba, žaleći za telom. Ne zna se koliko je star običaj "šiva". Jevrejski mudraci smatraju da je stariji od potopa, jer se u Bibliji spominje "A u sedmi dan dođe potop na zemlju" (I knj. Mojs., g. VII/10). U Bibliji se pojam "šiva" prvi put spominje kad je umro Jaakov: "... i Josif učini žalost za ocem svojim za sedam dana" (I knj. Mojs., g. 50/10). Običaj je da svih sedam dana u kući žalosti gori sveća ili kandilo.

30.21 Šelošim (hebr. - trideset)

Šelošim su trideset dana tugovanja posle smrti bliskog rođaka (oca, majke, brata, sestre, kćerke, muža, žene), a počinju na dan sahrane. U tom periodu, ožalošćenom je zabranjeno da nosi nova odela, da se šiša i brije, da učestvuje na zabavama i svečanostima, pa i na venčanjima, obrezivanjima i sl., izuzev prilikom rođenja vlastitog deteta. Običaj je, takođe, da ožalošćeni u tom periodu promeni svoje stalno mesto u hramu. Veliki praznici (Roš-ašana) i hodočasni praznici (Pesah, Šavuot i Sukot) skraćuju ili ukidaju šelošim.

Ako vest o smrti bliskog rođaka stigne u toku od trideset dana od smrti (Šemua kerova), onda je ožalošćeni dužan da se pridržava žalobnih obaveza šiva i šelošim od dana kada je stigla vest. Ako ta vest stigne posle trideset dana (Šemua rehoka), onda šiva i šelošim traju simbolično samo jedan sat.

Rabini su odvrćali ljude od preteranog tugovanja. Oni su govorili: "Tri dana za plakanje, sedam za tugovanje, a trideset za uzdržavanje od šišanja, brijanja, veselja i sl." U toku trideset dana, nastaje postepeni prelazak iz stanja tugovanja i oplakivanja u normalan život. Međutim, ako se radi o roditeljima, uzdržavanje traje punih dvanaest meseci.

U Bibliji se nekoliko puta spominje tridesetodnevni period tugovanja. Na primer, "Plaka sav dom Izrailjev za Aronom trideset dana" (IV knj. Mojs. 20/29). "I plakaše sinovi Izrailjevi za Mojsijem u polju Moavskom trideset dana" (V knj. Mojs. 34/8).

Običaj je da ožalošćeni za vreme šelošim nose crno odelo, jer se crna boja smatra bojom žalosti. Legenda kaže da je Mojsije rekao Jošui: "Posle moje smrti obuci se u crno!" Šimon Acadik (Simon Pravedni), koji je živio krajem IV stoleće pre n.e. predskazao je svoju skorbu smrt. Kada su ga upitali kako on to zna, odgovorio je:

”Svakog Kipura, prilikom ulaska u svetište nad svetištima, pratio me neki starac obučen u belo, ali danas me je pratio starac u crnom.”

Talmud beleži da su Jevreji nosili crne cipele u znak žalosti za Jerusolimom. U srednjem veku je postojala sekta Jevreja čiji su pripadnici stalno oblačili crno kao znak trajne žalosti. Međutim, ortodoksni Jevreji danas ne nose crninu, a crnu traku oko ruke smatraju paganskim običajem.

Postoje razna objašnjenja za dvanaestomesečni period žalosti. Zoar daje mistično objašnjenje da se dvanaest meseci duša veže za telo. Talmud opet kaže da telo postoji dvanaest meseci i za to vreme duša silazi i ulazi u njega. Posle dvanaest meseci telo prestaje da postoji, duša se penje i više ne silazi.

Za obilazak groblja u periodu žalosti nema jednoobraznog običaja. Neki ga posećuju često, neki poslednjeg dana Šiva, a neki se, opet, namerno uzdržavaju od posete. Međutim, tradicija je da se groblje poseti 9. ava, u mesecu elulu, između Roš-ašana i Kipura, na godišnjicu smrti ili dan ranije.

30.22 Godišnjica smrti (jarcajt - anjos ili anju)

Jarcajt je naziv za godišnjicu smrti. Iako je godišnjica smrti poznata još iz biblijskih vremena, izraz jarcajt je prvi put upotrebljen u XV veku kod aškenaza, dok sefardi za godišnjicu upotrebljavaju izraz anjos ili anju. Tog dana se drži komemoracija za roditelje, bližu rodbinu ili u čast zaslužnih i istaknutih ljudi. Još u doba Amorejaca, na godišnjicu smrti nekog velikog čoveka, masovno se odlazilo na njegov grob i održavao pomen.

U jevrejskim kalendarima spominju se tri opšte godišnjice: 7. adar (zajin adar dan Mojsijeve smrti), Lag baomer - dan smrti Rabija Šimon ben Johaja i 3. trišri (Com Gedalja) - dan kada je ubijen Gedalja ben Ahikam. U novije vreme, navedene su i godišnjice smrti poznatih jevrejskih ličnosti, kao što su Hercl, Bjalik i dr. Dvadeset sedmi nisan je određen za Dan sećanja (Jom ašoa) na ustanak u Varšavskom getu, 1943. godine, na jevrejske borbe pale u borbama protiv fašizma i na šest miliona jevrejskih mučenika - žrtava nacističkog terora. Jevrejska opština u Sarajevu svake godine je organizovala hodočašće u Stolac na grob pokojnog rabina Mošea Danona, gde se održava limud.

U Bibliji se pominje običaj da svake godine odlaze kćeri Izraela i oplakuju kćer Jiftaha Gileadana (Sudije, glava 11/40). Običaj je da se na godišnjicu smrti odlazi na grob; u kući gori sveća ili kandilo 24 sata. Paljenje sveće ili kandila zasniva se na biblijskoj izreci: ”Vidjelo je Gospodnje duša čovečija ...” (priče Solomonove, 20/27), a ima i tumačenja po kojima je svetlo simbol duše i izaziva osećanje ljudske besmrtnosti.

Mnogi poste na godišnjicu smrti. Post je izraz kajanja i ispaštanja i znak poštovanja pokojnika. Običaj je da se toga dana daje milostinja i čine dobra dela.

Hasidi su imali posebne običaje. Na godišnjicu nisu tugovali ni postili, nego su uz gozbu pevali i veselili se.

Godišnjica se određuje od dana smrti, po jevrejskom kalendaru. Ukoliko se ne zna datum smrti, ožalošćeni mogu da izaberu dan, po jevrejskom kalendaru, na koji će držati godišnjicu svake godine.

Sefardi na godišnjicu, po pravilu, drže limud ili meldado, najčešće u kući pokojnika. Tada se čitaju odlomci iz Tore, knjige proroka, Mišne, Zoara itd. U Bosni je pre rata svaki učesnik limuda bio počašćen jednim kolačem koji se zvao lokum.

Jarcajt ili anjos je kao i Kadiš vrlo važan i mnogi Jevreji odlaze u sinagogu najmanje jednom godišnje radi godišnjice. I danas, gde je teže sakupiti minjan i gde su sinagoge zatvorene preko sedmice, na godišnjicu se ljudi okupljaju i otvaraju sinagoge da bi se mogla održati služba i odati pošta pokojnicima.

30.23 Maceva (hebr. - nadgrobni spomenik)

Maceva je naziva za kameni spomenik koji se postavlja na grob pokojnika. Postavlja se najmanje po isteku šiva, a po pravilu, tridestog dana ili 12 meseci posle smrti. Ceremonija podizanja spomenika predstavlja naglašenu žalost i, po pravilu, završetak godine žalosti.

Običaj postavljanja nadgrobnog spomenika je veoma star. Po Bibliji, Jaakov je podigao spomenik na Rahelinom grobu (I knj. Mojs., 35/20). Kasnije je Avšalom sagradio sebi spomenik u dolini Kidron "kako bi sačuvao uspomenu na svoje ime." Mnogo je takvih spomenika sačuvano do danas, kao na primer: grob kralja Davida u Jerusalimu, grobovi praotaca u Hebronu, grob Rahelin u Mahpelskoj pećini i dr.

U Mišni se pominje podizanje spomenika na grobu pokojnika, dok Talmud ne preporučuje da se pravednicima podižu spomenici "Jer njihov spomenik su njihove reči". Međutim, Rabi Isak Lurija, poznati kabalista, smatra da spomenik ima uzvišeno značenje. Ranije su u Izraelu na sarkofazima i kosturnicama bili samo kratki natpisi sa imenima pokojnika i njegovog oca. Postepeno, natpisi su se proširivali i dodavan je dan smrti, kao i reči pohvale kojima su ožalošćeni izražavali ljubav i poštovanje prema pokojniku. U srednjem veku, ti zapisi na spomenicima su bili kratki i skromni. Rabi Jonatan Ajbešic (1690–1764), jedan od najvećih poznavalaca Talmuda svoga vremena, sastavio je za samog sebe sledeći epitaf: "Svaki prolaznik treba da pogleda šta je ovde uklesano. Čovek koji je služio za uzor, vratio se u prašinu ..."

Od biblijskih vremena pa do perioda kada je podizanje spomenika postalo opšta praksa, vladao je običaj da se na grob nabaci gomila kamenja ili pokraj groba postavi vidljiv znak ili stubovi. To je imalo dvostruku namenu: da se telo zaštiti od divljih životinja i da se skrene pažnja prolaznicima, naročito sveštenicima da se tu nalaze grobovi. U vreme Grka, počeli su da se podižu luksurniji spomenici. Šimon Makabejac, 135. g. pre nove ere, sin Matatje Hašmonejca i brat Jeude Makabija podigao je svom

ocu i braći veličanstveni mauzolej od tesanog kamena (I knjiga Makabejaca, glava 13, 27–29).

U talmudsko vreme, kada bi se neka grobnica prepunila, porodica je premeštala kosti u kosturnicu koja je ličila na kameni kovčeg. U Izraelu je otkopano više takvih kosturnica koje su imale natpise na hebrejskom, aramejskom i grčkom i na kojima su bili ugravirani menora, šofar i natpisi "Šalom al Jisrael".

Izuzev u retkim slučajevima, Jevreji su, u prvih osam-devet vekova nove ere, upotrebljavali grčki ili latinski za natpise na nadgrobnim spomenicima. Hebrejski je postepeno potiskivao ove jezike i već u desetom veku bilo je natpisa, u Španiji, Francuskoj i mnogim drugim zemljama, samo na hebrejskom.

Spomenici treba da budu jednostavni da bi se istaklo da su i siromašni i bogati u smrti jednaki. Podizanje skupih spomenika se oduvek smatralo za razmetanje.

Aškenazi, po pravilu, postavljaju nadgrobne spomenike uspravno, a sefardi horizontalno. Na spomenicima potomaka levita često je uklesan vrč kao simbol njihove funkcije u hramu, a na spomenicima potomaka koanim često su uklesane ruke, kao simbol njihovog prava blagosiljanja. Ponekad, naročito u starije vreme, raznim simbolima su predstavljane profesije pokojnika. Mesto na groblju gde su sahranjene neupotrebljive verske knjige zove se Geniza. Spomenik na Genizi ukrašen je otvorenom knjigom od kamena.

Nema ujednačenosti u pogledu natpisa na spomenicima. U biblijsko doba nije bilo natpisa. U početku nove ere, postojali su kratki natpisi kao: Zihrono livraha (neka sećanja na njega budu za blagoslov), "Šalom" (mir) i slično. U srednjem veku, uz ime su stavljeni neka jadikovka ili hvalospev i podaci o karakteru i delima pokojnika.

Na spomenicima aškenaza, obično stoje hebrejska slova "pe", "tet" ili "pe", "nun" (inicijali "Po temuna", "Po nikber" ili "Po nitman" - "Ovde je pokopana" ili "Ovde je pokopan"). Sefardi i za žene i za muškarce stavljaju slova "mem", "kof" ("Mecevet kevura"- nadgrobni spomenik). Danas se ispisuju kratki nadgrobni natpisi: ime, prezime, datum rođenja i smrti, često sa hebrejskim inicijalima rečenice: "Tije nišmato cerura bicror ahajim" (Neka mu duša večno živi).

30.24 Bet kevarot (hebr. - groblje)

Za jevrejsko groblje postoji više ulepšanih naziva, kao što su: bet olam - kuća večnosti, bet hajim - kuća života, bet moed lehol haj - dom svih živih itd. Ovi nazivi proizlaze iz verovanja da su ljudi na ovom svetu samo privremeno, a da im je pravo i trajno boravište na "drugom mestu".

Ne zna se da li je u biblijsko vreme postojalo određeno mesto za sahranjivanje mrtvih. U Bibliji se navodi da je Avraam sahranio svoju ženu Saru u Mahpelskoj pećini, koja je postala njegova porodična grobnica (I knj. Mojsijeva, glava 23/19, 20). Kralj Menaše je pokopan u bašti svoje kuće (II knj. kraljeva, glava 21/18), Devora,

dadilja Rivke, sahranjena je pod hrastovim drvetom (I knj. Mojsijeva, glava 35/8), Rahel, žena Jaakova na putu blizu Betlehema (I knj. Mojsijeva, glava 35/19) itd. Za judejske kraljeve građene su posebne grobnice (II knj. Dnevnika, glava 21/20), a spominju se i grobovi "sinova naroda" (II knj. kraljeva, glava 23/6).

Često se navode želje pojedinih ličnosti da budu sahranjene zajedno sa ostalim članovima porodice. Rut izjavljuje svojoj svekrvi: "Gde ti umreš, umrijet ću i ja i ondje ću biti sahranjena" (Rut 1/17). Barzilaj je kraljev poziv da ostane s njima na dvoru odbio ovim rečima: "Molim te da dozvoliš svom slugi da se vrati i da umre u svom gradu, kod groba oca svojega i matere svoje (II Šemuel, 19/38). Šest stoleća kasnije, Nehemija je molio persijskog cara Artakserksa da mu dozvoli da se vrati u Mesopotamiju, u grad u kome su bili grobovi njegovih otaca (Nehemija 2/15). U tal-mudsko vreme, sahranjivanja su se obavljala u pećinama, kamenim grobovima, sarkofazima i katakombama.

Posle razorenja Hrama i rasula Jevreja, jevrejske opštine u galutu su, po pravilu, nastojale da imaju vlastita groblja za članstvo svoje zajednice. Gde to nije bilo moguće, opštine su zakupljivale deo opšteg groblja, podizale zid i ograđivale jevrejski deo groblja. Nastojalo se da groblja budu van naselja, ali ipak dovoljno blizu da bi se izbeglo prenošenje mrtvaca na velike daljine. Jevreji su sadili drveće i posvećivali svojim grobljima toliku pažnju, da su često bila poznata kao parkovi. I groblja van upotrebe pažljivo su se čuvala i održavala.

Jevreji smatraju svoja groblja svetim mestima i odnose se prema njima sa dužnim poštovanjem. Ne ulaze gologlavi, ne puše, ne jedu i ne piju na groblju.

30.25 Samoubistvo (Meabed et acmo ladaat)

Iako se samoubistvo u Mišni ne ubraja u zločine, ono se, prema rabinskom učenju, ako je počinjeno svesno i sa predumišljajem, smatra grehom i prema Bogu i prema čoveku zbog neovlašćenog prisvajanja Božjeg ovlašćenja.

U mnogim slučajevima, samoubistvo se smatra posledicom dubokog očajanja. U Bibliji se spominje nekoliko slučajeva samoubistava, ali se svaki od njih desio u izuzetnim okolnostima, u trenutku kada je smrt od neprijatelja ionako bila neizbežna. "A Zimri (judejski car), kad vide gde osvojiše grad, otide u dvor carski i zapali nad sobom dvor carski, te pogibe" (I Knjiga kraljeva, glava 16/18). "I zagrli Samson (Šimšon) dva stupa srednja, na kojima stajaše kuća... pa onda reče: "Nek umrem sa Filistejcima". I naleže jako i pade kuća na knezove i na sav narod koji beše u njoj" (Knjiga o sudijama, glava 16/29-30). "I reče Šaul momku koji mu nosaše oružje: 'Izvadi mač svoj i probodi me da ne dođu ti neobrezani i probodu me i narugaju mi se'. Ali momak ne hte što mu nosaše oružje, jer ga beše vrlo strah. Tada uze Šaul mač i baci se na njega" (I Knjiga Šemuela, 31/4). Josef Flavije strogo osuđuje samoubistvo jer smatra da nije plemenito uništiti samog sebe. Rabinska učenja su u potpunom skladu

sa Josefom Flavijem. Rečenica "jer ću i vašu krv, duše vaše iskati" (I Knjiga Mojsijeva, 9/5), oni su tumačiti: "Tražiću vašu krv ako je prolivena vašim rukama".

Prema jevrejskom shvatanju, sveta dužnost čovekova je da sačuva i produži život. Međutim, rabini su smatrali da se sve zabrane u Tori mogu prekršiti ako je život u opasnosti, izuzev idolopoklonstva, nemoralna i ubistva. Uprkos tome, ima dosta primera-jevrejskog mučeništva.

Kada je Prvi hram razoren, sveštenici su skočili u plamen i u njemu našli smrt.

Tri godine posle razorenja Drugog hrama, heroji Masade su izvršili samoubistvo, ne želeći da se predaju neprijatelju. Jevrejska istorija je puna sličnih primera, naročito u srednjem veku, za vreme pogroma u Rusiji i nacističkih pokolja.

Po jevrejskim propisima, samoubica ima isti tretman prilikom sahrane kao i ekskomunicirana osoba. Za njima nema žalosti, ne vrši se keria, itd. Za samoubicu se smatra samo ono lice koje samoubistvo izvrši svojevolljno i sa predumišljajem. Međutim, ako je ono učinjeno u trenucima depresije, u afektu ili pod nejasnim okolnostima, onda se zauzima blaži stav. U Talmudu se navodi primer mladića koji je izvršio samoubistvo zato što se plašio kazne svoga oca. Rabi Tarfon, koji je razmatrao taj slučaj, zaključio je da to nije bilo samoubistvo jer je delo izvršeno iz straha. U većini slučajeva, rabini su ocenjivali dela samoubica kao posledice pomračenja uma, jer su smatrali nepojmljivim da razuman čovek počini tako nerazumno delo.

Samoubice se po jevrejskim običajima ne sahranjuju po redu ili u porodičnim grobnicama, nego daleko od njih ili pokraj ograde.

30.26 Spaljivanje - kremacija (latinski: "cremare", spaliti)

Spaljivanje mrtvaca, kremacija, primenjivana je još u preistorijsko doba, a i kasnije, kod mnogih starih naroda. Mrtvaci se, po hinduističkim verskim propisima, spaljuju i danas u Indiji

U drugoj polovini XIX stoleća, nastao je u Italiji pokret za kremaciju, koji se proširio na mnoge druge zemlje, ali koji nema ničeg zajedničkog sa tradicionalnim običajima spaljivanja. U Milanu je 1876. godine društvo "Oganj" propagiralo kremaciju.

Kremacija se vrši u zasebnoj prostoriji krematorijuma, obično u pećima, gde se telo mrtvaca pretvara u pepeo na temperaturi od 600 do 1.000 stepeni Celzijusovih. Pepeo se sakuplja u urne, koje se prenose u kolumbarijume i rozarijume, ili se sahranjuju. Ponegde je običaj da se pepeo prosipa. Jevrejska tradicija je nedvosmisleno protiv kremacije iz više razloga. Jevreji su od najranijih dana svoga postojanja pokopavali svoje mrtve, što svedoči i Biblija: "U znoju lica svoga, hleb svoj ćeš jesti dok se ne vratiš u zemlju od koje si uzet, jer si prah i u prah ćeš se vratiti" (Berešit, glava III/19). Dodatni dokaz da je ukop tradicionalni način sahrane kod Jevreja nalazimo

u delima rimskog istoričara Tacita, koji piše: "Oni (Jevreji) radije pokopavaju svoje mrtve nego što ih spaljuju."

Jevrejski mudraci smatraju da je spaljivanje uvreda čoveka kao najsavršenije forme stvaranja. Po njihovom mišljenju, telo je hram i služitelj duše i treba ga čuvati od skrnavljenja. U rabinskoj literaturi, spaljivanje se opisuje kao idolopoklonstvo, iako ga je u izuzetnim slučajevima bilo. Tako u prvoj knjizi Šemuela (XXXI/12), posle pogibije Šaula i njegovih sinova u boju sa Filistejcima, možemo pročitati: "I podigoše se svi hrabri ljudi i išavši svu noć skidoše telo Šaulovo i telesa sinova njegovih sa zida Bet-Šanskog pa se vratiše u Javeš i onde ih spališe." Iako jevrejski propisi izričito zabranjuju kremaciju, ne postoji propis koji bi zabranjivao sahranjivanje pepela kremirane osobe na jevrejskom groblju.

ALEFBET

Jevrejski alefbet se poput onih kod drugih semitskih naroda, sastoji samo od konsonanata, kojih ima 22. Četiri slova, alef, e, vav i jod imaju snagu vokala. Slova kaf, nem, nun, pe i cadik pišu se drugačije kada su na kraju reči.

Iako su se oblici slova u staro vreme mnogo razlikovali od današnjih, hebrejsko pismo se uvek pisalo s desna ulevo, a nikad s leva udesno.

Čitanje tekstova bez vokala predstavljalo je u staro vreme neobično težak posao. Da bi se pročitao tekst i razumelo njegovo značenje, nije bilo dovoljno samo poznavanje slova, nego su bili potrebni i znanje i znatan umni napor. To je isto kao kada bi se latinicom napisani konsonanti VRT morali čitati bez vokala. Oni bi se mogli čitati kao: vrat, vrata, vrati, verati i sl.

Uporedo sa razvijanjem pismenosti, sazrevala je ideja o potrebi da se učini nešto što bi olakšalo čitanje. Značajan korak u tom pravcu učinjen je još u antičko doba delimičnom upotrebom slova alef, e, vav i jod kao znakova za određene vokale. Sigurno je da su se ova četiri slova prvobitno izgovarala kao konsonanti, ali je vremenom njihov izgovor izbledeo, postao nejasan, te su se počeli upotrebljavati samo kao vokali.

Izvestan zastoj u razvoju psima sa vokalima nastao je kada su učenjaci (hahamim) pristupili utvrđivanju tekstova Biblije, koji su, uglavnom, bili pisani bez samoglasnika.

U vreme zaključivanja Svetog pisma, nije bilo bojazni da bi se njegovi tekstovi zbog nedostatka samoglasnika mogli pogrešno čitati, jer je poznavanje svetih spisa bilo veoma razvijeno u narodu, a principe pravilnog čitanja prenosili su hahamim i soferim (učenjaci i učitelji) s kolena na koleno. Ta je bojazan postala opravdana kasnije, kada su drugi svetski jezici starog doba, aramejski i grčki, počeli da potiskuju hebrejski.

Pošto je bilo zabranjeno da se u tekstu Tore doda ma i jedno slovo, učitelji i prepisivači su počeli, radi pravilnog čitanja, da stavljaju posebne znakove u obliku tačkica i crtica iznad, ispod i unutar slova. Tako su stvoreni razni sistemi dodavanja samoglasnika, od kojih je najpotpuniji bio "teverijanski", koji je i danas u upotrebi.

Punktuacija se od njenog stvaranja primenjivala samo za svete spise, dok su se u talmudskoj rabinskoj i istraživačkoj književnosti i dalje upotrebljavali vokali alef, e, vav i jod. Danas se puntuacija upotrebljava u Bibliji, poeziji, dečjoj književnosti i sl. U svakodnevnom životu, pismima, novinarstvu i književnoj prozi, umesto puntuacije, upotrebljavaju se jod, e, vav i alef. Međutim, ne postoji jednoobrazni sistem u primeni

tih znakova. Dok ih jedni upotrebljavaju obilno, drugi su škrti u njihovoj primeni, tako da ta raznolikost stvara prilične poteškoće u pravilnom čitanju i pisanju. Zato je Komitet za hebrejski jezik još 1949. godine predložio pravila kojima bi se obezbedio jedinstveni sistem pisma bez interpunkcije. æ

SIMBOLI

SIMBOLI

32.1 Mezuza

Svitak od pergamenta na kojem su rukom ispisana dva odlomka iz pete knjige Mojsijeve: "Šema Jisrael" i "Veaja im šamoa tišmeu" ("Čuj Izraelu" i "Ako se budete pridržavali mojih zakona"). Na pozadini stoji reč ŠADAJ, što znači SVEMOGUĆI.

Mezuza se (u metalnoj, drvenoj ili plastičnoj kasetici cevkastog oblika) pričvršćuje u kosom položaju za gornji deo desnog dovratka i time se vidno označava jevrejska kuća. Takav položaj mezuzi je rezultat kompromisa dva suprotna stava: Rašija (Rabi Šelomo Jichak XI vek) i Rabenu Tama (Rabi Jaakov ben Meir XII vek). Prvi je smatrao da mezuza treba da stoji okomito, a drugi vodoravno.

Upotreba mezuzi je veoma stara i zasniva se na biblijskoj odredbi. Ona ima za cilj da neprekidno upozorava vernike na njihovu privrženost Bogu i na moralne obaveze Jevreja.

Još u talmudskom periodu, mezuzi se iz praznoverja počeo pridavati značaj amuleta koji štiti od zlih duhova. U srednjem veku su, pod uticajem Kabale, originalnom tekstu mezuzi dodavana imena anđela, a reč Šadaj je tumačena kao inicijali rečenice Šomer daltot Jisrael, što znači "čuvar jevrejskih kapija" (domova).

Rabi Moše ben Majmon - Majmonides (Rabam, XII stoleće) nazivao je neznačaja i oštro osuđivao one koji suštinu i značaj mezuzi povezuju sa praznoverjem. Običaj je da se prilikom izlaska iz kuće i ulaska u kuću mezuza dotakne prstima i prsti poljube.

32.2 Menora

U vreme dok je bio običaj da se hanuka svetiljke drže na ulici ili u ulaznim dverima kuća, svećnjaci su imali staklene ili metalne štitnike. U početku su to bile uljanice od gline sa osam otvora za fitilje. Svetiljka ili svećnjak se na hebrejskom zove menorah. A tako se zvao i sedmokraki svećnjak iz Jerusalimskog Hrama, koji je rano postao jedan od simbola jevrejstva. Kako predanje zabranjuje pravljenje menorah koje bi bile sasvim nalik na onu iz svetišta, vremenom su se razvila dva osnovna oblika hanuka - svećnjaka.

Jedan je podsećao na jerusalimsku menoru, ali je umesto sedam imao devet krakova (osam i jedan za šamaša). Pravljen je od metala. Drugi je bio tzv. svećnjak tipa klupe, sa zdelicama za ulje u jednom redu i sa ukrašenim zidom iza te "klupice". Ove menore su često bile remek-dela zlatarstva.

I na istoku, i na zapadu Evrope, i u Africi i u Aziji, te su se menore držale preko godine obešene na zidovima, a u sefardskim kućama obično kraj ulaznih vrata (približavajući se tako talmudskoj tradiciji).

Da bi se razlikovao od hramske menore, u savremenom hebrejskom jeziku je stvorena nova imenica za hanuka - svećnjak - hanukija.

Menora je sedmokraki svećnjak koji su Izraelci nosili kroz divljinu Sinajske pustinje. Danas je menora grb moderne države Izrael.

Bog je pokazao Mojsiju prototip menore kada mu je predao Toru na Sinaju. Iz stalka se izvijalo naviše šest grana, po tri sa svake strane, čineći sedam grana ukupno. Bile su skovane od jednog komada zlata. To je bio sveti predmet, koji se smeo koristiti isključivo u zavetnom šatoru, a kasnije u hramu. Nisu se smeli izrađivati drugi primerci ovog predmeta. Poseban svećnjak, koji se upotrebljava na Hanuku, zove se "hanukija", a ne menora i ima osam grana.

Izvorna menora je gorela u zavetnom šatoru, dajući večito svetlo. Kad je Solomon sazida Hram u Jerusalimu, on je pored Mojsijeve dodao još deset zlatnih menora. I ove i originalna menora bile su potpuno uništene kada je prvi hram razoren 586. godine pre nove ere. Izbeglice, koje su se vratile iz vavilonskog ropstva ponovo su sazidale hram 516. god., i, sledeći tradiciju zavetnog šatora, postavili jednu jedinu menoru prema opisu iz knjige izlaska. Antioh Epifan (kralj iz priče o Hanuki) je uklonio menoru 169. god., a Juda Makabi je ponovo vratio, pošto je očistio Hram. Kada su Rimljani pod Titusom, 70. godine n.e., konačno uništili Hram, menoru su nosili u trijumfalnoj povorci kroz Rim. Reljef te menore nalazi se na trijumfalnoj kapiji u Rimu.

Jevreji su menoru sačuvali kao svoj simbol. Tokom srednjeg veka su je koristili da ukrase rukopise. Kabalisti (jevrejski mistici) su u njoj videli "sefirot" (emanaciju Božju). Menora se pojavljuje na Šagalovom vitražu u Jerusalimu; na memorijalnom spomeniku u Varšavskom getu nalaze se dve velike menore, a jedna velika skulptura menore vajara Ben Elkana nalazi se ispred zgrade Keneseta (izraelskog parlamenta) u Jerusalimu (poklon Velike Britanije).

32.3 Magen David (hebr. - štit Davidov)

Znak koji se sastoji od dva jednakokranična trougla sa zajedničkim središtem, postavljena jedan na drugi tako da obrazuju šestokraku zvezdu. Ovaj znak se još naziva i heksagram. U hebrejskom jeziku za njega postoji termin Magen David, tj. Davidov štit.

Upotreba ovog simbola je stara i široko rasprostranjena. Prvobitno ovaj znak

nije imao ničeg zajedničkog sa judaizmom. U vreme Drugog Hrama, korišćenje ovog simbola, uglavnom kao ukrasa, bilo je uobičajeno i među Jevrejima i među nejevrejima. Kasnije se ovaj znak pojavljivao u sinagogama i na raznim predmetima, ali opet samo kao dekorativni elemenat.

Šestokraka zvezda se pojavljivala i na rimskim građevinama, ranim vizantijskim i mnogim srednjovekovnim hrišćanskim crkvama.

Heksagramu, a kasnije "zvezdi", pripisivalo se magično značenje. Ranije je ovaj znak bio poznat pod nazivom "Solomonov pečat" i verovalo se da ima magičnu moć da oslobađa i štiti ljude od zlih duhova. Iz tog razloga, ovaj znak se pojavljuje kako u jevrejstvu, tako i u islamu i kasnije hrišćanstvu. Davidova zvezda se često urezivala na pečatnim prstenovima i pečatima baš zbog verovanja da ima magičnu moć i da može pružiti zaštitu pred demonskim silama.

U Talmudu se magen David prvi put spominje u knjizi Karaićanina Jeude Adasia, sredinom 12. veka.

Tek od 1750. godine, Davidova zvezda se tumačila kao simbol kraljeva Izraela i Judeje.

U srednjem veku, ovaj znak je takođe imao mitološko značenje. Upotreba magen Davida kao magijskog znaka i zaštitne amajlije, postala je uobičajena u Kabali u ranom 14. veku. Prema Kabali, magen David je bio simbol vidljivog i nevidljivog sveta. Takođe se smatrao simbolom sistema sedam planeta.

Po Kabali, šestougaoi središnji deo, kao savršena figura, simbolizovao je Šabat, a šest trouglova oko njega su označavali šest ostalih dana u nedelji. Četiri paralelograma izdvojena iz te figure simbolizovala su četiri strane sveta. Taj znak se smatrao i mesijanskim simbolom. On je predstavljao sazvežđe ribe, u čijem se znaku očekivao Mesija.

Magen David je bio i simbol Jevreja u dijaspori. Od kraja 15. veka, magen David je služio kao trgovački simbol jevrejskih stamparija u Pragu, Italiji i Holandiji. U 17. veku, upotrebljavao se i na pečatu opština u Pragu i Amsterdamu a u isto vreme su Jevreji tim znakom počeli ukrašavati svoje nadgrobne spomenike. Prvi takvi spomenici su se pojavili u Pragu. Praški Jevreji su već 1345. godine istakli magen David na zastavi praške jevrejske opštine. Već u to vreme, on je tamo postao i oficijelni simbol judaizma. U istom značenju, od početka 19. veka počinju ga koristiti i Jevreji drugih zemalja. Ubrzo je, pored minore, sedmokrakog svećnjaka, postao osnovni simbol judaizma i znak za identifikaciju koji je predstavljao Jevrejstvo na isti način kao što je krst predstavljao hrišćanstvo. To je doprinelo da se magen David počne koristiti na jevrejskim obrednim objektima, na pečatima, na grobovima, na vratima sinagoga, molitvenicima, jevrejskim udžbenicima, posmrtnicima, nadgrobnim spomenicima, talitima i sl. Cionisti su 1897. godine uzeli magen David za svoj znak, kao simbol jevrejske nacije.

Nacisti su od Davidove zvezde napravili znak sramote i prezira. Godine 1934. izdali su naredbu kojom su naterali Jevreje da, radi identifikacije, na odelu prišiju

magen David, znak jevrejskog naroda. Nakon Drugog svetskog rata, magen David je za Jevreje postao simbol ponosa i nove nacionalne svesti, osvećen mukama i patnjama.

Nakon osnivanja države Izrael, magen David je prihvaćen kao simbol zastave države Izrael i, uz dodatak mača i maslinove grančice, kao simbol "Caala" (Ceva agana lejisrael - odbrambena vojska Izraela).

OSTALI POJMOVI

33.1 Sanedrin

Naziv za predstavnike naroda i veliki sud (Bet din agadol) u doba Drugog hrama. Potiče od grčke reči sinedrion, što znači savet.

Postojala su dva saveta: Sanedrin gedola (veliki savet) od 71 člana i Sanedrin ketana (mali savet) od 23 člana.

Na čelu velikog Sanedrina stajali su predsednik (nasi) i njegov zamenik, tzv. otac suda (av bet din). Treći po rangu bio je glavni sudija, stručnjak koji se zvao mufla. Sedište Sanedrina je bilo u Jerusalmu.

Za vreme prvih vladara iz dinastije Hašmonejaca, predsednik sanedrina je bio veliki sveštenik - koen gadol, čija je funkcija bila vezana za kneza ili kralja. U to je vreme i većina članova Sanedrina pripadala redovima knezova i sveštenika. Vremenom, Sanedrin gubi svoju teokratsko-aristokratsku fizionomiju i prevagu odnose hahamim (učenjaci) koji su se bavili proučavanjem Tore.

Prema talmudskoj tradiciji, za članove Sanedrina birana su lica lepog izgleda, visokog stasa, koja su se, pored toga, isticala mudrošću, zrelošću i poznavanjem jezika.

Za vreme državne samostalnosti pod Hašmonejcima i kasnije, Sanedrin je bio najviši državni, upravni i sudski organ. Njegov glavni zadatak je bio da autentično tumači Mojsijeve zakone i propise, da donosi odluke o "svakoj teškoj stvari" i da rešava političke, krivične i građanske sporove veće važnosti.

S obzirom na to da je celo jevrejsko zakonodavstvo bilo zasnovano na Tori, koja se nije smela prekršiti, zadatak Sanedrina je teoretski bio da objašnjava zakone i donosi propise prema datim životnim situacijama. To je, u stvari, značilo i stvaranje novih propisa u izmenjenim društvenim uslovima.

U manje važnim pitanjima zasedao je i donosio odluke mali Sanedrin od 23 člana. U doba rimskih namesnika Sanedrin je imao karakter određene samouprave, a nakon razorenja Hrama, izgubio je svaku funkciju. Kada su ga tanaiti (vidi tanaim, str. 161) obnovili oko 80. godine, Sanedrin su predstavljali hahamim (učenjaci) koji su bili veoma sposobni učitelji i tumači zakona. U toj se formi održao do X stoleća.

U XVI stoleću izvršen je pokušaj obnavljanja Sanedrina u Palestini. Na inicijativu Napoleona Bonaparte, sazvan je ponovo Sanedrin početkom XIX stoleća u Parizu, za

teritoriju u kojoj je vladala Francuska, radi donošenja zaključaka o stavu Jevreja prema državi posle "emancipacije".

Posle proglašenja države Izrael 1948, ponovo se postavio zahtev za obnavljanje Sanedrina, ali to pitanje do danas nije rešeno.

33.2 Minjan

Minjan je grupa od 10 muškaraca starijih od 13 godina koja predstavlja skup potreban za obavljanje određenih zajednički molitava i nekih drugih verskih obreda. Bez minjana se npr. ne mogu čitati Tora, Kadiš i neke druge molitve.

Bogoslužjenje, koje se obavlja zajednički, naziva se "Tefila becihur" (skupna molitva). U nekim tradicionalnim jevrejskim opštinama, gde je radnim danom bilo teško sastaviti minjan, bio je običaj da se angažuje nekolicina starijih nezaposlenih lica radi obezbeđenja zajedničke molitve. Ta su lica primala izvesnu nagradu za prisustvovanje jutarnjoj i večernjoj molitvi u hramu.

Minjan je u uslovima dijaspore odigrao veliku ulogu u održavanju Jevrejstva.

33.3 Šema (Keriat Šema)

Naziv za tri odeljka Tore koje je Jevrejin dužan da čita svakog jutra i svake večeri. To su: "Šema Jisrael" - "Čuj Izraelu, Gospod je naš Bog, Gospod je jedini", (V knj. Mojs. VI, 4-9).

"Veaja im šamoa tišmeu" - "Zato ako dobro saslušate zapovedi koje vam danas zapovedam", (V knj. Mojs. gl. XI, 13-21).

"Vajomer Adonaj el Moše lemor" - "i reče Bog Mojsiju govoreći", (IV knj. Mojs. gl. XV, 37-41).

Po početnoj reči prvog odeljka, sva tri odeljka se nazivaju "Šema". Od II veka n.e. uveden je običaj čitanja "Šema" i po treći put na dan, i to uveče u postelji pre spavanja.

"Šema" čini osnovicu jevrejske vere. U jevrejskoj religiji ona predstavlja najvišu potvrdu jedinog Boga. Prvobitno, "Šema" je trebalo da istakne razliku između monoteizma i mnogoboštva, odnosno između jednog boga i paganskih bogova.

Prema legendi, Rabi Akiva, koga su Rimljani osudili na smrt zbog učešća u ustanku Bar Kohbe, čitao je "Šema" pred izvršenje presude. Poznato je da su mnogi jevrejski mučenici odlazili u nasilnu smrt sa "Šema" na usnama. Takvih slučajeva je bilo i za vreme genocida u II svetskom ratu.

33.4 Šemita (odricanje, napuštanje)

Šemita je naziv za svaku sedmu godinu u ciklusu od pedeset godina jevrejskog

ZBIRKA POJMOVA IZ JUDAIZMA

- Saradnik: – Danijela Danon
- Lektor: – Gorjana Pavlović
- Korektor: – Danijela Danon
- Tehnički urednik: – Željko Hrček
- Tiraž: – 1000
- Izdavač: – Savez jevrejskih opština Jugoslavije
Beograd, Kralja Petra 71a;
- Štampa: – Quatro Pres, Bežanijska bb
- Korice: – Sinagoga *Bet Jisrael*, Beograd
(sagrađena 1908 godine, spaljena za vreme
Drugog svetskog rata)

ZBIRKA POJMOVA IZ JUDAIZMA

Cadik Danon, vrhovni rabin Jugoslavije

Izdaje Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije
Beograd, 1996.

POMOĆ U IZDANJU OVE KNJIGE PRUŽILA JE HUMANITARNA
ORGANIZACIJA *THE AMERICAN JOINT DISTRIBUTION COMMITTEE*

PUBLISHED WITH THE HELP OF *THE AMERICAN JOINT
DISTRIBUTION COMMITTEE*

Osećam obavezu da se zahvalim Rotšidovoj fondaciji na finansijskoj i moralnoj podršci koju mi je pružila tokom 25 godina moga rada u jevrejskoj zajednici Jugoslavije.

Autor

I would like to express my gratitude the Rothschild Foundation for the financial and moral support which I have enjoyed during the past 25 years of my work in the Jewish Community of Yugoslavia.

Author

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

296.1(031)

ДАНОН, Цадик
Zbirka pojmova iz judaizma / Cadik Danon ;
[saradnik Danijela Danon]. - Beograd : Savez
jevrejskih opština Jugoslavije, 1996 (Beograd
: Quatro Pres). - 240 str. : 26 cm

Tiraž 1000.

а) Јудаизам

ID=49222412

Napomena: Pojmovi i imena na hebrejskom transkribovani su prema sefardskim, sarajevskim, tradicionalnim pravilima izgovora.

kalendara, koja je, po propisima Tore, godina odmora za zemlju, poput Šabata, dana odmora za čoveka. "Kada dođete u svoju zemlju koju vam dajem, šest godina sejte i berite njene plodove, a sedme godine pustite je da ostane neobrađena. Neka se sa nje hrani sirotinja vašeg naroda, a što iza nje ostane neka pojedu životinje i šumske zveri. Tako uradite sa svojim vinogradom i sa svojim maslinjakom" (Šemot 23 :10-11).

Plodovi sa polja se ne smeju prodavati, a nije dozvoljeno ni praviti zalihe: sve dok se plodovi nalaze na polju, oni su dostupni svakome. Ali svako može uzimati samo onoliko koliko mu je potrebno za ishranu.

U godini Šemite, Tora zabranjuje četiri osnovne vrste poljoprivrednih poslova: sejanje, košenje, orezivanje drveća i vinograda i berbu grožđa. Rabini su proširili zabranu i na ostale poljske radove, a dozvolili su samo one koji su neophodni za održavanje rastinja.

Tora nalaže otpisivanje dugova svake sedme godine:

"Neka svako oprosti dužniku svoje potraživanje, neka ne uteruje dug od svog blišnjega niti od brata svojega" (V knj. Moj. 15. 1-34). U poljoprivrednoj zajednici, kada bi se ljudi zaduživali, zajam se uzimao samo u slučaju nužde ili nesreće, a smatrao se više činom dobre volje, nego poslovnom transakcijom.

Kada je ekonomski život postao složeniji, dugovi iz poslovnih odnosa su dobili drugačiji oblik i njih nije više bilo pravično jednostavno otpisivati. Iz straha da će dugovi biti otpisani, ljudi su počeli da izbegavaju odobravanja zajmova, a da bi se to sprečilo Illel (1. stoleće pre n.e.) je uveo pravnu novinu po kojoj se zajmovi overeni kod suda izuzimaju od primene Šemite.

Ovaj pravni instrument, koji se naziva "prosbol", davao je pravo sudu da uteruje dugove u bilo koje vreme u ime i po nalogu zajmodavca.

Podeljena su mišljenja da li se Šemita treba primenjivati i u današnje vreme. Ovo je pitanje bilo naročito značajno kada su počela da se osnivaju zemljoradnička naselja u Izraelu.

Postojala je bojazan da će primena Šemite prouzrokovati propast mlade poljoprivrede. Neki rabini su se zalagali za strogu primenu, dok su drugi bili za olakšice. Uveden je princip "eter Šemita", po kojem se dozvoljavao rad u godini Šemite na osnovu fiktivne prodaje zemlje nejevrejima. Mnogi se koriste takvom dozvolom i rade za vreme Šemita na sopstvenoj zemlji kao najamni radnici. Takav postupak ima, mnogo protivnika. Ortodoksni poljoprivrednici se strogo pridržavaju propisa Šemite.

Mnogi mislioci smatraju da Šemita i Jovel (v. Jovel) spadaju među najnaprednije društvene reforme u istoriji. Te dve institucije jevrejskog biblijskog zakonodavstva štite društvo od mnogih zala feudalnih i totalitarnih sistema, Zakon o vremenskom ograničenju svojine, po kojem se, nakon određenog vremena, prodana zemlja mora vratiti ranijem vlasniku sprečava trajno osiromašenje, a pravo svakog pojedinca da se vrati svojoj kući i porodici onemogućava trajno ropstvo.

33.5 Jovel

Jovel je naziv u Tori za svaku pedesetu godinu koja dolazi posle sedam puta sedam godina (sedam šemita) od prethodnog Jovela. Naziv potiče od hebrejske reči jovel, što znači ovnujski rog-šofar, u koji su sveštenici duvali desetog tišrija da nagoveste početak Jovela.

Godina Jovela je bila od izuzetnog značaja za društveni život Izraelaca. Ona se zasnivala na istom principu kao subotnja godina, u kojoj zemlja treba da miruje da bi se pokazalo da zemlja nije isključiva svojina čoveka. Otuda i propis: "Zemlja se ne može prodati zauvek jer zemlja je moja, a vi ste na njoj samo stranci i moji zakupci" (III knj. Mojs. 25 i 23).

Šemita je počinjala prvog tišrija, a godina Jovela desetog tišrija.

Osim obaveza koje su se morale izvršavati u godini Šemite (v. Šemita, str. 199), kao što su potpuna zabrana poljoprivrednih radova, pomoć siromasima i praštanje dugova, u jubilarnoj godini je trebalo vratiti sva imanja prvobitnim vlasnicima koji su ih možda zbog osiromašnja ili iz nužde morali prodati u proteklom periodu, a jevrejski robovi i njihove porodice dobijali su slobodu bez otkupa. Jubilarna godina se ocenjuje kao značajan socijalni zakon, jer sprečava stvaranje velikih poseda u svojini nekolicine i utiče na ravnomernu raspodelu dobara na razne društvene klase.

Prema podacima iz Talmuda, Izraelci su od ulaska u eret Jisrael do izгона prvih plemena imali 17 Jovela, a u doba Drugog hrama, prema Majmonidesu, nisu se pridržavali Jovela, mada su ih brojali zbog poštovanja Šemite.

33.6 Leket - Ših'ha - Pea

Tora naređuje da se neupadljivo pomaže sirotinji i izbegava davanje ponižavajuće milostinje iz ruke u ruku. Suština tog naređenja je obaveza poljoprivrednika da odvajao celokupnog prinosa sa svog poseda u korist sirotinje, udovica, siročadi i stranaca.

"Kada žanješ svoju njivu, ne smeš je požnjeti do kraja, niti smeš pabirčiti preostalo klasje. Isto tako ne smeš do kraja obrati svoj vinograd ni sakupljati opale grozdove. To moraš ostaviti siromahu i strancu..." (III knj. Mojs. 19:9-10). Tri su načina ove pomoći: Leket, Ših'ha i Pea.

33.6.1 Leket (hebr. pabirčenje, sakupljanje)

Klasje koje promakne iz ruku žetelaca za vreme kosidbe pripada siromasima i vlasnik polja ih ne sme kupiti. To je pravo siromaha, jer Tora naređuje: "Ne pabirči ostatke posle žetve" (III knj. Mojs. 19-9). Jedan ili dva klasa potpadaju pod ovaj propis, ali ne i tri. Što se tiče grožđa, misli se na pojedinačne grozdove koji ispadnu za vreme berbe. Ovaj propis o pabirčenju iznesen je i u ponovljenim zakonima (Devarim - V knj. Mojsijeva), gde se sličan zahtev proširuje i na maslinjake: "...kada jednom

otreseš masline sa drveta ne smeš ga ponovo tresti. Ostavi strancu, siročetu, udovici. Kada sakupljaš grožđe, ne smeš obilaziti vinograd po drugi put: što je preostalo, ostavi strancu, siročetu, udovici”.

Vlasnik polja nije u pabirčenju smeo dati prednost bilo kome. Smatralo se da potkrada sirotinju ako drži pse u polju koji plaše sirotinju i sprečavaju je da uđe u polje radi pabirčenja. Međutim, ako u okolini nema sirotinje, vlasnik nije bio dužan da je traži i mogao je pabirke zadržati za sebe.

33.6.2 Ših’ha (hebr. zaboravljanje)

Snop zaboravljen u polju pripada sirotinji. Vlasniku polja je zabranjeno da se vrati da bi ga pokupio. ”Kad žanješ letinu na njivi svojoj, ako zaboraviš koji snop na njivi ne vraćaj se da ga uz meš, neka ostane došljaku, siromahu, udovici...” (V knj. 24:19).

33.6.3 Pea (hebr. kraj, ugao)

Da bi bilo sigurno da će siromah imati pouzdani dostojanstven izvor prihoda. Tora je naredila poljoprivredniku da ne žanje svoj posed do kraja, jer krajevi, i uglovi pripadaju sirotinji. ”Kada žetvu žanjete na svojoj zemlji, ne žanjite do kraja... nego to ostavite sirotinji i strancima” (III knj. Mojs. 19:9). Iako Tora ne precizira kolika je mera prinosa koju treba odvojiti za sirotinju, Mišna se poziva na tradiciju po kojoj je vlasnik polja dužan da odvoji najmanje jednu šezdesetinu celokupnog prinosa.

Pea je još jedan primer brige o sirotinji, na šta se često nailazi u propisima Tore. Propisi Leket, Ših’ha i Pea se primenjuju samo u Izraelu.

33.7 Korbanot (hebr. žrtve)

Prinošenje žrtava je od davnina bilo uobičajeno kod Jevreja. Ono je, uz molitvu, predstavljalo glavni verski obred kojim su se izražavali zahvalnost i predanost Bogu, kajanje i samoodricanje zbog greha i krivice.

Reč korban pojavljuje se u Tanahu oko osamdeset puta, najviše u knjigama Vajikra i Bamidbar (III i IV knj. Mojsijeva).

Osnovni smisao korbana - žrtve, reči koja je nastala iz korena K R V (približiti se), jeste sredstvo približavanja Bogu. Miris dima žrtve koji se uzdiže prema nebu prirodan je simbol molitve koja se uzdiže do Gospoda, kao što je to lepo izraženo u psalmu: ”Neka se moja molitva uzdigne kao miris pred lice Tvoje” (141:2).

Prema Tanahu, prvi čovek koji je prineo žrtvu Bogu bio je Adam. Kada se po zalasku sunca počelo smrkavati, on je pomislio da je nešto zgrešio i da se zbog toga svet vraća u bezdan i tamu. No kad se sunce ujutro ponovo pojavilo i svanuo dan, shvatio je da je to pravilo sveta i da tako mora biti, pa je prineo vola za žrtvu.

Adamov sin Kajin prineo je Bogu žrtvu od plodova zemlje, a njegov brat Evel (Abel) od prvine svoje stoke.

Noah je načinio žrtvenik kad je izašao iz kovčega posle potopa i prineo Bogu žrtve paljenice od životinja i ptica koje su po Tori smatrane čistim.

Žrtve su prinosili i naši praoci u raznim prilikama - po izlasku iz Egipta, prilikom primanja Tore na brdu Sinaju, itd.

U jevrejskoj državi, do izgradnje Hrama u Jerusalemu, žrtve su se prinosile na raznim mestima, na žrtvenicima koje su pojedinci sami podizali. Glavno mesto za žrtvene obrede bio je grad Šilo, kuda su Izraelci odlazili za godišnje praznike, a zatim Bet Šemeš, Micpa, Rama i Gilgal.

Posle izgradnje Hrama, prinošenje žrtava je bilo dozvoljeno samo u Hramu. Majmonides (Rambam) je objasnio da je obred prinošenja žrtava, kako je propisan u Tori, smišljen da bi odvratio narod od paganskih običaja njegovih suseda.

Tora je tačno odredila postupak prilikom žrtvenih obreda u raznim prilikama i vrste čistih životinja i ptica koje se mogu prinositi. To su krava, vo, tele, june, koza, jarac, ovan, lane, ovca, jagnje, golub i grlica (Šemot 29, - Vajikra 1-7).

Verski obredi kod Jevreja u staro vreme bili su u stvari društveni događaji, pa je i prinošenje žrtava predstavljalo javni obred koji su pojedinci obavljali u Hramu prilikom godišnjih gozbi na praznike.

U vreme između praznika, oni su se zadovoljavali zavetima koje će ispunjavati u vreme tih gozbi. Tada bi ogromna masa naroda iz svih delova zemlje uz pesmu kretala prema Hramu, noseći sa sobom hleb i vino za početak gozbe i u znak gostoprimitstva. Nijedno žrtvovanje nije bilo bez gostiju. Delovi žrtve su nuđeni i bogatima i siromašnima iz kruga poznanika i prijatelja.

Ubijanje životinja radi hrane bilo je retko i vršilo se samo prilikom pripremanja porodičnih gozbi. Smatralo se da uobičajeno pripremanje mesa za jelo ima žrtveni karakter i da ga treba obavljati samo u svetilištu. Krv je smatrana sedištem duše i glavnim nosiocem života i zato se upotrebljavala isključivo u svete - obredne svrhe. Vremenom je uz žrtvene obrede sve više rastao značaj učenja Tore (Talmud Tora), i vršenje dobrih dela (Gemilut hasadim). Učitelje i mudrace su počeli više ceniti od neukih sveštenika, pa i od velikog sveštenika ako je bio neobrazovan. Kada su, pri kraju Drugog hrama žrtvene obrede počeli obavljati i neuki sveštenici bez ugleda, članovi "Velike skupštine" (Anše Keneset Agedola) uveli su molitve umesto obreda. Učenjaci su tumačili narodu da učenje Tore ima prednost nad prinošenjem žrtava i da ih ne mora prinositi onaj ko se bavi Torom. Žrtve se u osnovi mogu podeliti u tri grupe: zevahim, minhot i nesahim.

Zevahim su žrtve koje se prinosе od životinja ili ptica koje se po Tori smatraju čistim, minhot se prinosе od nekih vrsta žitarica, a nesahim su tečne žrtve od ulja ili vina kojima se zalivaju žrtve paljenice i pomirnice (žrtve mira u znak saveza između čoveka i Boga).

Na Sukot se, prilikom molitve za dozivanje kiše (Tikun agešem), žrtvenik zalivao vodom. Korbanot cibur su javne žrtve u koje spadaju korban tamid i korban musafim. Korban tamid je dnevna žrtva, koja se obično prinosila u isto vreme, svakog jutra i svake večeri i predstavljala je simbol jamstva Izraela o vernosti Bogu. Musafim su dodatne žrtve, koje su se prinosile subotom, praznikom i na Roš-hodeš. U javne žrtve se računaju i prilozima od pola šekela godišnje koje je svaki Izraelac obavezno davao za kupovinu žrtava, popravku Hrama i svetilišta.

Korbanot ajahid su žrtve koje je pojedinac morao prinositi radi oprostaja od greha ili radi očišćenja od nečistota. U ovu grupu su spadale i dobrovoljne žrtve pojedinaca.

Meso nekih od tih životinja pripalo bi sveštenicima, od nekih vlasnicima, s time što se za sveštenike odvajao po jedan deo, a neke žrtve su se cele spaljivale na žrtveniku.

Korban ola je žrtva paljenica. Smatrana je najsvetijom, jer je predstavljala simbol uzdizanja duše Bogu. Osim kože, cela bi se spaljivala, a žrtvenom krvlju poškropio bi se oltar i njegova okolina. Prinosila se svakog jutra i popodneva, zatim subotom, na Roš-hodeš, prilikom posvećenja sveštenika, za očišćenje porodilja, gubavaca, bolesnika od polnih i kožnih bolesti i prilikom zaveta nazira (nazireja). Korban hova je obavezna žrtva u koju spadaju Korban hatat i Korban ašam. Korban hatat se prenosila radi okajanja greha počinjenog prema Bogu i u slučajevima nehotičnog prekršaja verskih propisa, a da pri tome niko nije oštećen, a Korban ašam zbog krivice prema čoveku, npr. u slučajevima povraćaja ukradenih stvari i sl.

Korban toda je poklon-žrtva koju je pojedinac prinosio u znak zahvalnosti Bogu. Deo žrtvovane životinje bi se spaljivao, a ostatak bi pojeli sveštenici i narod, što se vremenom pretvaralo u gozbe.

Korban šalom - žrtva mira. Prinosila se uz zajedničku gozbu kao znak savezništva između pojedinaca i Boga i da bi se izrazila zavisnost i vernost Bogu.

Korban vadaj je žrtva koja se prinosila radi očišćenja od greha koji je sigurno počinjen, a Korban taluj radi očišćenja od greha za koji nije sigurno da je počinjen.

Korban ole vejored je žrtva koja se dobrovoljno prinosila od životinja po izboru, ovisno od materijalnog položaja prinosioca.

Bikurim su poljoprivredni proizvodi koji su se prinosili na praznik Šavuot u Hramu (pšenica, ječam, smokve, grožđe, masline, itd). Po tome i praznik Šavuot nosi naziv Hag abikurim, što znači Praznik prvina.

Koliki su značaj imali žrtveni obredi vidi se i po tome što su se dnevne žrtve, uprkos nestašice i gladi, prinosile za celo vreme rimske opsade Jerusalima, sve do proboja odbrambenih zidina Hrama 17. tamuza. Tada je, u nedostatku jagnjadi i kvalifikovanih sveštenika, prekinuto prinošenje dnevnih žrtava.

Posle razorenja Hrama 9. ava, sistem prinošenja žrtava je u potpunosti zamenjen molitvama. U neke molitve su uneseni delovi koji se odnose na opis žrtvenih obreda u Hramu, kao npr. Ezeu mekoman u Šaharitu i Seder aavoda u Musafu za Jom kipur.

33.8 Šaharit - Šahrit (hebr. šahar-zora)

Šaharit je svakodnevna jutarnja molitva. Njeno vreme je od svanuća do trećine dana. Uvedena je umesto žrtve koja se u zoru svakog dana prinosila u jerusalimskom Hramu.

Deli se na pet delova:

1. Birhot ašahar (jutarnji blagoslovi)
2. Pesuke dezimra (psalmi)
3. Keriati šema (čitanje Šema Jisrael - čuj Izraelu)
4. Šemone esre-Amida (18 blagoslova koji se čitaju stojeći)
5. Tahanun (molba, zaklinjanje).

Glavni delovi Šaharita su Šema sa blagoslovima i Šemone esre-Amida. Amida se sastoji od 18 blagoslova običnim danima, a od sedam subotom i praznicima. Vernik ih čita tiho, za sebe, stojeći, a zatim ih hazan ponavlja glasno dodajući Keduša (treći od 18 blagoslova).

Tahanun se izostavlja subotom, praznicima i drugim svečanim prilikama.

Subotom posle podne i ponedeljkom i četvrtkom ujutro, na Šaharit, čita se Tora. Čitanje Tore (keriat atora) uvela je Velika skupština (Anše Keneset Agedola) za vreme prosvetitelja Ezre, polovinom V veka pre n.e.

Prema predanju, svakom od tri naša praoca pripisuje se jedna jutarnja molitva. Šaharit se pripisuje kao dnevna molitva praocu Avraamu, jer je u Tori zapisano: "Va-jaškem Avraam baboker..." "I urani Avraam ujutro..." (I knj. Mojs. 2293).

33.9 Minha (hebr. poklon žrtva, popodnevna molitva)

Tefilat Minha je popodnevna molitva, jedna od tri koje Jevreji obavljaju svakog dana. Ustanovljena je umesto žrtve koja se svakog dana posle podne od 12,30 časova prinosila u jerusalimskom Hramu. Zato je vreme za ovu molitvu određeno od 12,30 časova do zalaska sunca.

Izraz Minha se nalazi u Tanahu u smislu poklona i žrtve. Jedino u talmudskoj literaturi ova reč označava poslepodnevno bogoslužjenje. Ona se spominje i u knjizi Danijela (6–11).

Minha koja se obavlja u prvim satima posle pola dana zove se Minha gedola (velika Minha), a Minha koja se obavlja pred zalazak sunca zove se Minha ketana (mala Minha). Ova molitva je u XIX veku pomerena iz praktičnih razloga veoma blizu zalaska sunca kako bi se posle kratkog odmora moglo preći na tefilat Arvit (večernja molitva).

Subotom se po određenom redosledu dodaje molitvi i čitanje Tore. Čita se prvi odlomak iz Sidre, koja je na redu naredne subote ujutro. Čitanju se pozivaju Koen, Levi i Jisrael.

Praznikom posle podne na Minha nema čitanje Tore.

Na dane posta čita se Tora. Pozivaju se Koen, Levi, Jisrael i Maftir.

Minha se pripisuje praocu Jichaku.

33.10 Arvit - Maariv (večernja molitva)

Arvit ili Maariv je jedna od tri molitve koju Jevreji obavljaju svakog dana. Vreme za obavljanje ove molitve počinje od momenta kada su tri zvezde vidljive na nebu i traje do ponoći, a u izuzetnim slučajevima do svanuća.

U jerusalimskom Hramu prinosile su se žrtve dva puta dnevno: ujutro i posle podne. Posle razorenja Hrama, umesto žrtava uvedene su molitve: Šaharit ujutro i Minha posle podne. Večernja molitva Arvit ili Maariv ne odgovara ni jednoj žrtvi koja se prinosila u Hramu. Ona je uvedena umesto komada od žrtava koji su ponekad preostajali na žrtveniku i bili paljeni u toku noći. Zbog toga, u početku, ta molitva nije bila obavezna, ali je vremenom i ona prihvaćena kao obaveza.

U početku je bilo dozvoljeno obavljati ovu molitvu kod kuće bez minjana. Kasnije je Raban Gamliel II, u Javneu, propisao da je svaki vernik dužan da je moli sa zajednicom u sinagogi. Bilo je prigovora ovom propisu, jer su sinagoge u to vreme bile van grada i bilo je opasno kretati se noću sam. Međutim, odluka Rabam Gamliela je prevagnula.

Arvit u sinagogi sledi obično posle Minha, kako bi se izbeglo ponovno sakupljanje minjana.

Petkom uveče, Arvitu prethodi "Kabalat Šabat" (doček Subote), koji se sastoji od šest psalama, kao simbol 6 radnih dana, i psalma 92 "Mizmor šir lejom hašabat", u čast subote.

Po isteku Subote (Mocae Šabat), Arvitu prethode psalmi 144 i 68. U psalmu 144 se, između ostalog, izražava čuđenje što se Bog, tako velik, udostojava brige o čoveku koji je tako beznačajan, a u psalmu 67 iznosi se ideja da se Bog otkriva ne samo narodu Izraela, nego svim narodima.

Tefilat Arvit se pripisuje praocu Jakovu.

33.11 Musaf (hebr. dodatni)

Musaf je naziv dodatne molitve koju su uveli rabini posle razorenja Hrama u znak sećanja na žrtve koje su se prinosile u Hramu u Subotu, praznikom i na Roš-hodeš. Pored propisanih poslepodnevnih i jutarnjih žrtava, koje su se u jerusalimskom Hramu prinosile svakog dana, Tora je predvidela i prinošenje dodatnih žrtava-musafim na praznike, uključujući Roš-ašana i Jom kipur.

Musaf je sastavni deo jutarnjeg bogoslužjenja Šaharita na praznike i u Subotu i moli se odmah posle čitanja Tore. Sastoji se od tri zaključna blagoslova iz Amida.

U sredini je molitva kojom se opisuje odgovarajuća praznična žrtva u jerusalimskom Hramu. Na završetku Musafa se obavlja blagoslov sveštenika (Birkat akoanim).

Musaf na Roš-ašana je najduži od svih Amidot. Sadrži devet blagoslova i tri glavna dela koji se nazivaju Malhujot, Zihronot i Šofarot. Svaki od ova tri dela sadrži po deset biblijskih citata koji se odnose na kraljevstvo Božije, providenje i otkrovenje.

Na prvi dan Pesaha, Musaf počinje molitvom za rosu (Tikun atal), a na Šemini aceret (osmi dan Sukota) molitvom za kišu (Tikun agešem).

Musaf za Jom kipur sadrži redosled obreda koji je veliki sveštenik obavljao na Jom kipur u Jerusalmu (Seder aavoda).

33.12 Amen (hebr. tako je, tako neka bude)

Obredni izraz "amen" ima više značenja: saglasnost sa sadržajem molitve ili blagoslova, obaveza sprovođenja određenih propisa, želja da nešto bude, itd. Sa "amen" se izražava saglasnost sa izlaganjem druge osobe. Smatra se da se osoba koja na zakletvu odgovara "amen" i sama zaklela. Vremenom se ustalio običaj da se svaka dobra želja završi sa "amen".

U vreme kada nije bilo molitvenika, a mnogi ljudi nisu znali da se mole, vernici su odgovorom "amen" bili oslobođeni obaveze da se sami mole.

Rabini su govorili da je zaslužniji onaj koji odgovara "amen", nego onaj koji obavlja molitvu i da se tim odgovorom produžuju dani života.

Vernik koji završava neku molitvu sam sebi ne odgovara "amen". Izuzetak je treći stav u blagoslovu posle jela (Birkat amazon), koji se završava sa "amen".

U Tanahu se "amen" nalazi 14 puta, kao izraz potvrde i saglasnosti. U doba Drugog hrama služio je kao odgovor na molitvu izvan Hrama. U Hramu se umesto sa "amen" odgovaralo: "Baruh šem kevod malhuto leoleam vaed" (Neka je dovek blagosloveno njegovo slavno kraljevstvo). Iz Mišne saznajemo da su sveštenici i narod tako odgovarali kad bi Koen Gadol (veliki sveštenik) izgovarao ime Božje.

Današnji odgovor vernika u sinagogi "Amen jehe šeme raba" (Neka je blagoslovljeno njegovo veliko ime) jeste kombinacija odgovora van Hrama i odgovora u Hramu. Time se objašnjava veliki značaj "amena" u sinagogalnoj liturgiji. U Talmudu se spominje da je šamaš (crkvenjak) u sinagogi u Aleksandriji zastavom davao znak skupu da je hazan završio određenu molitvu i da treba reći "amen".

Odgovarajući "amen", slušalac se poistovećuje s molitvom predmolitelja i njoj se podređuje. Kada su Izraelci primili zakone od Mojsija, rekli su "amen". Time su izrazili ne samo saglasnost, nego i prihvatanje svih posledica koje iz toga proizlaze. Po Talmudu "amen" sadrži inicijale reči "El meleh neeman" (Bog je istinski kralj).

Mnogi misle da je "amen" najpoznatija reč u ljudskom govoru.

Ona je bliska i Jevrejima i hrišćanima i muslimanima.

33.13 Aava vereut - ljubav i prijateljstvo

”Veaavta lereaha kamoha - ljubi bližnjega svoga kao samog sebe” (III knjiga Mojsijeva, gl. 19/18). To je univerzalna biblijska zapovest koja se primenjuje na svakog. U 34. rečenici iste glave ova zapovest se proširuje i na stranca: ”Ljubi stranca kao samoga sebe, jer ste i vi bili stranci u zemlji egipatskoj” (19–34), što je imperativ etičkog ponašanja.

Rambam (Rabi Moše ben Majmon - Majmonides) objašnjava smisao izreke ”Ljubi bližnjeg svog kao samog sebe”: ”Znači da ćeš ga poštovati onako kako bi ti voleo da budeš poštovan. Ko god likuje ponižavajući drugog nema svoje mesto na onome svetu”.

”Vi nećeta mrzeti vašeg brata u vašem srcu” (Vajikra 19, 17), znači da ne smete ćuteći podnositi mržnju grešnika, nego ga otvoreno pitati. Zašto si mi to učinio?” Ako se on pokaje i traži od vas oprostaj onda ni vi nemojte biti nepopustljivi i oprostite mu. Ako vidite da on čini prestupe, onda ga morate ubediti da greši. Ali to treba činiti neupadljivo i blago. Nikada ga ne zovite uvredljivim imenom, niti mu recite nešto što bi ga moglo povrediti.

Jednom prilikom došao je neki neznabožac velikom učenjaku Hilelu i podsmevajući se tražio od njega da ga na brzinu, dok stoji na jednoj nozi, poduči i objasni mu Toru. Hilel je živio u Jerusalmu za vreme vladavine Heroda iz dinastije Hašmonejaca i bio čuven po susretljivosti i strpljenju. Hilel mu reče: ”Ono sto je mrsko tebi nemoj činiti drugome. To je suština Tore, a sve ostalo je komentar. Idi i uči!”

Prava ljubav se proverava iskrenošću. Ona nije smetnja da se izrazi prekor ili osuda, ili da se prihvati kritika. ”Ukori mudrog čoveka i on će te zavoleti” (Mišle 9, 8).

Mržnja izaziva sukobe, ljubav prikriva uvrede. Onaj ko zaboravlja uvredu traži ljubav.

Sticanje prijatelja je istinski poduhvat. Snažan čovek je onaj koji uspeva da od neprijatelja stvori prijatelja. Preporučuje se samo iskreno prijateljstvo, a lažno osuđuje: ”Držite se podalje od uticajnih vlastodržaca koji vam sa prave prijatelji kada ste im potrebni, a neće vam pomoći kada ste u nevolji” (Avot, 2, 3).

Iskrenost je naročito važna u samoispitivanju. Bez duboke iskrenosti nema pravog suda o sebi. Samoljublje će zaslepeti naše rasuđivanje. Samoljublje često izaziva u čoveku osećanje preterane važnosti, neuviđanje sopstvenih nedostataka, pri čemu se nedostaci drugih vide sasvim jasno. U samokritičnosti bi trebalo pokušati da sa odstrani ili bar smanji samoljublje, kao i da se o sebi sudi na isti način na koji se sudi o drugima.

Čuveni rabi Elijau Gaon iz Vilne (1720-1797) poznat po čednosti i skromnom životu, napisao je u jednom pismu svojoj porodici sledeće: ”Ophodite se sa poštovanjem i ljubaznošću prema svim ljudima. Nastojte da izbegavate neslogu i trudite se da zavlada bratstvo i ljubav. Praštajte jedni drugima i živite u prijateljstvu zbog Boga”.

33.14 Aava raba

"Aava raba" (velika ljubav) i "Aavat olam" (večna ljubav) je blagoslov koji prethodi jutarnjoj i večernjoj molitvi "Šema Jisrael" (Čuj Izraelu).

Po aškenaskom običaju, blagoslov počinje rečima "Aava raba", a po sefardskom rečima "Aavat olam."

Jedna od najlepših liturgijskih molitava "Aava raba" je veoma stara molitva koju je verovatno uvela Velika skupština (Anše Keneset Agedola) u ranom periodu Drugog hrama. Duboka ljubav prema Bogu i Tori, njegovoj nauci, odzvanja u ovoj molitvi u kojoj se vernici usrdno obraćaju milosrdnom Ocu nebeskom da im obasja oči i prosvetli razum da bi mogli shvatiti njihovo učenje.

Kao što psalam 19 zahvaljuje Bogu najpre za sunce, a onda za Toru koja prosvetljava razum, tako i mi u ovim dvema molitvama pre Šema, najpre izražavamo hvalospev za prirodnu svetlost (blagosloven da si Tvorče svetlosti), a onda hvalospev za duhovno prosvetčivanje.

Evo nekoliko izraza iz molitve "Aava raba": Oče naš, Oče milosrdni, sažali se na nas i nadahni nas da razumemo i da razlikujemo, da učimo i da podučavamo i da s radošću ispunjavamo sve reči Tore. Obasjaj naše oči Tvojom naukom da nam srca prionu uz zapovesti Tvoje.'

Pojmovi "učiti" i "podučavati" navode se kao najuzvišeniji ideali.

33.15 Ljubav prema čoveku (čovekoljublje)

Ljubav prema čoveku je u potpunom skladu sa etikom jevrejstva čiji su izvori u Bibliji, naročito u Petoknjižju i u knjigama proroka. Da bi se uočila ta podudarnost evo nekoliko primera:

"Ne možeš biti srećan ako ti je bližnji nesrećan. Pomozi mu pa ćete oboje biti srećni. Ne možeš biti radostan ako tvoj sused tuguje. Uteši ga, to će ti priuštiti radost.'

Univerzalnost tekstova o ljubavi prema čoveku izjednačava sve ljude bez obzira na boju kože, veru i narodnost. Ona potvrđuje da su svi ljudi sinovi i braća jednog Stvoritelja.

U jevrejstvu su vera i moral spojeni u neraskidivu celinu. Molitve govore o tome da ljubav prema Bogu nije potpuna bez ljubavi prema čoveku. Ova misao čuva čoveka od toga da svog bližnjeg unesreći, ili da mu nanese bol, patnju, štetu, da dođe sa njim u sukob, da popusti tiraniji i društvenoj nejednakosti.

Osnove judaizma su odsustvo nasilja, bratstvo ljudske rase i svetinja života i slobode. Rasturen po svim delovima sveta, jevrejski narod je vezan zajedničkom istorijom i osećanjem međusobne odgovornosti. Ideja o povezanosti i međusobnoj odgovornosti Jevreja dominira u jevrejskim molitvama i jevrejskoj tradiciji. Kada se pojedinac na Praznik praštanja obraća Svevišnjem moleći oprostaj za grehe koje je počinio, on govori

u množini: ne kaže grešio sam, nego grešili smo, jer se cela zajednica smatra odgovornom za prestupe pojedinca koji su mogli biti sprečeni.

Biblijski propisi ističu zanimanje zajednice za odgoj dece. Kada je autoritet roditelja bespomoćan, tada ona treba da pomogne. U slučaju da je sin nepopravljiv, krivica se ne može baciti samo na njega ako njegovi roditelji ne mogu uticati na dete zbog mentalnog i fizičkog nedostatka, ili zbog pomanjkanja sloge i međusobne ljubavi.

Poštovanje Boga je usko vezano za dobra dela kao što su milosrđe i dobročinstva koja proizilaze iz ljudskog srca. Kao što je Bog odenuo Adama i Evu, tako i čovek mora da odene golog. Kao što je Bog posetio bolesnog Avrama tako i čovek treba da poseti bolesnika. Kao što Bog sahranjuje preminulog Mojsija tako i čovek mora da sahrani preminulog čoveka. Kao što Bog teši ožalošćene, tako i čovek mora da teši ona koji su u žalosti. Ovo učenje sadrži princip da čovek treba da ima za uzor Božje milosrđe.

Judaizam smatra da i okrutnost prema životinjama spada u teške prekršaje:

- "Subota je dan odmora kada treba da se odmaraju i vo i mazga, isto kao i čovek."
- "Ako natovarena životinja tvog neprijatelja leži pod teretom iscrpljena ne smeš je ostaviti bespomoćnu nego joj moraš pomoći."
- "Zabranjeno je upregnuti zajedno vola i mazgu jer se oni mnogo razlikuju u veličini i snazi."
- "Ispravan čovek brine o svojoj životinji, dok je rđav čovjek nemilosrdan prema njoj."

Lov nije nikada bio popularan kod Jevreja. Jevrejska tradicija nije nikad bila naklonjena ličnostima iz Biblije koji su voleli lov kao Nimrod, Jišmael i Esav. Hajnrih Hajne, čiji je odnos prema jevrejstvu bio promenljiv, ovako je govorio o lovu: "Moji preci nisu pripadali onima koji su lovili, nego onima koji su bili lovljeni". Valter Ratenau, filozof i političar koga su ubili nemački antisemiti 1922. godine, izjavio je: "Kada Jevrejin kaže da ide u lov radi razonode, on laže."

Poznati učenjak Rabi Akiva koji je bio duhovni vođa u pobuni Bar Kohbe protiv Rimljana, smatrao je da je najsadržajniji propis Tore: "Ljubi bližnjega kao samog sebe." Rabin Ben Azaja, savremenik Rabi Akive, proširuje misao o jedinstvu ljudskog roda i kaže: "Ni crn, ni beo, ni velik, ni malen - nego samo čovek." Pošto je Adam po Bibliji predač celom čovečanstvu, "svi ljudi su braća, deca istog porekla".

Talmudsko-midraška literatura sadrži obilje dobrih saveta u obliku aforizama i poslovičnih izreka. Evo nekoliko primera:

- "Lako je steći neprijatelja, ali je teško steći prijatelja."
- "Onaj ko preobrazi svog neprijatelja u prijatelja najveći je junak."
- "Što je čovek veći, to je skromniji."
- "Ko ništa ne radi, brzo umire."
- "Čovek može zaboraviti za dve godine ono što je naučio za dvadeset."
- "Posveti posebnu pažnju deci siromaha jer će od njih doći znanje."

- "Treba biti pažljiv prema ženama i ne dati im razlog da plaču jer Bog broji njihove suze."
- "Čovek primećuje slabosti drugih, a svoje ne."
- "Ko traži prijatelja bez mane ostaće bez prijatelja."
- "Učtivost je početak i kraj Tore (nauke)."
- "Ako dva čoveka traže tvoju pomoć, a jedan od njih je tvoj neprijatelj, pomози najpre neprijatelju."
- "Kad dobri ljudi umiru, oni nisu sasvim mrtvi jer njihova dela žive."

Sledeće poruke jasno pokazuju moralnost pouka srednjovekovnih jevrejskih učitelja:

- "Izbaci zavist i mržnju iz svog srca."
- "Praštanje je najlepša vrlina čovekova."
- "Ne učini ništa zbog čega bi se mogao stideti."
- "Ne ulazi ni sa kim u sukob. Miri ljude kad god možeš."
- "Nikad ne govori besmislene reči."
- "Ako si bogat nemoj se uzdizati iznad tvog siromašnog brata. I ti i tvoj siromašni brat došli ste goli na ovaj svet i konačno ćete počivati skupa u prašini."
- "Uči kako da u svako doba budeš ljubazan prema svima."
- "Ako si bogatiji i mudriji od drugoga moraš znati da na tebi leži i veća odgovornost."
- "Pročisti svoje misli i razmisli pre nego što ćeš govoriti."
- "Poštovanje Boga je ogrlica na kojoj se kao biseri nižu čovekova dela. Ako se ova ogrlica raskine, biseri se rasture na sve strane i gube se jedan po jedan."
- "Budi prvi koji će pozdraviti svog poznanika; pozivaj ga na svoja veselja, ne otkrivaj njegove tajne, štiti njegove interese kada je na putu, ne zameraј mu za nedostatke i oprosti mu; moli za njega i želi mu sreću."

Jevrejski molitvenik je prepun blagoslova upućenih Kralju svemira "koji otvara oči slepima, odeva gole, oslobađa zarobljene, podiže potlačene, daje snagu malaksalima". Ovakvi i slični blagoslovi kojih ima oko stotinu, podsećaju čoveka na njegove obaveze prema bližnjem, jer sva svojstva koja se pripisuju Bogu, ocu milosrđa, imaju za cilj da u nas uliju osećanje obaveze prema čoveku. Stoga će vernik neprestano i revnosno ponavljati molitve usredsređujući se na njihovo suštinsko značenje i sadržaj.

Na pojam milosrđa se često nailazi u jevrejskoj verskoj književnosti. Psalam 136 se razlikuje od drugih psalama po tome što se svaki od njegovih 26 stihova završavaju refrenom: "Njegova milost je večna" (Ki leolam hasdo). Slično i pojam svetosti, koji je često izražen u formuli "ašer kidešanu" (koji nas je posvetio), uključuje pojmove pravde, dobrote, mudrosti i istine.

Smisao života Jevreja je uporno i neprestano učenje i proučavanje. To je izraženo

u blagoslovu koji glasi: "Blagosloven da si Ti koji si nas posvetio svojim propisima i naredio da proučavamo Toru (nauk)." Uzvišeni ideal prenošenja znanja drugima izražen je u blagoslovu kojim se i sam Bog naziva učiteljem. Jedan rabin iz XIII veka piše da je istinska mudrost nesebična, što zahteva da bude prenošena. Istinski mudar čovek će dalje prenositi ono što je sam primio.

Hrabar i pošten čovek neće ustuknuti pred pretnjom i zastrašivanjem, nego će hrabro i bez straha koriti na isti način i jake i slabe.

33.16 Cedaka (dobročinstvo - milostinja)

Propisi Tore nalažu ljudima da budu milosrdni i da pomažu siromašnima.

"Ako bude u tebe koji siromah između braće tvoje u kom mestu tvom, u zemlji tvojoj koju ti daje Gospod Bog tvoj, nemoj da ti se stvrdne srce tvoje i da stisneš ruku svoju bratu svojem siromahu. Nego otvori ruku svoju i pozajmi mu rado koliko mu god treba u potrebi njegovoj..." (V knj. Mojs. 15:7,8);..." i prihvati ga bilo da je stranac ili došljak neka poživi uz tebe." (III knj. Mojs. 25:35).

- Ako neko ugleda siromašnog čoveka koji traži milostinju i odvrati svoje oči od njega da bi izbegao da mu je pruži, takva osoba krši biblijsku zapovest.
- Dužnost je svakog Jevrejina da nahrani i obuče siromaha, kako Jevrejina tako i nejevrejina.
- Svaka osoba daje cedaka prema mogućnostima. I siromah koji prima milostinju (ili koji živi od socijalne pomoći) treba da udeli milostinju drugom siromahu koji je u goreem položaju od njega, čak i ako je to što može dati malo. Mala suma koju izdvoji siromah podjednako je vredna kao i velike sume koje prilažu bogati ljudi. Ali ako siromah ima jedva toliko da može održati goli život, nije obavezan da daje milostinju jer mora ishraniti prvo sebe, pa tek onda drugog.
- Milostinju treba davati radosno, s puno dobre volje. Ako darodavac na neprijatan i osoran način, sa smrknutim izrazom lica, daje čak i veliku svotu novca, on krši zapovest Tore koja kaže: "Podaj mu i neka ne žali srce tvoje kad mu daš; jer će za tu stvar blagosloviti tebe Gospod Bog tvoj u svakom poslu tvom i u svemu za što se prihvatiš rukom svojom. (V knj. Mojs. 15:10).
- Zabranjeno je prekoriti siromaha ili podići glas na njega, jer njegovo srce je već zdrobljeno i duh slomljen.
- Velika je vrlina i zasluga biti uzor i inspirisati druge ljude u činjenju dobročinstava. U Tanahu piše: "...i koji mnoge privedoše pravičnosti, sjaće kao zvezde vazda i do vijeka." (Danijel, 12:3)

Sve navedene obaveze odnose se na osobu koja daje milostinju i čini dobročinstva. Postoje takođe propisi koji se odnose na moguće primaoca milostinje.

- Čovek mora da se bori da ne padne drugima na teret ili da ne postane zavistan

- od drugih. Čak i uvaženi učenjak ili ugledna osoba koja je osiromašila, mora naći fizički posao makar i težački, pre nego što postane zavistan od milostinje drugih.
- Ako neko ne može opstati bez cedaka, ne treba da okleva da je prihvati. Ako je ponosan i odbije cedaka poredi se sa onim koji sebi oduzima život i čini greh.
 - Religiozna je dužnost (micva), pozajmiti novac siromašnoj osobi. Pozajmljivanje novca siromašnoj osobi veća je micva od davanja milostinje onima koji za nju mole. Jer ovi poslednji su primorani da traže milostinju dok ovim prvima treba pomoći dok još nisu dospeli u to stanje.
 - Micva je pomoći i bogatom čoveku kada se nalazi u situaciji da mora da pozajmi pare.
 - Zabranjeno je vršiti pritisak za povraćaj duga ako nam je poznato da dužnik još nije u mogućnosti da vrati dug. Tora kaže: "Kad daš u zajam novaca narodu mojemu, siromahu koji je kod tebe, nemoj mu biti kao kamatnik, ne udarajte na njega kamate." (II knj. Mojs. 22:24) Dužniku je s druge strane, zabranjeno da odlaže povraćaj duga ako ima sredstava da dug izmiri.

Postoje stupnjevi dobročinstva jedan veći od drugog:

Osmi i najniži stupanj je kada činimo dobro, ali teška srca.

Sedmi stupanj je kada dajemo manje od onoga što nam mogućnosti dozvoljavaju, ali sa puno dobre volje.

Šesti stupanj je kada milostinju dajemo siromašnom nakon što je to on tražio.

Peti stupanj je kada milostinju dajemo siromašnom i onda kada on to ne traži.

Četvrti stupanj davanja je posredno davanje. Primalac zna ko je davalac ali davalac ne zna primaoca.

Treći stupanj je kada davalac zna primaoca, ali primalac ne zna davaoca.

Drugi stupanj je kada ni davalac ni primalac ne znaju kome daju i od koga primaju milostinju. Prilozi dobrotvornim ustanovama spadaju u kategoriju takvog davanja.

Najviši stupanj dobročinstva je kada pomognemo ugroženom pre nego potpuno osiromaši, dajući mu znatan materijalni poklon na način koji čuva njegovo dostojanstvo, ili kada mu pozajmimo odgovarajuću svotu novca sa otvorenim ili vrlo rastegljivim rokom vraćanja. Najvišim stupnjem dobročinstva smatra se i pomoć ugroženom da nađe zaposlenje, ili pomoć u njegovom potpunom osamostaljenju, omogućavajući mu da više ne zavisi ni od koga.

(Majmonides, Mišne Tora, Ilhot Matenot anijim pog. 10)

33.17 Sidur atefila (Molitvenik) - skraćeno Sidur

Sidur je zbirka molitava prvenstveno za obične dane i Subotu i najvažnijih delova prazničnih molitava. Sama reč sidur znači uređenje. Redosled molitava u Siduru je gotovo isti i u starim i u novim izdanjima. Na prvom mestu su molitve za tri dnevne službe: Šaharit (jutarnja), Minha (popodnevna) i Arvit (večernja). Ponekad se dodaju i drugi liturgijski tekstovi: Teilim (psalmi), Pirke avot (Izreke otaca), Pizmonim lešabat (subotnje pesme), Šir aširim (pesma nad pesmama). U dnevni molitvenik su unesene i prigodne molitve: Berit mila (obrezivanje), Pidjon aben (otkup prvorodenaca), Nisuim vekidušim venčanje), Birkat amazon (blagoslov posle jela), Keriat šema al amita (molitva pre spavanja) itd. Neki molitvenici sadrže i odlomke Tore koji se čitaju ponedeljkom, četvrtkom i subotom na Minha, neki i za postove i Hanuka, a neki sadrže i objašnjenja raznih propisa. Sadržina i redosled Sidura: zavisi od toga da li je sastavljen po sefardskom ili po aškenaskom običaju.

Kaže se da se nijedna religija ne može potpuno shvatiti ako se ne uzme u obzir njeno dnevno bogoslužje, jer se u njemu najbolje može osetiti bilo svake izvorne religije. To se naročito odnosi na judaizam koji se odražava u Siduru, toj najpopularnijoj knjizi u jevrejskom životu. Ako nam ikoja knjiga može reći šta znači biti Jevrejin, onda je to Sidur - dnevni molitvenik koji otelovljuje težnje, patnje i radosti mnogih generacija. U njemu se ogleda razvoj jevrejskog duha kroz vekove. Dobar deo jevrejskog molitvenika sadrži i filozofska ostvarenja brojnih znanih i neznanih stvaralaca. U njegov tekst utkani su mnogi citati iz Biblije, Talmuda i Zoara. Prolazeći kroz duge procese evolucije, Sidur se razvijao na način koji omogućava svakom verniku da se upozna sa raznim oblicima jevrejskog učenja i religijskog izražavanja. Njegovo raznoliko autorstvo pokazuje da mnogi Jevreji imaju udela u njegovom pripremanju. Za skoro dve hiljade godina, jevrejske molitve su sačuvalе hebrejski jezik i doprinele očuvanju jevrejskog identiteta.

Treba istaći da je hebrejski u molitvama uvek bio spona koja je povezivala Jevreje širom sveta. Pokušaji da se hebrejski zameni maternjim ili nekim drugim jezikom nisu uspevali. Možda zato što su izrazi i reči ranijih vekova zastareli za današnji način izražavanja. Međutim, jevrejske molitve pevane ili čitane na tradicionalni način na hebrejskom jeziku mogu se ponavljati gotovo u svakoj prilici, a da se pritom ne stvara monotonija. Zadržavanje starih izraza i molitava ima veliki značaj za očuvanje dugog kontinuiteta jevrejskog bogoslužja i tradicije. Jevrejski mudraci stalno ističu važnost jednoobraznosti u sinagogalnoj službi, kako bi se sprečilo formiranje odvojenih religijskih zajednica. Oni su težili da se služba u hramovima uskladi, nastojeći da ih povežu u harmoničnu celinu s ciljem da se umani opasnost od osnivanja sekti i slabljenje jedinstva naroda. Tekst Sidura, sa rasporedom molitava za celu godinu, u prvobitnom obliku, po običajima vavilonskih Ješiva, poslao je Rav Amram Gaon Jevrejima Španije u IX stoleću.

Rav Saadja Gaon (882–942), koji je bio jedan od prvih sastavljača sistematskog molitvenika sa uputstvima, napisao je u svom uvodu: "Odlučio sam da sakupim u ovoj knjizi izvorne molitve, pesme i blagoslove u njihovom originalnom obliku onako kao što su bili pre i posle izgnanstva." U nastojanju da njegov molitvenik posluži kao sredstvo za ujedinjavanje svih Jevreja, Rav Saadja je pokušao da sve lokalne običaje objedini i svede pod zajednički imenitelj.

33.18 Mahazor - Mahzor (hebr. ciklus)

Današnji naziv molitvenika za praznike. Sadrži zbirku molitava i napeva za Jamim noraim (Roš-ašana i Jom kipur) i za Šaloš regalim (Pesah, Šavuot i Sukot).

U početku je izraz Mahazor upotrebljavan u astronomiji podrazumevajući određeni ciklus kretanja nebeskih tela: Mahazor gadol je veliki, solarni ciklus od 28 godina, a Mahazor katan je mali, lunarni ciklus od 19 godina.

I Mojsijevo petoknjižje (Hamiša humše Tora) se ponekad nazivalo Mahazor zato što se čitanje njegovih delova ponavljalo svake godine u određeno vreme. Na taj način je nastao i Mahazor kao raspored molitava za praznike, koje se takođe ponavljaju svake godine. Izraz Mahazor uobičajen je i kod sefarada i kod aškenaza. Današnji Mahazor se razlikuje od drevnog Mahazora. Ranije je postojao Mahazor šenati - godišnji Mahazor koji je obuhvatao molitve i napeve za sve praznike, Subotu i obične dane. Povećanjem broja prazničnih molitava i napeva, iz Mahazora su izostavljene molitve i napevi za obične dane i Subotu. I oni su ušli u Sidur.

Tokom vekova i seoba, promenama mesta i okoline izmenili su se sadržaj Mahazora i njegova tematika. U njega su unošeni ili izostavljani napevi po izboru i lokalnim običajima svake opštine, tako da mnoge zajednice imaju različite tekstove.

Postoje razne verzije Mahazora, što zavisi od razlika i običaja u pojedinim zemljama. Jedan od najstarijih Mahazora bio je "Mahazor Vitri" - (1208), nazvan po imenu autora Rabenu Simha bar Šemuel iz Vitrija, učenika Rašija (XI vek). Njegov molitvenik sadrži molitve i napeve za celu godinu. Sidur koji je pripremio Rav Amram Gaon u IX stoleću, donesen iz Vavilonije u Španiju, služio je kao uzor za Mahazor. Prvi Mahazor na osnovu ovog uzora štampan je 1524. godine.

Izvorni aškenaski Mahazor iz 1521. godine služio je kao uzorak za tekstove u svim aškenaskim opštinama.

Ranije nisu svi vernici imali pred sobom Mahazor za vreme molitve, nego samo "šaliah cibur" (predmolitelj) i ugledni pojedinci. Pojavom i razvojem štampe, Mahazor je nabavio svaki vernik. Negde se štampalo pet Mahazora - za svaki praznik posebno, a negde samo dva: jedan za Šaloš regalim (Pesah, Šavuot i Sukot), a jedan za Jamim noraim (Jom kipur i Roš-ašana). Danas su u upotrebi uglavnom tri vrste Mahazora: za Roš-ašana, za Jom kipur i za Šaloš regalim. Mahazor sadrži mali deo od 35.000 melodija koje je stvaralo oko 2.840 autora. Najveći deo sinagogalnih napeva

komponovali su talentovani hazanim ili su kroz pesmu pružali vernicima uvek nove oblike verskog izražavanja. Na taj način je služba obogaćena pesmom i njen glas, koji je umukao posle razorenja Hrama, ponovo se čuo u jevrejskim hramovima.

Mahazor je prošao kroz dug proces razvoja dok napokon nije postao bogata antologija klasične verske književnosti. On otelovljuje vizije i stremljenja, žalosti i veselja bezbrojnih generacija. Celokupna istorija Jevreja može se doživeti kroz njegove stranice. Liturgijski pesnici su pozajmili jezik Tanaha i crpli građu iz Talmuda i Midraša (Zbirka rabinskih tumačenja svetih spisa).

Mahazor odražava razvoj jevrejskog duha kroz vekove. Pesnička i filozofska dela mnogobrojnih znanih i neznanih stvaralaca predstavljaju sastavni deo molitvenika. Nijedna druga knjiga ne izražava tako celinu stvaralaštva jevrejskog naroda niti toliko ujedinjuje razasute Jevreje.

Pijutim (napevi) su dodati starim tekstovima molitava u želji da se pomoću njih izraze snažna osećanja i težnje ka jedinstvu naroda. Oni otkrivaju jevrejsko srce pred Bogom i sva njegova raspoloženja: pokajanje, strah, uspehe i pobede. Zbog toga što su raznoliki kao sam život, njihova svežina za vernike neće nikad izbledeti.

33.19 Heder

Jevrejska škola u kojoj se stiče prvi stepen tradicionalnog jevrejskog obrazovanja. Naziv je dobila po hebrejskoj reči heder (soba) jer je nastava održavana u sobi učitelja i njegove porodice. Do XIII stoleća takva škola se zvala "Bet-raban" (kuća rabina), a učenici "tinokot šel bet raban" (bebe rabinove kuće). Izvorna reč "tinok" dolazi od korena janok (dojiti) i odnosi se na dojenčce. Običaj učenja u kući rabina je veoma star i potiče iz ranog perioda jevrejske istorije. Ovakve obrazovne ustanove su osnovane 63. godine pre n.e. u Judeji, a inicijator je bio Rabi Jeošua ben Gamla. On je uveo obavezu da se izaberu učitelji za decu od sedam godina u svakoj pokrajini i u svakom gradu. Kasnije, sve do rata, u heder su dolazila deca i mlađa od sedam godina. Nastava u hederu je trajala celi dan, od ranog jutra, do osam - devet sati uveče. Dečaci bi za tri meseca naučili hebrejsko pismo. Četvrtog meseca bi počinjali da čitaju Humaš (Toru), zatim Mišnu i Talmud. Ubrzo su delovi Humaša prevedeni na maternji jezik dečaka. Napredniji učenici, koji bi završili heder, nastavljali bi školovanje u ješivi, gde su sticali osnovna znanja iz Talmuda i rabinske književnosti. Hederi su postojali u svakoj opštini. Iako ih je opština autorizovala, oni su u izvesnom smislu bili privatne škole jer su učitelji primali honorar od roditelja. Minimum jevrejskog obrazovanja sticali su i slabiji učenici. Pored hedera, postojala je i opštinska škola "Talmud Tora" za siromašne učenike čiji roditelji nisu mogli da plaćaju školarinu. Zahvaljujući fondovima koji su osnovani u tu svrhu, jevrejsko obrazovanje je bilo široko rasprostranjeno.

Svakodnevno bogoslužjenje, jutarnje i večernje, takođe je bilo povezano sa raznim oblicima jevrejskog učenja. Pre ili posle molitve proučavani su komentari Rašija, tu-

mačeni Tora, Talmud, propisi i običaji. ("Raši" - Rabi Šelomo Jichaki, najbolji tumač Biblije i Talmuda, XI vek).

Veliki broj hедера podigao je obrazovanje među Jevrejima na znatno viši stepen od obrazovanja njihovih nejevrejskih suseda. Vaspitni sistem je podsticao kod učenika smisao za diskusiju i razvijao sposobnosti za samostalno rasuđivanje.

No, pored mnogih prednosti, školovanje u hederu je imalo i nedostatke koji su proizlazili iz zastarelih nazora o vaspitanju dece i uslova stanovanja i života Jevreja, kao na primer: previše časova nastave, preterano, zamorno i neudobno sedenje, nedostatak igre i razonode, nebriga o osnovnim uslovima higijene, kao i primena fizičkog kažnjavanja radi uterivanja straha neposlušnim i zaostalim učenicima.

Od kraja XVIII stoleća, heder je prestao da bude jedini oblik osnovnog obrazovanja kod Jevreja. U zemljama zapadne Evrope, Jevreji su počeli slati decu i u nejevrejske škole, čiji se nivo podigao i poboljšao, ili su i sami osnivali škole po ugledu na nejevrejske. U istočnoj Evropi, gde je jevrejska tradicija bila razvijenija, heder se održao kao glavno mesto obrazovanja do prvog svetskog rata.

33.20 Ješiva

Visoka jevrejska verska škola. Izraz "ješiva" se u Talmudu upotrebljavao za najstariju jevrejsku ustanovu posvećenu prvenstveno proučavanju Tore, Talmuda, jevrejskih propisa i za razvijanje jevrejske misli. Ovaj naziv izvorno znači sastanak, zasedanje, savetovanje učenjaka, kojem je predsedavao izabrani "Roš Ješiva" - starešina ješive.

Naziv "ješiva", što na hebrejskom znači sedenje, nastao je u početku po starijim, naprednijim učenicima koji su sedeli pred svojim rabinom, za razliku od početnika koji su stajali.

Najstarija ješiva je ustanovljena u Judeji u doba Drugog hrama sa sedištem u Jerusalimu. Posle razorenja Hrama, premeštena je u Javne. Još za vreme opsade Jerusalima, Rabi Johanan ben Zakaj je uspeo lukavstvom da se izvuče iz opsednutog grada i da od komandanta rimskih legija Tita izdejstvuje osnivanje svoje škole u Javneu. Tako se njegovom zaslugom održalo jevrejstvo i posle propasti države. Iz Javnea se kasnije ješiva selila u druge gradove Izraela.

U periodu Talmuda i Gaona (naziv starešina vavilonskih ješiva od VI do XI stoleća), ješive su postojale u Izraelu i Vaviloniji. Poznate ješive iz III stoleća u Palestini bile su u Uši, Seforisu i Tiberiasu. Od III stoleća su duhovno vođstvo naroda preuzele dve čuvene ješive u Vaviloniji: Ješiva u Suri (219–1038) i Ješiva u Pumbediti, koja se održala do 1040. godine. Početkom X stoleća, ove dve ješive su premestile svoja sedišta u Bagdad, novu prestonicu Vavilonije.

Učenici ješive su sedeli u polukružnim redovima dok im je starešina držao predavanje. Oni su postavljali pitanja, a on im je odgovarao i podsticao ih na diskusiju.

O svakom pitanju i o svakoj reči Tore vođeni su razgovori do tančina, a zvali su se "pilpul". Za učestvovanje u raspravama nije bilo dovoljno samo poznavanje materije nego oštroumnost i sposobnost za samostalno razmišljanje, rasuđivanje i donošenje zaključaka. Tako je vremenom nastala "Gemara" koju su učenjaci beležili, ali je nisu pismeno širili među narodom, nego su je prenosili usmeno. Plod tih diskusija od III do V stoleća bili su "Palestinski Talmud" - "Talmud Jerušalmi" i "Vavilonski Talmud - Talmud Bavli",. Posle redakcije Talmuda, ješive su se usmerile na obrađivanje i tumačenje veoma obimnog materijala o alahi (verski propisi). Slabljenjem centara za proučavanje Tore u Izraelu i Vaviloniji, ustanovljene su ješive u jevrejskim centrima u Egiptu, severnoj Africi, Španiji, Francuskoj i drugim zemljama Evrope, u Poljskoj i Litvaniji. Ješive koje su osnovane u srednjovekovnoj Evropi bile su direktan nastavak ješiva koje su cvetale u vreme talmudskog perioda i perioda Gaona u Palestini i Vaviloniji. U moderno doba, sve do drugog svetskog rata glavni centar ješiva je bio u istočnoj Evropi. Poznate ješive su postojale u Krakovu, Lublinu, Voložinu, itd. Ješiva u Voložinu je za vreme čuvenog rabi-Berlina imala gotovo 400 studenata, koji su dolazili sa svih strana sveta.

Sistem ješiva je naprosto presađen u Ameriku, gde je prva ješiva za izučavanje Talmuda "Ec ajim - Drvo života" organizovana 1886. godine u Njujorku. Ješiva University iz Njujorka vodi poreklo od Ješive "Ec Hajima" i Teološkog seminara Rabija Isaka Elhana, osnovanog 1896. godine. Kada su ove dve škole pretvorene u jednu 1915. godine, nastao je najpre Ješiva koledž (1928), a potom Ješiva University (1945).

U današnje vreme, svetski centar ješiva je Izrael.

Od XIX stoleća, smanjivana je mreža ješiva u Evropi zbog progona i pogroma, ali i kao posledica širenja haskale (duhovni i društveni pokret među Jevrejima nastao pod uticajem prosvetiteljskog pokreta u Evropi u XVIII stoleću).

Za vreme velikog stradanja Jevreja 1941–1945, uništene su sve ješive u Evropi. Istovremeno je osnovan veliki broj ješiva u Izraelu i Sjedinjenim Američkim Državama, a u manjem obimu i u nekim drugim zemljama u kojima su učile desetine hiljada učenika. Među njima se razvio i novi tip "srednje" ješive, koja u plan nastave uključuje i opšte predmete za ispit zrelosti. Nekoliko visokoškolskih ustanova uključilo je u svoju nastavu i program ješive, kao na primer Jeshiva University u Njujorku i Visoka škola za tehnologiju u Jerusalimu.

Na Univerzitetu u Bar Ilanu (Izrael) postoji "Bet amidraš", (visoka škola - univerzitet), na kojem se, pored znanja Talmuda, stiče i akademsko obrazovanje. U novije vreme, razne verske grupe osnivaju svoje ješive, naročito u Izraelu i SAD.

Ješiva je sve vreme svog postojanja vršila glavnu i odlučujuću ulogu u duhovnom životu jevrejskog naroda. Unutar njenih zidova bogatio se i produbljivao stvaralački duh zajednice i pojedinaca i iz nje su izlazili duhovne vođe, rabini i učitelji, koji su usmeravali narod za vreme života u Galutu.

Učenje u ješivi nije vremenski ograničeno, i može trajati doživotno.

33.21 Kisuj Roš - Pokrivanje glave i Giluj Roš - Otkrivanje glave

Gologlavost se po jevrejskoj tradiciji smatra oblikom golotinje, a golotinja za pagansku nepristojnost. Reč "erva" (golotinja) u Tori tumači se kao razgolićenje, kao nepristojno ponašanje. U biblijsko vreme nije postojao običaj pokrivanja glave, izuzev u posebnim prilikama. Leviti (sveštenici u Jerusalimskom hramu) pokrivali su glavu prilikom vršenja bogoslužjenja. Ožalošćeni su to činili u tuzi, mladoženja za vreme venčanja. Koanim (potomci Arona, Mojsijevog brata, po sveštencičkoj hijerarhiji iznad Levita) pokrivali su glavu čalmom. Skidanje čalme se smatralo znakom nepoštovanja Boga.

Iako u Talmudu nema izričite zabrane da se ide ili moli gologlav, pokrivanje glave se u talmudsko vreme smatralo znakom pobožnosti. Na osnovu talmudskih izjava može se zaključiti da mudraci nisu iz poštovanja prema Bogu išli ni četiri koraka gologlavi. Postoji mišljenje da su Jevreji prihvatili običaj pokrivanja glave u Vaviloniji, gde je glava pokrivena pred velikanima, starcima i učenim ljudima. Iz toga je nastao običaj pokrivanja glave i za vreme molitve. Vremenom se taj običaj proširio i ukorenio tako da je postao simbol. On je pooštren do te mere da neki pokrivaju glavu i za vreme spavanja. U "Šulhan aruhu" (Zbornik verskih propisa), propisano je da glavu treba uvek pokrivati, jer je to običaj pobožnih ljudi.

Iz Tore se može zaključiti da se i žena mora pred svetom pojavljivati pokrivena glave (Bemidbar 5, 18). Rabini su ovu obavezu veoma zaoštrili i propisali da udata žena koja se pojavljuje pred svetom otkrivene glave krši Mojsijev zakon i da je muž zbog toga može otpustiti i bez ketube (ketuba je bračni ugovor koji muž daje ženi).

Žena u kući može biti gologlava, ali je iz pristojnosti preporučljivo da i kod kuće pokriva glavu.

U Mišni se spominje čovek koji je na ulici otrio glavu nekoj ženi. Rabi Akiva mu je zbog toga naredio da plati ženi 400 srebrenjaka kao odštetu zbog neugodnosti koju joj je prčinio. U Talmudu piše da je Bogu najodvratniji čovek koji se na ulici pojavi nag.

U nekim jevrejskim opštinama, pobožne žene posle venčanja šišaju kosu i nose periku. To se smatra znakom čednosti. O upotrebi perike kod žena koje su udate, mišljenja su podeljena. Većina smatra da perika dovoljno pokriva prirodnu kosu. Međutim, pošto je perika ponekad lepša od prirodne kose i privlači veću pažnju, neki preporučuju da se ona ne koristi.

Imajući u vidu verski značaj koji se pridaje jelu, a svako jelo je vezano za odgovarajuću molitvu ili blagoslov, shvatljivo je zašto se uobičajilo pokrivanje glave i za vreme jela i za vreme molitve.

U današnje vreme je za pokrivanje glave, umesto šešira, uobičajena kapica "kipa"

(heb.) koja je karakteristična za pobožnog Jevrejina. Neki je zovu kapele ili kepele (od italijanskog "capello" - šešir) ili jarmulke (reč slovenskog porekla).

33.22 Minag (hebrejski - običaj)

Minagim običaji su opšte usvojeni običaji (religijska praksa, propisi, način ponašanja, i sl.), koji su usmenim predanjem prenošeni sa pokolenja na pokolenje. Oni se ne baziraju na Bibliji, ali su dugom primenom postali obavezni i stekli snagu zakona. Zato je prihvaćeno pravilo da običaj u narodu ima snagu zakona ("Minag Jisrael Tora").

Ponekad običaj ima prednost nad zakonom, prema principu "Minag oker halaha" (običaj ukida zakon). Tako na primer, ako bi se jedan sudija kolebao u pogledu tumačenja nekog zakona, njemu bi savetovali da donese presudu u skladu sa običajima u narodu.

Neki običaji, kao na primer berit mila ili zabrana upotrebe krvi u hrani, potiču još iz doba jevrejskih praotaca; neki su novijeg porekla, a neki su se odomaćili pod uticajem drugih naroda.

Jevrejski običaji neizbežno zadiru u oblast religije jer je religija kod Jevreja ne samo verovanje nego i način života, koji je nalazio svoj izraz u svakodnevnim aktivnostima.

Svaki običaj ima neki smisao, koji često nismo u mogućnosti da otkrijemo pošto ne poznajemo uslove pod kojima je nastao. Zato Rambam (Rabi, Moše ben Majmon - Majmonides) savetuje da se pokuša razumeti smisao jednog običaja, jer svaki od njih ima u sebi nešto privlačno i predstavlja satavni deo života i prošlosti jevrejskog naroda.

Jevrejska istorija je puna nemilih događaja, a smrt je bila njen stalni pratilac. Vremenom su nastali mnogobrojni žalobni i posmrtni običaji, koji su zadirali u sve pore jevrejskog života (vidi: Avelut).

Rabi Moše Iserliš - Rama (1520-1572) sakupio je veliki broj običaja i u formi objašnjenja dodao ih poznatom kodeksu "Šulhan aruh", čiji je autor Rabi Josef Karo.

PIRKE AVOT - UVOD

Prema jevrejskom verovanju Mojsije je na Sinaju, pored pisane Tore (Tora še-bihtar) primio i razna dopunska objašnjenja biblijskih propisa (Tora šebeal pe), koja su se usmenim predanjem prenosila sa kolena na koleno. (Tora npr. zabranjuje rad subotom, a usmeno predanje objašnjava šta se sve smatra radom i koje se vrste poslova ne smeju obavljati na Šabat).

Mišna je sažeta zbirka propisa usmenog predanja koja se od doba Mojsija, tokom vremena, znatno povećala. Sanedrin je npr. uveo mnoge nove odredbe i propise koji su se u skladu sa promenama društvenih prilika i potreba i sami menjali. Razne škole i smerovi dovodile su opet mnoge propise u sumnju pa je trebalo doneti konačnu odluku o tome šta se može odbaciti a čega se Jevreji moraju pridržavati. Trebalo je sav taj, tokom vekova taložen materijal, sakupiti, obraditi, i sistematizovati. To su učinili rabi Jeuda Anasi i njegovi saradnici, početkom trećeg veka nove ere.

Najveća zasluga rabi Jeude Anasija je u tome što je sakupio, odabrao i izvršio konačnu redakciju Mišne. Time je stvorio jedinstvenu podlogu za celokupnu usmenu nauku. Za osnovu je uzeo Mišnu Rabi Akive (136-30 god. p.n.e.), a prema predavanjima Rabi Meira, učenika Rabi Akive, ispitao je svako pojedino mišljenje i doneo odluku na temelju utvrđenih principa.

Rabi Jeuda Anasi je podelio Mišnu u šest vrsta (seder-sedarim), svaku vrstu u traktate (masehet-masehtot), svaki traktat na poglavlja (perek-perakim), a svako poglavlje na paragrafe (saif-seifim). Svaki paragraf nosi ime kao i celo delo - Mišna.

Traktat "Avot" ("Masehet Avot"), obrađuje principe koje su postavljali očevi jevrejske tradicije u periodu koji je trajao više od pet vekova, a završio se krajem drugog veka.

34.1 Avot (Pirke Avot, dosl. "Poglavlje očeva")

Obično se prevodi kao "Pouke očeva" ili "Izreke otaca".

"Pirke Avot" je traktat iz Mišne koji sadrži antičku zbirku mudrih izreka, etičkih načela i religijskih propisa koje su usmenim predanjem prenosili velikani Tore. Traktat zrači mudrošću i lepotom i nalik je skupocenim biserima i draguljima koji se retko mogu naći u književnostima drugih naroda.

Zbog velikog moralnog značaja i zbog toga što je kod naroda dobro prihvaćen, delovi Pirke Avota su uvršteni u jevrejske molitve. Čitaju se i pevaju u originalu ili u prevodu pre popodnevne molitve - Minha, negde svake subote, a negde samo leti, prema lokalnom običaju.

Aškenazi čitaju po jedno poglavlje Pirke Avota od prve subote posle Pesaha do Roš-ašana, a Sefardi od subote posle Pesaha do subote uoči Šavuota. Kod Sefarada su se delovi iz Pirke Avota pevali na ladino jeziku.

Pre čitanja svakog poglavlja izgovara se rečenica: "Kol Jisrael ješ laem helek leolam aba...", što znači: "Celi Izrael (svi Jevrejii - prim. aut.) ima udela u budućem svetu".

Kao što je rečeno: "A narod tvoj - svi su pravednici, dovjeka će baštiniti zemlju, nasada mojih izdanak."

Na završetku poglavlja dodaje se rečenica:

"Ribi Hananja ben Akašja omer..." - Rabi Hananja ben Akašja veli:

"Sveti neka je blagosloven, hteo je da Izrael stekne zasluge i zato mu je dao mnogo nauka i propisa.

Kao što je rečeno: "Večni želi radi svoje pravde da veliča Toru i da je uzvisi."

Poslednja rečenica nije iz Mišne ali je ubačena zbog svog lepog završetka.

Prva četiri poglavlja Pirke Avota sadrže izreke jevrejskih mudraca u periodu od približno pet vekova (od 300 god. p.n.e. do 200 god. n.e.).

U svojim izrekama mudraci iznose svoje filozofske i etičke nazore i poglede na život, dajući ujedno i potpun prikaz duhovnog i društvenog života čoveka tog vremena. Oni govore o temama koje su bile u centru jevrejskog sveta toga doba kao što su - ljubav prema Tori, ljubav prema čoveku, ljubav prema Bogu i sl.

34.1.1 Neke izreke iz Pirke Avot

- Svet se zasniva na trima stvarima: Na Tori, na služenju Bogu i na dobrirn delima.
- Ne budite poput slugu koji služe gospodara radi nagrade. Budite poput slugu koji služe gospodara ne očekujući nagradu. Bogobojaznost neka bude u vama.
- Neka ti kuća bude sastajalište mudrih. Sedi do njihovih nogu i žedno upijaj njihove reči.
- Neka ti kuća bude širom otvorena, a siromasi neka ti budu kao članovi vlastite porodice.
- Obezbedi sebi učitelja i nađi sebi druga, a svakog procenjuj blagonaklono.
- Drži se daleko od zla suseda, ne druži se sa zločincem i ne očajavaj kada te zadesi nevolja.
- Temeljito ispituj svedoke, budi oprezan šta govoriš da se ne bi iz tvojih reči naučili lažima.
- Voli rad, mrzi gospodstvo i izbegavaj da budeš zapažen od vlasti.

- Budi poput Aronovih učenika. Ljubi mir i stremlji ka miru. Voli ljude i približi ih Tori.
- Onaj ko ne povećava svoje znanje, umanjuje ga.
- Ako nisam za sebe ko je za mene i ako neću ja sebi ko će meni. I ako ne sada - kada?
- Neka ti učenje bude uobičajena navika. Govori malo, a čini mnogo i ljubazno primi svakog čoveka.
- Nisam našao za čoveka bolje od ćutanja. Nije nauka glavna nego delo. Svako ko mnogo prića, greši.
- Raban Šimon ben Gamaliel veli: "Na trima stvarima postoji svet: Na istini, na Zakonu i na miru, jer je rećeno: Istinu, pravdu i mir sudite u kapijama svojim". (Zeharja 8, 16)
- Lepo je baviti se naukom i uz to raditi svaki posao, jer je svaka nauka bez rada osuđena na propast.
- Ne odvajaj se od zajednice. Ne osuđuj blišnjega svoga dok se ne nađeš u njegovom položaju. Ne reci: "Ućiću kad budem slobodan", jer možda nikada nećeš biti slobodan.
- Ko se stidi ne može da ući, niti nestrpljivi može da podučava.
- Što više proždržljivosti, to više crva, što više poseda, to više briga. Mnogo žena mnogo bluda, mnogo posluće mnogo krađe. Mnogo škole mnogo mudrosti. Mnogo pravde, mnogo mira.
- Ko je stekao dobro ime stekao ga je za svoje dobro, ko je stekao nauk Tore stekao je sebi život većni.
- Nije na tebi da dovršiš posao, ali ga ne smeš ni prekinuti. Ako si mnogo ućio Toru dobićeš veliku nagradu. Znaj da je nagrada pravednika na budućem svetu.
- Pazi na tri stvari da ne bi grešio: Ne zaboravi odakle si došao, kuda ideš i pred kime ćeš položiti račun.
 Odakle si došao? Od nećiste kapi.
 Kuda ideš? U mesto praha, raspadanja i crva.
 Pred kime treba da položiš račun? Pred Kraljem Kraljeva, Svetim neka je blagosloven.
- Moli se za dobrobit državne vlasti jer da nema straha od nje, ljudi bi se međusobno živi progutali.
- Svako ko se ljudima sviđa, sviđa se i Bogu, a ko se ljudima ne sviđa ni Bogu se ne sviđa.
- Budi uslućan prema starijima, blag prema mlađima i primi svakog čoveka radosno.
- Sve je predvićeno ali je odluka prepućtena čoveku. Po dobroći se sudi čoveku, ali sve prema velićini dela.
- Gde nema Tore, nema dobrih obićaja. Gde nema dobrih obićaja, nema Tore. Gde nema hleba, nema nauke, a gde nema nauke, nema hleba.

Ko je mudrac? Onaj koji uči od svakog čoveka.

Ko je junak? Koji obuzdava svoj nagon.

Ko je bogat? Onaj koji je zadovoljan onim što ima.

Ko je poštovan? Ko druge ljude poštuje.

- Žuri se da učiniš i malo dobro delo a beži od prekršaja, jer dobro delo dovodi do dobrog dela, a prekršaj do prekršaja. Nagrada za dobro delo je dobro delo, a kazna za prekršaj je prekršaj.
- Ne preziri nikoga i ne odbacuj nijedno mišljenje, jer nema čoveka koji nema svoj trenutak i nema mišljenja koje nema svoje mesto.
- Budi veoma ponizan jer poslednja ljudska nada su crvi.
- Ko učini jedno dobro delo, stiće sebi branioca; ko učini jedan prekršaj, stiće sebi tužioca.
- Neka ti čast učenika tvogega bude draga kao tvoja vlastita.
- Pozdravi svakoga prvi! Budi radije rep lava, nego glava lisice.
- Zavist, pohlepa i častoljublje uništavaju čoveka i skraćuju mu život.
- Ko uči kako bi mogao podučavati, moći će i učiti i podučavati; a ko uči da bi mogao izvršavati, moći će učiti, podučavati, čuvati i izvršavati.
- Ne umiruj druga svoga u času njegovog besa i nemoj ga tešiti u času dok njegov umrli leži ispred njega.
- Ne raduj se padu tvoga neprijatelja, a kada posrće nek ne zaigra srce tvoje.
- Na šta je nalik onaj što podučava dete? Na mastilo koje piše na čistom papiru. Na šta je nalik onaj što uči starca? Na mastilo koje piše na brisanom papiru.
- Ko uči od dece nalik je onome ko jede zeleno grožđe. Ko uči od starijih, nalik je onome ko jede zrelo grožđe i pije staro vino.
- Ne gledaj u krčag već u ono što je u njemu. Ima novih krčaga punih starog vina i starih krčaga u kojima nema ni novoga vina.
- Sedam osobina ima glupa osoba i sedam mudar čovek. Mudrac ne govori pred mudrijim od sebe i ne upada drugome u reč; ne žuri sa odgovorom; odgovara po redu, postavlja pitanja i daje odgovore vezane za temu o kojoj se raspravlja. Prvo govori o prvoj tački i na kraju o poslednjoj. O onome što ne zna, kaže: ja to nisam učio, i tako priznaje istinu. Glupa osoba ima suprotne osobine.
- Postoje četiri vrste karaktera: ko se lako razljuti i lako smiri - šteta mu je kolika i korist. Ko se teško razljuti i teško smiri - korist mu je koliko i šteta. Ko se teško razljuti a lako smiri to je svetac, ko se lako razljuti a teško smiri, taj je zao.
- Ima četiri vrste učenika: onaj koji brzo uči i brzo zaboravlja - korist mu je kolika i šteta; onaj koji teško shvata i teško zaboravlja - šteta mu je kolika i korist; onaj koji brzo shvata i teško zaboravlja - ima redak talenat i onaj koji teško shvata i brzo zaboravlja - trpi ozbiljan nedostatak.
- Ljubav iz interesa se gubi čim nestane interesa. Čista i iskrena ljubav traje večno.

- Budi hrabar kao tigar, lagan kao orao, snažan kao lav da bi ispunio volju tvog Oca na nebesima.
- Proučavaj Toru ponovo i ponovo i ne odvajaj se od nje sve dok ne osediš, jer u njoj ćeš naći sve. Nema ničeg što je nadvisuje.
- Prema trudu i plata.
- Od pet godina dečak počinje da uči Toru, sa deset godina Mišnu, sa trinaest je verski punoletan i odgovoran za izvršavanje propisa, sa petnaest proučava Tal-mud, sa osamnaest je stasao za brak, sa dvadeset počinje da se stara o sebi, sa trideset je u punoj snazi, sa četrdeset postiže razboritost, sa pedeset može da savetuje, sa šezdeset slabi, sa sedamdeset dobija sede vlasi, sa osamdeset ulazi u punu starost, sa devedeset je pogrbljen, sa sto kao da je već umro i kao da ga više nema na ovome svetu.
- Prelistavaj Toru i prelistavaj, jer sve je u njoj. U njoj ćeš naći istinu i sa njom ostariti. Ne odvajaj se od Tore jer od nje nema ništa bolje.
- Ko se bavi Torom zbog same Tore imaće uspeha u mnogim stvarima. Tora ga čini čednim i bogobojažljivim, osposobljava ga da bude pravedan, pobožan, pošten i veran i udaljava ga od greha. Tora mu daje sjaj i vlast, razumevanje Zakona i otkriva mu tajne sveta. On biva kao živo vrelo što ne sahne, čedan je i strpljiv i oprašta nanesene uvrede. On se uzvisuje i uzdiže iznad svega.
- Ko, od druga svoga nauči jedno poglavlje ili jedan propis, jednu rečenicu ili izreku ili makar jedno slovo, dužan je da mu ukaže poštovanje.
- Ovakav je put Tore: Jedi hleba i soli, vodu pij na merice, spavaj na zemlji, živi mukotrpnim životom ali se bavi Torom. Ako tako radiš blago tebi i biće ti dobro. Blago tebi na ovome svetu a biće ti dobro i na budućem svetu.
- Rabi Jose ben Kisma ispriča sledeće:
 Jednom sam išao putem i susrete me neki čovek. On me pozdravi, a ja mu uzvratih pozdrav. Upita me: "Iz kojeg si mesta?"
 Iz velikog grada u kojem ima učenjaka i književnika."
 Upita me: "Rabi, bi li pristao da stanuješ sa nama u našem mestu, a ja ću ti dati milion zlatnika, dragog kamenja i dragulja."
 Odgovorih mu: "I da mi daš sve srebro i zlato, drago kamenje i biserje ovoga sveta, ne bih stanovao nigde nego samo na mestu Tore. A u Knjizi psalama je zapisano: "Miliji mi je nauk tvojih usta od hiljada zlatnika i srebrnjaka." (Psalmi 119,72)
 I ne samo to: U času umiranja čoveka ne prate ni srebro ni zlato, ni biserje ni drago kamenje, već samo Tora i dobra dela.

POZDRAVLJANJA, ČESTITANJA I ODAVANJE POŠTOVANJA KOD JEVREJA

Jevreji su u svojim beskonačnim lutanjima po svetu usvajali jezik zemalja u kojima su živeli, ali su uvek težili da očuvaju tradicionalne forme pozdravljanja i čestitanja, bilo na hebrejskom, bilo na jidišu ili na ladinu (judeo espanjol-jevrejsko-španski), a povremeno i na aramejskom. Dok neke forme tih pozdrava predstavljaju prilagođene oblike stihova iz Biblije, druge su uzete iz liturgije, a mnoge su samo izraz nekog osećanja ispoljenog na hebrejskom ili jidišu i nemaju nikakav izvor u književnosti.

35.1 Načini pozdravljanja

Načini oslovljavanja prilikom sretanja poznanika mahom su utvrđeni. Kod drevnih Jevreja, forma pozdrava je zavisila od toga u kakvom su odnosu ta lica. Njome se izražavalo interesovanje, simpatija, ljubav, naklonost, divljenje ili poštovanje. Tu spadaju i pozdravi kao što su grljenje i ljubljenje, blagosiljanje i klanjanje, klečanje, padanje ničice, kao i pozdravi kojima se izražava interesovanje za nečije zdravlje.

Biblijski podaci: Josef je pozdravio svoju braću, koja su pretpostavljala da je on stranac. "A on ih zapita kako su i reče: Kako je otac vaš stari o kojem mi govoriste, je li još živ?" ("Vajišal laem lešalom, vajomer ašalom avihem azaken ašer amartem, aodenu haj"? (I knj. Mojsijeva 43–27):

David je poslao poruku Navalu iz Karmela u kojoj ga pozdravlja na sledeći način: ("Mir tebi i mir tvome domu i mir svemu što imaš..." ("Veata šalom, uveteha šalom, vehol ašer leha šalom...") (Šemuel 25,6).

Prorok Elija je poslao svog slugu Gehazija u susret Šunamiti da je pozdravi i da je pita kako je, kako je njen muž i kako je njeno dete. Međutim, kada je požurivao Gehazija da pođe njenoj kući i vrati u život njeno dete, rekao mu je: "Idi svojim putem i ako sretniš bilo koga ne pozdravljaj ga, a ako tebe neko pozdravi ne odgovaraj". (Melahim II, gl. 4–29). U tako hitnim i bitnim stvarima kao što je spasavanje života nije se smelo gubiti vreme.

Intimnija forma dobrodošlice bilo je grljenje i ljubljenje, kao što je to učinio Lavan kada je dočekao Jakova: "I potrča mu u susret i zagrli ga i poljubi". (Berešit, I knj. Mojs. gl. 29–13).

David i Jonatan su se poljubili kada su se kradomice sastali u polju. (Sam. XX, - 41).

Ljubljenje žene na javnom mestu izgleda nije bio uobičajen način pozdravljanja. Međutim, ljubljenje ruke se pominje kod Ijova. (XXXI - 27).

Izuzetno poštovanje izražavalo se klanjanjem, kao što se Avraam poklonio svojim tajanstvenim posetiocima. "Podigavši oči svoje pogleda, i gle, tri čoveka stajahu pred njim. Ugledavši ih potrča im u susret ispred vrata šatora svojega i pokloni im se do zemlje" (Berešit XV,III, - 2).

Jakov je odao počast bratu Esavu, poklonivši se sedam puta dok mu je prilazio. (Berešit, XXXIII, 3).

35.2 Blagoslov

Roditelji su blagosiljali svoju decu prigodno ili u značajnim prilikama sa "Jevareheha Adonaj vejišmereha".

Prilikom sretanja sa princom ili kraljem, običaj je bio da bude blagoslovljen kao što je Malkicedek kralj Šalema blagoslovio Avraama, a Jakov blagoslovio faraona (Berešit XIV, 19-47-7). Taj se običaj zadržao do današnjeg dana. Za vreme Konferencije evropskih rabina u Amsterdamu 1984. godine, holandska kraljica Beatrixa primila je u kraljevskoj palati učesnike Konferencije. Tom prilikom vrhovni rabin Velike Britanije dr Jakobovic blagoslovio je Kraljicu.

35.3 Pozdravi

Anđeo je pozdravio sudiju Gideona rečima: "Adonaj imeha gibor ehajil" - (Bog s tobom hrabri junače) - (Šofetim VI - 12). Boaz je pozdravio svoje radnike "Adonaj imahem" (Bog neka je s vama), a oni su mu odgovorili: "Jevareheha Adonaj" (Bog te blagoslovio). (Rut XI - 4).

U rabinskoj literaturi u "Izrekama otaca" ("Pirke avot") Rabi Matja ben Haraš kaže: "Pozdravi prvi svakoga čoveka" (Avot, IV, 20). Pozdravljanje stranaca i nejevreja je put koji vodi miru. Rabi Johanan ben Zakaj bi prvi pozdravljao i tako preduhitrio svakog koga je sretao na ulici, čak i nejevreje i pagane.

Rabi Jeuda Anasi je pozdravljao strance na radu sa "ahaziku" (budite jaki), Rav Šešet jednostavno sa "Ašarta" (uspeh), a Rav Kaana sa "Šalom adoni", ("Šalom gospodine").

Dostojanstvo učitelja se ne sme umanjivati pozdravom ili odgovorom na njegov

pozdrav na uobičajeni način. Učitelja treba pozdraviti sa "Šalom leha mori" (Mir s tobom učitelju), a na njegov pozdrav treba odgovoriti sa "Šalom leha rabi umori".

Nasuprot gledištu palestinskih rabina, vavilonski rabini su smatrali da nije pristojno pozdravljati čoveka uglednijeg od sebe pre nego što ga isti prepozna.

Rabi Jeošua ben Levi održao je čas očigledne nastave ispričavši sledeću legendu: "Kada se Mojsije uspeo na nebo našao je Svemogućeg kako kruniše slova Zakona. Mojsije ga nije pozdravio pa mu Bog reče "Zar ne donosiš pozdrave iz svoga grada"? Mojsije je odgovorio: "Sme li sluga pozdraviti svoga gospodara?", na šta je Bog uzvratio "Ipak bi bilo prikladno da mi poželiš uspeh." Na to je Mojsije rekao: "A sada, ja Te molim da poraste moć Gospodnja, kao što si rekao govoreći..." (Bamidbar XIV - 17).

Postoje i druga pravila:

- Noću se ne sme pozdraviti čovek koji se ne može prepoznati.
- Ne sme se pozdraviti čovek u javnom kupatilu ili klozetu.
- Čovek koji je zanet poslom ne mora ni pozdravljati druge ni odgovarati na pozdrav.

Kako je Aba Hilkija, unuk Honi Ameagela, bio veoma pobožan, rabini mu za vreme suše pošalju dva svoja predstavnika sa molbom da moli Boga za kišu. Našli su ga kako ore njivu i pozdravili ga, ali on nije ni glavu okrenuo. Posle se izvinio objasnivši da, pošto je najamni radnik, nije hteo da trači vreme svoga gospodara.

35.4 Načini i oblici pozdravljanja

Rabini nisu odobravali ljubljenje u usta ili obraz, oni su se obično ljubili u čelo. Rabi Akiva je rekao da je za njega prihvatljiv običaj Medijaca koji ljube samo nadlanicu. Kada se Ula vratio kući sa rabinske akademije, poljubio je sestre u prsa (grudi), a prema jednom drugom tvrđenju, u ruku. Žena Rabija Akive, kada se sastala s njim posle dužeg odsustvovanja, poljubila ga je u koleno, što je učinio i njegov tast Kalba Šavua.

Padanje ničice na zemlju smatralo se formom pozdrava kojim se izražava najveće poštovanje. Priča se da je Raban Šimon ben Gamliel padao ničice zabadajući nožne palce u zemlju i, duboko se klanjajući, ljubio zemlju. Nije bilo čoveka koji bi mogao oponašati takav poklon. Rav Levi, koji je bio atletski razvijen, pokušao je da to izvede, ali se pri tom teško povredio.

Prilikom opraštanja od neke važne ličnosti, bio je običaj da se ide tri koraka unazad, i da se sa svakim korakom učini poklon prvo udesno, zatim ulevo, najzad prema sredini. Ta se forma primenjuje svaki put i na kraju molitve "Šemone Esre" kao da se vernik tobože oprašta od Svemogućeg Kralja, izgovarajući: "Ose šalom bimromav, u berahamav, jaase šalom alenu veal kol amo Jisrael". (Onaj što daje mir u visinama, neka svojim milošću podari mir i nama i celom svom narodu Izraelu).

35.5 Pozdravi i čestitanja

Mnogobrojni su izrazi, pozdravi i čestitanja na hebrejskom, jidišu, ladinu i aramejskom, koji potiču iz brojnih dijalekata i raznih sredina jevrejskog naroda. U daljem tekstu navešćemo najuobičajenije oblike pozdravljanja, čestitanja, izraze dobrih želja itd.

Po završetku molitve posvećene Novom mesecu (Birkat alevana), vernici se međusobno pozdravljaju sa "Šalom alehem" uz odgovor "Alehem šalom" što je i pozdrav po povratku sa putovanja ili prilikom sretanja sa strancem.

Šalom (hebr. mir) je opšti pozdrav isto kao "Zdravo", "Zbogom", "Dobar dan". Otuda "Šalom leha" ili "Šalom aleha" (mir s tobom), "Šalom alehem" (mir s vama), a odgovor je "Alehem šalom (mir s vama)". "Derišat šalom" je uobičajeni srdačan pozdrav koji se upućuje nekome. "Boker tov" (dobro jutro) je uobičajeni dnevni pozdrav. Uveče se ne kaže "Erev tov" (dobro veče), jer se noć smatra zlosutnom, ali se kaže "Lajla tov" za "laku noć".

U Jerusalmu i na istoku među sefardima, postoji običaj da se muškarci pre jutarnje molitve međusobno pozdravljaju sa "Boker tov adoni" (dobro jutro, gospodine). Učeniji sefardi u Bosni su se međusobno pozdravljali pre jutarnje molitve na aramejskom sa "Caфра demare tava", što ima isto značenje kao Boker tov adoni. Posle jutarnje molitve, pozdrav je bio "Šalom", a odgovor "Šalom beraha vetova" (mir, blagoslov i dobro). "Baruh aba (blagosloven onaj što dolazi, ili dobro došao) je opšti pozdrav kojim se pozdravlja čovek prilikom ulaska u kuću. Tako se pozdravlja i dete doneto na berit-mila (obrezivanje), kao i nevesta i mladoženja kada prilaze baldahinu za venčavanje.

Odgovor na ovaj pozdrav je "Baruh animca" (blagosloven onaj koji je prisutan). "Baru ajošev" (blagosloven onaj što sedi). Upotrebljava ga gost ako nailazi na domaćina za stolom.

"Hazak" budi jak i "Hazak uvaruh" (budi jak i blagosloven) upućuju se u sefardskim sinagogama licima koja se vraćaju na svoje sedište obavivši liturgijske funkcije.

"Hazak veemac" (budi jak i moćan je čestitka na uspehu i dostignućima. Primeњуje se i na dečaka koji je postao "Bar micva" kada je završio čitanje Tore ili aftare.

"Jišer kohaha" (hebr.) ili "jašer koah" (jidiš) (neka ti snaga bude prava, u smislu neka ti snaga raste) je čestitka na uspehu i dostignuću. U sinagogama se tako pozdravljaju lica koja su pozvana na čitanje Tore.

"Bis hundert und cvancik" (jidiš) ili "ad mea veesrim" (hebr.) (živeo do 120 godina) je čestitka za rođendan i želja za dug život.

U Izraelu se odomaćio u poslednje vreme izraz "ad mea keesrim", kojim se izražava želja da se čovek u stotoj godini oseća kao da ima dvadeset.

"Ci gezunt" (jidiš) "livriut" ili "laberiut" (hebr.) (na zdravlje), kaže se posle jela ili licu koje je kinulo ili nekome ko se oporavlja od bolesti.

”Refua šelema” (hebr.), ”refuo šlemo” (po aškenaskom izgovoru) - potpuno ozdravljenje - želja je za ozdravljenje bolesnog čoveka.

”Beraha veaclaha” (hebr.) - blagoslov i uspeh, koristi se u svim situacijama, naročito kada se poželi na početku nekog posla.

”Šana tova adoni” (hebr. prijatno spavanje, gospodine) je forma pozdrava uveče prilikom rastanka.

35.6 Pozdravi na Šabat i praznike

”Šabat šalom” (hebr.) je pozdrav subotom kod sefarada, ”Gut Šabes” ili ”Git šabes” (jidiš) je pozdrav subotom kod aškenaza, zavisno od dijalekta, a odgovor je ”Šabat šalom umvorah” (miran i blagosloven Šabat).

Subotom uveče, po isteku Šabata, poželi se dobra sedmica. Sefardi se pozdravljaju sa ”Šavua tov” (dobra sedmica) ili ”Šavua tov umvorah” (dobra i blagoslovena sedmica). Odgovor je ”Alehem vealenu” (i vama i nama). Aškenazi se pozdravljaju na jidišu sa ”a gute voh” ili ”git voh” (dobra sedmica).

”Gut hojdes” (dobar novi mesec) je pozdrav na Roš-hodeš kod aškenaza.

”Gut jontev” ”Git jontev” (dobar praznik), ”Hag sameah” (hebr. veseo praznik), su pozdravi za praznike kod aškenaza.

”Moadim lesimha” (praznici su za veselje) su pozdravi kad sefarada na praznike Pesah, Šavuot i Sukot. Odgovor je ”Hagim uzmanim lesason” (praznici i svečanosti su za radost). Sefardi su upotrebljavali i čestitke na španskom kao: buenus anjus (dobre godine), anjus mučus (mnoge godine), buen mued (dobar praznik), buen Purim (dobar Purim) itd.

”Veaajita ah sameah” (imaćeš samo radost) je pozdrav prilikom ulaska u nečiju suku.

35.7 Pozdravi prilikom Roš-ašana i Jom akipurima

35.7.1 Aškenazi

”Šana tova” (dobra godina), ”Lešono tojvo” ”Lešana tova tikatevu vetehatemu”, ”Lešono tojvo tikosevu vesehosemu” (Budi upisan i zapečaćen za dobru godinu, drugim rečima, u knjigu života).

35.7.2 Sefardi

”Tizke lešanim rabot” (da doživiš mnogo godina), a odgovor je ”Tizke vetihje vetaarih jamim” (da zaslužiš, doživiš i produžiš dane života).

35.7.3 Zajednički pozdravi sefarda i aškenaza danas

”Ketiva tova” (dobar upis u knjigu života).

”Hatima tova” (pečat za dobro) na Jom kipur ili ”Gemar hatima tova” (dobro konačno pečačenje), može se upotrebljavati kao pozdrav sve do Ošana raba.

Do kraja XIX veka ustalio se običaj da se poznanicima šalju novogodišnje čestitke u raznim oblicima, bojama i napisima.

Pozdravi i želje u radosnim prilikama i porodičnim svečanostima

”Mazal tov” (dobra sreća, srećno) je aškenaska čestitka za radosne događaje, naročito rođenje deteta, veridbu, venčanje, bar micvu itd.

”Besiman tov” (isto što i ”Mazal tov”) je sefardska čestitka.

”Baruh tije” (budi blagoslovljen) ili ”Hazak uvaruh tije” (budi jak i blagoslovljen) je odgovor na ”Mazal tov”.

”Lehajim” (živeli) je želja prilikom nazdravljanja pićem, obično alkoholnim.

”Lehajim tovim ulšalom” (za dobar život i mir) je opširnija forma za ”Lehajim”.

”Kaminos di leči i mjel” (Put od mleka i meda) je želja za srećan put kod sefarada!

35.8 U vreme žalosti

”Min ašamajim tenuhamu” (budite utešeni sa nebesa, tj. Bog neka vas uteši), ili ”Baruh dajan aemet” - po aškenatskom izgovoru ”Boruh dajan aemes”, su izjave saučešća ožalošćenom.

”Amakon jenahem ethem betoh avele Cijon Virušalajim” (Neka vas Gospod uteši među ožalošćenima Cijona i Jerusalima) je izraz saučešća u toku ”šiva” (sedam dana žalosti).

”Ad biat agoel” (do dolaska Mesije), izjavljuje se na godišnjicu smrti rođaka. U upotrebi je među nemačkim Jevrejima.

Neki izrazi se u pismenoj formi beleže samo kao inicijali. Na primer: Zajin lamed = Zihrono livraha (Neka uspomena na njega bude blagoslov). Upotrebljava se u govoru posle imena pokojnika.

Zajin Cadik lamed = Zeher Cadik livraha (Neka uspomena na ovog pravednika bude blagoslov). Upotrebljava se posle imena uglednog pokojnika.

Zajin jod ajin = Zehuto jagen alenu (Neka nas štite njegove zasluge). Upotrebljava se posle imena uglednog pokojnika, obično kod Hasida.

Ajin e = Alav ašalom (mir njemu) ili Alea ašalom (mir njoj).

Pobožni Jevreji često upotrebljavaju izraze ”Baruh ašem” (hvala Bogu i ”Beezrat ašem” (Božjom pomoću), čak i onda kada govore jezikom koji nije ni jidiš ni hebrejski. Slično tome, često se služe i frazama ”Has vešalom” i ”Has vehalila”, u smislu ”Bože sačuvaj”.

”Lo alehem” (ne na vas) je izraz u smislu ”Neka te takva nevolja nikad ne snađe”.

Upotrebljava se posle saopštenih loših vesti.

Navešćemo još neke izraze koji su uključeni u mnogobrojne zavičajne jezike jevrejskog naroda:

”Šaloš regalim” (Tri hodočasna praznika: Pesah, Šavuot i Sukot).

”Jamim Noraim” (strašni dani: Roš-ašana i Jom kipur).

”Aseret jeme tešuva” (Deset dana pokore: od 1. do 10. tišrija, tj. od Roš-ašana do Jom Kipura).

”Erev Šabat” (uoči Subote: petak).

”Erev Jom tov” (Dan uoči praznika).

”Mocae Šabat” (Veče posle isteka Subote).

”Mocae Jom tov” (Veče posle isteka praznika).

”Roš-hodeš” (Novi mesec).

”Hol amoed” (polupraznik: 4 dana Pesaha i 5 dana Sukota).

”Ribono šel olam (Gospodaru sveta).

”Lemaan ašem” (Radi Boga).

”Im jirce ašem” (Ako bude Božja voja).

”Beezrat ašem” (Božjom pomoću).

”Kiduš ašem (Mučenička smrt, patnje).

”Hilul ašem” (Skrnavljenje Božjeg imena).

”Jirat Šamajim” (Bogobojažljivost).

”Kibud av vaem” (Poštovanje oca i majke).

”Bikur holim” (Poseta bolesnicima).

”Ahnasat orehim” (Gostoprinstvo).

”Pikuah nefes” (Spasavanje života).

”Mesirat nefes” (Požrtvovanje).

”Alvaj” (Daj Bože da bude tako).

”Jimah šemo vešem zihro” (Neka se izbriše njegovo ime i sećanje na njega).

æ

MOLITVENI DODATAK

MOLITVENI DODATAK

36.1 Šema Jisrael

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד :
 בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :
 וְאַהֲבָתָא אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לֵבְבְךָ
 וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדְךָ : וְהָיוּ הָדָרִים
 הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מַעֲבֹד הַיּוֹם עַל-לֵבְבְךָ :
 וּשְׁנָתָם לְבָנֶיךָ וְדַבָּרָתָא בֵּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ
 וּבְלִקְחֶתְךָ בְּדֶרֶךְךָ וּבְשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ : וְקִשְׁרָתָם
 לְאוֹר עַל-יְדֶיךָ וְהָיוּ לְמַטְפֵּת בֵּין עֵינֶיךָ :
 וּקְתַבְתָּם עַל-מְזוֹזֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ :

Šema, Jisrael, Adonaj eloenu, Adonaj ehad!

Baruh Šem Kevod Malhuto leolam vaed: (čita se u sebi).

Veavta et Adonaj Eloeha behol levaveha uvhol nafšeha uvhol meodeha. Veaju adevarim aele ašer anohi mecaveha ajom al levaveha, vešinantam levaneha vedibarta bam bašivteha beveteha uvlehtehe vadereh uvšohbeha uvkumeha. Ukšartam leot al jadeha veaju letotafot ben eneha. Uhtavtam al mezuzot beteha uvišareha.

Čuj, Izraelu, Gospod je naš Bog, Gospod je jedini! (Neka je doveka blagosloveno ime Njegovog slavnog kraljevstva!)

Ljubi Gospoda Boga svoga svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom! Neka te reči, što ti ih danas nalažem, budu na srcu tvom! Usadi ih sinovima svojim i govori im o njima kod svoje kuće, kad si na putu, kad ležeš i kad ustaješ. Priveži ih kao znak o ruku svoju, i neka budu kao ukras među očima tvojim! I zapiši ih na dovratke svoje kuće i na kapije svoje!

36.2 Molitve povodom pomena

36.2.1 Aškava za muškarca (po sefardskom običaju)

Ašre aiš, jare et Adonaj, bemicvotav havec meod. Tov šem mišemen tov, vejom, amavet mijom ivaledo. Menuha nehona bišiva eljona, vehemla vahanina milifne cur šohen meona, vehulaka tava, nišmato lehaje aolam aba. Šam tee menat umhicat višivat nefeš ašem, atov aikar umole kear... (ime i prezime pokojnika).

Ruah Adonaj tenihenu began eden. Berahamav jerahem alav, bihlal arahamim veaselihot, vehen jei racon venomar amen!

36.2.2 Aškava za ženu (po sefardskom običaju)

Ešet hajil mi jimca, verahok mipeninim mihra, tenu la miperi jadea vialelua bašearim maasea. Rahamana derahamanuta dile i, uvmemre jeamar lemeal kodamoi, duhran nefeš aiša akevoda veanehbedet marat... (ime i prezime pokojnice).

Ruah Adonaj tenihena began eden.

Berahamav jerahem alea, bihlal arahamim veaselihot vehen jei racon venomar amen!

36.2.3 Za oca

Jizkor Eloim nišmat avi mori (ime oca) šealah leolamo baavur šeani noder cedaka baado, bishar ze tee nafšo cerura bicror ahajim im nišmot Avraam, Jichak, ve Jaakov Sara, Rivka, Rahel, veLea veim šear cadikim vecidkanijot šebegan eden venomar Amen.

U Tebe, Svemogućí, upirem suzne oči, upravljam tronuto srce i usrdno molim: Premilostivi Bože! Spominjem pred Tobom svog dragog pokojnog oca, u detinjskoj ljubavi i vernosti. Neizbrisivo je u mojem srcu uklesana ona velika dobrota, kojom me je okruživao, ono beskrajno požrtvovanje, kojim se za me skrbio i brinuo, ono zdušno nastojanje da me uputi na čestit i valjan život. Podeli njegovoj plemenitoj duši nepomućeni mir, nebesko blaženstvo i sve blagodati što si ih obećao pobožnicima svojim. Primi ga pod Svoje okrilje, obasjavaj ga Svojim svetlom, neka boravi u Tvojoj blizini. I dok mu duša blista u sjaju Tvoje milosti, neka mu telo spokojno počiva u zemaljskom ležaju. Usliši tu iskrenu molitvu što izbija iz dna moga srca, iz dubine mojih detinjskih osećanja, zbog velike milosti Tvoje - Amen.

Predobri Bože! Usliši molitvu naših milih pokojnika koji mole za nas. Smiluj nam se zbog velikog imena Svog i radi onih što su zverski ubijeni zbog Svetosti imena Tvoga, što su spaljeni u vatri, udavljani u vodi i gasnim komorama, jer su ostali verni Tebi, te nam podeli dug i srećan život. - Amen.

36.2.4 Za majku

Jizkor Elaim nišmat imi morati (ime majke) šealeha leolama, baavur šeani noder cedaka baada, uvishar ze tee nafša cerura bicror ahajim in nišmat Avraam, Jichak,

veJaakov Sara, Rivka, Rahel, veLea veim šear Cadikim vecidkanijot šebegan eden ven-omar Amen.

U Tebe, Svemogućí, upirem suzne oči, upravljam tronuto srce i usrdno molim: Premilostivi Bože, spominjem pred Tobom svoju milu pokojnu majku u detinjskoj ljubavi i vernosti. Neizbrisivo je u mojem srcu uklesana ona velika ljubav kojom me obasjavala; ona beskrajna brižljivost; nežnost kojom me je gajila i negovala, čuvala i pazila, te nastojala da u moje srce usadi dobre i plemenite klice. Podeli njenoj plemenitoj duši nepomućeni mir, nebesko blaženstvo; sve blagodati što si ih obećao, pobožnicima Svojim. Primi je pod svoje okrilje, obasjavaj je Svojim svetlom, neka boravi u Tvojoj blizini. I dok joj duša blista u sjaju Tvoje milosti, neka joj telo spokojno počiva u zemaljskom ležaju. Usliši tu iskrenu molitvu što izbija iz dna moga srca, iz dubine mojih detinjskih osjećanja, zbog velike milosti Tvoje. - Amen.

36.2.5 Za žrtve fašističkog terora

Mi jiten roši majim, veeni mekor dim-a, veevke jomam valajla, et halele bat ami.

El male rahamim, šohen bameromim, jifkod berahamim, ahasidim veatemimim, aneeavim veaneimim, behajeem uvmotam, aarugim al jaadutam al jede aperaim, aah-zarim, anoraim, bemitot mešunot vejisurim kašim naar vezaken taf venašim rabim sarefu beahzarijut hema, verabim šahatu kabeema, rabim kaveru hajim, verabim emitu beedim aršijim, vekama vehama, halele raav vecama. Jizkor Eloim nišmatam, vejinkom nikmatam. El kano venokem Adonaj! Nekom nikmat ameha, aarugim al šemehe, jivada bagojim leenenu bekarov, nikmat dam avadeha ašafuh larov, veašev leojevenu šivatajim el hekam, udvar Adonaj lo jašuv rekam, kakatuv betorateha akedoša: Arninu gojim amo ki dam avadav jikom, venakam jašiv lecarav, vehiper admato amo. Uvdivre nevieha katuv: Veniketi damam lo niketi. Vadonaj šohen becijon. Uvkitve akodeš neemar: Ki doreš damim otam zahar lo šahah caakat anavim, veomer: jadin bagojim male gevijot, mahac roš al erec raba.

Av arahamim!

Zivhe con kadašim metav acon
jaalu al mizbahaha leracon
keola vehalil uktoRET asamim
lereah nihoah min kol raše vesamim:
Uvishar motam al EloE avotam
behavod januhu al miškevotam
venafšam tit-anag berum hevjon
beeden gan Eloim aeljon: Amen

O, da mi je glava reka vode, a oči moje izvori suza, da mogu danju i noću oplakivati pobijene naroda svoga (Jeremija gl. 8/23).

Av arahamim - Oče premilostivi! Ti koji stoluješ u nebeskim visinama! Seti se u neizmernom milosrđu naših dobrih roditelja, mile naše dečice, naše drage braće; sestara, kao i svih naših miljenika palih kao žrtve okrutnih dželata koji su se bacili na svoje žrtve poput pobešnjelih zveri, mučili ih, klali, ubijali, žive zakapali, staro i mlado, muško i žensko, majke i decu, bez milosti i osećanja. Srce nam podrhtava pri pomisli pod kakvim užasnim mukama i groznim patnjama su naši najmiliji završili sa životom, radi toga što su bili Tvoji vernici, što su bili Jevreji.

El nekamot Adonaj, El nekamot ofia - O, silni Bože Adonaj! O silni Bože objavi se! Uzdigni se, sudijo sveta, kazni obijesne prema krivici njihovoj, neka svi znaju za Tvoju odmazdu radi prolivene nevine krvi slugu Tvojih - kao što si rekao: "Arninu gojim amo ki dam avadam jikom" - Kliknite plemena narodu Njegovom jer će On osvetiti krv slugu svojih, i teška će odmazda Božja dostići sve neprijatelje njihove, "Veniketi damam, lo niketi, Vadonaj šohen becijon" - Ne prelazim, ne prelazim preko krvi njihove, veli Večni koji stoluje u Cijonu.

Milostivi Bože! Ti koji ne zaboravljaš jecaje potlačenih, budi s nama i štiti nas, i daj da svetom zavlada duh sloge i ljubavi, pa da svi narodi žive mirno i srećno, a s njima i mi, narod Tvoj Izrael.

Učini to zbog svih onih mučenika koji su dali živote svoje za posvećenje Svetoga imena Tvojega. Učini to zbog onih koji trpe i pate radi vere naše u Tebe, učini to zbog Svetoga imena Svoga.- Amen.

Duše pak onih, kojih se mi žalosna srca sećamo, neka se - daj, o Bože - nauživaju nebeskog blaženstva u uzvišenoj blizini Tvojjoj, neka se vinu u blažene i spokojne predele nebeskog kraljevstva, nek tamo nađu platu i spas za sve bede i muke što su ovde pretrpeli, neka se nauživaju večne nebeske slasti u gan-edenu, u raskošnom rajju, u sjaju veličanstvenog prestolja Tvoga. - Amen.

Ruah Adonaj tenihem began eden, berahamav jerahem aleem. Amen.

Predobri Bože! Usliši molitvu naših milih pokojnika koji mole za nas. Smiluj nam se zbog velikog imena Svog i radi onih što su zverski ubijeni zbog Svetosti imena Tvoga, što su spaljeni u vatri, udavljeni u vodi i gasnim komorama jer su ostali verni Tebi, te nam podeli dug i srećan život. - Amen.

36.2.6 Za oca (Skraćena verzija)

Jizkor Eloim nišmat avi mori... (ime oca) šealah leolamo baavur šeani noder cedaka baado, bishar ze teje nafšo cerura bicror ahajim im nišmot Avraham, Jichak, veJaakov, Sara, Rivka, Rahel veLea veim šear cadikim vecidkanijot šebegan eden, ven-omar Amen.

Seti se, Bože, duše mog poštovanog i ljubljenog oca... (ime i prezime pokojnika), koji je otišao na večni počinak, a ja se zavetujem da ću za njega činiti dobra dela.

Obraćam se Tebi skrušenom molitvom, da ga ne zaboraviš i da njegovu dušu uvrstiš među duše praotaca i pramajki naših, kao i među duše ostalih pravednika i pravednica koje si u milosti svojoj nagradio večnim blaženstvom u rajskom naselju. Amen.

36.2.7 Za majku (skraćena verzija)

Jizkor Eloim nišmat imi morati... (ime majke) šealeha leolama, baavur šeani noder cedaka baada, bishar ze tee nafša cerura bicror ahajim im nišmot Avraam, Jichak, veJaakov, Sara, Rivka, Rahel veLea veim šear cadikim vecidkanijot šebegan eden venomar Amen.

Seti se, Bože, duše moje poštovane i ljubljene majke... (ime i prezime pokojnice), koja je otišla na večni počinak, a ja se zavetujem da ću za nju činiti dobra dela. Obraćam se Tebi skrušenom molitvom da je ne zaboraviš i da njenu dušu uvrstiš među duše praotaca i pramajki naših, kao i među duše ostalih pravednika i pravednica koje si u milosti svojoj nagradio večnim blaženstvom u rajskom naselju. Amen.

36.2.8 Za žrtve fašističkog terora (skraćena verzija)

Jizkor Eloim et nišmot ahenu bene Jisrael akedošim veateorim, šenafelu bide arocehim venišpehu damam: Be-Jasenovac. Stara Gradiška, Pag, Đakovo, Loborgrad, Brčko, Jadovno, Banjica, Novi Sad, Sajmište, Varšava, Bergenbelzen, Aušvic. Treblinka, Dahau, uvišar mahanot ašmada beevropa, šeumetu vešeneergu, vešenišhatu, vešenisrefu, vešenitbehu, vešenehneku al kiduš ašem.

Baavur šeanahnu beneem uvnoteem, aheem veahoteem, noderim cedaka bead azkarat nišmoteem. Began eden tee menuhatam. Lahen baal arahamim jastirem beseter kenafav leolamim, vejicror bicror ahajim et nišmoteem. Adonaj u nahalatom vejanuhu bešalom al miškavam, venomar amen.

36.2.9 El male rahamim (po aškenaskom običaju)

El male rahamim šohen bameromim, amce menuha nehona al kanfe ašehina, be-maalot kedošim utorim, kezoar arakia meirim umazirim, lenišmat (ubaciti imena pokojnika ili pokojnica) ulnišmot kol kerovaj ukrovotaj en micad avi veen micad imi šealehu leolamam. Baavur šebeli neder eten cedaka bead azkarat nišmatam, began eden tee menuhatam. Lahen baal arahamim jastirem beseter kenafav leolamim vejicror bicror ahajim et nišmatam Adonaj u nahalatom, vejanuhu bešalom al miškavam, venomar amen.

36.2.10 Molitva prilikom posete grobu svojih pokojnika

Adonaj, ma Adam? O, Bože, što je čovek? Adam laevel dama - Čovečiji život je kao dah, Jamav kecel over - Dani njegovi su kao prolazna sena. Milostivi Bože! U ovom tužnom času lutaju moje oči po ovoj tihoj poljani, gde se redaju humci i

nižu grobovi jedan do drugoga. Ispod njih večni sanak snevaju naši mili pokojnici, koji su u naše biće uneli svetlost, vedrinu, radost i veselje, i koje nam je hladna ruka nemile smrti otela iz naše sredine. Likovi naših milih pokojnika lebde u ovom času pred našim očima, oživljavajući nam uspomene na dane, godine što smo ih zajedno proveli u radosti, upijajući sa njihovih lica blagost i dobrotu. Zato je teška naša žalost što ih više nema u našoj sredini. Samo Ti, o Bože, možeš da shvatiš našu tešku bol, samo si Ti u stanju da vidaš naše rane Svojom neograničenom dobrotom. U svojoj tuzi upravljamo svoj ucveljeni pogled Tebi, milostivi Bože, tražeći utehe u velikoj Tvojim milosti. Milostivi Bože! Radi zasluga svih pokojnika koji ovde počivaju, radi zasluga naših svetih praotaca koji počivaju u Hebronu, radi zasluga svih pravednika i pobožnika, smiluj se i odbrani nas od svakog daljnjeg kobnog udesa. Očuvaj deci brižne roditelje, roditeljima dragu decu i svakome miljenike njegove. Nama, predobri Bože, udeli dug i srećan život, pun veselja i radosti, život mira i blagostanja - Amen.

Silni Bože! Ti, koji si gospodar svih duša, svih duhova, i svih stvorenja. Ti koji si pun milosti i dobrote, smiluj se dušama Svog naroda Izraela, a ujedno obrati Svoju milost na pokojnika (ime pokojnika) koji počiva u ovome grobu, postupaj s njim milostivo i milosrdno, proglasi ga pravednim pred Tvojim uzvišenim sedištem, i podeli mu svetlo mesto u Tvojim nebeskim visinama, da se nauživa večne nebeske slasti u sjaju Tvog veličanstvenog prestolja, neka mu duša na veke boravi u miru i večnom blaženstvu, kao što je napisano: "Javo šalom januhu al miškevotam..." Onaj koji je pravednim putem išao, ulazi u nebesko spokojstvo i mirno počiva u svom zemaljskom ležaju pod okriljem božanskog veličanstva.

Počivajte u miru, spavajte u miru dok ne dođe čas da vas Adonaj dozove u nov život - Amen.

Stavljajući levu ruku na nadgrobni kamen izgovori ovu molitvu:

Venahaha, Adonaj tamid, veisbia becahcahot nafshea veacmoteha jahalic, veajita kegan rave uhmoca majim ašer lo jehazevu memav, Amen.

36.2.11 Kadiš

Jitgadal vejitkadaš šeme raba. Bealma di vera hir-ute vejamliah malhute vejacmah purkane vikarev mešihe. Behajehon, uvjomehon uhvaje dehol bet Jisrael, baagala uvizman kariv veimru Amen.

Jee šeme raba mevarah lealam, ul-alme, almaja, Jitbarah vejištabah, vejitpaar, vejitromam, vejitnase, vejit-adar, vejit-ale vejit-alal šeme dekudša berih u. Leela min kol birhata, širata, tušbehata venehemata daamiran bealma veimru Amen.

Al Jisrael veal rabanan veal talmideon veal kol talmide talmideon, dejatvin veas-kin beorajta kadišta di veatra aden vedi vehol atar veatar. Jee lana ul-on hina vehisda verahame min kodam mare šemaja ve-ar-a veimru Amen.

Jee šelama raba min šemaja hajim vesava, višua, venehama vešezava, ur-fua, ug-ula usliha vehapara, verevah veacala lanu ullhol amo Jisrael veimru Amen.

Ose šalom bimromav, u verahamav jaase šalom alenu veal kol amo Jisrael veimru Amen.

וְאוֹמֵר חֲסֵן קָדִישׁ עַל יִשְׂרָאֵל.

יִתְגַּדֵּל וַיִּתְקַדֵּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא (אָמֵן). בְּעֶלְמָא דִּי-בְרָא
כְּרַעֲוִיתָהּ. וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתָהּ. וַיַּצְמַח שׁוֹרְקָנָהּ. וַיִּקְרַב מְשִׁיחָהּ.
(אָמֵן) בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּעֶגְלָא
וּבְזֶמֶן קָרִיב וְאָמְרוּ אָמֵן:

דְּהָא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא. יִתְבָּרַךְ
וַיִּשְׁתַּבַּח וַיִּתְפָּאֵר וַיִּתְרוֹמֵם. וַיִּתְנַשֵּׂא וַיִּתְהַדָּר וַיִּתְעַלֶּה
וַיִּתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא (אָמֵן). לְעֵלְמָא מִן כָּל
בְּרַכְתָּא. שִׁירָתָא. תְּשַׁבְּחָתָא. וְנַחֲמָתָא. דְּאִמְרִין בְּעֶלְמָא
וְאָמְרוּ אָמֵן:

עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן. וְעַל תַּלְמִידֵיהוֹן. וְעַל כָּל תַּלְמִידֵי
תַּלְמִידֵיהוֹן דִּי-תַבִּין דְּעַסְקִין בְּאוֹרֵתָא קְדִישָׁתָא דִּי בְּאַתְרָא
הָרִין וְדִי בְּכָל אַתְר וְאַתְר. יְהֵא לָנָא וְלָהוֹן חֲנָא וְחֶסְדָּא
וְרַחֲמֵי מִן קָדָם מְדָה שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְאָמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא חַיִּים וְשָׁבַע וַיִּשׁוּעָה וְנַחֲמָה
וְשִׁיבָא וְרַפּוּאָה. וְנִגְאָלָה וְסְלִיחָה וְכַפָּרָה. וְרִיחַ וְהַצְלָה.
קִנּוּ וּלְכָד עִמּוּ יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ אָמֵן:

עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹסֵיו. הוּא בְּרַחֲמֵיו יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ
וְעַל כָּל עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ אָמֵן: